

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Степаненко Вікторія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 4 від 28 березня 2025 року

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Волинський національний університет імені Лесі Українки
(просп. Волі, буд. 13, м. Луцьк Волинської обл., 43025, post@vnu.edu.ua, тел. (0332) 720123).

Періодичність: 6 разів на рік.

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності I10 – Соціальна робота та консультування; I11 – Дитячі та молодіжні служби;
D4 – Публічне управління та адміністрування)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4715 (Print)
ISSN 2786-4723 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 355.1-057.36:364-787.24

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.1>

Катерина АКСЬОНОВА

практичний психолог, аспірант кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, пр. Академіка Глушкова, 2-А, м. Київ, Україна, 02000
ORCID: 0009-0009-3845-3009

Бібліографічний опис статті: Аксьонова, К. (2025). Виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.1>

ВИКЛИКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Мета роботи: виявлення викликів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців в умовах повномасштабної війни в Україні. Особлива увага приділяється аспектам, які впливають на стабільність сімейних стосунків, зокрема психологічному стресу, економічним труднощам, проблемам адаптації після повернення військовослужбовців додому та соціальній підтримці.

Методологія. Дані проаналізовано з використанням кількісних (авторська анкета-опитувальник) та якісних методів (бесіда, спостереження), що дозволило виявити основні виклики і тенденції досліджуваної проблеми та запропонувати подальші шляхи її розв'язання. Для збору даних було розроблено авторську анкету-опитувальник яка включає питання щодо соціально-психологічного стану, фінансових труднощів, проблем адаптації та рівня соціальної підтримки. Вибірка складала 22 сімей військовослужбовців з Вінницької та Київської області, з них 13 сімей (подружжя, де чоловік діючий військовослужбовець) та 9 нуклеарних сімей (батьки військовослужбовця/виці).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що виявлені виклики сімей військовослужбовців показують потребу в розробці спеціалізованих соціальних програм орієнтованих на локальні умови.

Висновки дослідження показали, що сім'ї військовослужбовців стикаються з високим рівнем стресу через тривалу розлуку, невизначеність щодо безпеки та економічні труднощі. Значна частина респондентів повідомила про проблеми з адаптацією військовослужбовців після повернення додому, що включає емоційну відчуженість і конфлікти в сім'ях. Більшість респондентів висловили потребу в покращенні психологічної та соціально-психологічної підтримки. Окреслено важливість розробки і впровадження соціальних програм, спрямованих на підтримку сімей військовослужбовців. Актуалізовано необхідність розширення доступу до соціально-психологічної допомоги, поліпшення фінансової підтримки та подальший розвиток соціальних програм для полегшення адаптації військовослужбовців після повернення додому. Результати дослідження можуть слугувати основою для розробки соціальних програм, які сприятимуть підвищенню стабільності і благополуччя сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій.

Ключові слова: адаптація, посттравматичний стресовий розлад, реадaptaція, реінтеграція, сім'ї військовослужбовців, соціально-психологічна підтримка, соціальна реабілітація.

Kateryna AKSONOVA

Practical Psychologist, PhD Student at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2-A Akademika Hlushkova ave, Kyiv, Ukraine, 02000
ORCID: 0009-0009-3845-3009

To cite this article: Aksonova, K. (2025). Vykylykы simey viiskovosluzhbovtsiv v umovakh suchasnykh realii [Challenges Faced by Military Families in Contemporary Realities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 3–10. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.1>

CHALLENGES OF MILITARY FAMILIES IN MODERN REALITIES

Objective. The study aims to identify the challenges faced by military families during the full-scale war in Ukraine. Special attention is given to aspects affecting the stability of family relationships, including psychological stress, economic difficulties, problems of adaptation after the return of military personnel home, and social support.

Methodology. The data were analyzed using both quantitative (author's questionnaire survey) and qualitative methods (interviews, observation), allowing for the identification of key challenges and trends related to the research problem and the proposal of further solutions. A specially designed author's questionnaire included questions about the socio-psychological state, financial difficulties, adaptation problems, and levels of social support. The study sample consisted of 22 military families from Vinnytsia and Kyiv regions, including 13 couples (where the husband is an active serviceman) and 9 nuclear families (parents of military personnel).

Scientific novelty. The study reveals that military families face a range of challenges, highlighting the need for specialized social programs tailored to local conditions.

Findings. The study results show that military families experience high levels of stress due to prolonged separation, uncertainty about safety, and economic hardships. A significant proportion of respondents reported difficulties in the adaptation of returning military personnel, including emotional detachment and family conflicts. The majority of respondents expressed the need for enhanced psychological and socio-psychological support. The importance of developing and implementing social programs aimed at supporting military families is emphasized. The study underscores the necessity of expanding access to social and psychological assistance, improving financial support, and further developing social programs to facilitate the adaptation of returning military personnel. The research findings can serve as a foundation for the development of social programs that contribute to the stability and well-being of military families in the current realities.

Key words: adaptation, families of servicemen, post-traumatic stress disorder, readjustment, reintegration, social rehabilitation, socio-psychological support.

Актуальність проблеми. Сучасні реалії в Україні призвели до значних змін у всіх сферах життя українців. Суспільство перебуває в стані кризи, що ускладнює соціальне функціонування як окремих індивідів, так і соціальних груп та інститутів. В центрі особливої уваги наразі знаходиться сім'я, як соціальний інститут, що є основою для побудови стресостійкої нації, благополуччя людей, успішного розвитку державотворення. Незаперечним є те, що підтримка сім'ї військовослужбовців має надходити не тільки від органів державної влади, соціального захисту, а і цілого ряду соціальних інституцій, дотичних до функціонування сім'ї. Питання функціонування сім'ї в умовах війни має стати предметом наукових досліджень у різних галузях науки, зокрема в соціальній реабілітації, соціальній роботі та соціальній педагогіці.

Варто зазначити, перебування військовослужбовців у зоні бойових дій суттєво впливає не лише на самих військовослужбовців, але й на їх сім'ї. Психологічний вплив на подружжя та дітей військовослужбовців може бути значним і змінюватися залежно від фази перебування військовослужбовців: перед відправленням, під час виконання бойових завдань, підготовки до повернення та після повернення. Виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій можуть включати емоційні, психологічні та соціальні впливи.

В контексті дослідження та аналізу заявленої у статті проблеми нами використано відкриті статистичні дані (Opendatabot, 2024), які свідчать про те, що після зниження у перший рік повномасштабного вторгнення, протягом наступних років спостерігається стабільне зростання кількості розлучень. Кількість розлучень у першій половині 2024 року зросла на 53% порівняно з аналогічним періодом 2023 року, і на 18% більше з першою половиною 2021 року, тоді як відсоток укладання шлюбів знизився. Наведені дані вказують на критичний стан сім'ї як соціального інституту. Відтак, виникає нагальна потреба постійно досліджувати та аналізувати виявлені виклики, які негативно впливають на сім'ю військовослужбовців в умовах сучасних реалій, а також у визначенні найбільш вразливих аспектів впливу на сім'ї військовослужбовців. Необхідним та вкрай затребуваним є дослідження механізмів забезпечення виконання сім'єю військовослужбовців її соціальних функцій і соціальної підтримки.

Як свідчать теоретичні дослідження (Дідик, 2018; Клименко, 2023; Кривогуз, 2024), сім'ї військовослужбовців в умовах повномасштабної війни стикаються з викликами, які значно ускладнюють життя. Тривала розлука, стрес від невизначеності щодо безпеки близьких, економічні труднощі і проблеми з адаптацією після

повернення військовослужбовців додому впливають на стабільність і благополуччя сімей військовослужбовців. В Україні, де війна триває з 2014 року, зазначені проблеми стали особливо актуальними, що підвищує ризик розлучень і погіршує загальний стан сімейного життя. Розуміння викликів є важливим для розробки ефективних соціальних програм, спрямованих на підтримку сімей військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження показують, що вплив війни на сім'ї військовослужбовців продовжує залишатися актуальною проблемою. Зокрема, дослідження «Війна, якої ми не бачимо» підкреслює важливість розуміння прихованих психологічних наслідків: «...пошкодження емоційної та когнітивної функції не завжди видно відразу, особливо серед тих, хто зазнав військових атак...» (CEPIN GAZA, 2023). Це означає, що багато військовослужбовців та членів їхніх сімей можуть переживати серйозні внутрішні проблеми, які не завжди помітні на перший погляд. Ранні втручання та діагностика стають критично важливими для запобігання погіршенню стану та забезпечення належної підтримки.

Огляд книги «Signature Wounds: The Untold Story of the Military's Mental Health Crisis» додає важливий контекст до обговорення цієї теми: «...наслідки впливу воєн на психічне здоров'я нації, значною мірою були неправильно зрозумілими, що призвело до недостатньої підтримки військових сімей» (Kieran, 2019, с. 49). Ця цитата ілюструє, що багато аспектів психічного здоров'я військовослужбовців та їхніх сімей залишаються недооціненими або неправильно зрозумілими. Недостатня підтримка має певні наслідки для шлюбів та сімейних відносин, що підкреслює важливість допомоги та реабілітації для військових та їхніх родин. Наразі існує нагальна потреба в розробці соціальних програм підтримки для сімей військовослужбовців. Ці програми повинні включати як психологічну допомогу, так і соціальну та економічну підтримку, щоб мінімізувати негативні наслідки військової служби на сім'ї.

Згідно з дослідженнями (Chandra et al., 2011; Trautmann et al., 2015; Thandi et al., 2017; Alfano et al., 2016) служба військовослужбовців призводить до значного емоційного навантаження на членів сім'ї. Діти та подружжя часто стикаються з підвищеним рівнем тривожності та

депресії через тривалу відсутність військовослужбовця, що може негативно вплинути на загальне емоційне благополуччя сім'ї.

Варто взяти до уваги, що військова служба завжди була і є наразі складною та ризикованою професією, що вимагає значних жертв не лише від самих військовослужбовців, але й від їхніх сімей. Сім'ї військовослужбовців стикаються з багатьма викликами, включаючи часті розлуки, непередбачувані зміни у способі життя, а також емоційні і психологічні навантаження, що можуть мати тривалий вплив на дітей і партнерів військових. Психологічна підтримка є критично важливою для сімей військовослужбовців як під час служби, так і після її завершення.

Попри виклики, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців, багато з них демонструють значну стійкість і здатність до адаптації. Дослідження показують, що міцні сімейні зв'язки та соціальна підтримка, яка включає як офіційні програми допомоги, так і неформальні соціальні мережі, що забезпечують емоційну підтримку та практичну допомогу є важливими факторами, які допомагають сім'ям військовослужбовців долати труднощі, пов'язані з військовою службою (Riggs & Riggs, 2011, p. 684).

Здійснюючи теоретичний аналіз означеної у статті наукової і практичної проблеми, в контексті викликів сімей військовослужбовців, наразі є розлучення серед військовослужбовців, які мають тенденцію до збільшення, особливо в умовах воєнних конфліктів, адже психологічний стан військовослужбовців, які повертаються з бойових дій, часто зазнає суттєвих змін, що може впливати на сімейні відносини. Дослідження показують, що розлучення серед військовослужбовців України є частим явищем, що зумовлене психологічними та соціальними факторами, пов'язаними з бойовим досвідом та його наслідками. Маркова М.В. та Росінський Г.С. (2018), акцентують увагу на психопатологічні, психологічні, психосоціальні та сімейні аспекти здоров'я демобілізованих військовослужбовців, які брали участь в АТО, вказують на значну частку розлучень серед цієї категорії населення. Дослідження підкреслює важливість розробки спеціалізованих програм психологічної підтримки для ветеранів та їхніх родин, щоб зменшити негативний вплив бойових дій на сімейне життя (Маркова М.В., Росінський Г.С., 2018, с. 23).

Шинкарьова Л.В. (2023) також досліджує вплив психологічних травм на родини військовослужбовців і відзначає, що психоедукація може значно знизити рівень розлучень. Психоедукаційні програми допомагають родинам зрозуміти і правильно реагувати на труднощі, що виникають після бойових дій (Шинкарьова, 2023, с. 129). Дідик Н.Ф. (2018) аналізує роль сім'ї у підтримці психологічного стану військовослужбовців і стверджує, що розлучення часто є результатом тривалої відсутності військовослужбовців вдома. Підтримка сім'ї є важливим фактором для збереження психологічного здоров'я військовослужбовців і запобігання розлученням (Дідик, 2018, с. 49). Поліщук, В. Т., Заворотний, В. І., Соколова, І. М. (2015) підкреслюють, що психологічні наслідки бойового стресу, такі як депресія та посттравматичний стресовий розлад, мають значний вплив на сімейні стосунки та підвищують ризик розлучень (Поліщук, В. Т., Заворотний, В. І., Соколова, І. М., 2015, с. 110). Клименко Л.В. (2023) зазначає, що війна суттєво впливає на соціальну та психологічну стабільність родин, що виявляється в зростанні кількості розлучень серед військових (Клименко, 2023, с. 43). Кривогуз К.В. (2024) у своєму дослідженні також стверджує, що психологічні труднощі, які переживають військовослужбовці, мають значний вплив на стабільність сімейних відносин та підвищують ризик розлучень (Кривогуз, 2024, с. 9). Буряк О.О. та Гіневський М.І. (2015) наголошують на важливості систематичних заходів на державному рівні для зменшення негативного впливу на військовослужбовців та їхні родини, включаючи психологічну підтримку (Буряк О.О., Гіневський М.І., 2015, с. 11). О कोरोков Р.С. (2021) у своєму дослідженні акцентує увагу на необхідності впровадження програм соціально-психологічної підтримки для попередження суїцидальних настроїв і дезадаптації серед військовослужбовців (О कोरोков Р.С., 2021, с. 66).

На підставі аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників можна зробити висновок, що виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій, зокрема, розлучення, підвищення рівня тривожності серед дітей, депресивні стани членів родин є серйозною проблемою, обумовленою як психологічними, так і соціальними чинниками. Необхідно посилювати соціально-психологічну підтримку

військовослужбовців та їхніх сімей для запобігання розлученням та підтримки стабільності в родинях.

Мета дослідження передбачає теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій щодо означеної у статті проблеми та виявлення викликів, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців в умовах сучасних реалій в Україні.

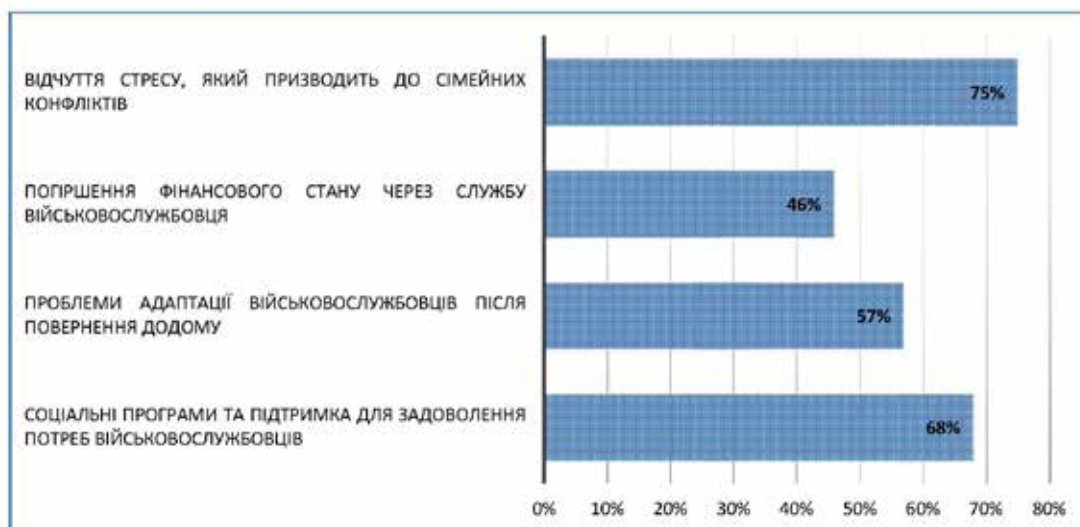
Виклад основного матеріалу. Реалізація мети здійснювалась за допомогою наступних методів: теоретичного аналізу літератури, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація. Для визначення викликів використано якісні методи (бесіда та спостереження) та кількісні (авторський опитувальник, який містив 4 блоки запитань, спрямованих на вивчення та оцінку психологічного стресу, його впливу на сімейні стосунки; аналіз економічних труднощів та їх наслідків; дослідження проблем адаптації після повернення військових додому; оцінку рівня соціальної підтримки і її ефективності; визначення потреб у додаткових ресурсах).

Для досягнення мети статті та виконання визначених завдань у період з травня по серпень 2024 року організовано та здійснено дослідження викликів сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій. Вибірку дослідження становили 44 респондента віком від 28 років до 65 років. У дослідженні взяли участь сім'ї військовослужбовців Київської і Вінницької області, з них 58% жіночої та 42% чоловічої статті. Частину вибірки склали подружжя військовослужбовців (43%), батьки (опікуни) військовослужбовців (39%). У результаті проведеного дослідження виявлено виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій (рис. 1).

Вважаємо за доцільне деталізувати змістову сутність виявлених у ході анкетного опитування викликів сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій:

– *Відчуття стресу, який призводить до сімейних конфліктів (75%).* Аналіз даних показав, що більшість членів сімей військовослужбовців відчувають високий рівень психологічного стресу.

– *Погіршення фінансового стану через службу військовослужбовців (46%).* Результати проведеного анкетування свідчать про те, що майже у половині сімей військовослужбовців наявним є погіршення фінансового стану.

Рис. 1. Виклики сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій

– *Проблеми адаптації військовослужбовців після повернення додому (57%)*. Як бачимо із результатів проведеного анкетування, більше половини військовослужбовців мають проблеми з адаптацією до соціального простору після повернення до дому.

– *Недостатні соціальні програми та підтримка для задоволення потреб військовослужбовців (68%)*. Проведене дослідження актуалізує проблему оптимізації наразі існуючих соціальних програм та підтримки для задоволення потреб військовослужбовців.

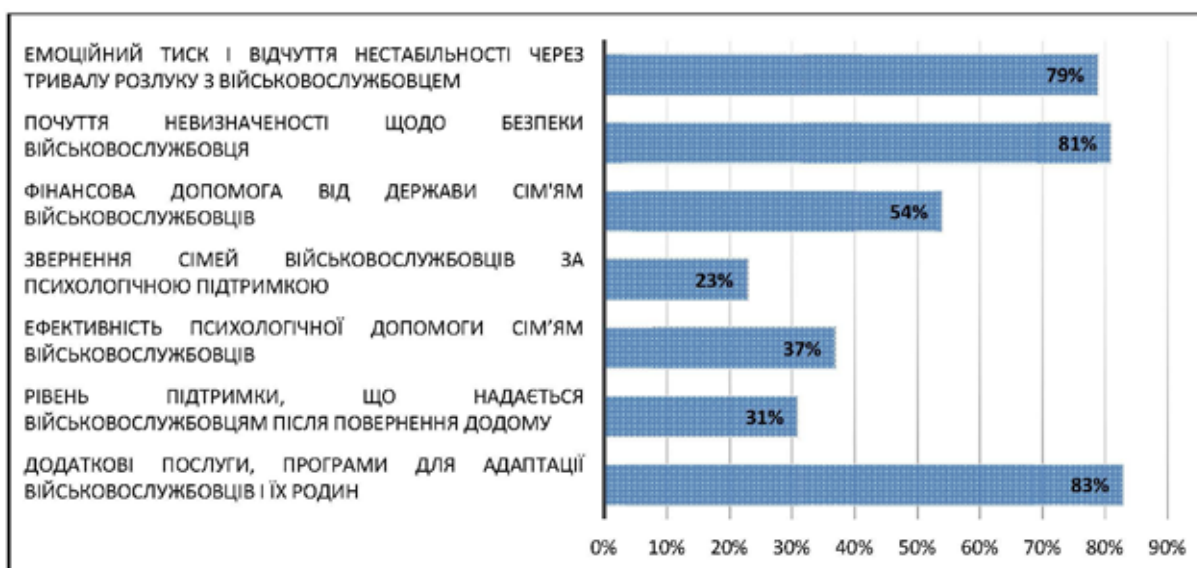
Додатково за результатами проведеного анкетування було отримано наступні результати (рис. 2):

– *Тривала розлука з військовослужбовцем*. Більшість респондентів (79%) відзначили, що тривала відсутність близького створює емоційний тиск і відчуття нестабільності.

– *Невизначеність щодо безпеки*. Постійні тривоги про безпеку військовослужбовця негативно впливають на психічний стан сімей (81%).

– *Державна підтримка*. 54% родин отримують достатню фінансову допомогу від держави, що часто не покриває всіх потреб.

– *Звернення сімей військовослужбовців за психологічною підтримкою (23%)*. Незначна кількість сімей військовослужбовців вчасно звертаються за психологічною підтримкою до відповідних центрів, служб, організацій тощо.

Рис. 2. Додаткові результати проведеного анкетування сімей військовослужбовців

– *Ефективність психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців (37%).* Незначна кількість сімей військовослужбовців оцінюють психологічну допомогу як ефективну.

– *Рівень підтримки, що надається військовослужбовцям після повернення додому (31%).* Рівень підтримки сім'ям військовослужбовців за результатами анкетування є низьким.

– *Додаткові послуги, програми для адаптації військовослужбовців і їх родин (83%).* Як свідчать результати проведеного анкетування, значна більшість сімей військовослужбовців відмічають необхідність запровадження додаткових послуг, соціальних програм, орієнтованих на успішну та результативну адаптацію військовослужбовців і їх родин.

Аналіз особливостей ситуації у Вінницькій та Київській областях дозволив ідентифікувати виклики, з якими стикаються родини військовослужбовців, та обґрунтувати доцільність диференційованого підходу до розробки програм психосоціальної підтримки. Врахування локальних умов у цих регіонах є важливим для підвищення ефективності психологічної допомоги та зміцнення емоційної стійкості сімей військовослужбовців. За допомогою анкетування та спостереження, у Вінницькій області, що знаходиться у відносно безпечній зоні, основні виклики мають емоційний характер та зосереджені навколо збереження сімейного зв'язку, попередження тривожності та стресу через віддаленість військовослужбовців. А от Київщина, яка зазнала руйнувань та окупації, стикається з викликами, пов'язаними із пост-травматичним стресом, травматизацією родин та необхідністю відновлення психологічного стану після травмуючих подій.

Відтак, проведене анкетування сімей військовослужбовців в Вінницькій та Київській областях уможливило визначення викликів в умовах сучасних реалій, посилює значущість існуючих проблем в адаптації сімей військовослужбовців та запровадженні у практику соціальної роботи додаткових послуг, соціальних програм, які покликані вплинути на рівень адаптації військовослужбовців і їх родин до соціального середовища в складних та непередбачуваних умовах воєнного стану.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Військова служба має значний вплив на родини військовослужбовців, створюючи

виклики, які впливають на емоційне та психологічне благополуччя як дорослих, так і дітей. Завдяки міцним сімейним зв'язкам, соціальній підтримці та цілеспрямованим соціальним програмам допомоги, багато військових родин демонструють високу стійкість. Підвищення обізнаності про психічне здоров'я та доступ до відповідних послуг є важливими для підтримки родин військовослужбовців у подоланні викликів, з якими вони стикаються.

Результати дослідження уможливили виявлення основних викликів сімей військовослужбовців в умовах сучасних реалій та підтвердили те, що сім'ї військовослужбовців в Україні наразі стикаються з численними викликами в умовах війни, які мають складний і багатогранний характер. Психологічний стрес, економічні труднощі, проблеми адаптації після повернення військових та недостатність соціальної підтримки є основними аспектами, що потребують уваги. Варто зазначити, психологічний стрес є одним з ключових факторів, що впливає на стабільність сімейних відносин. Тривале розлучення та невизначеність щодо безпеки близьких створюють значне навантаження на психічний стан членів родини, що призводить до конфліктів і емоційної відчуженості. Це підкреслює важливість забезпечення доступу до якісної соціально-психологічної підтримки для військовослужбовців і їх родин. Економічні труднощі також суттєво впливають на сімейний добробут. Незважаючи на те, що державна фінансова підтримка є важливою, вона часто не покриває всіх потреб родин. Це свідчить про необхідність розширення фінансової допомоги та забезпечення більшої стабільності доходів.

Проблеми адаптації військових після повернення додому створюють додатковий стрес для родин. Емоційна відчуженість і труднощі з інтеграцією в цивільне життя впливають на відносини в родині та загальний рівень стосунків. Результати показують потребу в розробці спеціалізованих соціальних програм орієнтованих на локальні умови, щоб дозволило: врахувати географічні особливості та рівень безпеки у регіонах, адаптувати методи підтримки до емоційних потреб родин залежно від досвіду війни (тривала розлука, травматизація, реабілітація), розвивати соціально-психологічні програми для різних категорій членів сімей (подружжя, дітей, батьків). Даний підхід ство-

рює основу для ефективнішої психологічної допомоги, яка відповідає конкретним викликам регіону, та сприяє стабілізації емоційного стану і якості життя родин військовослужбовців.

Недостатність соціально-психологічної підтримки є ще однією значущою проблемою. Сім'ї військовослужбовців відзначають недостатню ефективність існуючих соціальних програм, що свідчить про необхідність їх перегляду та вдосконалення.

Виклики та наслідки війни для військовослужбовців та сімей залишаються важливою темою для досліджень в умовах сучасних реалій. Вивчення історичного контексту війн та воєнних конфліктів допомагає краще зрозуміти сучасні проблеми та потреби, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців. Успішна адаптація, соціальна реабілітація та інтеграція військовослужбовців у цивільне життя потребують комплексного підходу, який враховує як історичний досвід, так і сучасні реалії.

Загалом, дослідження показують, що військові дії створюють значні психологічні та емоційні виклики для сімей військовослуж-

бовців. Важливо надавати цілеспрямовану соціально-психологічну підтримку сім'ям військовослужбовців, включаючи психологічне консультування, групи соціальної підтримки, освітні та соціальні програми, які допоможуть їм адаптуватися до змін, пов'язаних з службою військовослужбовців. Подальші дослідження та інтервенції повинні бути спрямовані на забезпечення ефективної соціально-психологічної підтримки для всіх членів сімей військовослужбовців, щоб допомогти їм впоратися з викликами, які виникають під час і після служби.

Результати даного дослідження підкреслюють необхідність подальшого вивчення проблем сімей військовослужбовців в Україні та розробки стратегій для збереження їх цілісності в умовах війни.

Перспективи подальшого дослідження полягають у проведенні моніторингу діючих соціальних програм підтримки сімей військовослужбовців в сучасних реаліях та подальшій розробці механізмів і технологій соціально-психологічної підтримки сімей військовослужбовців в умовах воєнного часу та повоєнної доби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буряк О. О., Гіневський М. І. Військовий синдром АТО: актуальність та шляхи вирішення на державному рівні. *Збірник наукових праць*. 2015. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
2. Дідик Н. Ф. Роль сім'ї у підтримці психологічного стану військовослужбовця на різних етапах виконання службово-бойового завдання. *Робота з травмами війни. Український досвід*. 2018. С. 48–51. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162001472.pdf#page=48>
3. Клименко Л. В. Дослідження впливу війни в Україні на родинні цінності сучасного студентства. *Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення»*. Ніжин, 2023. С. 42–43. URL: http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3431/1/Збірник%20матеріалів%20конференції_2023.pdf
4. Кривогуз К. В. Вплив психологічних наслідків участі у бойових діях на побудову військовослужбовцями взаємовідносин у сім'ї. 2024. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5937/1/Кривогуз_Кваліфікаційна%20робота.pdf
5. Маркова М. В., Росінський Г. С. Порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців – учасників АТО: психопатологічний, психологічний, психосоціальний і сімейний виміри. *Український вісник психоневрології*. 2018 Т. 26, № 1. С. 18–25. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
6. Огороков Р. С. Соціально-психологічна дезадаптація та передумови суїцидальної поведінки військовослужбовців Збройних сил України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. Т. 32, № 71 С. 64–68. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2021/13.pdf
7. Opendatabot. Статистика шлюбів та розлучень в Україні за 2024 рік. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2024-6>
8. Поліщук В. Т., Заворотний В. І., Соколова І. М. Проблема психологічних та психопатологічних наслідків бойового стресу в сучасних умовах. *Український вісник психоневрології*. 2015. Т. 23, № 3 С. 106–112. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/>
9. Шинкарьова Л. В. Роль психоедукації у роботі з дружинами учасників бойових дій. *Актуальні проблеми психології розвитку особистості*. 2023. С. 128–130. URL: <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41110/Aktualni%20problemy%20psykholohii%20rozvytku%20osobystosti.pdf?sequence=1#page=128>
10. Alfano C. A., Lau S., Balderas J., Bunnell B. E. The impact of military deployment on children: Placing developmental risk in context. *Clinical Psychology Review*. 2016 Vol. 46. P. 32–45. DOI: 10.1016/j.cpr.2016.04.009
11. CEPIN GAZA. The war we do not see. News and practical infos to bring help. 2023. URL: <https://we4gaza.org/2023/12/21/the-war-we-do-not-see/>

12. Chandra A., Lara-Cinisomo S., Jaycox L. H. Views from the homefront: The experiences of youth and spouses from military families. *Rand Health*. 2011. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4945219/>
13. Kieran D. Signature wounds: The untold story of the military's mental health crisis. New York: New York University Press, 2019.
14. Riggs S. A., Riggs D. S. Risk and resilience in military families experiencing deployment: The role of the family attachment network. *Journal of Family Psychology*. 2011. Vol. 25, № 5. P. 675–687. URL: <https://psycnet.apa.org/>
15. Thandi G., Greenberg N., Fear N. T. Perceived effect of deployment on families of UK military personnel. *Occupational Medicine*. 2017. Vol. 67, № 7. P. 562–568. DOI: 10.1093/occmed/kqx132
16. Trautmann J., Alhusen J., Gross D. Impact of deployment on military families with young children: A systematic review. *Nursing Outlook*. 2015. Vol. 63, № 6. P. 656–664. DOI: 10.1016/j.outlook.2015.05.009

REFERENCES:

1. Buriak, O. O., & Hinevskiy, M. I. (2015). Viiskovy syndrom ATO: Aktualnist ta shliakhy vyrishennia na derzhavnomu rivni [Military syndrome of the ATO: Relevance and solutions at the state level]. *Zbirnyk naukovykh prats*. Retrieved from: <https://irbis-nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Didyk, N. F. (2018). Rol simyi u pidtrymtsi psykholohichnoho stanu viiskovosluzhbovtstva na riznykh etapakh vykonannya sluzhbovo-boiovoho zavdannia [The role of the family in supporting the psychological state of a serviceman at different stages of a combat mission]. *Robota z travmamy viiny. Ukrainskyi dosvid*, 48–51. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/162001472.pdf#page=48> [in Ukrainian].
3. Klymenko, L. V. (2023). Doslidzhennia vplyvu viiny v Ukraini na rodynni tsinnosti suchasnoho studentstva [Study of the impact of the war in Ukraine on family values of modern students]. *Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference*, Nizhyn, 42–43. Retrieved from: http://lib.ndu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3431/1/Збірник%20матеріалів%20конференції_2023.pdf [in Ukrainian].
4. Kryvohuz, K. V. (2024). Vplyv psykholohichnykh naslidkiv uchasti u boiovykh diiakh na pobudovu viiskovosluzhbovtstva i vzaimovidnosyn u sim'i [The impact of psychological consequences of combat participation on military personnel's family relationships]. Retrieved from: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5937/1/Кривовуз_Кваліфікаційна%20робота.pdf [in Ukrainian].
5. Markova, M. V., & Rosynskiy, H. S. (2018). Porushennia zdorovia sim'yi demobilizovanykh viiskovosluzhbovtstv – uchasnykiv ATO: Psykhopatolohichni, psykholohichni, psykhosotsialnyi i simeinyi vymiry [Health disorders of families of demobilized servicemen – participants of the ATO: Psychopathological, psychological, psychosocial, and family dimensions]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrologii*, 26(1), 18–25. Retrieved from: <https://irbis-nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Okorokov, R. S. (2021). Sotsialno-psykholohichna dezadaptatsiia ta peredumovy sutsydialnoi povedinky viiskovosluzhbovtstv Zbroinykh Syl Ukrainy [Social-psychological maladaptation and prerequisites for suicidal behavior of the Armed Forces of Ukraine military personnel]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, 32(71), 64–68. Retrieved from: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/1_2021/13.pdf [in Ukrainian].
7. Opendatabot. (2024). Statystyka shliubiv ta rozluchen v Ukraini za 2024 rik [Marriage and divorce statistics in Ukraine for 2024]. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2024-6> [in Ukrainian].
8. Polischuk, V. T., Zavorotnyi, V. I., & Sokolova, I. M. (2015). Problema psykholohichnykh ta psykhopatolohichnykh naslidkiv boiovoho stresu v suchasnykh umovakh [The problem of psychological and psychopathological consequences of combat stress in modern conditions]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrologii*, 23(3), 106–112. Retrieved from: <https://irbis-nbuv.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Shynkarova, L. V. (2023). Rol psykhoedukatsii u roboti z druzhynamy uchasnykiv boiovykh dii [The role of psychoeducation in working with the wives of combatants]. In *Aktualni problemy psykholohii rozvytku osobystosti* (pp. 128–130). Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41110/Aktualni%20problemy%20psykholohii%20rozvytku%20osobystosti.pdf?sequence=1#page=128> [in Ukrainian].
10. Alfano, C. A., Lau, S., Balderas, J., & Bunnell, B. E. (2016). The impact of military deployment on children: Placing developmental risk in context. *Clinical Psychology Review*, 46, 32–45. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.04.009>
11. CEPIN GAZA. (2023). The war we do not see. Retrieved from: <https://we4gaza.org/2023/12/21/the-war-we-do-not-see/>
12. Chandra, A., Lara-Cinisomo, S., & Jaycox, L. H. (2011). Views from the homefront: The experiences of youth and spouses from military families. *Rand Health*. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4945219/>
13. Kieran, D. (2019). Signature wounds: The untold story of the military's mental health crisis. New York University Press.
14. Riggs, S. A., & Riggs, D. S. (2011). Risk and resilience in military families experiencing deployment: The role of the family attachment network. *Journal of Family Psychology*, 25(5), 675–687.
15. Thandi, G., Greenberg, N., & Fear, N. T. (2017). Perceived effect of deployment on families of UK military personnel. *Occupational Medicine*, 67(7), 562–568.
16. Trautmann, J., Alhusen, J., & Gross, D. (2015). Impact of deployment on military families with young children: A systematic review. *Nursing Outlook*, 63(6), 656–664.

УДК 37.013.42:355.01](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.2>**Ірина АЛБУЛ***кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300***ORCID:** 0000-0001-7056-3157**Бібліографічний опис статті:** Албул, І. (2025). Соціально-педагогічна діяльність у воєнному контексті. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 11–16, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.2>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВОЄННОМУ КОНТЕКСТІ

У статті представлено актуальний зміст професійної діяльності соціального педагога закладу освіти у захисті прав дітей та молоді у військовий час. На основі аналізу, систематизації та узагальнення науково-практичної інформації щодо напрямів діяльності соціального педагога у закладі освіти у сучасних умовах протидії російському вторгненню, особливостей соціально-педагогічної підтримки дітей та батьків встановлено, що зміст соціально-педагогічної діяльності у час війни обумовлюється специфікою соціальних проблем, викликаних наслідками російської агресії; особливими умовами організації освітнього процесу з огляду на необхідність дотримання умов безпеки; розширенням спектру вразливих категорій дітей та молоді; а також запитами дітей та батьків щодо соціально-педагогічної підтримки людей, постраждалих внаслідок воєнних дій. Сучасну соціально-педагогічну діяльність варто спрямовувати на формування знань в учнів, батьків і педагогічних працівників про соціально-політичні події та заходи, які вживаються для врегулювання ситуації; готувати до протидії інформаційній війні; працювати з вразливими групами населення; сприяти в налагодженні сімейних зв'язків; протидіяти різним проявам насильства та жорстокого поводження, сприяючи збереженню родинної цілісності та посилюючи ступінь готовності сімей до розв'язання проблем і подолання труднощів.

Розкрито можливості спеціалізованих online платформ у оптимізації соціально-педагогічної діяльності, зокрема «Консультаційний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та платформа «Діти війни». Доведено, що важливими обов'язками соціального педагога закладу освіти є соціальний та соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, інформаційно-просвітницька, консультативна та профілактична робота з учасниками освітнього процесу, аналіз соціальних умов розвитку учнів, налагодження співпраці організацій та установ, дотичних до розв'язання соціальних проблем.

Ключові слова: війна, соціально-педагогічна діяльність, соціальний педагог, діти, учнівська молодь.

Iryna ALBUL*PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300***ORCID:** 0000-0001-7056-3157

To cite this article: Albul, I. (2025). Sotsialno-pedahohichna diialnist u voiennomu konteksti [Social and pedagogical activities in a military context]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 11–16, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.2>

SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN A MILITARY CONTEXT

The article presents the actual content of the professional activity of a social pedagogue of an educational institution in protecting the rights of children and youth in wartime. Based on the analysis, systematization and synthesis of scientific and practical information on the areas of activity of a social pedagogue in an educational institution in the current conditions of countering the Russian invasion, the peculiarities of socio-pedagogical support for children and parents, it is established that the content of socio-pedagogical activity in wartime is determined by the specifics of social problems caused by the consequences of Russian aggression; special conditions for organizing the educational process in view of the need to comply with security conditions; expanding the range of vulnerable categories. Modern socio-pedagogical activities should be aimed at forming knowledge among students, parents and teachers about socio-political events and measures taken to resolve the situation; preparing to counteract the information war; working with vulnerable groups; assisting in establishing family ties; counteracting various manifestations of violence and abuse, helping to preserve family integrity and increasing the degree of readiness of families to solve problems and overcome difficulties.

The possibilities of specialized online platforms in optimizing social and pedagogical activities, in particular, the "Consultation Center of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights" and the "Children of War" platform, are revealed. It is proved that the important responsibilities of a social pedagogue of an educational institution are social and socio-pedagogical support of students, information, educational, advisory and preventive work with participants in the educational process, analysis of social conditions for the development of students, and establishment of cooperation between organizations and institutions involved in solving social problems.

Key words: war, social and pedagogical activity, social pedagogue, children, student youth.

Актуальність проблеми. Російсько-українська війна зумовила численні порушення основних прав дитини: права на безпеку, права на життя, права на освіту, права на здоров'я та розвиток особистості, права на збереження індивідуальності, включаючи громадянство та сімейні зв'язки, права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, права на турботу і захист з боку держави тощо. За даними Уповноваженого Верховної ради з прав людини Дмитра Лубінця, через повномасштабне вторгнення російського агресора майже 70% українських дітей були вимушені покинути рідні домівки, оскільки шукали прихистку в безпечніших регіонах України, чи виїхали за кордон [11].

Багато українських дітей змушені були розлучитися з батьками, оскільки наші чоловіки та жінки пішли обороняти свою державу зі зброєю в руках, або ж залишились в тилу допомагати силам оборони України. На жаль, сьогодні ніде в Україні немає стовідсотково безпечного місця, куди б не долетіли рашистські шахеди чи ракети, а тому усі мешканці нашої держави постійно наражаються на небезпеку внаслідок ворожих масованих обстрілів. Також життя утруднюється через пошкодження енергосистеми, водогонів, теплопостачання; завдається руйнувань садочкам, школам та лікарням, іншим установам цивільного призначення.

Але саме заклади освіти (школа, дитячий садочок, інші форми організації навчання дітей) навіть у найважчі часи залишались серцевиною організації соціально-психологічної підтримки та соціально-педагогічної роботи із дітьми та їх батьками. На вимогу часу запроваджуються нові теми та форми роботи, організація соціально – психологічної допомоги, групова робота з дітьми та батьками, профілактичні, навчальні, інформаційно-просвітницькі заходи, весь арсенал педагогічної майстерності концентрується і спрямовується на роботу із дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки щодо особливостей соціально-педагогічної діяльності у час війни здій-

снювали низка дослідників: Ковальчук Л.Г., Панок В.Г., Трубавіна І.М. та ін. вивчали питання соціально-педагогічної та психологічної допомоги сім'ям з дітьми у період військового конфлікту; Григоренко І.О., Савельєва Н. М. досліджували соціальну роботу з внутрішньо переміщеними особами; Лях Т.Л. аналізувала успішні практики співпраці державних і громадських організацій у соціальній роботі з постраждалими від воєнних дій; Леонова В.І., Пономарьова В.М. акцентували увагу на організації соціально-педагогічної роботи з дітьми у закладах загальної середньої освіти в умовах військового часу; Томчук М.І., Яцюк М.В. презентували особливості соціально-психологічної підтримки дітей, які переживають батьківську втрату.

Зважаючи на актуальність вказаного питання, запит практиків та науковців, постійне виникнення нових проблем, з якими стикаються діти та молодь в Україні через війну, **метою даного дослідження** є визначення актуального змісту професійної діяльності соціального педагога закладу освіти у захисті прав дітей та молоді у військовий час.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах війни є відмінності щодо організації освітнього процесу на різних територіях України, звісно, з урахуванням чинника безпеки учасників освітнього процесу насамперед. Варіантами може бути відвідування школи у звичному режимі з неухильним дотриманням вимог безпеки під час оголошення сигналу «Повітряна тривога» у відносно спокійних регіонах України; участь у дистанційних уроках дітей з тимчасово окупованих територій та прифронтових поселень; online навчання в українських школах для дітей, які виїхали за кордон [6]. Отже, завдання підтримання постійного зв'язку українських педагогів з дітьми та їх сім'ями не втрачає своєї актуальності.

Саме у налагодженні конструктивного взаємозв'язку соціальному педагогу варто орієнтуватися на формування знань в учнів, батьків і педагогічних працівників про соціально-

політичні події та заходи, які вживаються для врегулювання ситуації; готувати до протидії інформаційній війні; працювати з вразливими групами населення; сприяти в налагодженні сімейних зв'язків; протидіяти різним проявам насильства та жорстокого поводження. Основними концепціями надання допомоги сім'ям з дітьми в період військової агресії виокремлюють «допомога для самопомогі» та «кризове втручання», які розглядають особистість, сім'ю як об'єкт та суб'єкт роботи.

Соціальний педагог зацікавлений у співпраці та партнерстві як способах взаємодії з сім'єю з метою задоволення її інтересів, сприяючи збереженню родинної цілісності. Пріоритетом у професійній діяльності соціального педагога з сім'єю стає посилення ступеня готовності сімей до розв'язання проблем, подолання труднощів, здатності до самостійного продуктивного життя і готовності до взаємодії.

Відповідно до Типової посадової інструкції соціальний педагог вибудовує свою професійну діяльність у закладі освіти за такими напрямками, як система роботи по охороні дитинства, соціальний супровід підлітків з девіантною поведінкою, профілактична робота щодо попередження деструктивної поведінки, тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії, СНІДу, формування особистісної зрілості та соціальної компетентності учнів, соціально-педагогічна допомога дітям, підліткам та їх батькам в кризовій ситуації, оптимізація навчально-виховного процесу. У сучасних умовах повномасштабного вторгнення кожен з цих напрямів набуває ще додаткового забарвлення у контексті війни – тривоги, страху, болю, відчаю, нерозуміння ситуації та безнадійності. І найбільше страждають діти...

За даними Офісу генерального прокурора України, станом на 27 травня 2024 року 548 дітей загинули та щонайменше 1351 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше постраждало дітей у Донецькій (532), Харківській (378), Херсонській (152), Дніпропетровській (139), Київській (130), Запорізькій (108) та Миколаївській (105) областях. Ці статистичні дані далеко не точні і, на жаль, не кінцеві, оскільки не враховано ситуацію на окупованих територіях; відомі факти депортації дітей до країни-агресора; багато маленьких українців втратили своїх батьків, зазнали різного виду насилля. До того ж Україна щодня страждає від

ворожих обстрілів, а значить – кількість постраждалих збільшується.

Такий гіркий досвід уможливило набуття статусу «дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Проблема соціального захисту постраждалих внаслідок російської агресії дітей набула актуальності ще після 2014 року, і окреслення такого захисту було декларовано Урядовою постановою №268 від 5 квітня 2017 року, якою затверджено «Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [7]. Проте, на початках сфера дії цієї постанови розповсюджувалась на дітей Донецької та Луганської областей, і лише 3 червня 2023 року дія цього документу розповсюдилась на дітей усієї території України. Наразі, відповідно до Постанови, статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів можуть отримати неповнолітні громадяни України, які отримали поранення, контузію, каліцтво; зазнали фізичного, сексуального насильства; були викрадені або незаконно вивезені за межі України; залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань; незаконно утримувалися, у тому числі в полоні; зазнали психологічного насильства.

Сьогодні у будь-якому регіоні є представники вказаних категорій дітей, і соціальному педагогу закладу освіти необхідно звертати максимальну увагу на соціально-педагогічну підтримку таких учнів та їх сімей. Інформаційно-роз'яснювальну роботу соціального педагога варто спрямувати на консультування батьків чи законних представників щодо того, хто і в якій установі має подати документи для оформлення статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Отже, звертатися потрібно в органи опіки та піклування, при чому територіальне розташування цих органів може бути різним: або за місцем реєстрації проживання чи перебування, або за місцем виявлення такої дитини. Заяву до органів опіки і піклування про встановлення статусу можуть подати законний представник дитини; родичі; вітчим, мачуха; представник органу опіки та піклування. Навіть сама дитина по досягненню 14-річного віку може звернутися із такою заявою у відповідні інстанції. Соціальному педагогу варто наголосити, що разом із заявою готується ще низка документів: згода на

обробку персональних даних; засвідчені копії представницьких документів. Заявникові необхідно чітко вказати обставину (-ни), що здійснили найважчий вплив на здоров'я дитини, а також надати підтверджуючі документи [7].

Варто наголосити на тому, що соціальний педагог в межах своєї професійної діяльності щодо підтримки дітей у час війни може успішно реалізувати роль посередника, налагоджуючи конструктивний зв'язок дитини, сім'ї з дитиною та недержавних організацій, **які надають фінансову, гуманітарну та психологічну допомогу** дітям, постраждалим внаслідок російської агресії («ДІТИ ХЕЛП», «Постраждали Діти Війни», Gen.Ukrainian, «Голоси дітей», Фонд імені Блаженного священномученика Климентія Шептицького та інші).

Варто відмітити увагу української держави до захисту прав дітей в умовах війни. Одними із дієвих кроків було відкриття 18 серпня 2022 року в рамках функціонування інформаційно-комунікаційного порталу «Діти війни» нового простору – Консультаційний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [3].

Зауважимо, що на платформі «Діти війни» [1] є можливість отримати актуальну інформацію про дітей, які постраждали внаслідок російсько-української війни російської (загиблі, поранені, зниклі безвісти, депортовані), та тих, кого вдалося розшукати і врятувати. Також ця інформативна платформа слугує своєрідним універсальним каналом зв'язку з правоохоронними органами (Національною поліцією України, Офісом Генерального прокурора, Національним інформаційним бюро), а тому завдяки цій платформі є можливість повідомити до відповідних органів про злочин, скоєний проти дитини; дитину без супроводу дорослих; факт депортації дитини; примусову зміну громадянства та документів дитини та інші порушення прав дитини під час війни.

Окрему професійну цінність для соціального педагога складає рубрика «Корисна інформація» на платформі «Діти війни», адже розміщена збалансована інфографіка допоможе соціальному педагогу консультувати учнів, батьків, педагогів та інших громадян щодо дій за різних складних обставин, зумовлених війною: дії у випадку депортації дитини; куди інформувати про воєнні злочини, скоєні росіянами

проти дітей; при чому окремі поради даються підліткам, які хочуть повідомити про воєнні злочини; правила перетину кордону та безпеки під час перебування за межами рідної країни, статуси перебування у Євросоюзі, постановка на консульський облік; дії у разі виявлення підозрілого об'єкту; у разі надзвичайних ситуацій; у разі виявлення дитини без супроводу дорослих; є поради щодо спілкування з дітьми у час війни; рекомендації у випадку прихисту дитини у сім'ї; допомога дитині у випадку поранення; а також зведений довідник контактів організацій та установ, які надають допомогу в час війни [1].

Зауважимо, що актуальний зміст діяльності соціальних педагогів як учасників психологічної служби визначається і проведеними дослідженнями, наприклад дослідження «Стану функціонування психологічних служб закладів загальної середньої освіти в умовах війни», здійсненого командою ГО «Про.Світ» разом з аналітичним центром Cedos у рамках проєкту «Адаптації роботи психологічних служб шкіл до викликів зумовлених війною» за підтримки PLAN International Ukraine [8].

Так, серед обов'язків соціального педагога виокремлено соціальний та соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, особливо тих, хто залишився без батьківського піклування або перебувають у складних життєвих обставинах; інформаційно-просвітницька та профілактична робота з учасниками освітнього процесу щодо запобігання та протидії домашньому насильству, злочинності, алкоголізму, наркоманії; аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти, мікроколективу чи шкільного колективу в цілому, молодіжних і дитячих громадських організацій.

Під час виконання своїх професійних обов'язків соціальний педагог залучається до роботи педагогічної ради закладу освіти, різноаспектних психолого-педагогічних консилиумів, засідань методоб'єднань; свої зусилля спрямовує на планування і реалізацію завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі; окремого значення набуває надання допомоги дітям і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах, мають особливі освітні потреби, в тому числі постраждалим від насильства та військових конфліктів. Реалізу-

ючи професійну роль посередника, соціальний педагог забезпечує взаємодію закладу освіти, сім'ї і суспільства у формуванні особистості здобувача освіти, його адаптації до соціального середовища; надає консультативну допомогу батькам чи законним представникам.

Зважаючи на деструктивний вплив військових подій на особистості учнів, важливо соціальному педагогу фокусуватись на захисті прав здобувачів освіти від будь-яких видів і форм насильства, при потребі – представляти їхні інтереси у правоохоронних і судових органах; запобігати конфліктним ситуаціям, що виникають під час освітнього процесу; а також здійснювати профілактику та протидіяти домашньому насильству. Серед запитів, з яким звертаються батьки до соціального педагога сьогодні переважають питання підтримки та консультування ВПО; підтримки дітей, чиї батьки були тяжко поранені; роботи з дітьми, над якими встановлено опіку; надання медіаторських послуг у конфліктах батьки-діти. За професійною порадою до соціального педагога звертаються і вчителі та класні керівники, яких турбує агресія чи булінг у класі, конфлікти між дітьми; вживання алкогольних, наркотичних, тютюнових виробів; порушення шкільної дисципліни учнями; тривожність дітей через обстріли; профорієнтація серед учнівської молоді та ін.

Професійна комунікація «соціальний педагог – класний керівник» має важливе значення

для моніторингу й отримання характеристики учнів; для отримання інформації про дітей з групи ризику; формування соціального паспорту класу; коли соціальному педагогу потрібно отримати інформацію про сім'ю дитини; про потреби батьків отримати пільги та ін.; взаємне інформування може відбуватися щодо ефективності профілактичної роботи, результатів діагностики та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, зміст соціально-педагогічної діяльності в умовах війни обумовлюється специфікою соціальних проблем, викликаних наслідками російської агресії; особливими умовам організації освітнього процесу з огляду на необхідність дотримання умов безпеки; розширенням спектру вразливих категорій дітей та молоді, як-то діти батьків, які воюють, які загинули, ВПО та ін.; а також запитам дітей та батьків щодо соціально-педагогічної підтримки людей, постраждалих внаслідок воєнних дій. Важливими обов'язками соціального педагога закладу освіти є соціальний та соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, інформаційно-просвітницька, консультативна та профілактична робота з учасниками освітнього процесу, аналіз соціальних умов розвитку здобувачів освіти, налагодження співпраці організацій та установ, дотичних до розв'язання соціальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/information/>
2. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
3. Консультаційний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини URL: <https://childrenofwar.gov.ua/get-a-consultation>
4. Леонова В.І. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми молодшого шкільного віку від час воєнного стану. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 61. Том 1. 2023. С. 198–201
5. Лях Т. Соціальна робота з постраждалими від воєнних дій: успішні практики співпраці державних і громадських організацій. *Соціальна робота: реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 110-річчю Полт. нац. пед. ун-та імені В. Г. Короленка, м. Полтава, 9–10 трав. 2024 р. / за заг. ред. Н. О. Сайко, В. І. Березан. Полтава, 2024. С. 48–51.
6. Пономарьова В.М. Специфіка соціально-педагогічної діяльності з дітьми у загальноосвітніх навчальних закладах в умовах військового часу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 6 (354), 2022. С. 142–146.
7. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Постанова КМ України № 268 від 5 квітня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF/sp:dark?dark=0#n59360extremebrowserURL\Shell\Open\Command>
8. Психологічна служба у школах: вплив повномасштабної війни: аналітичний звіт за підсумками дослідження / О. Будзь, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко; за ред. А. Аносової, О. Петушкової. Київ : Центр інноваційної освіти «Про.Світ», 2024. 93 с.
9. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. К. : Агентство «Україна». 2015. 175 с.

10. Томчук М. І., Яцюк М. В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату. Вінниця : КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2016. 58 с.

11. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради з прав людини Дмитра Лубінця. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>

REFERENCES:

1. Dity viiny [Children of War] (n.d.). Retrieved March 23, 2025, from <https://childrenofwar.gov.ua/information/> [in Ukrainian].
2. Hryhorenko, I. O., & Savelieva, N. M. (2017). *Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy v suchasnykh umovakh* [Social work with internally displaced persons in current conditions] (100 p.). Poltava: PNPY.
3. Konsultatsiynyi tsentr Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav lyudyny [Consultation Center of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine] (n.d.). Retrieved March 23, 2025, from <https://childrenofwar.gov.ua/get-a-consultation> [in Ukrainian].
4. Leonova, V. I. (2023). Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditymy molodshoho shkilnoho viku pid chas voiennoho stanu [Organization of social-pedagogical work with younger school-aged children during martial law]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 61(1), 198–201 [in Ukrainian].
5. Liah, T. (2024). Sotsialna robota z postrazhdalymy vid voiennykh dii: uspishni praktyky spivpratsi derzhavnykh i hromadskykh orhanizatsii [Social work with victims of military actions: Successful practices of cooperation between state and public organizations]. In N. O. Saiko & V. I. Berezan (Eds.), *Sotsialna robota: realii ta perspektyvy – Social work: realities and perspectives* (pp. 48–51). Poltava : Poltavskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet. [in Ukrainian].
6. Ponomariova, V. M. (2022). Spektfyka sotsialno-pedahohichnoi diial'nosti z ditymy u zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh v umovakh viiskovoho chasu [Specifics of social-pedagogical work with children in general education institutions during wartime]. *Vysnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of LNU named after Taras Shevchenko*, 354(6), 142–146 [in Ukrainian].
7. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2017, April 5). *Postanova KM Ukrainy №268 vid 5 kvitnia 2017 roku* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 268 dated April 5, 2017]. Retrieved March 23, 2025, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF/sp:dark?dark=0#n59360extremebrowserURL\Shell\Open\Command> [in Ukrainian].
8. Budz, O., Kohut, I., Zhereobkina, T., & Nazarenko, Y. (2024). Psykholohichna sluzhba u shkolakh: vplyv povnomashtabnoi viiny: analytychnyi zvit za pidsumkamy doslidzhenia [Psychological service in schools: Impact of the full-scale war: Analytical report on the results of the research]. Kyiv : Tsentr innovatsiinoi osvity “Pro.Svit”. [in Ukrainian].
9. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoha sim'yam z dytymy v period viiskovoho konfliktu: navchal'no-metodychnyi posibnyk [Social-pedagogical and psychological assistance to families with children during the military conflict: Training manual]. (2015). Kyiv : Agentstvo “Ukraina”. [in Ukrainian].
10. Tomchuk, M. I., & Yatsiuk, M. V. (2016). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka dytey, yaki perezhyvaiut' batkivsku vtratu [Social-psychological support for children experiencing parental loss] (58 p.). Vinnytsia : KVNZ “Vinnytska akademiiia neperevirnoi osvity”. [in Ukrainian].
11. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady z prav lyudyny Dmytra Lubintsia [Annual report of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for human rights Dmytro Lubinets]. (2022). Retrieved March 23, 2025, from <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny> [in Ukrainian].

УДК 364.622:355.1-057.36-057.75]:615.83-043.2(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.3>

Олена БАЛДИНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4276-7819

Бібліографічний опис статті: Балдинюк, О. (2025). Вплив терапевтичної хортикультури на стабілізацію психічного здоров'я ветеранів. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 17–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.3>

ВПЛИВ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ ХОРТИКУЛЬТУРИ НА СТАБІЛІЗАЦІЮ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВЕТЕРАНІВ

Стаття присвячена обґрунтуванню актуальності використанню терапевтичної хортикультури при роботі з ветеранами. У процесі дослідження нами було використано метод аналізу психолого-педагогічних джерел із досліджуваної проблеми, методи порівняння та узагальнення. Мета статті полягає у визначенні впливу терапевтичної хортикультури на психічне здоров'я ветеранів. Науковою новизною статті є те, що в роботі здійснено аналіз терапевтичної хортикультури, яка полягає у застосуванні садівництва та роботи з рослинами в медичних або реабілітаційних цілях для поліпшення фізичного, психічного і емоційного стану людей. Виокремлено терапевтичні цілі, які виконує хортикультура, а саме: емоційні, соціальні, фізичні, когнітивні, професійні та духовні.

Визначено, що для ефективної роботи з ветеранами можна використовувати наступні типи терапевтичних садів: 1) сади садівничої терапії, які призначені для створення заспокоїливого простору для пацієнтів; 2) відновлювальні, реабілітаційні сади для людей, які проходять терапію або реабілітацію; 3) сенсорні сади, які призначені для сенсорної стимуляції почуттів; 4) сади пам'яті, які допомагають викликати спогади; 5) громадські сади, які заохочують до спілкування та взаємодії між учасниками.

Розкритий позитивний аспект використання хортикультури при роботі з ветеранами, а саме: проведення часу на природі зменшує ризик розладу фізичного здоров'я, зокрема відбувається зниження артеріального тиску та частоти серцевих скорочень, допомагає зміцнити м'язи, посилює витривалість. Виконання садівничих завдань має для ветеранів психотерапевтичну дію. Це проявляється у полегшенні емоційного болю та розгубленості; підвищенні самооцінки та самоцінності; створенні здорових механізмів подолання труднощів тощо. Також за допомогою хортикультури в поєднанні з фізичною терапією у ветеранів після отриманих поранень та ампутацій відбувається посилення координації та рівноваги, покращення дрібної та загальної моторики, підвищення навичок самостійного життя.

Ключові слова: біофілія, садівництво, терапевтична хортикультура, психічне здоров'я, ветерани.

Olena BALDYNIUK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4276-7819

To cite this article: Baldyniuk, O. (2025). Vplyv terapevtychnoi khortykultury na stabilizatsiiu psykhychnoho zdorovia veteraniv [The impact of therapeutic horticulture on stabilizing the mental health of veterans]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 17–25, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.3>

THE IMPACT OF THERAPEUTIC HORTICULTURE ON THE STABILIZATION OF MENTAL HEALTH OF VETERANS

The article is devoted to substantiating the relevance of using therapeutic horticulture in working with veterans. In the process of research, we used the method of analysis of psychological and pedagogical sources on the problem under study, methods of comparison and generalization. The purpose of the article is to determine the impact of therapeutic horticulture on the mental health of veterans. The scientific novelty of the article is that the work analyzes therapeutic horticulture, which consists in the use of gardening and working with plants for medical or rehabilitation purposes to improve the physical, mental and emotional state of people. The therapeutic goals that horticulture performs are

identified, namely: emotional, social, physical, cognitive, professional and spiritual. It was determined that the following types of therapeutic gardens can be used for effective work with veterans: 1) horticultural therapy gardens, which are designed to create a calming space for patients; 2) restorative, rehabilitation gardens for people undergoing therapy or rehabilitation; 3) sensory gardens, which are designed for sensory stimulation of the senses; 4) memory gardens, which help evoke memories; 5) community gardens, which encourage communication and interaction between participants. A positive aspect of the use of horticulture in working with veterans is revealed, namely: spending time in nature reduces the risk of physical health disorders, in particular, there is a decrease in blood pressure and heart rate, helps strengthen muscles, increases endurance. Performing gardening tasks has a psychotherapeutic effect for veterans. This is manifested in the relief of emotional pain and confusion; increasing self-esteem and self-worth; creating healthy coping mechanisms, etc. Also, horticulture combined with physical therapy has been shown to improve coordination and balance, fine and gross motor skills, and independent living skills in veterans after injuries and amputations.

Key words: biophilia, gardening, therapeutic horticulture, mental health, veterans.

Актуальність проблеми. Згідно з визначенням ВООЗ, психічне здоров'я розглядається як «стан благополуччя, за якого людина реалізує власні здібності, може справлятися зі звичайними стресами життя, може продуктивно та ефективно працювати на допомогу своїй громаді» (World Health Organization). Таким чином, психічне (ментальне) здоров'я об'єднує здоровий дух та психіку людини із соціальним складником.

Проблема захисту ментального здоров'я надзвичайно загострилася після початку повномасштабної війни Росії проти України. Погоджуємось із твердженнями науковиці Л. Карамушки, що «найбільш вираженим негативним чинником, який впливає на психічне здоров'я особистості» є війна (Карамушка Л., 2022).

У Міністерстві охорони здоров'я прогнозують, що через війну психологічної підтримки потребуватимуть понад 15 млн. українців. При цьому близько 3–4 млн. людей треба буде призначати медикаментозне лікування. Після війни щонайменше кожна п'ята людина буде мати негативні наслідки для психічного здоров'я (ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців, 2022).

Якщо говорити про стан психічного здоров'я військовослужбовців, то він значно гірший аніж серед решти населення, депресивні розлади серед військових зустрічаються удвічі частіше аніж серед цивільних.

На сьогоднішній день, за словами заступника міністра у справах ветеранів Руслана Приходька, в Україні налічують 1 мільйон 300 тисяч ветеранів (В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують, 2024). Близько 80% з них – мобілізовані люди.

Після закінчення війни, за оцінкою Мінветеранів, в Україні кількість ветеранів може сягнути 5–6 мільйонів людей (Уряд прогнозує

збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни, 2024).

Події, які в умовах війни переживають українські захисники, можуть мати травматичний вплив на психіку людини. За статистичними даними «від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги. Симптоми гострої травми виявляють у 60–80% захисників, які були очевидцями загибелі побратимів чи мирного населення або бачили тіла померлих. Ризик появи симптомів порушення психіки стосується більш молодих військових, віком 18–24 років, у яких виявлено симптоми депресії або які мали проблеми з алкоголем (Посттравматичний синдром: прихована загроза, 2022).

До основних проблем ментального здоров'я, які найчастіше діагностуються серед ветеранів і помітно знижують якість їхнього життя, можна віднести фізичні травми, порушення сну, проблеми в міжособистих відносинах, залежність від шкідливих звичок, депресивні розлади, посттравматичний стресовий розлад тощо.

Шляхи відновлення можуть включати психотерапію, медитацію, фізичну активність та підтримку близьких людей. У цьому контексті терапія за допомогою природи може стати потужним інструментом відновлення травмованих війною ветеранів.

Аналіз наукових досліджень. Публікації та наукові дослідження провідних зарубіжних та вітчизняних вчених свідчать про актуальність дослідження природотерапії. Окремі аспекти садівничої терапії розглядали такі дослідники як J. Barton, M. Detweiler, R. Mottershead, M. Rogerson та ін.

Вплив певних видів садівничої діяльності на психофізіологічні функції мозку людини розглядають Н. Таран, Л. Бацманов, О. Косик та ін. Українська науковиця О. Кравченко обґрун-

товує важливість природотерапії як ефективної технології соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного туризму. Про вплив парків та природних зон на психологічне благополуччя жителів США, Канади та Японії зустрічаємо у дослідженнях М. Пархомчука.

Питання соціально-психологічної підтримки та реабілітації дітей і молоді з особливими освітніми потребами засобами природи розглядали О. Кравченко, Н. Левченко, М. Міщенко, О. Пащенко, І. Резніченко та ін. Також актуальним є дослідження І. Саранчі про роль гарденотерапії в соціалізації випускників реабілітаційних центрів з порушеннями опорно-рухового апарату.

Проте, питання використання терапевтичної хортикультури при роботі з ветеранами не можна вважати достатньо дослідженими.

Мета статті – визначити вплив терапевтичної хортикультури на психічне здоров'я ветеранів.

Основний виклад матеріалу. Здавна люди мали тісний зв'язок з природою та рослинами, так як від цього залежало їх виживання. Інстинктивне прагнення до природи, потяг до життя і всього живого має назву «біофілія» (Шапар В., 2007, с. 42).

Сам термін походить від грецьких слів «біос» (життя) та «філія» (любов), що дослівно перекладається як «любов до життя» або «любов до живого» (Біофілія. Психологічна енциклопедія).

Вперше термін «біофілія» вжив відомий німецький психолог Еріх Фромм у 1960-х роках, щоб «виразити сильну любов до життя та всього живого, яку він визначив як внутрішню та генетично обумовлену прихильність людини до світу природи» (Об'єднання природи та людського простору, 2023). Пізніше у 1980-х роках біофілія була популяризована американським біологом Едвардом О. Вілсоном (Edward O. Wilson) у книзі «Biophilia» (1984), де він наголошував на необхідності залучення людей повернутися до контакту з природою. Біофілія, зазначав Вілсон, є «вродженою емоційною приналежністю людини до інших живих організмів» (Wilson E., 1984).

Виокремлюють наступні положення біофілії:

1. Теорія біофілії ґрунтується на ідеї, що зв'язок людини з природою є інстинктивним і закладеним еволюційно. Ця схильність формувалася протягом тисячоліть, коли виживання

людей залежало від їхньої здатності розпізнавати та взаємодіяти з природними середовищами.

2. Взаємодія з природними об'єктами та середовищами позитивно впливає на емоційний та фізичний стан людини. Прогулянки у парках, спостереження за тваринами, слухання співу птахів, відчуття рослин, або просто перебування на відкритому повітрі знижують рівень стресу, зменшують тривогу, покращують настрій та загальне самопочуття.

3. Біофілія сприяє розвитку екологічної свідомості та почуття відповідальності за довкілля. Люди, які відчують глибокий зв'язок з природою, зазвичай більше схильні захищати навколишнє середовище, дбати про збереження біорізноманіття.

4. Біофілія також впливає на формування естетичних та культурних цінностей. Люди часто знаходять натхнення в природі для створення творів мистецтва, музики, поезії, а також у дизайні та архітектурі (The economics of biophilia, 2012).

Середовище, в якому ми живемо і працюємо, впливає на наше психічне здоров'я. Так, наявність місць для відпочинку, доступ до зелених зон сприяє зниженню рівня стресу, тривожності та депресії, покращує загальне самопочуття та емоційну стабільність. Відвідування зелених зон дає можливість людям уникати міського шуму, покращувати фізичну форму через активний відпочинок та відновлювати свій психологічний стан.

Дослідження показали, що парки та природні зони мають позитивний вплив на психологічне благополуччя. Так, дослідження у Великій Британії виявили, що люди, які проживають поблизу зелених зон, відчують менший стрес і мають кращий стан здоров'я. У США рівень зниження депресії тісно пов'язаний з доступом до природи. Наявність парків та зелених територій у жителів Канади асоціюється з нижчими рівнями депресії та тривоги (Пархомчук М., 2024).

Популярною у всьому світі стає японська практика Shinrin-yoku (або «Лісова терапія»). Дослівно Шінрін-йоку перекладається як «сприйняття лісової атмосфери» або «купання в лісі», що у нас найчастіше називають лісотерапією. Дану практику в 1982 році було запроваджено Міністерством сільського господарства, лісових угідь і рибного промислу Японії для того, щоб «описати практику поліпшення фізіологічного та

психологічного здоров'я людини за допомогою звуків, запахів і образів, які можна зустріти саме в лісі» (Щепанський В., 2020).

У даній практиці поєднуються неквапливі прогулянки доріжками під пологом лісу та прості вправи, які допомагають відновити зв'язок із природою та повністю поринути у свої відчуття. Також використовуються методи медитації усвідомленості та обмін враженнями поміж учасниками прогулянки. Практикуючі Шінрін-йоку описують її як «заспокійливі прогулянки, які благотворно впливають на стан організму завдяки поринанню в атмосферу лісу або іншого природного середовища» (Як дерева зіцілюють людей: унікальна японська практика, 2021).

Дослідження показали, що прогулянки лісом: «посилюють функціонування імунної системи, збільшують кількість НК-клітин; знижують тиск крові; зменшують стрес; покращують настрій; допомагають краще концентруватися; прискорюють відновлення після операції або хвороби; підсилюють життєву енергію; покращують сон» (Як дерева зіцілюють людей: унікальна японська практика, 2021).

А зараз детальніше зупинимось на питанні терапевтичної хортикультури (терапевтичного садівництва), яка полягає у «застосуванні садівництва та роботи з рослинами в медичних або реабілітаційних цілях для поліпшення фізичного, психічного і емоційного стану людей» (Терапевтична хортикультура, 2023).

Для багатьох народів рослини глибоко вкорінені у фольклорі, культурі, їжі та медицині; в ряді культур рослини наділяються «божественними» й цілющими властивостями. Практика використання садівничої терапії відома в багатьох культурних, релігійних та соціальних практиках. Одним із таких прикладів є священні потаємні сади, які виступали не тільки місцем для фізичного відпочинку, а й місцем для медитації та молитви (Pandey D., Pandey V., 2016). Так, древні перси створили сади, «щоб заспокоїти почуття, залучаючи красу, аромат, проточну воду та прохолодну температуру», а давньоегипетські лікарі для пацієнтів з психічними захворюваннями прописували прогулянки по саду (Дерев'яно Н., Хорошков Л., 2020). Божественність рослин проповідували такі релігії як індуїзм та буддизм.

Як лікування садівництво починає використовуватись у 1800-х роках, коли у Пенсильва-

нії у 1813 році був відкритий Притулок друзів для допомоги людям із психічними захворюваннями «Лікарня друзів», ініціатором якого виступив американський лікар Бенджамін Раш.

Це був перший приватний психіатричний заклад у Сполучених Штатах, який вважається «батьківщиною садівничої терапії, інноваційного лікування психічних захворювань за допомогою заспокійливого впливу природного середовища» (Davis, S., 1998).

Місія Притулку полягала в тому, щоб «забезпечити належне розміщення осіб, які позбавлені або можуть бути позбавлені можливості користуватися своїм розумом, та утримання притулку для їх прийому, який має на меті, крім необхідної медичної допомоги, надавати таку ніжну, співчутливу увагу, яка може заспокоїти їхні неспокійні розуми і під Божим благословенням сприяти їхньому одужанню» (Friends Hospital, Philadelphia, 2020).

Бенджамін Раш вважав, що перебування пацієнтів у природному середовищі допомагає знизити рівень стресу та відновити психічну рівновагу. Тому він активно сприяв створенню на території притулку садів, у яких пацієнти мали б можливість працювати та доглядати за рослинами (Davis S., 1998). Вже в 1879 році в Лікарні Друзів було відкрито першу теплицю для проведення терапії (Friends Hospital, Philadelphia. 2020).

Під час першої світової війни хортикультура почала використовуватись не тільки як лікування осіб із психічними захворюваннями, а і як метод реабілітації ветеранів.

Саме вирощування знайомих квітів «стало спонтанною реакцією на травми та смерть, що допомагала солдатам подолати страх та відчай» (Садотерапія проти травми: Ексклюзивне інтерв'ю Сью Стюарт-Сміт для українських читачів, 2023).

У 1942 році у військовому госпіталі Нортфілд у Бірмінгемі для солдатів була використана нова форма лікування у вигляді нефармацевтичних втручань «для покращення повернення невротичних втрат до військової служби» (Bridger H., 1985).

Після Другої світової війни американський психіатр Карл Меннінгер, працюючи з травмованими ветеранами, окрім медикаментозного лікування активно використовував садівничу терапію, як діяльність, «яка наближає людину

до землі, до матері-природи, до краси, до незбагненої таємниці росту і розвитку» (Sue Stuart-Smith, 2020).

Важливу роль у становленні терапевтичної хортикультури відіграло створення в 1973 році Американської асоціації терапії садівництва (АНТА).

На сьогодні хортикультура відіграє важливе значення для покращення психоемоційного стану людей через тісне єднання з природою.

Терапевтична хортикультура включає в себе такі типи терапевтичних цілей: емоційні, соціальні, фізичні, когнітивні, професійні та духовні.

Взаємодія між людьми та цілющими властивостями природи може проходити у активній або пасивній формі в залежності від потреб користувача. До пасивної форми можна віднести прогулянки в парку, перебування на природі тощо. Активною формою взаємодії з природою є садова терапія, садівництво, терапія квітництвом та ін. (Greenleaf A., Bryant R., Pollock J., 2014).

Можна виокремити наступні типи терапевтичних садів:

1. Сади садівничої терапії, або сади зцілення (наприклад, в лікарнях, реабілітаційних центрах, будинках для людей похилого віку). Призначені для створення заспокійливого простору для пацієнтів, доглядальників та медичних працівників.

2. Відновлювальні, реабілітаційні сади (наприклад, в центрах психічного здоров'я, реабілітаційних центрах для наркозалежних та громадських центрах) зосереджені на визначених компонентах відновного середовища для людей, які проходять терапію або реабілітацію.

3. Сенсорні сади, які призначені для стимулювання почуттів за допомогою дотику, зору, слуху, нюху, смаку, почуття рівноваги, усвідомлення тіла. Такі сади корисні для людей з сенсорними порушеннями або когнітивними розладами, оскільки пропонують терапевтичний досвід через сенсорну стимуляцію.

4. Сади пам'яті (для людей із втратою пам'яті або деменцією). Містять знайомі рослини, запахи та візуальні підказки, які допомагають викликати спогади та забезпечують комфорт і знайомство.

5. Громадські сади. Часто розташовані в міських районах і відкриті для публіки. Хоча вони не є виключно терапевтичними, вони пропонують різні фізичні, психічні та соціальні

блага. Громадські сади виховують а почуття приналежності, надають можливості для вправ і заохочують до спілкування взаємодії між учасниками (Ільзе Рукшане, 2022).

Відома психотерапевтка Сью Стюарт-Сміт у своїй книзі «The Well Gardened Mind» досліджує позитивний вплив садівництва на стан людини, на їх ментальне здоров'я. Вона зазначає, що мешканцям міста при виході на жваві міські вулиці, «доводиться обробляти багато як слухової, так і візуальної інформації, а це порушує нашу здатність зосереджуватися. Пересування в потоці людей переповненим тротуаром втомлює. У міському середовищі фізичний й духовний простір по-різному перебуває під загрозою... Коли людина хворіє, їй важко впоратися з міським середовищем, і це ускладнює одужання». Стюарт-Сміт наголошує, що «якщо жителі міста раз на тиждень ходять у парк, депресія зменшиться на 7%, а високий кров'яний тиск – на 9%» (Sue Stuart-Smith, 2020).

Науковцями доведено, що садіння, догляд за рослинами, збирання урожаю «викликають позитивні емоції, знімають стрес, збільшують спектр соціальних взаємодій, підвищують загальний рівень задоволеності життям людей різного віку та статі» (Таран Н., Бацманова Л., Косик О., Зима І., 2023). Наприклад, у Японії садівнича терапія виступає як «програма, спрямована на підтримку та відновлення фізичних і розумових функцій і покращення якості життя шляхом зосередження уваги на вирощуванні рослин, середовищі, в якому ростуть рослини, і різноманітних заходах, пов'язаних з рослинами» (Yuki Miyake, Yoko Isomura, Lesley Fleming, 2022).

Важливість хортикультури полягає також в тому, що при її використанні людина «отримує не тільки емоційне розвантаження та активізацію емпатії, але й ерготерапевтичний та фізіотерапевтичні ефекти за рахунок фізичного навантаження в процесі конкретних садівничих занять» (Лаптев О., 2001, с. 65).

Важливим є використання хортикультури при роботі з ветеранами. У поєднанні із роботою психоаналітиків така терапія «зцілює не лише душу й тіло, а й допомагає налагодити соціалізацію» (За прикладом США: як екотерапія може допомогти в реабілітації військових та цивільних в Україні, 2023). Саме взаємодія з рослинами забезпечує позитивний терапевтичний вплив для ветеранів з фізичними та

емоційними проблемами, покращує як самопочуття, так і їх душевний стан. Проведення ветеранами часу серед природи впливає на їх фізичні, психологічні, когнітивні, соціальні та поведінкові функції. Терапевтична хортикультура розширює мережу соціальної підтримки, забезпечує безпечну обстановку для соціальної взаємодії з оточуючими, щоб ветеран не відчував соціальну ізоляцію та самотність.

Говорячи про терапевтичну хортикультуру, то потрібно наголосити, що це лікувальна практика, у якій відбувається «залучення клієнта до садівничої діяльності, якій сприяє навчений терапевт для досягнення конкретних і задокументованих цілей в межах встановленого плану лікування, реабілітації або професійного навчання» (The American Horticultural Therapy Association, 2020).

Важливе значення у запровадженні терапевтичної хортикультури відводиться фахівцям, перед яким постають наступні цілі: «створення терапевтичних просторів; сприяння діяльності, пов'язаній з рослинами та природою; забезпечення адаптивними інструментами; забезпечення адаптивними методиками; проактивне керування безпекою; документування результатів лікування» (The American Horticultural Therapy Association, 2020).

В терапії можна виокремити три напрями програми лікування садівництвом: професійний, терапевтичний та соціальний. «Садівнича терапія, яка надається в рамках професійних програм, зосереджена на навчанні професійним навичкам, працевлаштуванні та підтримці зайнятості, а терапевтичні програми пропонуються в клінічних умовах (тобто в лікарнях та реабілітаційних установах) і спрямовані на усунення симптомів та відновлення після хвороб і травм. Соціальний напрям спрямований на покращення соціальних навичок, здатності до взаємодії та особистому розвитку людей» (Haller R., 1998).

Згідно з дослідженнями, використання садівництва покращує концентрацію та увагу, знижує стрес, знімає збудження, має сприятливий вплив

на якість життя (наприклад, особистий контроль, самооцінку, соціальні зв'язки) (Lampert T, Costa J, Santos O, Sousa J, Ribeiro T, 2021).

Ще одним позитивним аспектом використання хортикультури є той факт, що проведення часу на природі зменшує ризик розладу фізичного здоров'я, зокрема відбувається зниження артеріального тиску та частоти серцевих скорочень. Також заняття садівництвом допомагає зміцнити м'язи, посилює витривалість, а також тренує вміння виконувати інструкції та вирішувати проблеми. Виконання садівничих завдань має для ветеранів психотерапевтичну дію. Це проявляється у полегшенні емоційного болю та розгубленості; підвищенні самооцінки та самоцінності; створенні здорових механізмів подолання труднощів тощо. Також за допомогою хортикультури в поєднанні з фізичною терапією у ветеранів після отриманих поранень та ампутацій відбувається посилення координації та рівноваги, покращення дрібної та загальної моторики, підвищення навичок самостійного життя тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для стабілізації фізичного та психічного здоров'я ветеранів наряду з медичним лікуванням позитивним буде використання терапевтичної хортикультури, яка сприяє глибшим стосункам із навколишнім середовищем, самим собою та іншими. Включеність до різних типів природних середовищ, починаючи від дикої природи і закінчуючи створеними садами, приводить до емоційного зцілення людини, стійкості та особистісного зростання. Також надзвичайно важливим є те, що терапевтичне використання садівництва може забезпечити заспокійливий ґрунт для дослідження травматичних спогадів ветерана. Так, в результаті долучення до терапії природою відбувається зменшення симптомів посттравматичного стресового розладу та депресії, покращення когнітивних здібностей, відновлення після травми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біофілія. Психологічна енциклопедія. URL: <https://www.psykholoh.com/post/біофілія-це>
2. В Україні 1 мільйон 300 тисяч ветеранів: як їх підтримують. URL: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/>
3. Дерев'яно Н., Хорошков Л. Проєктні пропозиції для садотерапевтичної локації на базі Хортицької національної академії. *Traektoriâ Nauki – Path of Science*. 2020. Vol. 6. № 9. С. 401–405.
4. За прикладом США: як екотерапія може допомогти в реабілітації військових та цивільних в Україні. URL: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/obshchestvo/2023-10-06/5811740-za-prikladom-ssha-yak-ekoterapiya-mozhe-dopomogti-v-reabilitatsii-viyskovikh-ta-tsivilnikh-v-ukraini>

5. Ільзе Рукшане. Лікування містом, або чи є утопією міське середовище, що сприяє дружнім стосункам між усіма його користувачами? *Ландшафт і архітектура*. 2022. № 2–3. С. 19–28. URL: https://landscape-architecture.top/wp-content/uploads/2022/11/LA_2-3_2022_journals-v27-12-2022.pdf
6. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
7. Лаптев О. О. Інтродукція та акліматизація рослин з основами озеленення. Київ, 2001. 128 с.
8. Об'єднання природи та людського простору. URL: <https://znak-design.com/obyednannya-prirody-ta-lyudskogo-prostoru-biofiliiya-v-dyzajni-interyeru/>
9. Пархомчук М. Ю. Вплив середовища та архітектури та ментальне здоров'я людей. *Архітектурний вісник КНУБА*. № 30–31, 2024. С. 72–77. URL: https://drive.google.com/file/d/11Abbj_1l4YXYIqxJvNlyN96xiivuc1g/view
10. Посттравматичний синдром: прихована загроза. URL: <https://tyzhden.ua/posttravmatychnyj-syndrom-prykhovana-zahroza/>
11. ПТСР та загострення хронічних хвороб: як війна вплине на здоров'я українців. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zah...>
12. Садотерапія проти травми: Ексклюзивне інтерв'ю Сью Стюарт-Сміт для українських читачів. *Yakaboo.ua*. 30 серпня 2023. URL: <https://blog.yakaboo.ua/ru/sadoterapiia-proti-travmy/>
13. Таран Наталія, Бацманова Людмила, Косик Оксана, Зима Ігор, Вплив заняття садівництвом на психофізіологічний стан людини. *Психологія*. 2023. № 2(18). С. 78–83. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/psychologiya_18_2023.pdf#page=77
14. Терапевтична хортикультура. URL: <https://ngo.lisovapoliana.com.ua/events/terapevtichna-hortikultura-shlyah-do-zcilennya-veteraniv>
15. Уряд прогнозує збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни. URL: <https://zmina.info/news/uryad-prognozuje-zbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kincya-vijny/>
16. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с.
17. Щепанський Віталій. Практика «Шірін Йоку» або повільна прогулянка лісом, де живуть духи. *Пломінь*. 25 лютого 2020. URL: <https://plomin.club/shinrin-yoku/>
18. Як дерева зіплюють людей: унікальна японська практика. *The Epoch Times*. 28 березня 2021. URL: <https://www.epochtimes.com.ua/zdorovyy-sposib-zhyttya/yak-dereva-zcilyuyut-lyudey-unikalna-yaponska-praktyka-127617>
19. Bridger H. The discovery of the therapeutic community. The Northfield Experiments. In E. Trist & H. Murray (Eds.), *The social engagement of social science: A Tavistock anthology*. Vol. 1 – the socio-psychological perspective. London, England: Free Association Books. 1985. Pp. 68–87.
20. Davis, S. Development of the profession of horticultural therapy. In Simson, S. P, Straus, M. C. (Eds.). *Horticulture as therapy: Principles and practice*, 1998. P. 3–18.
21. Friends Hospital, Philadelphia. *Quakers in the world*. 2020. URL: <https://www.quakersintheworld.org/quakers-in-action/136/Friends-Hospital-Philadelphia>
22. Greenleaf A. T., Bryant R. M., Pollock J. B. Nature-based counseling: Integrating the healing benefits of nature into practice. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 2014. Vol. 36 (2). P. 162–174. <https://doi.org/10.1007/s10447-013-9198-4>
23. Haller R. Vocational, social, and therapeutic programs in horticulture. In Simson, S.P, Straus, M.C. (Eds.). *Horticulture as therapy: Principles and practice*. 1998. P. 43–68.
24. Lampert T., Costa J., Santos O., Sousa J., Ribeiro T., Freire E. Evidence on the contribution of community gardens to promote physical and mental health and well-being of non-institutionalized individuals: a systematic review. *PLoS One*. 2021. 16(8). URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34358279/>
25. Pandey D., Pandey V. C. Sacred plants from ancient to modern era: traditional worshipping towards plants conservation. *Tropical Plant Research*, 2016. 136 p.
26. Sue Stuart-Smith. *The Well Gardened Mind*. English. 2020. 352 p.
27. The American Horticultural Therapy Association. *Horticultural therapy: History and practice*, 2020. URL: <https://www.ahata.org/assets/docs/definitions%20and%20positions%20final%206.17.pdf>
28. The economics of biophilia. Terrapin Bright Green LLC New York. 2012. 40 p. URL: http://www.lmla.com.au/wp-content/uploads/2018/10/The-Economics-of-Biophilia_Terrapin-Bright-Green-2012e.pdf
29. Wilson E.O. *Biophilia: The Human Bond with Other Species*. Cambridge : Harvard University Press. 1984. 157 p.
30. World Health Organization. «Mental health: strengthening our response». URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
31. Yuki Miyake, Yoko Isomura, Lesley Fleming. Virtual Horticultural Therapy: A Qualitative Study Capturing University Students' Perspectives on Benefits, Challenges and Future Issues. *Health Education and Public Health*. 2022. 5(2). 488–495. URL: <https://healtheeducationandpublichealth.com/virtual-horticultural-therapy-a-qualitative-study-capturing-university-students-perspectives-on-benefits-challenges-and-future-issues>

REFERENCES:

1. Biofiliiia. Psykholohichna entsyklopediia [Biophilia. Psychological Encyclopedia]. Retrieved from: <https://www.psykholoh.com/post/біофілія-це> [in Ukrainian].
2. V Ukraini 1 milion 300 tysiach veteraniv: yak yikh pidtrymuiut (2024). [1 million 300 thousand veterans in Ukraine: how are they supported?]. Retrieved from: <https://suspilne.media/798951-v-ukraini-1-miljon-300-tisac-veteraniv-ak-ih-pidtrimuut/> [in Ukrainian].
3. Derevianko Nataliia, Khoroshkov Leonid (2020). Proiektni propozyzii dlia hardenoterapevtychnoi lokatsii na bazi Khortytskoi natsionalnoi akademii. *Traektoriâ Nauki = Path of Science* [Project proposals for a horticultural therapy location based on the Khortytsya National Academy. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*]. № 9. S. 401–405. [in Ukrainian].
4. Za prykladom SSHA: yak ekoterapiia mozhe dopomohty v reabilitatsii viiskovykh ta tsyvilnykh v Ukraini (2023). [Following the example of the USA: how ecotherapy can help in the rehabilitation of military and civilians]. Retrieved from: <https://war.telegraf.com.ua/ukr/obshchestvo/2023-10-06/5811740-za-prikladom-ssha-yak-ekoterapiya-mozhe-dopomogti-v-reabilitatsii-viyskovikh-ta-tsivilnykh-v-ukraini> [in Ukrainian].
5. Ilze Rukshane (2022). Likuvannia mistom, abo chy ye utopiieiu miske seredovyshe, shcho spryiaie druzhnim stosunkam mizh usima yoho korystuvachamy? *Landshaft i arkhitektura* [City healing, or is an urban environment that promotes friendly relations between all its users a utopia? *Landscape and architecture*]. № 2-3. S. 19–28. Retrieved from: https://landscape-architecture.top/wp-content/uploads/2022/11/LA_2-3_2022_journals-v27-12-2022.pdf [in Ukrainian].
6. Karamushka, L. M. (2022). Psykhichne zdorovia osobystosti pid chas viiny: yak yoho zberehty ta pidtrymaty : Metodychni rekomendatsii. [Mental health of the individual during war: how to preserve and support it: Methodological recommendations]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2022. 52 s. [in Ukrainian].
7. Laptiev, O. O. (2001). Introduksiia ta aklimatyzatsiia roslyn z osnovamy ozelenennia. [Introduction and acclimatization of plants with the basics of landscaping]. Kyiv, 128 s. [in Ukrainian].
8. Obiednannia pryrody ta liudskoho prostoru (2023). [Combining nature and human space]. Retrieved from: <https://znak-design.com/obyednannya-pryrody-ta-lyudskogo-prostoru-biofiliiya-v-dyzajni-interyeru/> [in Ukrainian].
9. Parkhomchuk, M. Yu. (2024). Vplyv seredovyscha ta arkhitektury ta mentalne zdorovia liudei. *Arkhitekturnyi visnyk KNUBA*. [The impact of the environment and architecture on people's mental health. *Architectural Bulletin of the KNUBA*]. № 30-31. S. 72–77. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/11Abbj_1IL4YXYIqxJvNLYN96xiivuc1g/view [in Ukrainian].
10. Posttravmatychnyi syndrom: prykhovana zahroza (2022). [Post-traumatic stress disorder: a hidden threat]. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/posttravmatychnyj-syndrom-prykhovana-zahroza/> [in Ukrainian].
11. PTSR ta zahostrennia khronichnykh khvorob: yak viina vplyne na zdorovia ukraintsiv (2022) [PTSD and exacerbation of chronic diseases: how the war will affect the health of Ukrainians]. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/01/infografika/suspilstvo/ptsr-ta-zah...> [in Ukrainian].
12. Sadoterapiia proty travmy: Ekskliuzyvne intervju Siu Stiuart-Smit dlia ukrainskykh chytachiv. *Yakaboo.ua* (2023). [Horticulture against trauma: An exclusive interview with Sue Stewart-Smith for Ukrainian readers. *Yakaboo.ua*]. Retrieved from: <https://blog.yakaboo.ua/ru/sadoterapiia-proty-travmy/> [in Ukrainian].
13. Taran, N., Batsmanova, L., Kosyk, O., & Zyma, I. (2023). Vplyv zaniattia sadivnytstvom na psykhoфизиологичний стан людини. *Psykhohiia* [The impact of gardening on the psychophysiological state of a person. *Psychology*]. № 2(18). S. 78–83. Retrieved from: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/psychologiya_18_2023.pdf#page=77 [in Ukrainian].
14. Terapevtychna khortykultura (2023). [Therapeutic horticulture]. Retrieved from: <https://ngo.lisovapoliana.com.ua/events/terapevtichna-hortykultura-shlyah-do-zcilennya-veteraniv> [in Ukrainian].
15. Uriad prohozuie zbilshennia kilkosti veteraniv do 5–6 milioniv pislia kintsia viiny (2024). [The government predicts an increase in the number of veterans to 5–6 million after the end of the war]. Retrieved from: <https://zmina.info/news/uryad-prognozuie-zbilshennia-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kinczha-vijny/> [in Ukrainian].
16. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichni slovnyk. [Modern explanatory psychological dictionary]. X.: Prapor, 640 s. [in Ukrainian].
17. Shchepanskyi Vitalii (2020). Praktyka «Shinrin Yoku» abo povilna prohulianka lisom, de zhyvut dukhy. *Plomin*. [The practice of «Shinrin Yoku» or a slow walk through the forest where spirits live. *Flame*]. Retrieved from: <https://plomin.club/shinrin-yoku/> [in Ukrainian].
18. Yak dereva ztsiliuiut liudei: unikalna yaponska praktyka. *The Epoch Times* (2021). [How Trees Heal People: A Unique Japanese Practice. *The Epoch Times*]. Retrieved from: <https://www.epochtimes.com.ua/zdorovyy-sposib-zhyttya/yak-dereva-zcilyuyut-lyudei-unikalna-yaponska-praktyka-127617> [in Ukrainian].
19. Bridger, H. (1985). The discovery of the therapeutic community. The Northfield Experiments. In E. Trist & H. Murray (Eds.), *The social engagement of social science: A Tavistock anthology*. Vol. 1—the socio-psychological perspective. (pp. 68–87). London, England: Free Association Books.

20. Davis, S. (1998). Development of the profession of horticultural therapy. In Simson, S. P, Straus, M. C. (Eds.). *Horticulture as therapy: Principles and practice*, 3–18.
21. Friends Hospital, Philadelphia (2020). *Quakers in the world*. Retrieved from: <https://www.quakersintheworld.org/quakers-in-action/136/Friends-Hospital-Philadelphia>
22. Greenleaf, A. T., Bryant, R. M., & Pollock, J. B. (2014). Nature-based counseling: Integrating the healing benefits of nature into practice. *International Journal for the Advancement of Counselling*, Vol. 36 (2), 162–174. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10447-013-9198-4>
23. Haller, R. (1998). Vocational, social, and therapeutic programs in horticulture. In Simson, S.P, Straus, M.C. (Eds.). *Horticulture as therapy: Principles and practice*. P. 43–68.
24. Lampert, T., Costa, J., Santos, O., Sousa, J., Ribeiro, T., & Freire, E. (2021). Evidence on the contribution of community gardens to promote physical and mental health and well-being of non-institutionalized individuals: a systematic review. *PLoS One*. 16(8). Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34358279/>
25. Pandey, D., & Pandey, V. C. (2016). Sacred plants from ancient to modern era: traditional worshiping towards plants conservation. *Tropical Plant Research*, 136 p.
26. Sue Stuart-Smith (2020). *The Well Gardened Mind*. English. 352 p.
27. The American Horticultural Therapy Association (2020). *Horticultural therapy: History and practice*. Retrieved from: <https://www.ahta.org/assets/docs/definitions%20and%20positions%20final%206.17.pdf>
28. The economics of biophilia (2012). Terrapin Bright Green LLC New York. Retrieved from: http://www.lmla.com.au/wp-content/uploads/2018/10/The-Economics-of-Biophilia_Terrapin-Bright-Green-2012e.pdf
29. Wilson, E.O. (1984). *Biophilia: The Human Bond with Other Species*. Cambridge: Harvard University Press. 157 p.
30. World Health Organization (2018). *Mental health: strengthening our response*. Retrieved from: https://cdn.ymaws.com/www.safestates.org/resource/resmgr/connections_lab/glossary_citation/mental_health_strengthening_.pdf
31. Yuki Miyake, Yoko Isomura, Lesley Fleming (2022). Virtual Horticultural Therapy: A Qualitative Study Capturing University Students' Perspectives on Benefits, Challenges and Future Issues. *Health Education and Public Health*. 5(2): 488–495. Retrieved from: <https://healtheducationandpublichealth.com/virtual-horticultural-therapy-a-qualitative-study-capturing-university-students-perspectives-on-benefits-challenges-and-future-issues>

УДК 339.9:331.1:658.22

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.4>

Каріна БОРТУН

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри ділової української та іноземних мов, Національна академія внутрішніх справ, площа Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035

ORCID: 0000-0003-1223-347X

Scopus-Author ID: 57555560700

Оксана ЯЛОВА

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри ділової української та іноземних мов, Національна академія внутрішніх справ, площа Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035

ORCID: 0000-0002-5167-5740

Бібліографічний опис статті: Бортун, К. (2025). Формування соціальних векторів безпеки підприємців в умовах глобалізації. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 26–31. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.4>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВЕКТОРІВ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМЦІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасних умовах глобалізації соціальні вектори безпеки підприємців набувають особливого значення, оскільки процеси інтеграції, цифровізації та трансформації економіки створюють як нові можливості, так і численні загрози для бізнесу. Стаття досліджує основні аспекти формування соціальних векторів безпеки підприємців, акцентуючи увагу на ключових чинниках, що впливають на стабільність і розвиток підприємництва у процесі формування глобальних викликів. Аналізують поняття «соціальна безпека підприємництва» та її структурні компоненти, зокрема рівні соціальної безпеки, правові механізми захисту, стандарти забезпечення соціального захисту тощо. Автори аналізують вплив глобалізаційних процесів на підприємницьке середовище, зокрема виклики, пов'язані з соціальними ризиками.

Окрему увагу приділено питанням розвитку безпекової культури підприємців, визначено роль міжнародних стандартів та інноваційних підходів у зміцненні соціальних векторів безпеки, зокрема для прогнозування кризових ситуацій і прийняття стратегічних рішень. У статті також вивчено рівні соціальної безпеки підприємців, що можуть бути корисними для вдосконалення механізмів забезпечення безпеки бізнесу в Україні. Важливими в цьому контексті є питання правового регулювання та соціального добробуту.

Висновки статті спрямовані на обґрунтування необхідності комплексного підходу до формування соціальних векторів безпеки підприємців, який передбачає розвиток соціальних зв'язків, вдосконалення законодавчої бази, цифровізацію процесів безпеки та впровадження інноваційних технологій у систему управління ризиками. Автори наголошують на важливості міждисциплінарного підходу та міжнародної співпраці у створенні ефективної моделі соціальної безпеки підприємництва в еру глобалізації.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний ризик, соціальний вектор, глобалізація, соціальна безпека підприємця.

Karina BORTUN

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Business Ukrainian and Foreign Languages, National Academy of Internal Affairs, 1 Solomianska sqr., Kyiv, Ukraine, 03035

ORCID: 0000-0003-1223-347X

Scopus-Author ID: 57555560700

Oksana YALOVA

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Business Ukrainian and Foreign Languages, National Academy of Internal Affairs, 1 Solomianska sqr., Kyiv, Ukraine, 03035

ORCID: 0000-0002-5167-5740

To cite this article: Bortun, K., Yalova, O. (2025). Formuvannia sotsialnykh vektoriv bezpeky pidpryiemtsiv v umovakh hlobalizatsii [Formation of social vectors of entrepreneurs' security in the context of globalisation]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 26–31. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.4>

FORMATION OF SOCIAL VECTORS OF ENTREPRENEURS' SECURITY IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

In today's globalised world, social vectors of entrepreneurs' security are of particular importance, as the processes of integration, digitalisation and economic transformation create both new opportunities and numerous threats to business. The article explores the main aspects of the formation of social vectors of entrepreneurs' security, focusing on the key factors that affect the stability and development of entrepreneurial activity in the context of global challenges. The authors analyse the concept of 'social security of entrepreneurship' and its structural components, including levels of social security, legal mechanisms of protection, standards of social protection, etc. The authors analyse the impact of globalisation processes on the business environment, in particular the challenges associated with social risks.

Special attention is paid to the development of the security culture of entrepreneurs, the role of international standards and innovative approaches in strengthening social security vectors, in particular for forecasting crisis situations and making strategic decisions, is determined. The article also examines the levels of social security of entrepreneurs, which can be useful for improving the mechanisms of business security in Ukraine. Particular attention is paid to the issues of legal regulation and social welfare of this vector of activity.

The conclusions of the article are aimed at substantiating the need for an integrated approach to the formation of social vectors of entrepreneurs' security, which involves the development of social ties, improvement of the legislative framework, digitalisation of security processes and introduction of innovative technologies into the risk management system. The authors emphasise the importance of an interdisciplinary approach and international cooperation in creating an effective model of social security of entrepreneurship in the context of globalisation.

Key words: social work, social risk, social vector, globalisation, social security of entrepreneurship.

Постановка проблеми. Важливим вектором наразі постає глобалізація, під впливом якої світова цивілізація, постає в інакшій соціальній царині, й трансформувалася у інакший контент взаємодії панівних чинників міжнародної системи підприємництва, що наявні у системі трансформаційних змін, фіксують синтез зацікавлень, суперечливих і дискусійних критеріїв сучасності із механізмами створення та введення в дію впровадження соціальних векторів у питанні його безпеки.

Варто наголосити, що визначальними характеристиками сучасного суспільства є швидка прогресія в динаміці соціального напруження та актуалізації потреб в особистій і колективній безпеці у підприємницькій діяльності зокрема. В умовах військової агресії з боку РФ підприємств сьогодні відчуває швидке зростання викликів, які загрожують не лише безпечному існуванню, формуванню та розвитку бізнесу, але й життю загалом. Адже сьогодні проблема безпеки підприємств, їхні соціальні вектори набувають глобального характеру. Наразі фіксуємо збільшення уваги до соціальних факторів розвитку суспільства та країни, питань підприємства в річищі соціального концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатомірність функціонування соціально-економічної системи, формування динаміки її розвитку та отримання важливої спроможності, потужності щодо розвитку її чинників у державі віддзеркалює низка наукових праць, які містять вивчення, осмислення викликів соціальної без-

пеки. Теоретико-поняттєвий потенціал дефініції «соціальна безпека» досліджували у своїх наукових працях В. Антошкін, О. Білоус, О. Сиченко тощо. Комплексно вивчали моделі та техніки соціальної безпеки О. Мельниченко, О. Ілляш, Н. Краус, О. Яременко, В. Горошковська та тощо.

Проте, питання нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки сучасної держави з наукового боку ще не достатньо досліджуване науковцями, але окремі аспекти цього питання прямо чи опосередковано розкриваються у працях ряду вчених і дослідників, серед яких слід виокремити А. Аносенкова, О. Білокурську, К. Бондаревську, Н. Вапнярчук, М. Дуброва, В. Белоусова тощо. Водночас попри різнобічний огляд наукових підходів до питань соціальної безпеки, недостатньо опрацьованими і дослідженими є безпекові вектори сучасного підприємця у соціальному розрізі.

Метою роботи є науковий аналіз та конкретизація дефініції «соціальна безпека», розгляд найважливіших векторів соціальної безпеки сучасного підприємця, з'ясування природи формування соціального іміджу підприємця, розгляд його архітекτονіки та виділення деяких особливостей нормативного формування соціальної безпеки в державі.

Виклад основного матеріалу. У наукових студіях сучасності питання соціальної безпеки є важливим і наскрізним. Вони залежать як від соціальної політичної ситуації, що є гарантією захисту соціальних інтересів особи, суб'єктів

господарювання, підприємств, суспільства та держави (на різних щаблях), так і від загроз різного рівня. Наскрізне формування соціальної безпеки є важливим викликом для соціальної політики країни.

На сучасному етапі розвитку і вдосконалення соціального добробуту держави позитивним та ефективним методом реалізації цієї безпеки є її нормативно-правове забезпечення і досконалість нормотворчої діяльності, і, зокрема, її результату – нормативно-правового акту, який набув чинності і яка буде правомірною, демократичною, адаптованою. Досліджуючи питання нормативно – правового формування соціальної безпеки у державі, дослідник В. Белоусов у своїх статті пропонує виділити критерії належного нормативно – правового забезпечення соціальної безпеки і назвати наступні стандарти, серед яких (Белоусов, 2024):

- наявність повноважень і законність дій суб'єктів нормотворчої діяльності у сфері соціальної безпеки держави;
- співвіднесеність із принципами права та забезпечення юридичної визначеності положень нормативно – правових актів у річизні соціального добробуту держави;
- відповідність нормативно – правових актів у сфері соціальної безпеки держави міжнародним актам та євроінтеграційним завданням України;
- пряма дія та існування інституційної основи дії нормативно – правових актів у сфері соціальної безпеки держави;
- аналітика впливу нормативно – правових актів у сфері соціальної безпеки на стан функціонування соціальної безпеки держави;
- участь та дорадчих сесіях, спрямованих на формування нормативно – правових актів у сфері соціального забезпечення держави (Вапнярчук, 2022).

Дефініція терміну «соціальна безпека» є багатовекторною системою, що містить багато різних трактувань, підходів і поглядів. Так, наприклад, Н. Краус наголошує, що соціальна безпека як система на сучасному етапі розвитку не є цілісною, організованою, керованою, здатною реагувати на зовнішні зміни середовища (Краус, 2013) .

Реалізації соціальної безпеки можна досягнути тоді, коли забезпечено оптимальне існування населення, що віддзеркалює процес

задоволення матеріальних і духовних потреб людини, який промовистий розміром справжніх доходів у розрахунку на людину, обсягом економічних благ, що споживає людина, стабільними цінами економічних благ, забезпеченістю житлом, доступністю освіти, медичного, культурного обслуговування, екологічної безпеки тощо (Аносенков, Ізбаш, 2023).

Варто наголосити, що соціальна безпека – стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний, якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни (Сидорчук, 2018).

Інструментарій соціальної безпеки перебуває між трьома сферами. Насамперед вона є частиною архітектури національної безпеки держави. Її методи та прийоми були запозичені з макробудови «економічної безпеки». А в прикладному сенсі наукові студії, спрямовані на аналіз і наукову апробацію теоретичної канви, формує категорійний апарат соціальної політики зокрема.

Погоджуємося з думкою науковиці М. Кальницької, яка пропонує розглядати соціальну безпеку в суспільстві, виходячи з таких рівнів, як (Кальницька, 2017):

- нанорівень (соціальна безпека особи підприємця);
- мікрорівень (соціальна безпека підприємства);

Рис. 1. Сфери, між якими перебуває соціальна безпека

- мезорівень (регіональна соціальна безпека);
- макрорівень (національна соціальна безпека).

Висновки. Отже, соціальна безпека підприємців полягає у формуванні плідних умов для розвитку підприємництва, захисті прав та інтересів підприємців та їхніх працівників, забезпеченні соціального захисту та підтримки бізнесу, а також відповідальному виконанні соціальних обов'язків підприємців, зокрема відповідальність перед спільнотою та довкіллям.

Безпека підприємців на соціальному рівні має встановлювати відповідні законодавчі та регуляторні механізми, які забезпечують права

та інтереси підприємців, зокрема щодо умов праці, заробітної плати, охорони здоров'я на робочому місці, а також забезпечення доступу до соціального захисту та підтримки бізнесу. Крім того, важливо розвивати механізми соціального діалогу між підприємцями, урядом та соціальними партнерами, що дозволяє підприємцям вносити свої пропозиції та думки у процес прийняття відповідних рішень. Формування соціальної безпеки підприємців має важливе значення для сталого розвитку підприємництва, створення рівних умов для всіх підприємців, сприяння їхньому успіху та внеску в економіку та суспільство загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антошкін В. К. Рівень і якість життя населення регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 1. С. 95–99.
2. Аносенков А. А., Ізбаш К. С. Поняття та особливості соціального захисту поліцейських в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 3(33). С. 43–49. doi: 10.35774/app2022.03.043.
3. Белоусов В. Д. Особливості нормативного забезпечення соціальної безпеки сучасної держави. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. С. 293–297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.51>.
4. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно – правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. № 46. С. 7–18. DOI: 10.18524/2411-2054.2022.46.257802.
5. Бондаревська К. В. Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки в Україні та світі. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. № 3(89). С. 83–90. DOI: 10.32782/2520-2200/2022-3-13.
6. Бортун К. О. Сучасні вектори формування навички «соціальна інклюзія» у соціальних працівників. *Інклюзивна освіта та навчання в сучасних умовах трансформації: психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації*, 23 січня – 5 березня 2023. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 21–25.
7. Бортун, К. (2022). Засоби формування конфліктологічної компетентності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». *Ввічливість. Humanitas*, 6, 3–10. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.1>
8. Бортун К. О. Вектори формування soft skills як основа індивідуальної освітньої траєкторії студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. 20 квітня 2023 року, м. Черкаси. Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2023. 430 с. С. 184–186.
9. Бортун К. О. Соціальна інклюзія як важлива навичка для професійного становлення працівників соціальної сфери. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Вип. 23. Черкаси : Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, НУЦЗ України 2023. С. 117–122.
10. Бортун К. О. Сучасні вектори формування інклюзивного простору в приватному вищому навчальному закладі «Європейський університет». *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія : Педагогіка. Соціальна робота : наук. журн.* / [редкол.: В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2023. Вип. 1(8). DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-8-11>
11. Вапнярчук Н. М. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту особового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. *Право та інновації*. 2022. № 3(39). С. 57–62. DOI: 10.37772-1718-2022-3(39)-8.
12. Дубров М. О. Нормативно-правове регулювання соціального діалогу у сфері праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 78, ч. 1. С. 303–308. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.1.49.
13. Кальницька М. А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаївський національний ун-т ім. В. О. Сухомлинського. 2017. Вип. 17. С. 566–571.

14. Краус Н. М. Соціальна безпека на різних рівнях економічної агрегації. *Економіка і регіон*. 2013. № 5. С. 189–193.
15. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Вип. 24. С. 108–112.
16. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління*. 2012. Т. 186. Вип. 174. С. 34–38.
17. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
18. Солом'яний Є. Вплив глобалізації на розвиток України: позитивні та негативні наслідки. *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку* : зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Київ, 30 травня 2022 р.). Київ, КНЕУ, 2022. С. 65–70.

REFERENCES:

1. Antoshkin, V. K. (2014). Riven i yakist zhyttia naselennia rehioniv ta yikh vplyv na sotsialno-ekonomichnu bezpeku [The level and quality of life of the regional population and their impact on the socio-economic security of the Ukrainian and foreign languages]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*. 1, 95–99 [in Ukrainian].
2. Anosienkov, A. A., & Izbash, K. S. (2022). Poniattia ta osoblyvosti sotsialnoho zakhystu politseiskyykh v Ukraini [The concept and features of social protection of police officers in Ukraine]. *Aktualni problemy pravoznnavstva*. 3(33), 43–49. DOI: 10.35774/app2022.03.043 [in Ukrainian].
3. Bielousov, V. D. (2024). Osoblyvosti normatyvnoho zabezpechennia sotsialnoi bezpeky suchasnoi derzhavy [Peculiarities of regulatory provision of social security of the modern state]. *Elektronne naukovye vydannia «Analichno-porivnialne pravoznnavstvo»*. 293–297. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.51>. [in Ukrainian].
4. Biloskurska, O. V., & Fedorchuk, M. D. (2022). Normatyvno-pravove rehuliuвання обмеzhennia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Regulatory and Legal Regulation of Restrictions on Constitutional Rights and Freedoms of Man and Citizen under Martial Law in Ukraine]. *Pravova derzhava*. 46, 7–18. doi :10.18524/2411-2054.2022.46.257802. [in Ukrainian].
5. Bondarevska, K. V. (2022). Normatyvno-pravove zabezpechennia sotsialnoi bezpeky v Ukraini ta sviti [Regulatory and legal support for social security in Ukraine and the world.]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. 3(89), 83–90. doi :10.32782/2520-2200/2022-3-13. [in Ukrainian].
6. Bortun, K. O. (2023). Suchasni vektory formuvannia navychky «sotsialna inkluziia» u sotsialnykh pratsivnykiv [Modern vectors of social inclusion skill development for social workers]. *Inkluzyvna osvita ta navchannia v suchasnykh umovakh transformatsii: psykholoho-pedahohichni osnovy inkluzyvnoi osvity : materialy vseukrainskoho naukovo-pedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii*, 23 sichnia – 5 bereznia 2023. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 21–25. [in Ukrainian].
7. Bortun, K. (2022). Zasoby formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv spetsialnosti 231 «Sotsialna robota» [Means of forming the conflictological competence of students majoring in 231 «Social Work».]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.1> [in Ukrainian].
8. Bortun, K. O. (2023). Vektory formuvannia soft skills yak osnova indyvidualnoi osvitnoi traiektorii studentiv spetsialnosti 231 «Sotsialna robota» [Vectors of soft skills formation as the basis of individual educational trajectory of students majoring in 231 «Social Work».]. *Humanitarnyi dyskurs suspilnykh problem: mynule, suchasne, maibutnie* : Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu. 20 kvitnia 2023 roku, m. Cherkasy. Cherkasy : ChIPB imeni Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy, 184–186. [in Ukrainian].
9. Bortun, K.O. (2023). Sotsialna inkluziia yak vazhlyva navychka dlia profesiinoho stanovlennia pratsivnykiv sotsialnoi sfery [Social inclusion as an important skill for the professional development of social workers]. *Visnyk humanitarnoho naukovoho tovarystva: naukovi pratsi*. Vyp. 23. Cherkasy : Cherkaskyi instytut pozhezhnoi bezpeky imeni Heroiv Chornobylia, NUTsZ Ukrainy. 117–122. [in Ukrainian].
10. Bortun, K.O. (2023). Suchasni vektory formuvannia inkluzyvnoho prostoru v pryvatnomu vyshchomu navchalnomu zakladi «Ievropeyskyi universytet» [Modern Vectors of Formation of Inclusive Space in the Private Higher Education Institution «European University».]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii. Serii : Pedahohika. Sotsialna robota* : nauk. zhurn. [redkol.: V.V. Nechyporenko (holov. red.) ta in.]. Zaporizhzhia: Vyd-vo komunalnoho zakladu vyshchoi osvity «Khortytska natsionalna navchalno-reabilitatsiina akademiia» Zaporizkoi oblasnoi rady. 1(8). DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-8-11> [in Ukrainian].
11. Vapniarchuk, N. M. (2022). Normatyvno-pravove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu osobovoho skladu Derzhavnoi sluzhby spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy [Regulatory and legal support for social protection of the personnel of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine]. *Pravo ta innovatsii*. 3(39), 57–62. DOI:10.37772-1718-2022-3(39)-8. [in Ukrainian].

12. Dubrov, M. O. (2023) Normatyvno-pravove rehuliuвання sotsialnoho dialohu u sferi pratsi [*Legal and regulatory framework for social dialogue in the labour sector*]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 78(1), 303–308. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.1.49. [in Ukrainian].
13. Kalnytska, M. A. (2017). Sotsialna bezpeka: poniattia ta rivni doslidzhennia [Social security: concepts and levels of research]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Mykolaivskiy natsionalnyi un-t im. V. O. Sukhomlynskoho. 17, 566–571.
14. Kraus, N.M. (2013). Sotsialna bezpeka na riznykh rivniakh ekonomichnoi ahrehatsii [Social security at different levels of economic aggregation]. *Ekonomika i rehion*. 5, 189–193. [in Ukrainian].
15. Pasichnyi, R. (2012). Natsionalna bezpeka Ukrainy v epokhu hlobalizatsii [National security of Ukraine in the era of globalisation]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*. 24, 108–112.
16. Sychenko, O. O. (2012). Sotsialna bezpeka v systemi natsionalnoi bezpeky derzhavy [Social security in the national security system of the state]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Ser. : *Derzhavne upravlinnia*. 186 (174), 34–38.
17. Sydorchuk, O. H. (2018) Sotsialna bezpeka: derzhavne rehuliuвання ta orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia [Social security: state regulation and organisational and economic support]. Lviv : LRIDU NADU. 492s.
18. Solomiani, Ye. (2022) Vplyv hlobalizatsii na rozvytok Ukrainy: pozytyvni ta nehatyvni naslidky [The impact of globalisation on Ukraine's development: positive and negative consequences]. *Innovatsiine pidpriemnytstvo: stan ta perspektyvy rozvytku* : zb. materialiv VII Vseukr. nauk.-prakt. konferentsii (m. Kyiv, 30 travnia 2022 r.). Kyiv, KNEU. 65–70.

УДК 364-787.522:355.1-057.36-056.26]:316.62](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.5>

Алла ВОЙТОВСЬКА

доктор філософії з соціальної роботи, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4960-6348

Віолетта ДУБОСАРУ

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, викладач-стажист кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0009-0003-3383-7667

Бібліографічний опис статті: Войтовська, А. Дубосару, В. (2025). Роль інклюзивної проєктної діяльності та волонтерства в реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 32–36. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.5>

РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВОЛОНТЕРСТВА В РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

У статті висвітлено важливість повернення військовослужбовців до життя в суспільстві через реалізацію інклюзивних проєктів. Метою дослідження є проаналізувати роль інклюзивних проєктів в реінтеграції військовослужбовців. Описано проблеми з якими стикаються військовослужбовці у житті в суспільстві.

Інклюзивні проєктні заходи спеціально розроблені для того, щоб усі учасники, включно з ветеранами, відчували себе бажаними, цінними та підготовленими для досягнення успіху в новому середовищі. Ці ініціативи є гнучкими і задовольняють індивідуальні потреби ветеранів, беручи до уваги їхнє різноманітне походження, досвід і проблеми.

Проаналізовано види інклюзивних заходів, які допомагають ветеранам у реінтеграції: професійне навчання та програми розвитку кар'єри, підтримка психічного здоров'я та консультування за принципом «рівний-рівному», залучення громади та соціальна інтеграція, програми лідерства та наставництва.

Підкреслено, що інклюзивні громадські заходи – від спортивних ліг і художніх виставок до культурних фестивалів і сімейних виїздів – дають ветеранам можливість познайомитися з новими людьми, налагодити стосунки та взяти участь у громадському та соціальному житті своїх громад.

Інклюзивна проєктна діяльність відіграє важливу роль у процесі реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя. Така діяльність спрямована на подолання фізичних, психологічних, соціальних і економічних бар'єрів, з якими стикаються ветерани.

Інклюзивна проєктна діяльність не лише допомагає ветеранам долати виклики, але й сприяє їхній інтеграції в суспільство, зміцнюючи зв'язок між ними та цивільним населенням. Це шлях до гармонійного співіснування, який базується на співпраці, підтримці та розумінні.

Ключові слова: військовослужбовці, життя, суспільство, реінтеграція, проєкти, інклюзія, волонтерство.

Alla VOITOVSKA

PhD, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4960-6348

Violetta DUBOSARU

Graduate Student at the third (educational and scientific) level of higher education, Teacher-Intern at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0009-0003-3383-7667

To cite this article: Voitovska, A., Dubosaru, V. (2025). Rol inkliuzyvnoi proiektnoi diialnosti ta volonterstva v reintehratsii viiskovoslužbovtiv do tsyvilnoho zhyttia. [The role of inclusive project activities and volunteering in the reintegration of military personnel into civilian life]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 32–36. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.5>

THE ROLE OF INCLUSIVE PROJECT ACTIVITIES AND VOLUNTEERING IN THE REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL INTO CIVILIAN LIFE

The article highlights the importance of returning servicemen to life in society through the implementation of inclusive projects. The aim of the study is to analyze the role of inclusive projects in the reintegration of servicemen. The problems that servicemen face in life in society are described.

Inclusive project activities are specifically designed to ensure that all participants, including veterans, feel welcome, valued, and prepared to succeed in their new environment. These initiatives are flexible and meet the individual needs of veterans, taking into account their diverse backgrounds, experiences, and challenges.

The types of inclusive activities that help veterans reintegration are analyzed: vocational training and career development programs, mental health support and peer counseling, community engagement and social integration, leadership and mentoring programs.

It is emphasized that inclusive community events – from sports leagues and art exhibitions to cultural festivals and family outings – give veterans the opportunity to meet new people, build relationships and participate in the public and social life of their communities.

Inclusive project activities play an important role in the process of reintegration of military personnel into civilian life. Such activities are aimed at overcoming the physical, psychological, social and economic barriers that veterans face.

Inclusive project activities not only help veterans overcome challenges, but also promote their integration into society, strengthening the connection between them and the civilian population. This is a path to harmonious coexistence, based on cooperation, support and understanding.

Key words: military personnel, life, society, reintegration, projects, inclusion, volunteering.

Актуальність проблеми. Перехід від військового до цивільного життя є одним з найбільш значущих і складних викликів, з якими стикаються ветерани. Після років ретельної підготовки, дисципліни та структурованого розпорядку дня, адаптація до цивільної робочої сили, соціальної динаміки та повсякденного цивільного життя може бути складною. Одним із найефективніших способів полегшити цей перехід є інклюзивні проєктні заходи – ініціативи, які надають ветеранам можливість здобути нові навички, налагодити соціальні зв'язки та брати повноцінну участь у житті своїх громад. Ці заходи пропонують не лише практичні рішення, але й сприяють формуванню почуття приналежності, допомагаючи ветеранам відновити свою ідентичність і знайти своє призначення після служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початком бойових дій в Україні, вітчизняні науковці почала активно досліджувати тему реінтеграції військовослужбовців та проблем з якими вони зустрічаються, зокрема Бридніков Ю., Троцький Р., Мозговий В., Коленіченко Т., Левицька Н. та інші.

Дослідники І. В. Шапошникова та В. М. Катрич проаналізували світовий досвід технологій соціальної роботи ветеранами з інвалідністю

та перспективи його реалізації в Україні. Вони розглянули сучасні технологічні рішення для поліпшення якості життя військовослужбовців, які зазнали травм чи інвалідності, та можливості їхньої адаптації в Україні.

Мета дослідження. Проаналізувати роль інклюзивних проєктів в реінтеграції військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реінтеграція військовослужбовців в цивільне життя часто є багатовимірною боротьбою. Військова служба, надаючи ветеранам безцінні навички, може також залишити у них відчуття відірваності від цивільного світу. Серед поширених викликів під час цього переходу – такі:

– переклад навичок. Військовослужбовці часто стикаються з труднощами при перенесенні свого військового досвіду на цивільні ролі. Технічні навички, яких вони набувають на службі, можуть безпосередньо не відповідати вимогам ринку праці, що призводить до розчарування і неповної зайнятості;

– проблеми психічного здоров'я. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія і тривога не є рідкістю серед ветеранів. Ці проблеми з психічним здоров'ям можуть зробити соціальну реінтеграцію та пошук змістовної роботи особливо складним;

– втрата ідентичності та мети. Перехід від високоструктурованого середовища, де люди є частиною великої місії, до цивільного життя з його більш гнучким та індивідуалістичним характером, може призвести до кризи ідентичності для багатьох ветеранів. Вони можуть намагатися переосмислити себе поза межами своєї військової ролі (Кравченко, 2023; Оржель, 2022).

Інклюзивні проєктні заходи можуть вирішити ці проблеми, пропонуючи сприятливий простір, навчальні програми та можливості для розвитку, які ставлять на перше місце унікальні навички та досвід ветеранів, а також допомагають їм адаптуватися до нових умов.

Інклюзивні проєктні заходи спеціально розроблені для того, щоб усі учасники, включно з ветеранами, відчували себе бажаними, цінними та підготовленими для досягнення успіху в новому середовищі. Ці ініціативи є гнучкими і задовольняють індивідуальні потреби ветеранів, беручи до уваги їхнє різноманітне походження, досвід і проблеми. Дослідники (Бриндіков, 2019; Грищенко, 2023; Кохан, 2024) виокремлюють види інклюзивних заходів, які допомагають ветеранам у реінтеграції:

1. Професійне навчання та програми розвитку кар'єри. Однією з найважливіших перешкод, з якою стикаються ветерани, є трансформація їхнього військового досвіду в навички роботи в цивільному секторі. Інклюзивні програми професійної підготовки допомагають подолати цей розрив, пропонуючи цільову освіту та професійний розвиток. Ці програми можуть мати різні форми: навчання навичкам, програми, які навчають ветеранів новим технічним навичкам у затребуваних галузях, таких як охорона здоров'я, інформаційні технології, виробництво або відновлювана енергетика, можуть значно підвищити їхню здатність до працевлаштування; сертифікація та ліцензування, багато ветеранів вже можуть мати практичний досвід, який можна перетворити на сертифікати для роботи в цивільному секторі; працевлаштування та стажування, послуги з працевлаштування, спеціально орієнтовані на ветеранів, надають їм безцінні можливості застосувати свої нещодавно набуті навички у сприятливому, дружньому до ветеранів середовищі; інклюзивні професійні програми зосереджені не лише на розвитку навичок, а й на тому, щоб ветерани почувалися впевнено та

компетентно у застосуванні цих навичок. Такі програми часто включають наставництво та консультування, щоб допомогти ветеранам зорієнтуватися в їхньому переході до цивільної робочої сили.

2. Підтримка психічного здоров'я та консультування за принципом «рівний-рівному». Багато ветеранів борються з проблемами психічного здоров'я, такими як ПТСР, тривога і депресія після служби. Інклюзивні проєкти, спрямовані на підтримку психічного здоров'я, можуть суттєво допомогти їм впоратися з цими проблемами.

Ветерани часто отримують користь від спілкування з іншими людьми, які мали подібний досвід. Групи підтримки «рівний-рівному» є важливим компонентом реінтеграції, оскільки вони створюють середовище спільного розуміння та емпатії. Ці групи також можуть допомогти ветеранам навчитися стратегіям подолання проблем психічного здоров'я та зменшити відчуття ізоляції.

Ветерани можуть скористатися послугами фахівців з психічного здоров'я, які мають досвід роботи з проблемами, характерними для військової служби. Програми, що пропонують індивідуальне консультування, можуть допомогти ветеранам подолати травму, пристосуватися до цивільного життя і розвинути більш здорові механізми подолання труднощів (Семигіна, 2023).

Комплексні оздоровчі ініціативи, такі як йога, медитація та фізична підготовка, можуть покращити психічне здоров'я ветеранів, зменшити стрес і сприяти кращому почуттю благополуччя. Ці заходи допомагають їм відновити зв'язок зі своїм тілом і громадою у сприятливому, інклюзивному середовищі.

Послуги з охорони психічного здоров'я, інтегровані в інклюзивні проєктні заходи, зменшують стигму, допомагаючи ветеранам шукати необхідну підтримку, не боячись осуду чи дискримінації.

3. Залучення громади та соціальна інтеграція. Реінтеграція в цивільне життя – це не лише пошук роботи, а й знаходження свого місця в суспільстві. Інклюзивна громадська діяльність дає ветеранам можливість відновити зв'язок із широким загалом у значущий спосіб.

Багато ветеранів знаходять задоволення в тому, щоб допомагати своїм громадам. Волон-

терські програми, розроблені з урахуванням потреб ветеранів, можуть запропонувати їм можливість поділитися своїм досвідом, наприклад, у ліквідації наслідків стихійних лих, наставництві молоді або роботі над простами з розбудови громад. Ці ініціативи допомагають ветеранам відновити почуття цілеспрямованості та соціального зв'язку.

Інклюзивні громадські заходи – від спортивних ліг і художніх виставок до культурних фестивалів і сімейних виїздів – дають ветеранам можливість познайомитися з новими людьми, налагодити стосунки та взяти участь у громадському та соціальному житті своїх громад. Ці заходи руйнують бар'єри і сприяють інтеграції, сприяючи розумінню і співпереживанню між ветеранами і цивільним населенням (Татаркін, 2024).

Побудова міцних, підтримуючих стосунків є життєво важливою для будь-якого процесу реінтеграції. Інклюзивні проекти надають ветеранам платформу для спілкування з цивільними та іншими ветеранами, створюючи довгострокові дружні стосунки та структури соціальної підтримки.

Така громадська діяльність допомагає боротися з ізоляцією, посилює соціальну згуртованість і, зрештою, будує більш інклюзивне суспільство, де ветерани відчують, що їх цінують і розуміють.

4. Програми лідерства та наставництва. Ветерани часто мають природні лідерські здібності, відточені роками військової служби. Надання їм можливості розвивати ці навички в цивільному контексті може значно покращити їхню реінтеграцію.

Програми наставництва, в яких ветерани працюють у парі з цивільними наставниками –

або навіть з молодшими ветеранами – допомагають їм ефективніше орієнтуватися в перехідному періоді. Ці програми надають практичні поради та емоційну підтримку, коли ветерани вчаться застосовувати свої лідерські якості та навички роботи в команді в нових умовах.

Інклюзивні лідерські програми, які зосереджені на розвитку таких навичок, як комунікація, вирішення конфліктів та прийняття рішень, можуть допомогти ветеранам взяти на себе лідерські ролі в цивільних організаціях або в своїх громадах. Ці програми допомагають ветеранам набути впевненості в собі, відточити свої лідерські якості та прокласти шлях до кар'єрного зростання. Дозволяючи ветеранам наставляти інших або брати на себе лідерські ролі, ці заходи приносять користь не лише самим ветеранам, але й ширшій громаді, сприяючи розвитку духу служіння та співпраці (Тимочко, 2024).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інклюзивна проектна діяльність відіграє важливу роль у процесі реінтеграції військовослужбовців до цивільного життя. Така діяльність спрямована на подолання фізичних, психологічних, соціальних і економічних бар'єрів, з якими стикаються ветерани.

Інклюзивна проектна діяльність не лише допомагає ветеранам долати виклики, але й сприяє їхній інтеграції в суспільство, зміцнюючи зв'язок між ними та цивільним населенням. Це шлях до гармонійного співіснування, який базується на співпраці, підтримці та розумінні.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективою для подальших досліджень є вивчення зарубіжного досвіду інклюзивної проектної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басманова А., Грищенко І. Реінтеграція ветеранів і учасників бойових дій та членів їх сімей в цивільне життя на рівні територіальних громад. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation» (Піза, Італія, 27 жовтня 2023 р.). Pisa, Italia : SCIENTIA6 2023. С.35– 37.
2. Бриндіков Ю.Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій в системі соціальних служб : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 39 с.
3. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
4. Кохан В.П. Шляхи професійної адаптації ветеранів війни. Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни: збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами I-го круглого столу (Харків, 31 травня 2024 р.). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2024. С. 22–26.
5. Кравченко О. О., Швець В. В., Мельник Л. О. Роль ветеранських організацій у реінтеграції та психологічній реабілітації ветеранів з інвалідністю в умовах військового та повоєнного часу. *Психологічний журнал*. 2023. Вип. 11. С. 37–44.

6. Оржель О. Соціальна місія університету під час воєнного часу в суспільстві знань. *Міжнародний науковий журнал «Університети і лідерство»*, 2022, 13. С. 26–36.
7. Охорона ментального здоров'я та медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни : монографія / за загальною редакцією В. І. Цимбалюка. Київ, 2020. 307 с.
8. Столяр О., Семигіна Т. Лінія розмежування: перейти чи залишитися (інтеграція ветеранського досвіду у соціальну роботу в Україні). *Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки»* (Полтава, 23 червня 2023 р.). Полтава : МЦНД, 2023. С. 86–88.
9. Татаркін К. Теоретичні засади інституалізації ветеранського руху: особливості міждисциплінарного дискурсу. *Вісник НТУУ «КПІ». Серія : Політологія. Соціологія. Право*. 2024. № 2(62). С. 49–54.
10. Тимочко І., Кіцак Т.. Державна політика у сфері соціально-психологічної адаптації учасників бойових дій в Україні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. № 7. С. 125–132.

REFERENCES:

1. Basmanova, A., & Hryshchenko, I. (2023). Reintegration of veterans and combatants and their family members into civilian life at the level of territorial communities [Reintehratsiya veteraniv i uchasnkyiv boyovykh diy ta chleniv yikh simey v tsyvil'ne zhyttya na rivni terytorial'nykh hromad]. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation – Proceedings of IVth International scientific-practical conference (pp.35–37). SCIENTIA [in Ukrainian].
2. Bryndikov, Yu.L. (2019). *Teoriia ta praktyka rehabilitatsii viiskovosluzhbovtiv – uchasnkyiv boiovykh dii v systemi sotsialnykh sluzhb* : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05. Ternopil [in Ukrainian].
3. Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit. (2023). Ye. Nikolaiev, H. Rii, I. Shemelynets. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
4. Kokhan, V.P. (2024). Shlyakhy profesiynoyi adaptatsiyi veteraniv viyny [Ways of professional adaptation of war veterans]. Legal provision of professional adaptation and the right to entrepreneurial activity of war veterans – Proceedings of the round table (pp.22–26). National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
5. Kravchenko, O. (2024). Diyalnist tsentru veteranskoho rozvytku v umovakh zakladu vyshchoyi osvity [Activities of the veteran development center in the conditions of a higher education institution]. *Social work and social education*, 1 (12), 81–88 [in Ukrainian].
6. Orzhel, O. (2022). Sotsialna misiia universytetu pid chas voiennoho chasu v suspilstvi znan. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Universytety i liderstvo»*, 13. S. 26–36 [in Ukrainian].
7. Okhorona mentalnoho zdorov'ia ta medyko-psykholohichna rehabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv v umovakh hibrydnoi viiny (2020): monohrafiia / za zahalnoi redaktsiieiu V. I. Tsymbaliuka. Kyiv [in Ukrainian].
8. Stolaryk, O., & Semigina, T. (2023). Liniya rozmezhuvannya: pereyty chy zalyshytysya (intehratsiya veterans'koho dosvidu u sotsial'nu robotu v Ukrayini) [Line of demarcation: to cross or stay (integration of veteran experience in social work in Ukraine)]. *The Theory of Modernization in the Context of Modern World Science – Proceedings of the International scientific conference* (pp.86– 88). MCND [in Ukrainian].
9. Tatarkin, K. (2024). Teoretychni zasady instytualizatsiyi veterans'koho rukhu: osoblyvosti mizhdystyplinarnoho dyskursu [Theoretical foundations of the institutionalization of the veteran movement: peculiarities of interdisciplinary discourse]. *Visnyk NTUU KPI. Serii: Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo*, 2 (62), 49–54 [in Ukrainian].
10. Tymochko, I., & Kitsak, T. (2024). Derzhavna polityka u sferi sotsial'no-psykholohichnoyi adaptatsiyi uchasnkyiv boyovykh diy v Ukrayini [State policy in the sphere of social and psychological adaptation of combatants in Ukraine]. *Public administration: concepts, paradigm, development, improvement*, 7, 125–132 [in Ukrainian].

УДК 376.014.5(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.6>**Інна ГОНЧАР**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-4316-8650

Бібліографічний опис статті: Гончар, І. (2025). Інклюзивне середовище: зміст поняття та нормативно-правове забезпечення. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 37–43. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.6>

ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню поняття інклюзивного середовища як комплексного явища, що охоплює різні сфери життєдіяльності людини: освіту, професійну та культурно-дозвілєву. Мета дослідження – проаналізувати зміст поняття «інклюзивне середовище» в різних сферах діяльності й схарактеризувати нормативно-правове забезпечення. Розглянуто інклюзивне середовище як простір, де створені умови для повноцінної участі всіх людей, незалежно від їхніх фізичних, гендерних, ментальних, соціальних чи культурних особливостей. У статті акцентовано увагу на тому, що інклюзивне освітнє середовище, інклюзивне робоче середовище, інклюзивне культурно-дозвілєве середовище передбачає створення специфічних умов у певній сфері життєдіяльності людини з інвалідністю з метою повноцінної реалізації прав кожної людини, які закладено у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.), Цілі сталого розвитку (ООН, 2015 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.) та ін. Окреслено роль інклюзивного робочого середовища у забезпеченні рівних можливостей для працевлаштування. Представлено формування інклюзивного середовища у сфері інклюзивного культурно-дозвілєвого простору, зокрема розвиток доступних культурних програм, інклюзивного туризму та спортивних ініціатив. Окрему увагу приділено трьом аспектам, які необхідно зреалізувати у кожній сфері, щоб вона набула статусу інклюзивності: безбар'єрність, архітектурна доступність, сприятливий психологічний клімат та професійна підготовка фахівців. У висновках наголошено на тому, що створення інклюзивного середовища вимагає системного підходу, який поєднує законодавчі ініціативи, громадську активність та підтримку з боку держави.

Ключові слова: інклюзивне середовище, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивне робоче середовище, інклюзивне культурно-дозвілєве середовище, міжнародні нормативно-правові акти, вітчизняні нормативно-правові акти, правові основи створення інклюзивного середовища, реабілітація.

Inna HONCHAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

To cite this article: Honchar, I. (2025). Inkluzyvne seredovyshche: zmist poniattia ta normatyvno-pravove zabezpechennia [Inclusive environment: content of the concept and regulatory and legal provision]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 37–43. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.6>

INCLUSIVE ENVIRONMENT: CONTENT OF THE CONCEPT AND REGULATORY AND LEGAL PROVISION

The article is devoted to the study of the concept of an inclusive environment as a complex phenomenon that covers various spheres of human life: education, professional and cultural and leisure. The purpose of the study is to analyze the content of the concept of «inclusive environment» in various spheres of activity and to characterize the regulatory and legal support. An inclusive environment is considered as a space where conditions are created for the full participation of all people, regardless of their physical, gender, mental, social or cultural characteristics. The article emphasizes that an inclusive educational environment, an inclusive work environment, an inclusive cultural and leisure environment involve the creation of specific conditions in a certain area of life for a person with disabilities in order to fully realize the rights of every person, which are enshrined in the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006), the

Sustainable Development Goals (UN, 2015), the Law of Ukraine «On Education» (2017), the Law of Ukraine «On Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine» (1991), etc. The role of an inclusive working environment in ensuring equal employment opportunities is outlined. The formation of an inclusive environment in the field of inclusive cultural and leisure space is presented, in particular the development of accessible cultural programs, inclusive tourism and sports initiatives. Special attention is paid to three aspects that need to be implemented in each area in order for it to acquire the status of inclusiveness: barrier-free, architectural accessibility, favorable psychological climate, and professional training of specialists. The conclusions emphasize that creating an inclusive environment requires a systemic approach that combines legislative initiatives, public activism, and state support.

Key words: *inclusive environment, inclusive educational environment, inclusive work environment, inclusive cultural and leisure environment, international regulatory legal acts, domestic regulatory legal acts, legal framework for creating an inclusive environment, rehabilitation.*

Актуальність проблеми. За даними ЮНІСЕФ, майже 240 мільйонів дітей у світі сьогодні мають ті чи інші форми інвалідності. Ця оцінка вища, ніж попередні цифри, і базується на більш змістовному та всеохоплюючому розумінні інвалідності, яке враховує кілька сфер функціонування, у тому числі пов'язаних із психосоціальним благополуччям. Більшість дітей з функціональними обмеженнями мають труднощі лише в одній сфері. Психосоціальні проблеми переважають у кожному віці, в деяких випадках у поєднанні з іншими функціональними труднощами (Children with disabilities, 2023). Ці діти виростають і стають дорослими з інвалідністю, а до їх числа приєднуються й ті, хто набув інвалідності внаслідок травми чи хвороби. В Україні ця тенденція посилюється через повномасштабну російську агресію, яка призвела до стрімкого збільшення кількості осіб з інвалідністю – як військових, так і цивільних. Відтак сказане вище вимагає створення сприятливого середовища – інклюзивного. Проте науковий дискурс щодо інклюзивного середовища часто обмежується сферою освіти, розглядаючи його переважно через призму доступності навчальних закладів. Насправді ж інклюзивне середовище охоплює всі сфери суспільного життя: від охорони здоров'я та зайнятості до урбаністичного планування та соціокультурних інституцій. Власне, викладене вище зумовило вибір теми дослідження та прагнення висвітлити інклюзивне середовище, виходячи за межі освітнього контексту та в межах чинної нормативно-правової бази України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття характеризуються зростаючим науково-дослідницьким інтересом до проблеми створення інклюзивного середовища. Зміст поняття «інклюзивне середовище» знаходимо у працях таких вчених: Ахновська І., Будагай В., Груць Г., Касьянова О., Позняк О., Пота-

пюк Л. та ін. У працях таких дослідників, як Коваль-Бардаш Л., Колупаєва А., Таланчук П. та інші розглядається концепція інклюзивного освітнього середовища як простору, що забезпечує рівні можливості для всіх суб'єктів освітнього процесу, сприяє їхньому саморозвитку та адаптації. Вивченням питань формування сприятливого інклюзивного середовища займалися: Демченко І., Кучай О., Луканьова Л., Чевдар О. та ін. Нормативно-правове забезпечення інклюзії вивчали: Риндюк В., Соколова Г., Поцко О., Чередніченко С. та ін. Однак аналіз наукових джерел дає змогу констатувати, що в Україні зміст поняття «інклюзивне середовище» значно звужене і розглядається науковцями здебільшого у контексті освіти. Тому вважаємо за необхідне розглянути це питання в інших сферах діяльності.

Мета дослідження – проаналізувати зміст поняття «інклюзивне середовище» в різних сферах діяльності й схарактеризувати нормативно-правове забезпечення інклюзії в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи зміст поняття «інклюзивне середовище», можемо констатувати, що найчастіше науковцями цей термін трактується у контексті освіти. Але ми вважаємо, що це поняття набагато ширше, і хочемо його розкрити з різних аспектів життєдіяльності людини, яка має інвалідність. Аналіз наукових публікацій Hodgkinson Brix, Lee, Stalla Young, Будагай та інших дає змогу говорити, що інклюзія – це комплексний соціальний процес, спрямований на забезпечення рівноправної участі у суспільному житті всіх людей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, соціальних, гендерних чи інших відмінностей, шляхом усунення бар'єрів, формування інклюзивного простору та створення умов для активної взаємодії між різними групами населення. Інклюзія реалізується через політику рівних можливостей, соціальну

інтеграцію та підтримку, що сприяє гармонійному співіснуванню, збереженню культурного різноманіття та розширенню доступу до всіх сфер життєдіяльності.

Ахновська І. середовище розглядає як динамічну систему, що відображає взаємозалежність та взаємодію умов, які формують основу для розвитку індивіда та його комунікації з навколишнім світом. Середовище є сукупністю людей, об'єднаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів, а також соціально-побутові умови, у яких проходить життя людини, її оточення (Ахновська, 2018). Отже ця система інтегрує як близькі (мікросоціальні), так і віддалені (макросоціальні) сфери життєдіяльності, впливаючи на формування особистості через мережу взаємопов'язаних чинників.

Власне, розглянувши цих два терміни, можемо констатувати, що поняття «інклюзивне середовище» варто трактувати як динамічна система, яка інтегрує соціальні, фізичні, культурні та нормативно-правові умови, спрямовані на забезпечення рівноправної участі та самовизначення всіх індивідів у суспільному житті, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи інших особливостей, шляхом усунення соціокультурних бар'єрів, трансформації інституційних механізмів і формування гнучкого простору.

У вітчизняному науковому просторі, говорячи про інклюзивне середовище, дослідники використовують його у контексті освіти і асоціюють з інклюзивним освітнім середовищем. Проте, на нашу думку, це поняття значно ширше й передбачає створення специфічного простору в різних сферах життєдіяльності людини з інвалідністю. Відтак вважаємо за необхідне розглянути такі види інклюзивного середовища: освітнє, робоче, культурно-дозвілле. Такий вибір пояснюємо тим, що ці сфери є ключовими у життєдіяльності індивіда: можливість здобути освіту, бути працевлаштованим та мати можливість для культурного розвитку, дозвілля й відпочинку. Розглянемо кожне з них детальніше.

Найбільшого вивчення у вітчизняному науковому просторі набуло *інклюзивне освітнє середовище*, яке трактується як сукупність умов впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній і вищій школі, диференційовано відповідне нормативно-правове, навчально-

методичне, кадрове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення (Позняк, 2021).

Основним міжнародним документом, який лежить в основі інклюзивної освіти, є Саламанкська декларація про принципи, політику та практику в сфері освіти осіб з особливими потребами (1994 р.). Саме цим документом вперше було закріплено, що освіта є правом кожної дитини, незалежно від її фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей; держава повинна створювати умови для адаптації шкільного середовища до потреб таких дітей; інклюзивне навчання сприяє толерантності, рівності та соціальній інтеграції (Саламанкська декларація, 1994).

Окрім цього, інклюзивна освіта ґрунтується на таких міжнародних документах: Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.), Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990 р.). В Україні розвиток інклюзивної освіти розпочався на законодавчому рівні з ухвалення таких ключових вітчизняних нормативно-правових актів: Закону України «Про освіту» (2017 р.) закріплює право кожної дитини на освіту, незалежно від стану здоров'я, та впроваджує принципи інклюзивного навчання; Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) визначає можливість створення інклюзивних класів у школах та забезпечення підтримки дітей із особливими освітніми потребами; Закону України «Про дошкільну освіту» (2001 р.) офіційно закріплює можливість інклюзивного навчання у дитячих садках тощо.

Узагальнивши наукові дослідження, Груць Г. виокремила такі складові інклюзивного освітнього середовища: спланований та організований фізичний простір, у якому діти можуть безпечно пересуватися під час групових й індивідуальних занять; наявність сприятливого соціального, морально-психологічного та психо-емоційного клімату; естетизація освітнього середовища; створення умов для співпраці дітей, а також надання одне одному допомоги задля досягнення позитивного результату; педагогічна підтримка і захист кожної дитини (Груць, 2022).

Значно меншого інтересу у вітчизняній науковій спільноті, на відміну від іноземних досліджень, набуло вивчення *інклюзивного робочого середовища*. Для кожної людини важливо бути

потрібною, а для збереження стабільного психологічного здоров'я та економічної стабільності потрібно мати роботу. Це фундаментальне право людини закріплено у Загальній декларації прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Власне, у статті 23 цього документу зазначено, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю (Загальна декларація прав людини, 1948). Питання інвалідності та працевлаштування займає центральне місце на світовій арені і є Ціллю 1 сталого розвитку ООН до 2030 року, яка полягає у викорінненні бідності у всіх її формах і є одним з найбільших викликів, що стоять перед людством (Що таке Цілі сталого розвитку?).

Нами було подано запит до Пенсійного фонду України, про кількість застрахованих осіб (офіційно працевлаштованих) та число з них людей з інвалідністю: у 2022 р. – 11 089 397 осіб, із них особи із інвалідністю 511 917 осіб, у 2023 р. – 10 476 683 осіб, із них особи із інвалідністю 513 153 осіб, у 2024 р. – 10 342 931 осіб, із них особи із інвалідністю 537 560 осіб. Відповідно, можемо говорити про зростаючу тенденцію працевлаштування осіб з інвалідністю, і, як наслідок, про потребу створення інклюзивного робочого середовища.

У вітчизняному законодавстві інклюзивне робоче середовище гарантує: Конституція України (1996 р.) забезпечує право і свободу громадян, незалежно від будь-яких ознак, право на працю, безпечні умови праці; Кодекс законів про працю України (1971 р.) забороняє дискримінацію у сфері праці та визначає права працівників з інвалідністю і соціальні гарантії; Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.) встановлює вимоги до створення безбар'єрного середовища та забезпечення працевлаштування людей з інвалідністю; Закон України «Про зайнятість населення» (2012 р.) надає механізми підтримки працевлаштування осіб з особливими потребами та соціально вразливих груп, а також низка інших документів.

Різноманітність робочої сили означає наявність різноманітних працівників за статтю, віком, расою, релігією та функціональними можливостями. Люди з інвалідністю представ-

ляють найбільш невикористані нагромадження людських ресурсів, які не змогли отримати визнання та включення в основну зайнятість.

У Сполучених Штатах лише 17,9% людей з інвалідністю були зайняті, порівняно з 61,8% осіб без інвалідності. Сполучене Королівство також повідомило про великий розрив у порівнянні з 52,1% людей з інвалідністю та 81,3% людей без інвалідності. В Малайзії лише 0,3% людей з інвалідністю були зайняті в державному секторі, а 0,1% були зайняті в приватному секторі (Maznorbalia, Zuhail, Zurina, 2022). Однак проблема полягає не лише у тому, щоб працевлаштувати людину з інвалідністю на робоче місце, особливо, коли на це є квота і роботодавець зобов'язаний це зробити, а важливо організувати для людини з інвалідністю інклюзивне робоче середовище.

За допомогою систем допомоги працівникам (тобто сенсорна допомога, система фізичної допомоги та система когнітивної допомоги) можна підвищити рівень інклюзії осіб з інвалідністю у сфері зайнятості, особливо у виробничих секторах. У цю нову епоху глобалізації сучасні інформаційні технології були б дуже корисними для людей з інвалідністю, а саме посилення їхнього залучення до ринку праці. Для ініціатив адаптації на робочому місці компанії створюють більш інклюзивну культуру, де вони коригують свою роботу відповідно до придатності людей з інвалідністю, а для нормалізації інвалідності компанії створюють середовище для всіх працівників, щоб вони були знайомі з колегами, які мають інвалідність. Ці результати, розглянуті в комплексі, становлять вагоме обґрунтування для бізнесу щодо найму працівників з інвалідністю. До таких позитивних змін належать: підвищення морального стану працівників; переваги, які приносить різноманітна робоча сила, включаючи працівників з інвалідністю; покращення обслуговування споживачів з інвалідністю; високий рівень продуктивності, що супроводжується низьким рівнем прогулів і плинності кадрів; удосконалення бізнес-процесів для врахування потреб людей з інвалідністю, які, у свою чергу, сприяють покращенню умов праці для всіх співробітників (Business as unusual, 2014).

У 2023 році було видано Наказ Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування безбар'єрності на робочому місці

в державних органах, згідно якого виокремлено такі складові: *фізична безбар'єрність* (загальна доступність до будівлі державного органу та свого робочого місця, наявність необхідних технічних приладів/засобів праці на робочому місці, вказівників тощо); *цифрова безбар'єрність* (доступність вебсайту, інших інформаційно-комунікаційних систем, що в ньому використовуються, необхідного програмного забезпечення для виконання посадових обов'язків, в тому числі системи електронного документообігу, системи дистанційного навчання та інших електронних систем тощо); *інформаційна безбар'єрність* (вільний доступ до інформації в різних форматах (усний, письмовий, електронний, друкований та інший), використання універсального дизайну, зручних каналів комунікації тощо); *організаційно-культурна безбар'єрність* (коректна взаємодія, відсутність/мінімізація конфліктних ситуацій, сприятливий психологічний клімат в колективі тощо) (Методичні рекомендації, 2023).

Власне, інклюзивне робоче середовище це не лише про безбар'єрність, тому вважаємо за необхідне доповнити ці складові ще такими компонентами:

- рівні права, незалежно від віку, статі, раси й інших чинників;
- сприятливий психологічний клімат у колективі, робота з упередженнями, попередження професійного вигорання, конфліктів та мобінгу;
- гнучкі умови праці, можливість дистанційної роботи, гнучкий графік, адаптація робочого часу для працівників із сімейними обов'язками.

Важливим аспектом життя будь-якої людини є можливість наповнюватися культурно, мати місця для відпочинку та відновлення. Важливим цей аспект є для людей з інвалідністю. У цьому контексті набуває актуальності обґрунтування *культурно-дозвілєвого інклюзивного середовища*. Під ним ми розуміємо створений простір, в якому люди, незалежно від їх фізичних, когнітивних, соціальних чи інших особливостей, мають рівні можливості для участі в культурних та дозвілєвих заходах. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.) покладає обов'язок на державу щодо створення необхідного середовища та можливостей для розвитку людей з інвалідністю. Зокрема, стаття 30 Конвенції зобов'язує державу забезпечити людям з інвалідністю: доступність творів культури для осіб з різними

видами інвалідності; доступність телебачення, фільмів, театральних вистав та інших культурних заходів; доступність будівель кінотеатрів, музеїв, бібліотек та інших закладів, де проходять культурні заходи; створення можливостей для творчого розвитку людей з інвалідністю; адаптування творів для осіб з порушеннями зору без порушень авторського права (Добрянська, Сачук, Текучова, Заремба-Косович, 2021).

Культуру можна зробити доступнішою для всіх, відповідно створити інклюзивне культурне середовище за допомогою використання тифлокоментарі та кулі з вібрацією, аудіодискрипції та спеціальних програм, спеціальні екскурсії, які, крім розповідей гіда про історію та колекцію музею, містять описи творів мистецтва, просторів закладу та інших недоступних людям з порушеннями зору візуальних об'єктів. Такі аудіодискрипції є в Музеї Ханенків у Києві, що активно працює зі спеціальними програмами для людей з інвалідністю. Програми закладу також розраховані на людей з порушенням аутистичного спектру або з синдромом Дауна. У музеї вважають, що саме перебування поруч із мистецтвом та арт-терапія здатні допомогти соціалізації. Комікс для незрячих Шрифтом Брайля та сенсорна фотографія. Важливим у сфері культурного дозвілля можна назвати інклюзивний туризм з формуванням інклюзивних маршрутів; створення інклюзивних спортивних майданчиків та розвиток адаптивних видів спорту, які підлаштовуються під потреби людей з інвалідністю.

У кожній з представлених нами сфер (чи то буде освіта, чи робота, чи відпочинок) можемо констатувати, що важливим залишається створення необхідних умов у таких напрямках:

Безбар'єрний простір, який охоплює низку аспектів: пандуси, ліфти, тактильні доріжки, адаптовані санвузли, ресурсні кімнати для дітей з особливими освітніми потребами, безбар'єрні офіси, регульовані робочі столи, спеціальне обладнання (наприклад, комп'ютери зі шрифтом Брайля), підйомники в театрах, аудіогіди для людей із порушенням зору, сенсорно-дружні зони на фестивалях, туристичні інклюзивні маршрути тощо. Підтвердженням важливості цього аспекту формування інклюзивного середовища є Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021 р.).

Соціальна свідомість або сприятливий психологічний клімат: створення атмосфери взаємної поваги, толерантності та емоційної безпеки в середовищі, де перебуває людина з інвалідністю. Реалізація цього аспекту відбувається через тренінги для учнів, вчителів, колег тощо з толерантності, створення «груп дружби» для дітей з інвалідністю; розвиток антидискримінаційної політики та система менторства для нових співробітників; відкриті діалоги про інклюзію; спільні мистецькі проєкти для людей з різними можливостями, вистави за участю акторів з інвалідністю. Про необхідність забезпечити саме цей аспект йдеться у статті 4. Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.): діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті (Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні, 1991).

Компетентність фахівців (професійна підготовка): навчання працівників ефективній взаємодії з людьми з інвалідністю; курси

з інклюзивної педагогіки для вчителів, семінари з використання асистивних технологій; тренінги зі створення інклюзивних команд, консультації з адаптації робочих процесів; навчання екскурсоводів жестовій мові, майстер-класи з аудіоопису для музейних працівників тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Можна констатувати, що інклюзивне середовище охоплює різні сфери життєдіяльності людини: освітня, трудова, соціальна, фізична, культурна тощо. Розвиток інклюзивного середовища передбачає створення комплексного середовища, яке забезпечує рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи інших особливостей.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні концептуальних підходів до створення інклюзивного середовища в різних сферах суспільного життя. Власне, варто приділити увагу питанням механізмів адаптації робочих місць для осіб з інвалідністю, удосконалення нормативно-правового регулювання та інтеграції міжнародного досвіду у вітчизняну практику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахновська І. О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. *Економіка і організація управління*. 2018. № 4 (32). С. 26–34.
2. Груць Г. Особливості організації інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат*: праці ІІ Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (20.10.2022 р.). 2022. С. 60–62.
3. Добрянська Н., Сачук Ю., Текучова І., Заремба-Косович Г. Мистецтво для всіх: ситуація з дотриманням культурних прав людей з інвалідністю в Україні. *Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус) у вересні 2021 року*. 2021. 84 с.
4. Загальна декларація прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.01.2025).
5. Методичні рекомендації з питань формування безбар'єрності на робочому місці в державних органах. 2023. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/uploads/public/642/d1b/8bb/642d1b8bbe58062273509.pdf> (дата звернення: 22.01.2025)
6. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Наказ КМУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2025)
7. Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 9 (113). С. 293–308.
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закону України. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
9. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 12.01.2025).
10. Що таке Цілі сталого розвитку? URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 12.01.2025).
11. Business as unusual: Making workplaces inclusive of people with disabilities / International Labour Office, Bureau for Employers' Activities (ACT/EMP), Conditions of Work and Equality Department (WORKQUALITY). Geneva : ILO, 2014. P. 58 .

12. Children with disabilities. URL: <https://data.unicef.org/topic/child-disability/overview> (дата звернення: 16.12.2024).

13. Maznorbalia A., Zuhail H., Zurina I. The inclusion initiatives for persons with disabilities in the mainstream employment: a systematic literature. *International Journal for Studies on Children, Women, Elderly and Disabled*. 2022. Vol. 15. P. 100–108.

REFERENCES:

1. Akhnovska, I. O. (2018). Teoretychni zasady formuvannya osvitnoho seredovyscha v konteksti ekonomiky znan [Theoretical principles of the formation of the educational environment in the context of the knowledge economy]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, 4 (32), 26–34 [in Ukrainian].

3. Hruts, H. (2022). Osoblyvosti orhanizatsiyi inklyuzyvnoho osvitnoho seredovyscha v zakladi zahalnoyi serednoyi osvity [Peculiarities of organizing an inclusive educational environment in a general secondary education institution]. *Inklyuzyvna osvita: ideya, stratehiya, rezul'tat: pratsi II Vseukrayins'koyi mizhdystsyplinarnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi (20.10.2022 r.)*, 60–62 [in Ukrainian].

3. Dobryanska, N., Sachuk, Yu., Tekuchova, I., & Zaremba-Kosovych, H. (2021). *Mystetstvo dlya vsikh: sytuatsiya z dotrymannyamy kulturnykh prav lyudey z invalidnistyu v Ukrayini [Art for All: The Situation with the Compliance with the Cultural Rights of People with Disabilities in Ukraine]*. Analychnyy zvit za rezul'taty vseukrayinskoho opytuvannya «Dumky i pohlyady naselennya Ukrayiny» (Omnibus) u veresni 2021 roku [in Ukrainian].

4. Zahalnyi deklaratsiyi prav lyudyny Heneral'noyi Asambleyi OON vid 10 hrudnya 1948 roku [Universal Declaration of Human Rights of the UN General Assembly of December 10, 1948]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].

5. Metodychni rekomendatsiyi z pytan formuvannya bezbaryernosti na robochomu misti v derzhavnykh orhanakh [Methodological recommendations on the formation of barrier-free workplaces in state bodies]. Retrieved from <https://nads.gov.ua/storage/app/uploads/public/642/d1b/8bb/642d1b8bbde58062273509.pdf> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennya Natsional'noyi stratehiyi iz stvorennya bezbar'yer'nogo prostoru v Ukrayini na period do 2030 roku: Nakaz KМУ [On approval of the National Strategy for the Creation of a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030 Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

7. Poznyak, O. (2021). Geneza ponyattya «inklyuzyvne osvitnye seredovysche» [The Origin of the Concept of «Inclusive Educational Environment»]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyi tekhnolohiyi*, 9 (113), 293–308 [in Ukrainian].

8. Pro osnovy sotsial'noyi zakhyschenosti osib z invalidnistyu v Ukrayini: Zakonu Ukrayiny (1991 r.) [On the foundations of social protection of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine (1991)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [in Ukrainian].

9. Salamanska deklaratsiya ta ramky diy shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Salamanca Declaration and framework for action on the education of persons with special educational needs]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text [in Ukrainian].

10. Shcho take Tsili staloho rozvytku? [What are the Sustainable Development Goals?]. Retrieved from <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukrainian].

11. Business as unusual: Making workplaces inclusive of people with disabilities / International Labour Office, Bureau for Employers Activities (ACT/EMP), Conditions of Work and Equality Department (WORKQUALITY), Geneva : ILO, 2014, 58.

12. Children with disabilities. Retrieved from <https://data.unicef.org/topic/child-disability/overview>

13. Maznorbalia, A., Zuhail, H., & Zurina, I. (2022). The inclusion initiatives for persons with disabilities in the mainstream employment: a systematic literature. *International Journal for Studies on Children, Women, Elderly and Disabled*, 15, 100–108.

УДК 364-78:303.4]:351.712.2.025

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.7>

Лідія ГУЦУЛЯК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Україна, 08401

ORCID: 0000-0003-2490-3514

Бібліографічний опис статті: Гуцуляк, Л. (2025). Роль соціальної діагностики в проєктній діяльності. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 44–48. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.7>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ В ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті охарактеризовано сутність соціальної діагностики, її структуру, принципи, методи та особливості реалізації в соціальній роботі. Зазначено, що соціальна діагностика як етап проєктної діяльності передбачає процес збору, аналізу та інтерпретації даних, спрямований на виявлення соціальних проблем, визначення потреб цільової аудиторії, а також прогнозування можливих наслідків реалізації проєкту. Визначено та охарактеризовано основні характеристики соціальної діагностики у контексті проєктної діяльності, а саме: інтеграція з метою проєкту, орієнтація на обмежені ресурси, оцінка ризиків і впливу, гнучкість і адаптивність, участь цільової групи, врахування комплексності соціальної ситуації.

Означено етапи соціальної діагностики у проєктній діяльності, які включають підготовку, збір, аналіз та обробку даних, формулювання діагнозу, розробку рекомендацій, а також моніторинг і оцінку реалізації заходів, спрямованих на вирішення соціальних проблем та досягнення цілей проєкту. Кожен етап спрямований на глибоке розуміння ситуації, прогнозування наслідків і оптимізацію реалізації проєктних рішень.

Авторкою наголошено, що якісна соціальна діагностика є ключовою умовою успіху соціальних проєктів, оскільки вона дозволяє детально дослідити соціальну ситуацію, виявити як явні, так і приховані проблеми, адаптувати ідеї до реальних умов і розробити ефективні стратегії їх реалізації. Вона забезпечує надійну основу для прийняття рішень, спрямованих на досягнення цілей проєкту, та враховує потреби цільових груп, соціокультурні, економічні й психологічні чинники, які впливають на успішність заходів. Завдяки соціальній діагностиці можна не лише прогнозувати потенційні виклики, але й своєчасно планувати способи їх вирішення, що мінімізує ризики невдачі.

Ключові слова: діагностика, соціальна діагностика, проєктна діяльність, характеристики соціальної діагностики, етапи соціальної діагностики.

Lidiia HUTSULIAK

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynskoho str., Pereiaslav, Ukraine, 08401

ORCID: 0000-0003-2490-3514

To cite this article: Hutsuliak, L. (2025). Rol sotsialnoi diahnostyky v proiektunii diialnosti [The role of social diagnostics in project activities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 44–48. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.7>

THE ROLE OF SOCIAL DIAGNOSTICS IN PROJECT ACTIVITIES

The article describes the essence of social diagnostics, its structure, principles, methods and features of implementation in social work. It is determined, that social diagnostics as a stage of project activity involves the process of collecting, analyzing and interpreting data aimed at identifying social problems, determining the needs of the target audience, and predicting the possible consequences of project implementation. The following characteristics of social diagnostics in the context of project activity are named and characterized, namely: integration with the purpose of the project, orientation on limited resources, risk and impact assessment, flexibility and adaptability, participation of the target group, consideration of all aspects of the social situation.

The stages of social diagnostics in project activity are determined, which include preparation, collection, analysis and processing of data, formulation of a diagnosis, development of recommendations, as well as monitoring and evaluation of the implementation of measures aimed at solving social problems and achieving project goals. Each stage is aimed at a deep understanding of the situation, forecasting consequences and optimizing the implementation of project decisions.

It is noted, that high-quality social diagnostics is a key condition for the success of social projects, as it allows for a detailed study of the social situation, identifying both obvious and hidden problems, adapting ideas to real conditions and

developing effective strategies for their implementation. It provides a reliable basis for making decisions aimed at achieving the project's goals, and takes into account the needs of target groups, socio-cultural, economic and psychological factors that affect the success of activities. Thanks to social diagnostics, it is possible not only to predict potential challenges, but also to plan ways to solve them in a timely manner, which minimizes the risks of failure.

Key words: *diagnostics, social diagnostics, project activities, characteristics of social diagnostics, stages of social diagnostics.*

Актуальність проблеми. Проектна діяльність у соціальній роботі спрямована на створення та реалізацію інноваційних програм, що відповідають сучасним викликам і проблемам суспільства. Однак її успішність неможлива без ретельного вивчення соціальної ситуації, що включає комплексний аналіз, виявлення чинників ризику та потреб клієнтів, визначення найбільш актуальних сфер втручання. У цьому контексті соціальна діагностика стає важливим етапом, оскільки вона дозволяє не лише глибше зрозуміти проблему, а й обґрунтувати шляхи її вирішення та визначити ефективно використання ресурсів у проектній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі можна зустріти чимало праць присвячених вивченню аспектів соціальної діагностики. Зокрема, соціальну діагностику як технологію соціальної роботи розглядали у свої наукових доробках такі вчені, як Н. Бондаренко, Н. Коляда, Н. Левченко, Н. Рудкевич, В. Шахрай та інші; соціальна діагностика як етап проектної діяльності розкрита у наукових працях О. Безпалько, Р. Жиленко, В. Костіної, А. Семерез; соціальну діагностику та експертизу в технологіях соціальної допомоги досліджувала О. Сільвестрова. Інші дослідники, такі як З. Гаркавенко, О. Карагодіна, О. Повідайчик, В. Панок, А. Шапошнікова, також аналізували соціальну діагностику в свої наукових дослідженнях.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу літературних джерел проаналізувати роль соціальної діагностики у проектній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі представлено кілька підходів до визначення сутності та змісту поняття «діагностика». Відповідно до мети, завдань, змісту й методів, які використовуються, діагностика може бути психологічною, медичною, соціальною, педагогічною або соціально-педагогічною (Соціально-педагогічна діагностика ..., 2017).

Для нашого дослідження представляє інтерес саме соціальна діагностика, тому для глибшого розуміння цього поняття звернемося

спочатку до словникового трактування. У термінологічному словнику із соціального забезпечення зазначено, що «соціальна діагностика – це методологічний інструмент, що дає управлінським органам необхідні знання, на основі яких розробляються різні соціальні прогнози та проекти, вивчається громадська думка та морально-психологічний клімат у суспільстві» (Термінологічний словник ..., 2023).

У свою чергу, вчена Н. Бондаренко трактує соціальну діагностику як діяльність, що спрямована на виявлення та аналіз соціальних проблем і патологій; процес дослідження, який включає формулювання обґрунтованих висновків щодо певного явища; галузь суспільних наук, що зосереджується на методах здобуття знань про суспільство (Бондаренко, 2021).

На думку О. Безпалько, соціальна діагностика є процесом наукового виявлення причинно-наслідкових зв'язків у соціальних явищах, аналізу соціально-економічного, культурно-правового та інших аспектів стану суспільства. Основною метою соціальної діагностики вчена називає надання точних і об'єктивних даних, необхідних для прийняття рішень у соціальній роботі та управлінській діяльності (Безпалько, 2010).

Схожої думки дотримується А. Семерез, зазначаючи, що соціальна діагностика – це процес дослідження соціальних об'єктів через вивчення їхнього поточного стану, тенденцій розвитку та відповідності параметрів соціальної реальності встановленим показникам і нормативам. Метою соціальної діагностики, за її визначенням, є виявлення сутності соціальних проблем та їх опис через систему показників (Семерез, 2012).

За В. Шахрай, структура соціальної діагностики охоплює три ключові елементи: аналіз стану реального соціального об'єкта або особливостей його функціонування; встановлення нормативного (еталонного) стану об'єкта чи режиму його роботи, що здійснюється відповідно до визначених критеріїв; оцінювання рівня взаємозв'язку між реальним та еталонним станом, що слугує основою для прийняття управлінського рішення (Шахрай, 2006).

Процес соціальної діагностики може бути реалізований на різних рівнях: від державного до індивідуального. На державному рівні – це оцінка соціальних проблем на рівні суспільства чи великих демографічних груп, що потребують системного аналізу. На регіональному та місцевому рівнях діагностика орієнтована на вивчення конкретних соціальних проблем на локальному рівні, таких як питання соціального сирітства або працевлаштування молоді. Індивідуальний рівень діагностики зосереджений на виявленні проблем конкретної особи чи групи і виборі шляхів їхнього вирішення через медичні, психологічні або соціально-педагогічні інтервенції (Сільвестрова, 2023; Рудкевич, 2021).

Ефективність соціальної діагностики обумовлена принципами об'єктивності, що вимагають правдивого та неупередженого аналізу, а також принципами верифікації і системності, котрі забезпечують достовірність отриманих результатів і комплексний підхід до аналізу соціальних явищ. Соціальна діагностика враховує всі умови та фактори, що сприяють виникненню певних соціальних проблем, і має велике значення для розробки соціальних програм та проєктів (Коляда, Левченко, 2018).

Соціальна діагностика дозволяє оцінити потенційні наслідки проєктованих нововведень, включаючи:

- соціальний вплив на суспільство, окремих осіб, сім'ї, цільові групи, спільноти чи інституції, враховуючи територіальний і часовий аспекти;
- економічні аспекти, зокрема витрати, вигоди та ефективність із територіальною і часовою прив'язкою;
- соціально-психологічні наслідки, такі як зміни рівня соціального благополуччя та зростання психологічної напруженості (Семерез, 2012).

Як етап проєктної діяльності соціальна діагностика є фундаментальним процесом, який визначає успішність реалізації соціальних ініціатив та передбачає систематичне вивчення соціальної реальності для виявлення основних проблем, потреб і ресурсів, що доступні або вимагають залучення. Такий етап забезпечує наукове підґрунтя для розробки обґрунтованих рішень і оптимізацію стратегії досягнення проєктних цілей.

У контексті проєктної діяльності соціальна діагностика виконує кілька важливих функцій:

– визначення проблематики (дозволяє чітко окреслити соціальні проблеми або виклики, які потребують вирішення);

– оцінка потреб (розуміння того, що саме потребують обрані цільові групи є запорукою формулювання цілей проєкту та його успішної реалізації);

– аналіз ресурсів (діагностика дозволяє не лише визначити проблеми, але й виявити ресурси, що вже існують у спільноті, а також оцінити можливості їх розширення).

Основними характеристиками соціальної діагностики в рамках проєктної діяльності є:

– **інтеграція з метою проєкту** – діагностика проводиться з урахуванням специфічних цілей, що дозволяє визначити пріоритетні аспекти для досягнення результатів;

– **орієнтація на обмежені ресурси** – у процесі діагностики враховуються обмеження щодо часу, бюджету та людських ресурсів для оптимізації збору і аналізу даних;

– **врахування всіх аспектів соціальної ситуації** – комплексний підхід до оцінки соціокультурних, економічних та психологічних факторів забезпечує точне розуміння ситуації і підвищує ефективність планування;

– **гнучкість і адаптивність** – діагностика адаптується до змін у ситуації, що дозволяє переглядати зібрані дані і враховувати нові умови проєкту;

– **участь цільової групи** – активна залученість цільової групи дозволяє точно визначити її потреби і збільшує підтримку проєкту;

– **оцінка ризиків і впливу** – дозволяє виявити потенційні ризики та розробити стратегії для їх мінімізації, що забезпечує стабільну реалізацію проєкту.

Соціальна діагностика у проєктній діяльності має кілька основних етапів, кожен з яких має свої специфічні особливості, зокрема:

1. Підготовчий етап – збір первинної інформації та планування діагностичних заходів. На цьому етапі визначаються обсяг роботи, цілі діагностики, формулюються завдання, вивчається контекст ситуації та визначаються критерії для подальшого аналізу (Гончар, 2017).

2. Збір даних – безпосередній збір інформації для діагностики проблем. Використовуються різноманітні методи: анкетування, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів. Основною метою є отримання об'єктивних даних, які дозволяють зрозуміти соціальну ситуацію та проблеми в конкретному середовищі.

3. Аналіз і обробка даних – систематизація та аналіз отриманої інформації. На цьому етапі потрібно знайти зв'язки між різними соціальними аспектами, визначити основні проблеми та фактори, які впливають на ситуацію, розглянути тенденції, взаємозв'язки і причинно-наслідкові зв'язки, що можуть бути корисними для подальших дій.

4. Формулювання діагнозу – на підставі результатів збору та аналізу даних фахівці формулюють діагноз соціальних проблем, що потребують вирішення в рамках проєкту. Таким чином, можна визначити, які саме фактори є перешкодою для розвитку чи досягнення мети в межах проєкту.

5. Планування і розробка рекомендацій – конкретні кроки, які необхідно зробити для покращення ситуації. На цьому етапі розробляються рекомендації щодо змін у соціальному середовищі або визначаються заходи, спрямовані на полегшення процесу реалізації проєкту.

6. Моніторинг і оцінка – етап контролю та оцінки реалізації рекомендованих заходів. Після впровадження змін необхідно знову оцінити ситуацію, щоб зрозуміти, чи вдалося вирішити проблему або наблизитися до поставленої мети. Результати моніторингу допомагають коригувати стратегію та вдосконалювати проєктні рішення (Шинкарук, Пеша та ін., 2022).

Якісна соціальна діагностика є необхідною умовою успіху соціальних проєктів, адже без неї навіть найкращі ідеї можуть не реалізуватися через відсутність адаптації до реальних умов сьогодення. Проведення соціальної діагностики дає можливість детально дослідити соціальну ситуацію, виявити як явні, так і приховані проблеми, коректно визначити специ-

фіку проєкту та запропонувати найбільш ефективні стратегії для його реалізації.

Соціальна діагностика забезпечує основу для правильного прийняття рішень щодо напрямів діяльності в межах проєкту, дозволяє зібрати інформацію про потреби цільових груп, а також врахувати соціокультурні, економічні та психологічні чинники, які можуть вплинути на його успішність. Без цього вивчення неможливо ефективно передбачити проблеми, що можуть виникнути в процесі реалізації, і спланувати відповідні заходи для їх усунення.

Також важливим є те, що соціальна діагностика сприяє підвищенню довіри до проєкту, оскільки враховує реальні потреби цільової групи та використовує достовірні дані. Це, своєю чергою, підвищує рівень залученості учасників і позитивно впливає на ефективність виконання завдань.

Висновки. Таким чином, соціальна діагностика є не просто початковим етапом у ланцюжку проєктної діяльності, а невід'ємним компонентом, що впливає на кінцевий результат. Вона дозволяє виявити ключові потреби, проблеми та потенційні ресурси цільової аудиторії, що у свою чергу сприяє більш точному формулюванню завдань і визначенню оптимальних методів їх реалізації. Завдяки соціальній діагностиці забезпечується стратегічна коректність ухвалених рішень, що дозволяє адаптувати проєкт до реальних умов, та досягнути запланованих цілей. Крім того, її роль виявляється у здатності оперативно оцінювати ефективність запроваджених заходів, вносячи відповідні корективи у процесі їх впровадження. Успішне застосування соціальної діагностики підвищує якість управління проєктами, забезпечуючи сталий розвиток соціальних ініціатив і досягнення позитивних змін у громаді.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навч. посібник. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т психології та соц. педагогіки. 2010. 127 с.
2. Бондаренко Н. О. Соціальна діагностика : підручник для студентів напряму. «Соціальна робота». Київ : ФОП О. В. Ямчинський, 2021. 240 с.
3. Гончар І. Діагностичний метод у соціально-виховній роботі: практичний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2017. Вип. 2(1). С. 116–123.
4. Коляда Н., Левченко Н. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. Умань : «ВІЗАВІ», 2018. 337 с.
5. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів : Растр-7, 2021. 324 с.
6. Семез А. А. Соціально-педагогічне проектування : навчально-методичний посібник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 132 с.
7. Сільвестрова О. Ю. Технології соціальної допомоги : навчальний посібник. Луцьк : ЛНТУ, 2023. 104 с.

8. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. В. Г. Панок, З. О. Гаркавенко, О. Г. Карагодіна, А. С. Шапошнікова. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.

9. Термінологічний словник спеціальності 232 Соціальне забезпечення / Н. В. Сухицька, К. В. Данилюк. Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 102 с.

10. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

11. Шинкарук В. Д., Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі : навчальний посібник. Київ : «Компринт», 2022. 360 с.

REFERENCES:

1. Bezpalko, O. V. (2010). *Sotsialne proektuvannia* [Social design]. Kyiv : Kyivskiy un-t im. B. Hrinchenka, In-t psykholohii ta sots. Pedahohiky [in Ukrainian].

2. Bondarenko, N. O. (2021). *Sotsialna diahnostryka* [Social diagnostics:]. Kyiv : FOP O.V. Yamchynskiy [in Ukrainian].

3. Honchar, I. (2017). *Diahnostychnyi metod u sotsialno-vykhovnii roboti: praktychnyi aspekt* [Diagnostic method in social and educational work: a practical aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny – Collection of scientific works of Pavlo Tychyna's Uman State Pedagogical University*, Vyp. 2(1), 116–123 [in Ukrainian].

4. Koliada, N., & Levchenko, N. (2018). *Tekhnolohii sotsialnoi roboty* [Technologies of social work]. Uman : «VIZAVI» [in Ukrainian].

5. Rudkevych, N. I. (2021). *Metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty* [Methodology of social and pedagogical work]. Lviv : Rastr-7 [in Ukrainian].

6. Semez, A. A. (2012). *Sotsialno-pedahohichne proektuvannia* [Socio-pedagogical design]. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].

7. Silvestrova, O. (2023). *Tekhnolohii sotsialnoi dopomohy* [Technologies of social assistance]. Lutsk : LNTU [in Ukrainian].

8. Panok, V. H., Harkavenko, Z. O., Karahodina, O. H., & Shaposhnikova, A. S. (Eds.) (2017). *Sotsialno-pedahohichna diahnostryka ditei ta rodyn, yaki opynyls v skladnykh zhyttievnykh obstavynakh* [Social and pedagogical diagnostics of children and families who find themselves in difficult life circumstances]. Kyiv : UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].

9. Sukhytska, N. V., & Danyliuk, K. V. (Eds.) (2023). *Terminolohichnyi slovnyk spetsialnosti 232 Sotsialne zabezpechennia* [Terminological dictionary of the specialty 232 Social security]. Kyiv : UDU imeni Mykhaila Drahomanova [in Ukrainian].

10. Shakhrai, V. M. (2006). *Tekhnolohii sotsialnoi roboty* [Social work technologies]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

11. Shynkaruk, V. D., Piesha, I. V., Sopivnyk, I. V., Halaidiuk, V. V., & Koshuk, O. B. (2022). *Monitorynh i otsinka u sotsialnii roboti* [Monitoring and evaluation in social work]. Kyiv : «Komprynt» [in Ukrainian].

УДК 364-78

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.8>

Тетяна ДЕМИДЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, арт-менеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031

ORCID: 0000-0003-4864-1512

Олена КОЛОМІЄЦЬ

доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, арт-менеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031

ORCID: 0000-0002-1343-4268

Бібліографічний опис статті: Демиденко, Т., Коломієць, О. (2025). Арт-терапія у профілактиці соціальної ізоляції людей похилого віку в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 49–55. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.8>

АРТ-ТЕРАПІЯ У ПРОФІЛАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЬОВАНOSTІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Представлено аналіз проблеми соціальної ізоляції людей похилого віку як однієї з ключових проблем сучасного суспільства. Метою даного дослідження стало визначення особливостей профілактики соціальної ізоляції людей похилого віку засобами арт-терапії. Мета досягається шляхом аналізу та узагальнення наукових досліджень у галузі соціології, психології, соціальної роботи щодо феномену соціальної ізоляції людей похилого віку, причин, наслідків та факторів, які спричиняють та посилюють соціальну ізоляцію і відчуженість сучасного покоління літніх людей в умовах війни в Україні. Виокремлено два напрями профілактичної роботи з попередження соціальної ізоляції: 1) відновлення/побудова нових соціальних зв'язків (кола оточення); 2) відновлення соціальної активності людей похилого віку, які враховано у побудові профілактичної програми арт-терапевтичних занять. Обґрунтовано роль арт-терапії у профілактиці соціальної ізоляції людей похилого віку та необхідність застосування в арт-терапевтичній роботі з ними різноманітних художніх засобів та матеріалів, що сприяють розкриттю творчого потенціалу, усвідомленню своїх можливостей. Охарактеризовані соціально-психологічні особливості людей похилого віку, що враховуються під час проведення арт-терапевтичних занять. Визначені завдання у соціальній роботі з людьми похилого віку засобами арт-терапії: 1) посилення мотивації до життєвої активності, взаємодії з іншими людьми; 2) руйнування соціальної ізоляції через відновлення або побудову нових соціальних зв'язків; 3) зміцнення ефективних соціальних зв'язків, які мають ресурс взаємодії і підтримки людей похилого віку; 4) виявлення сфер діяльності, в яких люди похилого віку можуть бути активними; 5) заохочення побудови планів на майбутнє; 6) надихання клієнтів. Акцентовано увагу на арт-терапевтичних діагностичних та корекційних методах щодо профілактики соціальної ізоляції літніх людей. Запропоновано практичні поради щодо створення програм профілактики соціальної ізоляції людей похилого віку засобами арт-терапії.

Ключові слова: соціальна ізоляція, соціальна ізоляція, люди похилого віку, соціальна профілактика, арт-терапія.

Tetyana DEMYDENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Educational Management, Art-Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18031

ORCID: 0000-0003-4864-1512

Olena KOLOMIETS

Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Educational Management, Art-Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18031

ORCID: 0000-0002-1343-4268

To cite this article: Demydenko, T., Kolomiets, O. (2025). Art-terapiia u profilaktytsi sotsialnoi izolovanosti liudei pokhlyloho viku v umovakh viiny [Art-therapy in the prevention of social exclusion of elderly people in war conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 49–55. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.8>

ART THERAPY IN THE PREVENTION OF SOCIAL EXCLUSION OF ELDERLY PEOPLE IN WAR CONDITIONS

The article offers the analysis of the problem of elderly people's social isolation as one of the key problems of modern society. The purpose of this study was to determine the features of preventing social isolation of the elderly by art therapy. The goal is achieved by analyzing and summarizing scientific achievements in the field of sociology, psychology, social work on the issue of social isolation of the elderly, the causes, consequences and factors that cause and exacerbate social isolation and alienation of the modern generation of elderly people in the conditions of war in Ukraine. Two areas of preventive work from social isolation are identified: 1) developing/forming new social relationships (circle of friends); 2) renewal of elderly people activity, which are taken into consideration in the development of a preventive programme of art therapy classes. The role of art therapy in preventing the social isolation of elderly people is substantiated, as well as the necessity of using various artistic means and materials in art therapy work with them. These contribute to the development of creative potential and the awareness of their own capabilities. The socio-psychological characteristics of elderly people, which are considered during art therapy sessions, are described. The tasks in social work with elderly people through art therapy are identified: 1) strengthening motivation for life activity and interaction with others; 2) breaking social isolation by restoring or building new social connections; 3) strengthening effective social connections that provide interaction and support for elderly people; 4) identifying areas of activity where elderly people can be active; 5) encouraging the development of future plans; 6) inspiring clients.

Attention is focused on art therapy diagnostic and corrective techniques for preventing the social isolation of elderly people. Practical recommendation is offered on developing programs to prevent social isolation of the elderly using art therapy.

Key words: social isolation, social exclusion, elderly people, social prevention, art therapy.

Актуальність проблеми. Соціальна ізоляція людей похилого віку, є однією з ключових проблем сучасного суспільства, враховуючи тенденції зростання частки літніх людей у структурі населення. Обмеження соціальних контактів внаслідок припинення трудової діяльності, зміни соціальних ролей та статусів призводять до погіршення загального рівня життя та фізичного і психічного здоров'я. Виникає необхідність дослідження причин і наслідків цього явища, пошуку ефективних інструментів профілактики ізоляції людей похилого віку та їх активному включенню у соціальне життя. Важлива роль у реалізації цього завдання належить фахівцям соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні підходи до характеристики людей похилого віку представлено А. Каркачем, О. Кравченко, Т. Семигіною (2022). Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку вивчали Т. Коленіченко (2011), Т. Голубенко (2014), О.Балдинюк (2018) та ін. Гендерні аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку досліджували О. Гончаренко, Г. Корінна (2020), Т. Каган (2021), В. Петрук, Н. Карпач (2022) та ін.

Процеси соціального виключення, соціальної ізоляції та явища, що їх супроводжують: ізоляція, самотність, відчуженість та ін. вивчаються

філософією, соціологією, психологією. Прояви явищ «соціального включення» і «соціального виключення (відторгнення)» та їх оцінювання описані О. Макаровою (2011). Т. Іваніцькою (2023) виокремлені фактори ризику щодо розвитку психічних порушень (депресії, тривожності, психозу та ін.), суїцидальних думок у людей похилого віку під час пандемії COVID-19: обмеження щоденної взаємодії з рідними, сусідами, друзями; медичних послуг; недостатність харчування; зниження фізичної активності тощо. Психологічні проблеми літніх людей проаналізовані Л. Вольною (2021), аспекти міжособистісного спілкування – О. Коваленко (2015), Т. Кравцевою (2021) та ін.

Для нашого дослідження становлять інтерес роботи: І. Мещан (2019), Н. Губи (2021) – проблеми самотності людей похилого віку; М. Гончарової (2022) – соціальної ізоляції та самотності мігрантів, біженців під час війни. Питання соціально-психологічної підтримки людей похилого віку в умовах війни обгрунтовані М. Житинською (2023).

Види арт-терапії у соціально-психологічній підтримці літніх людей проаналізовано О. Клочком (2024). Роль арт-терапевтичних технологій, малюнкової терапії у соціальній роботі з людьми похилого віку розкрито Ю. Мацке-

вич (2014), А. Полянничко, А. Кирилюк (2020), Т. Скорик, Т. Корогод (2015), арт-терапевтичних практик у підвищенні активності літніх людей, розвитку їх адаптивних та креативних навичок – Н. Атаманчук (2021), у процесі їх ресоціалізації – Л. Гаврилюк, Н. Куб'як (2019). Ефективність впливу арт-терапевтичних методів на психоемоційний стан людей поважного віку визначено К. Бондар, О. Чарієвою (2023).

Проте, проблема соціальної ізолюваності людей похилого віку та її профілактика засобами арт-терапії в умовах війни залишається недостатньо висвітленою у науковій літературі.

Мета дослідження – дослідити особливості профілактики соціальної ізолюваності людей похилого віку засобами арт-терапії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науковій літературі соціальна ізоляція розглядається як процес скорочення або обмеження соціальних контактів окремої особи чи групи людей з навколишнім середовищем. Науковці Л. Байда, О. Красюкова – Еннс (Інвалідність і суспільство, 2012) визначають соціальну ізоляцію як «багатосторонній процес прогресуючого соціального розриву, що відокремлює певні групи та осіб від соціальних відносин та установ і перешкоджає їм брати повноцінну участь у визначеній законодавчими та регуляторними нормами діяльності суспільства, в якому вони мешкають».

Я. Драб (Я. Драб, 2016) розмежовує поняття «самотність» та «ізоляція». Дослідник зауважує, що «ізоляція – це об'єктивна відсутність соціальних контактів. Самотність є суб'єктивним психічним станом і на неї майже ніяк не впливає наявність або відсутність контактів. Більше того, людина може бути реально ізолюваною, але не відчувати самотності».

Втрата соціальних зв'язків може відбуватися з різних причин: примусово, унаслідок неприйняття/відторгнення з боку суспільства або свідомого дистанціювання індивідів. Наслідками соціальної ізоляції є соціальна ізолюваність та соціальне відчуженість.

І. Візнюк (І. Візнюк, 2020) характеризує поняття «особистісного відчуження людей похилого віку», визначаючи його як «складний процес поступового руйнування (зменшення) соціально-психологічних контактів між особистістю та оточуючим її соціумом, пов'язаний з виходом на пенсію, який полягає у вистав-

ленні обмежень власним ресурсам (особливо тим, які пов'язані із здоров'ям), і супроводжується негативними переживаннями невідповідності соціальним нормам і стандартам».

Ми розглядаємо соціальну ізолюваність як результат процесу соціальної ізоляції (примусової чи добровільної), що проявляється у зменшенні соціальних контактів та спілкування з іншими людьми. На нашу думку, поняття соціальної ізоляції стосується середовища, в якому перебуває індивід, а процеси соціального виключення/відчуження пов'язані з обмеженнями у діяльності, що створюються суспільством.

Соціальна ізоляція супроводжується соціальною відчуженістю особи, тобто відчуттям власної непотрібності, сприйняттям себе як «зайвої» людини у суспільстві, зниженням самооцінки. Водночас, соціальне відчуження може існувати і без ізоляції – перебуваючи в соціумі, людина може відчувати себе «чужою». О. Макарова (О. Макарова, 2020) відмічає, що для окремих людей старшого віку характерне незадоволення життям, «відчуття «покинутості», яке проявляється внаслідок їх очікувань допомоги з боку держави та неповного задоволення власних потреб. З припиненням трудової діяльності це ще й втрата відчуття приналежності до певних соціальних груп, як правило, професійних. Тобто соціальне відчуження – це внутрішнє переживання людини похилого віку, усвідомлення власного місця у суспільстві, яке може підсилюватися зовнішніми факторами – ейджизмом, недостатньою увагою, ігноруванням потреб, неприйняттям, незатребуваністю професійного та життєвого досвіду, знань. Як зазначає К. Познанська, підсилюють відчуженість людей похилого віку негативні стереотипи ставлення до них інших вікових груп: «завжди невдоволені», «дратівливі» тощо. Погоджуємось з думкою К. Познанської (К. Познанська, 2017), про те, що негативні стереотипи молоді щодо літніх людей та власної старості – «самотність, бідність, низька соціальна мобільність, власна неспроможність і потреба у догляді, підтримці з боку державних інституцій» діють «у практиках виключення літніх людей із соціально престижних сфер діяльності».

Для людей похилого віку проблема соціальної ізолюваності виникає після виходу на пенсію та припинення трудової діяльності. Особливо гостро ця проблема постає перед людьми,

для яких робота була основною (якщо, не єдиною), діяльністю. Таким людям важко переключитися на інші сфери, які могли б підтримувати їх активне довголіття, зокрема заняття спортом, активний відпочинок, волонтерство, творчість (наукову, художню, спортивну) та ін. Особливо, якщо такими сферами діяльності людина не цікавилась до виходу на пенсію. Подолати кризу, яка виникає внаслідок виходу на пенсію, звуження кола спілкування людям похилого віку допомагає соціально-педагогічна послуга «Інститут третього віку», яка надається у територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Варто зауважити, що проблема соціальної ізоляції людей похилого віку носить завжди культурно-історичний характер, на неї впливають політичні, економічні, культурні зміни, які переживало саме це покоління літніх людей. Життєві ідеали сучасного покоління людей похилого віку формувались у радянський період, а потім зазнали краху. Люди похилого віку разом з усім людством пережили потужну хвилю примусової соціальної ізоляції під час пандемії COVID-19. У сучасних умовах загострюється проблема соціальної ізоляції людей похилого віку у зв'язку з повномасштабною війною на території України. Громадяни України, яким зараз за 80 років мають статус «дитина війни» (Другої світової війни), переживають війну вдруге у своєму житті. Війна підсилила процеси внутрішньої та зовнішньої міграції, а, отже, і примусової ізоляції людей похилого віку, коли рідні, друзі залишились на окупованих територіях, або, навпаки, виїхали в інші міста країни чи за кордон. При цьому мільйони людей втратили звичне коло спілкування. Отже, в умовах природних і техногенних катастроф, війн на об'єктивні процеси соціальної ізоляції людей похилого віку накладаються додаткові труднощі.

Поділяємо думку К. Познанської (К. Познанська, 2017) про те, що не у всіх представників сучасного покоління людей похилого віку в Україні сформувалась «модель благополучної старості».

Якщо соціальна ізоляваність – це збіднене соціальне середовище, звужене коло спілкування, то серед основних причин або чинників, що її підсилюють для людей похилого віку під час війни виділяємо:

- припинення трудової діяльності;
- зміна соціальних ролей та статусів;

– окреме/віддалене проживання від рідних в Україні або за кордоном;

– проживання на окупованих територіях;

– втрати друзів, близьких (чоловіка/дружини/дітей, що загинули на фронті, пропали без вісти, перебувають у полоні);

– втрата житла;

– втрата місця проживання (з невизначеною перспективою повернення);

– погіршення стану здоров'я, загострення хронічних хвороб, набуття інвалідності та обмеження мобільності у зв'язку з цим;

– самоізоляція (зменшення спілкування та розрив стосунків з власної ініціативи).

Більшість дослідників підкреслюють негативний вплив соціальної ізоляції на психічний та фізичний стани здоров'я людей похилого віку: підвищену тривожність, самотність, страхи, втрата інтересу до життя, погіршення когнітивних функцій, ризик захворювань тощо.

Частково проблема соціальної ізоляції людей похилого віку та відчуженості мінімізується за рахунок телефонного та онлайн-спілкування, соціальних мереж, але останнє не може замінити «живу» комунікацію.

Профілактика соціальної ізоляції людей похилого віку в умовах війни є одним із важливих завдань соціальної роботи з цією вразливою категорією населення. Ефективним засобом у цій діяльності є арт-терапія завдяки своєму потужному діагностичному, корекційно-розвивальному та профілактичному потенціалам. Як зазначають більшість дослідників, арт-терапія через творче самовираження сприяє укріпленню віри клієнта у свої сили, допомагає йому віднайти, розкрити власні ресурси та сильні сторони, використати суб'єктивний досвід як джерело зростання.

На нашу думку, підґрунтям моделі профілактики соціальної ізоляції людей похилого віку є екологічна модель соціальної роботи, вона вибудовується на основі «соціально-екологічної концепції «людина в середовищі» (А. Каркач, О. Кравченко, Т. Семігіна, 2022) [8] та реалізується двома шляхами: відновленням/формуванням соціальних зв'язків (кола оточення), відновленням/пошуком нових видів активностей, діяльності людей похилого віку. Схема моделі представлена на рис. 1.

Дана модель може бути покладена в основу розробки програми профілактики соціальної ізоляції людей похилого віку засобами

Рис. 1. Модель профілактики соціальної ізоляції та соціальної відчуженості людей похилого віку

арт-терапії, яка спрямовується на розв'язання наступних завдань:

- посилення мотивації до життєвої активності, взаємодії з іншими людьми;
- руйнування соціальної ізоляції через відновлення або побудову нових соціальних зв'язків;
- зміцнення ефективних соціальних зв'язків, які мають ресурс взаємодії і підтримки людей похилого віку;
- виявлення сфер діяльності, в яких люди похилого віку можуть бути активними;
- заохочення побудови планів на майбутнє;
- надихання клієнтів.

Підбір арт-терапевтичних технік для профілактичної програми віку має враховувати також завдання первинної, вторинної та третинної профілактики явища соціальної ізоляції людей похилого, визначені Державним стандартом соціальної послуги профілактики (Державний стандарт соціальної послуги профілактики, 2015):

- завдання первинної профілактики – «гармонізація почуттів та відповідно поведінкового їх вираження шляхом формування навичок рефлексії, адекватного вияву емоцій, самоконтролю тощо»;
- завдання вторинної профілактики – «підвищення соціальних та особистісних ресурсів, здібностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольнити потреби», «посилення підтримуючого середовища – розвиток підтримуючих мереж з числа найближчого соціального оточення»,
- завдання третинної профілактики – «відновлення психологічного та соціального статусу отримувачів послуг; ресоціалізація отри-

мувачів послуг; сприяння покращенню якості життя отримувачів послуг, ...попередження рецидивів шляхом мотивування до зміни способу життя через формування відповідної системи цінностей».

Профілактична програма будується на принципах роботи студійної відкритої арт-терапевтичної групи, системності, тривалості і комплексного підходу. Останній принцип передбачає поєднання різних видів арт-терапії (малювальної, танцювально-рухової, гардено-терапії), використання різних художніх матеріалів, технік і форм арт-терапевтичної роботи.

Зазначені завдання зумовлюють вибір арт-терапевтичних технік: на етапі діагностики проблем та потреб клієнтів, доречно використати класичні методики соціальної роботи «Екомапа», «Генограма» (Ен Гартман), методику «Соціальний атом» (Я. Л. Морено), техніки спільного малювання, створення спільних колажів, малювання в парі, по колу тощо. Групові малюнки сприяють розвитку ефективної комунікації, до прикладу, такі техніки як: «Оркестр», «Груповий малюнок», «Груповий палітра» (Н. Калька, З. Ковальчук), «Сніданок-обід-вечеря» (О. Тараріна), «Дерево» та «Сім'я в образі дерев» (І. Сергієнко), «Геометричні танці. Або як почати проявляти активність!» (В. Назаревич) та ін. З метою планування майбутнього пропонують техніку колажу «Мое майбутнє». Техніка колажування пропонується для роботи з літніми людьми завдяки можливості створення художніх образів із готових картинок, символічних зображень, текстів, слів, і є зручною в тих випадках, коли клієнти відмовляються малювати.

Таким чином, запропонована програма групових арт-терапевтичних занять має сприяти стабілізації та гармонізації психоемоційного стану людей похилого віку в умовах війни, розвитку комунікативних навичок, розширенню їх соціальних зв'язків та створенню ресурсного, підтримуючого середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціальна ізоляція людей похилого віку формується під впливом багатьох чинників, проявляється через звуження/відсутність контактів, супроводжується негативними емоційними станами. Її профілактика можлива через зміну стереотипного мислення, створення можливостей для самореалізації та активне залучення людей до суспільного життя.

Арт-терапія є ефективним, екологічним інструментом профілактики та корекції соціальної ізоляції людей похилого віку, унікально поєднуючи в собі можливість невербального та вербального спілкування. Системне використання арт-терапевтичних методик дозволяє не лише попередити соціальну ізоляцію, але й створити умови для активної соціальної інтеграції літніх людей у сучасне життя. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці програм з профілактики соціальної ізоляції отримувачів соціальних послуг у територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та стаціонарних закладах для осіб похилого віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманчук Н. Технології використання арт-практик у роботі з літніми особами. *Психологічна підтримка літніх осіб в період карантину* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю. м. Київ, 29 листоп. 2021 р. Київ. 2021. С. 27–34.
2. Бондар К. М., Чарієва О. А. Вплив арт-терапії на психоемоційний стан осіб поважного віку. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія «Психологічні науки»*. 2023. Вип. 1(2). С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/7247>
3. Візнюк І. М. Особистісне відчуження як фактор виникнення іпохондричних розладів у людей похилого віку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2020. Вип. 1(11). С. 258–261.
4. Гаврилюк Л. П., Куб'як Н. І. Арт-терапія як засіб ресоціалізації людей похилого віку. *Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M. A. Zhurba – March, #32*. 2019. С. 27–30. URL: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal32.pdf> (дата звернення 28.02.2025).
5. Драб Я. М. Психологічні особливості соціалізації та самореалізації людей похилого віку. *НЕЙPONEWS. Психоневрологія та нейропсихіатрія*. 2016. 2-1. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2016/2-1/article-1652/psihologichni-osoblivosti-socializaciyi-ta-samorealizaciyi-lyudey-pohilogo-viku#gsc.tab=0>
6. Державний стандарт соціальної послуги профілактики: наказ Міністерства соціальної політики від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> (дата звернення 28.02.2025).
7. Житинська М. О. Соціально-психологічна підтримка людей похилого віку в умовах повномасштабної війни. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 3(42). С. 54–67. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34> (дата звернення 28.02.2025).
8. Інвалідність та суспільство: навч.-метод. посіб. / За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової – Еннс О. В. Київ, 2012. 216 с.
9. Каркач А., Кравченко О., Семігіна Т. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2. С. 77–89. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267086](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267086) (дата звернення 28.02.2025).
10. Макарова О. В. Соціальне відторгнення в Україні: специфіка проявів та методологія оцінювання. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. №1. С. 57–68.
11. Познанська К. В. Соціальне становище літніх людей та ставлення до старості в українському суспільстві очима молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. Вип. 39. 2017. С. 340–345. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_39_50

REFERENCES:

1. Atamanchuk, N. (2021). Tekhnolohii vykorystannia art-praktyk u roboti z litnimy osobamy [Technologies for using art-practices in working with the elderly people]. *Psykhologichna pidtrymka litnikh osib v period karantynu: Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnarod. uchastiu. (29 lystop. 2021 r. Kyiv) – Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv. 27–34 [in Ukrainian].

2. Bondar, K. M., & Charyieva, O. A. (2023). Vplyv art-terapii na psykhoemotsiyni stan osib povazhnogo viku [The impact of art-therapy on the psychoemotional state of elderly people]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriiia «Psykhologichni nauky»*. 1(2), 15–19. [in Ukrainian].
3. Vizniuk, I. M. (2020). Osobystisne vidchuzhennia yak faktor vynyknennia ipokhondrychnykh rozladiv u liudei pokhyloho viku [Personal prevention alienation as a factor in the emergence of hypochondriac disorders of elderly people]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika ta psykhologhiia»*. issue 1(11). 258–261. [in Ukrainian].
4. Havryliuk, L. P., & Kub'iak, N. I. (2019). Art-terapiia yak zasib resotsializatsii liudei pokhyloho viku [Art-therapy as a means of resocialization of elderly people]. *Virtus: Scientific Journal / Editor-in-Chief M. A. Zhurba – March*, 32. 27–30. Retrieved from: <http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal32.pdf> [in Ukrainian].
5. Drab, Ya. M. (2016). Psykhologichni osoblyvosti sotsializatsii ta samorealizatsii liudei pokhyloho viku [Psychological features of socialization and self-realization of elderly people]. *NEIRONews. Psykhonevrolohiia ta neiropsykhiaatriia*. 2-1. Retrieved from: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2016/2-1/article-1652/psihologichni-osoblyvosti-socializaciyi-ta-samorealizaciyi-lyudey-pohilogo-viku#gsc.tab=0> [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy profilaktyky [State standard of social prevention]: nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky vid 10.09.2015 № 912. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> [in Ukrainian].
7. Zhytynska, M. O. (2023). Sotsialno-psykhologichna pidtrymka liudei pokhyloho viku v umovakh povnomasshtabnoi viiny [Socio-psychological support for elderly people in conditions of full-scale war]. *Osvitohichnyi dyskurs*. 3(42). 54–67. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2023.34> [in Ukrainian].
8. Baida L. Yu., Krasiukovf – Enns O. V. et. al. (2012). Invalidnist ta suspilstvo [Disability and society] : navch.-metod. posib. Kyiv, 216. [in Ukrainian].
9. Karkach A., Kravchenko O., & Semyhina T. (2022). Suchasni pidkhody do rozuminnia litnikh liudei yak osoblyvoi sotsialnoi hrupy [Modern approaches to understanding the elderly people as a special social group]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. 2. 77–89. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(9\).2022.267086](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(9).2022.267086) [in Ukrainian].
10. Makarova, O. V. (2011). Sotsialne vidtorhnennia v Ukraini: spetsyfika proiaviv ta metodolohiia otsiniuvannia [Social isolation in Ukraine: specific manifestations and assessment methodology]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. 1. 57–68. [in Ukrainian].
11. Poznanska, K. V. (2017). Sotsialne stanovyshe litnikh liudei ta stavlennia do starosti v ukrainskomu suspilstvi ochyma molodi [The social status of elderly people and attitudes towards old age in Ukrainian society through the eyes of young people]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Sotsiolohichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody»*. 39. 340–345. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_39_50 [in Ukrainian].

УДК 364-787.22-053.9:314.151.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.9>

Марія ЖІНЧИН

аспірантка, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013

ORCID: 0009-0000-2894-6875

Бібліографічний опис статті: Жінчин, М. (2025). Внутрішньо переміщені особи похилого віку: приклади організаційної підтримки. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 56–63. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.9>

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ: ПРИКЛАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ

Стаття присвячена аналізу організаційної підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку в Україні, висвітлюючи приклади допомоги, яку надають державні, благодійні та громадські організації. З огляду на складні умови, спричинені війною та кризовими ситуаціями, люди похилого віку є однією з найбільш уразливих соціальних груп, що потребують комплексної допомоги. У статті висвітлюються основні труднощі, з якими вони стикаються, зокрема фізичні обмеження, погіршення здоров'я, психологічні травми, ізоляція та фінансові проблеми.

У статті описано діяльність деяких організацій, зокрема, таких як «Карітас України», Український Червоний Хрест, благодійні ініціативи «Старість на радість» та «Starenki». Особливу увагу приділено їхнім програмам, спрямованим на забезпечення медичної допомоги, організацію дозвілля, надання соціально-побутових послуг. Проаналізовано законодавчі ініціативи, зокрема Закон України «Про соціальні послуги» та положення про будинки-інтернати, які регламентують надання допомоги людям похилого віку.

Наукова новизна матеріалів полягає у висвітленні актуального досвіду підтримки осіб похилого віку в умовах внутрішнього переміщення та пропозиціях щодо адаптації таких підходів у діяльність геріатричних закладів і територіальних громад. Запропоновано, зокрема, організацію мобільних медичних бригад, впровадження програм цікавого дозвілля, а також надання продуктових наборів і засобів гігієни для людей похилого віку в територіальних громадах і геріатричних закладах, оскільки інтеграція зазначених заходів у діяльність державних і громадських установ сприятиме підвищенню якості життя людей похилого віку, їхній соціальній активності та психологічному благополуччю. Перспективи подальших досліджень включають аналіз ефективності існуючих програм підтримки, адаптацію міжнародного досвіду до українських умов та розробку нових підходів для полегшення доступу до соціальних і медичних послуг.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, соціальна підтримка, геріатричні заклади, територіальні громади, благодійні організації.

Mariia ZHINCHYN

PhD Student, Lviv Polytechnic National University, 12 Stepan Bandera str., Lviv, Ukraine, 79013

ORCID: 0009-0000-2894-6875

To cite this article: Zhinchyn, M. (2025). Vnutrishno peremishcheni osoby pokhyloho viku: pryklady orhanizatsiynoyi pidtrymky [Internally displaced elderly persons: examples of organizational support]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 56–63. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.9>

INTERNALLY DISPLACED ELDERLY PEOPLE: EXAMPLES OF ORGANIZATIONAL SUPPORT

The article is dedicated to analyzing of organizational support for internally displaced elderly people in Ukraine, highlighting examples of assistance provided by governmental, charitable, and community organizations. Given the challenging conditions caused by war and crises, elderly individuals represent one of the most vulnerable social groups requiring comprehensive support. The article addresses the primary difficulties they face, including physical limitations, deteriorating health, psychological trauma, isolation, and financial problems.

The activities of organizations such as Caritas Ukraine, the Ukrainian Red Cross, and charitable initiatives like «Starenki» and «Starist na Radist» are described. Special attention is paid to their programs aimed at providing medical assistance, organizing leisure activities, and delivering social and domestic services. Legislative initiatives, including the Law of Ukraine «About Social Services» and regulations on residential homes, which govern the provision of aid to elderly individuals, are also analyzed.

The scientific novelty of the material lies in presenting the current experience of supporting elderly individuals under conditions of internal displacement and proposing the adaptation of such approaches in the operations of geriatric institutions and territorial communities. Suggestions include organizing mobile medical teams, implementing engaging leisure programs, and providing food packages and hygiene products for elderly individuals in territorial communities and geriatric institutions. Integrating these measures into the activities of state and community institutions will contribute to improving the quality of life, social activity, and psychological well-being of the elderly.

The prospects for further research include analyzing the effectiveness of existing support programs, adapting international practices to Ukrainian conditions, and developing new approaches to facilitate access to social and medical services.

Key words: internally displaced persons, elderly people, social support, geriatric institutions, territorial communities, charitable organizations.

Актуальність проблеми. Внутрішньо переміщені особи похилого віку є однією з найбільш уразливих категорій населення, які потребують особливої уваги та підтримки. В умовах війни або інших кризових ситуацій ці люди стикаються з численними труднощами, пов'язаними з фізичними обмеженнями та психологічними травмами, тому їхні потреби в медичній допомозі, соціальній підтримці та адаптації до нових умов життя є надзвичайно актуальними. У цьому контексті важливо, щоб об'єднані територіальні громади (ОТГ) створювали можливості для соціалізації та соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку. Це може включати організацію культурних заходів, програм дозвілля, психологічної підтримки, мобільних медичних послуг і надання матеріальної допомоги. Розробка й впровадження таких ініціатив сприятиме покращенню якості життя цих людей, їхній інтеграції в громаду та підвищенню рівня соціальної згуртованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому дискурсі дослідженню питань соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб похилого віку приділяється значна увага. Окремі аспекти вивчали такі дослідники, як Коленіченко Т. (фізіологічні, психологічні та соціальні зміни у людей похилого віку), Рябошапка О. (соціальна незахищеність, самотність і потреба в інтеграції), Тополь О. (залучення до активної діяльності як засіб соціалізації), Каркач А., Кравченко О., Семигіна Т. (психофізіологічні особливості літніх людей та їхні виклики), Лях Т., Кузнецов М. (важливість соціальної взаємодії для літніх людей у кризових умовах). Значний внесок у практичну підтримку роблять благодійні фонди й ініціативи, такі як «Карітас України», «Життєлюб», «Старенькі», «Let's Help», «Старість на радість», «Добрі серця небайдужих»

і проєкт «Мій телефонний друг», які зосереджуються на матеріальній допомозі, психологічній підтримці та організації дозвілля. Однак у багатьох громадах відсутня така практична підтримка, яку забезпечують ці благодійні організації, що створює додаткові труднощі для інтеграції літніх ВПО та забезпечення їхніх базових потреб.

У цьому контексті громадам доцільно запроваджувати ініціативи, подібні до тих, що реалізуються вищезазначеними фондами, аби підвищити рівень соціальної згуртованості, покращити умови життя та забезпечити доступ до необхідних послуг для літніх людей.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз прикладів діяльності деяких благодійних фондів та ініціатив, спрямованих на матеріальну допомогу, психологічну підтримку та організацію дозвілля для внутрішньо переміщених осіб похилого віку, обґрунтування важливості підтримки цієї категорії населення, а також надання рекомендацій для впровадження ефективних практик допомоги в об'єднаних територіальних громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, до категорії людей похилого віку належать особи віком старше 60 років: 60–75 років – похилий вік; 75–90 років – старечий вік; особи які досягли 90 років – довгожителі (Визначення віку, з якого особа може вважатися особою похилого віку: огляд міжнародного досвіду, 2018).

Особи похилого віку – це люди, які досягли 60 років (період виходу на пенсію), а також людей, яким залишилося до досягнення пенсійного віку не більше як півтора року («Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», 2024).

Коленіченко Т. вважає, що людина похилого віку – це «особистість, яка пройшла періоди

розвитку та знаходиться на завершальному етапі свого життя, коли відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях» (Коленіченко, 2010).

Рябошапка О. зазначає, що «сьогодні в нашій країні люди похилого віку є найбільш соціально незахищеною групою населення. Виходячи на пенсію, людина стає суспільно пасивною, обмежуючи власний життєвий простір лише домівкою. Окрім того, з'являються численні фізіологічні зміни, хвороби, посилюються переживання, почуття самотності та непотрібності. Таким чином, людина похилого віку є більш уразлива і потребує посиленої уваги та допомоги. Тому актуальності набуває соціальна робота з людьми похилого віку або, як їх ще називають, «людьми пізньої дорослості». Представники старшого покоління сприймаються на міжнародному рівні як потужний позитивний фактор, а не як баласт. Ситуація усвідомлення світом активного процесу старіння населення та прагнення надати допомогу людям похилого віку дасть змогу зробити їх активними членами суспільства» (Рябошапка, 2022).

Тополь О. звертає увагу на можливість залучення людей похилого віку до діяльності у різних сферах: професійної, волонтерської, культурної, що сприятиме корисному проведенню часу, розвитку, знайомству з іншими людьми. Дослідниця відзначає, що «соціальна робота з людьми похилого віку може реалізовуватись за допомогою наступних форм: організація секцій за інтересами (садівництво, медицина, колекціонування, кулінарія, екскурсійний туризм, спорт та ігри тощо); надання юридичних, медичних і психологічних консультацій; проведення різноманітних культурних заходів (лекції, бесіди, зустрічі, виставки, концерти); художня творчість (образотворча, музична, пісенна, поетична, танцювальна); робота з книжковим фондом і періодичними виданнями; екскурсійно-туристичні походи та ін.» (Тополь, 2015).

Деякі науковці, зокрема, Каркач А., Кравченко О., Семигіна Т. розглядають психофізіологічні особливості людей похилого віку та проблеми, з якими вони можуть стикатися: обмеження фізичних функцій, погіршення фізичного здоров'я та психологічного стану (Каркач, Кравченко, & Семигіна, 2022).

Лях Т. і Кузнєцов М. відзначають, що «люди похилого віку потребують спілкування, соці-

альної комунікації, розуміння задля обговорення власних потреб та вирішення проблемних питань», а також наголошує, що «люди похилого віку є найбільш вразливою групою населення у період воєнного часу (Лях & Кузнєцов, 2024).

Найбільш вразливим групам населення, які через бойові дії опинилися у важких життєвих ситуаціях, надаються окремі спеціалізовані соціальні послуги: надання притулків, підтриманого проживання, стаціонарного догляду, соціальної адаптації (Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 2024). Згідно з Законом України «Про соціальні послуги», люди похилого віку можуть скористатися такими видами соціальних послуг: прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо); комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо); комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим); допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо) («Про соціальні послуги», 2024).

Згідно з «Типовим положенням про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю», будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю є стаціонарним інтернатним закладом соціального захисту, що утворюється для цілодобового проживання (перебування) та догляду за громадянами похилого віку та особами, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, соціально-побутового, медичного обслуговування, соціальних послуг і комплексу реабі-

літаційних заходів («Типове положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю», 2020).

В такі геріатричні пансіонати для громадян похилого віку, які потребують стороннього догляду або підтримки в проживанні, можуть поселятися внутрішньо переміщені особи похилого віку, якщо у них немає інших варіантів відповідного житла.

До основних потреб внутрішньо переміщених осіб похилого віку можна віднести: житло, при чому важливо забезпечити такі умови проживання, які б відповідали їхнім фізичним потребам, включаючи доступ до медичних закладів, наявність належних санітарних умов та тепла в холодну пору року; медичну допомогу, оскільки похилий вік часто супроводжується хронічними захворюваннями та фізичними обмеженнями, тому внутрішньо переміщені особи похилого віку можуть потребувати регулярного медичного огляду, доступу до ліків і можливості отримувати спеціалізовану медичну допомогу; психологічну підтримку та консультації психолога, адже втрата дому, зміна звичного оточення можуть призводити до депресії, тривожності та інших психологічних проблем; соціальну інтеграцію, створення умов для їх залучення до місцевих громадських заходів, занять за інтересами, зустрічей з іншими людьми похилого віку, щоб вони могли підтримувати соціальні контакти; фінансову підтримку, тому що багато людей залишаються без фінансових ресурсів, що ускладнює їхнє життя, а пенсії, соціальні виплати або матеріальна допомога від держави та благодійних організацій є необхідними для забезпечення їхніх базових потреб; доступ до інформації – новин, можливостей для отримання різних видів допомоги та підтримки, зокрема, через радіо, газети, номери телефонів конкретних установ та організацій.

Забезпечення потреб у житлі внутрішньо переміщених осіб похилого віку може бути вирішено поселенням людей у прихистки або у геріатричні пансіонати для громадян похилого віку, які потребують стороннього догляду або підтримки в проживанні.

Організація мобільних медичних команд, які можуть надавати базову медичну допомогу в місцях проживання внутрішньо переміщених осіб, особливо людям похилого віку, є ефектив-

ним рішенням, зокрема, важливим для тих, хто має обмежені можливості пересування. Прикладом такої мобільної медичної команди можуть бути мобільні медичні бригади Українського Червоного Хреста – унікальні підрозділи професіоналів, які роблять медико-діагностичну допомогу доступною для населення, яке постраждало від збройного конфлікту і знаходиться в населених пунктах із обмеженим доступом до медичних послуг. Зокрема лікарі та медсестри бригади здійснюють такі терапевтичні обстеження: вимірювання артеріального тиску, рівня глюкози в крові, рівня сатурації крові киснем. Також за потреби лікар надає первинну медичну допомогу пацієнтам на місці або перенаправляє їх для спеціалізованої консультації до профільних фахівців (Мобільні медичні бригади, 2024).

Якщо люди похилого віку мають власне житло, вони можуть скористатися соціальною послугою догляду вдома – це комплексна соціальна послуга, яку надають за місцем проживання. Вона полягає у допомозі людям, які повністю або частково не можуть себе самостійно обслуговувати та потребують постійної сторонньої допомоги. Допомагають, зокрема, у веденні домашнього господарства; у самообслуговуванні; при пересуванні у побутових умовах (по квартирі); взаємодіяти з іншими фахівцями та службами; в оформленні документів, внесення платежів; в отриманні безоплатної правничої допомоги (Державний стандарт догляду вдома, 2013).

Подати заяву на отримання послуги догляду вдома можна у відповідному центрі надання соціальних послуг, або онлайн на сайті електронного кабінету соціальних послуг (Електронний кабінет соціальних послуг, 2024).

Прикладом допомоги вдома людям похилого віку може бути «Домашня опіка» – напрямок діяльності Карітасу України, спрямований на надання адресної соціальної, психологічної та побутової підтримки літнім самотнім людям, які відносяться до соціально-незахищених верстви населення. Надання соціальних послуг бенефіціарам супроводжується інформаційними консультаціями для членів родин а також послугами з випозичання реабілітаційного обладнання для догляду. В рамках «Домашньої опіки» надають такі послуги: гігієна тіла та забезпечення відповідними засобами; гігієнічні процедури; перенесення; заміна постільної білизни; навчання

навичкам самообслуговування; виклик лікаря, придбання ліків за рекомендаціями та рецептом лікаря; супровід до соціальних та медичних закладів; побутовий супровід (прибирання, прання, прасування, допомога у приготуванні їжі); безкоштовна оренда допоміжного реабілітаційного обладнання (протипролежневі матрац і подушка, туалетне крісло, інвалідний візок, милиці, чотирихопorna палиця); організація дозвілля – спілкування, читання книжок, прогулянки; духовний супровід (за потреби). Такі послуги можуть бути надані також внутрішньо переміщеним особам похилого віку (Карітас України, 2024).

Соціальні помічники Українського Червоного Хреста здійснюють догляд вдома одиноких або умовно одиноких людей похилого віку, які потребують сторонньої допомоги. Зокрема, вони надають допомогу у побутових справах (прибирання оселі, приготування їжі, заміна постільної білизни), допомагають вирішувати соціальні питання (супровід до лікаря; закупівля та доставка продуктів харчування, води та інших базових товарів; допомога в оплаті комунальних послуг; прогулянки тощо), надають гігієнічні послуги; емоційно підтримують (Товариство Червоного Хреста України, 2024).

Такою допомогою можуть скористатися також внутрішньо переміщені особи похилого віку.

Організація культурних заходів, майстер-класів, тренінгів сприятиме інтеграції внутрішньо переміщених осіб похилого віку в нові громади. Такі програми можуть реалізовуватися через благодійні, громадські організації та соціальні служби. Доцільно відзначити діяльність ГО «Старість на радість», яка проводить різні заходи для цікавого дозвілля та розвитку талантів людей похилого віку, щороку організовує святкування Великодня, дня св. Миколая (Благодійний проект «Старість на радість», 2024).

БФ «Старенькі» надає самотнім людям похилого віку у складних життєвих обставинах, які стоять на обліку у державних Територіальних центрах надання соціальних послуг та у підрозділах партнерського міжнародного благодійного фонду Карітас України, різні набори допомоги: продуктовий, господарський, теплий набори та засоби особистої гігієни, адвокацію (відстоювання прав та інтересів людей старшого віку) (Starenki, 2024).

Благодійний фонд «Let's Help» надає адресну допомогу літнім людям, доставляючи їм про-

дукти харчування, засоби гігієни, побутову хімію; також реалізовує різноманітні проекти для підтримки людей похилого віку. Зокрема, у межах ініціативи «Подаруй окуляри» команда приїжджає до пансіонатів, де лікарі-офтальмологи на сучасному обладнанні проводять ретельний огляд мешканців. Після обстеження для стареньких закупають нові окуляри, які передають їм безкоштовно. Крім того, проводяться освітні заняття в рамках «Університету третього віку «Протон» – навчально-соціального проекту, спрямованого на розвиток і підтримку літніх людей (Благодійний фонд «Let's Help», 2024).

Благодійний фонд «Життєлюб» надає гарячі обіди літнім людям, можливості професійного навчання та працевлаштування для людей віком від 50 років. Також фонд «Життєлюб» відкрив «Простір Життєлюб» – місце, де люди похилого віку можуть безкоштовно займатися спортом і танцями, відвідувати лекції та майстер-класи, отримувати психологічну підтримку (Благодійний фонд «Життєлюб», 2024).

Благодійний фонд «Добрі серця небайдужих» забезпечує самотніх літніх людей продуктами наборами, засобами особистої гігієни, ліками, психологічною підтримкою, допомогою по хатніх справах, приготуванням їжі тощо (Благодійний фонд «Добрі серця небайдужих», 2024).

Проект «Мій телефонний друг» – всеукраїнський проект дружньої підтримки людей, що опинилися на самоті. Волонтери підтримують людей розмовами по телефону, завдяки спілкуванню люди похилого віку мають можливість відчутти турботу, отримують інформацію з важливих для них тем і легше переживають складні життєві ситуації (UNICEF, 2024).

Важливо забезпечити доступ до інформації внутрішньо переміщеним особам похилого віку щодо можливостей отримання різних послуг, допомоги та підтримки. Зокрема, забезпечити доступ до інформації можливо шляхом поширення відповідних листівок, номерів гарячих ліній, на яких можна отримати консультації щодо медичної допомоги або соціальних послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, внутрішньо переміщені особи похилого віку потребують комплексної підтримки, що включає надання житла, медичну та психологічну допомогу, соціальну інтеграцію, матеріальну та фінансову підтримку. Реалізація програм, які задовольняють ці потреби,

є критично важливою для забезпечення гідних умов життя. Забезпечення належних умов для внутрішньо переміщених осіб похилого віку має бути пріоритетом для держави, громадських організацій та місцевих громад, адже це сприяє створенню більш гуманного та соціально відповідального суспільства; вчасно надана допомога і підтримка є профілактикою потрапляння в складні життєві обставини і виникнення більшої кількості проблемних ситуацій. Вищезазначені організації надають медичну допомогу та консультації, допомогу у веденні домашнього господарства, у самообслуговуванні, продуктові набори, засоби гігієни, організовують різноманітні заходи для проведення дозвілля для осіб похилого віку. Також допомогу та підтримку внутрішньо переміщені особи похилого віку можуть отримати в державних центрах надання соціальних послуг, зокрема, поселення у прихисток чи будинок-інтернатах для громадян похилого віку. На наш погляд, корисним є запозичення досвіду вищевказаних організацій для впровадження у діяльність геріатричних закладів та територіальних громад для різноманітної підтримки осіб похилого віку. Це може включати надання продуктових наборів, одягу, засобів гігієни, організацію цікавого

дозвілля та заходів для людей похилого віку, таких як майстер-класи, культурні програми, секції за інтересами (садівництво, кулінарія, художня творчість, спортивні заходи), які сприятимуть їхній соціальній активності та підтримці психологічного здоров'я. Крім того, цінним є створення умов для надання якісної медичної допомоги: регулярні огляди, мобільні медичні бригади, доступ до необхідних ліків та реабілітаційного обладнання. Інтеграція таких підходів у роботу геріатричних закладів, у громадських просторах територіальних громад сприятиме покращенню якості життя літніх людей та їхньому більш активному включенню у соціальне середовище.

Перспективи подальших досліджень, на нашу думку, полягають у вивченні потреб людей похилого віку, які стали внутрішньо переміщеними особами, аналізі ефективності програм підтримки, адаптації міжнародного досвіду та досвіду різних громадських і благодійних організацій відповідно до особливостей геріатричних закладів чи територіальних громад, дослідженнях, як полегшити доступ до послуг та розробити нові підходи для покращення їхнього життя. Використання сучасних технологій і соціальних ініціатив може значно допомогти в цьому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Благодійний проект «Старість на радість». URL: <https://www.facebook.com/staristNAradist/> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Благодійний фонд «Let's Help». URL: <https://letshelp.com.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Благодійний фонд «Життєлюб». URL: <https://enjoyinglife.org.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).
4. Благодійний фонд «Добрі серця небайдужих». URL: <https://bf-dsn.com/> (дата звернення: 20.11.2024).
5. Визначення віку, з якого особа може вважатися особою похилого віку: огляд міжнародного досвіду. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/49852/> (дата звернення: 20.11.2024).
6. Електронний кабінет соціальних послуг. URL: <https://soc.gov.ua/welcome> (дата звернення: 20.11.2024).
7. Про соціальні послуги: Закон України від 15.11.2024 № 2671-VIII : станом на 15 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 20.11.2024).
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 15.11.2024 № 1058-IV : станом на 15 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 20.11.2024).
9. Типове положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю : Постанова Каб. Міністрів України від 02.09.2020 № 772 : станом на 2 вер. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2020-%D0%BF> (дата звернення: 20.11.2024).
10. Карітас України. URL: <https://caritas.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).
11. Каркач А., Кравченко О., Семигіна Т. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи. Соціальна робота та соціальна освіта. 2022. № 2(9). С. 77–89.
12. Коленіченко Т. Особливості адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2010. 25 с.
13. Лях Т., Кузнецов М. Похилий вік як фактор вразливості у період воєнного часу. Ввічливість. Humanitas. 2024. № 2. С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12> (дата звернення: 20.11.2024).
14. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).

15. Державний стандарт догляду вдома: Наказ Міністерства соціальної політики України від 13.11.2013 № 760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13> (дата звернення: 20.11.2024).
16. Мобільні медичні бригади. URL: <https://redcross.org.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).
17. Рябошапка О. Соціальне забезпечення людей похилого віку: міжнародний досвід. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 168–173. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24> (дата звернення: 20.11.2024).
18. Товариство Червоного Хреста України. URL: <https://redcross.org.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).
19. Тополь О. Інноваційна модель соціальної роботи з людьми похилого віку. *Гілея: науковий вісник*. 2015. № 96. С. 279–283.
20. Starenki. URL: <https://starenki.com.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).
21. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/> (дата звернення: 20.11.2024).

REFERENCES:

1. Blagodiyniy proekt «Starist na radist» [Charitable project «Old age for joy»]. (2024). Retrieved from <https://www.facebook.com/staristNAradist/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
2. Blagodiyniy fond «Let's Help» [Charitable foundation «Let's Help»]. (2024). Retrieved from: <https://letshelp.com.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
3. Blagodiyniy fond «Zhyttelyub» [Charitable foundation «Enjoying Life»]. (2024). Retrieved from: <https://enjoyinglife.org.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
4. Blagodiyniy fond «Dobri sertsya nebayduzhykh» [Charitable foundation «Kind Hearts of the Caring»]. (2024). Retrieved from: <https://bf-dsn.com/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
5. Vyznachennya viku, z yakogo osoba mozhe vvažhatsya osoboyu pokhyloho viku: ohlyad mizhnarodnoho dosvidu [Definition of the age at which a person can be considered elderly: an overview of international experience]. (2018). Retrieved from: <https://gurt.org.ua/news/informator/49852/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
6. Elektronnyy kabinet socialnykh poslug [Electronic Cabinet of Social Services]. (2024). Retrieved from: <https://soc.gov.ua/welcome> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro sotsialni posluhy» [Law of Ukraine «About Social Services»]. (2024, November 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro zahalnoobovyazkove derzhavne pensiyne strakhuvannya» [Law of Ukraine «On Mandatory State Pension Insurance»]. (2024, November 15). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#n464> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
9. Kabinet Ministriv Ukrainy. Typove polozhennya pro budynok-internat dlya hromadyan pokhyloho viku ta osib z invalidnistyu: Postanova vid 2 veresnya 2020 r. № 772 [Cabinet of Ministers of Ukraine. Typical Regulation on a Nursing Home for Elderly People and Persons with Disabilities: Resolution of September 2, 2020, No. 772]. (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2020-%D0%BF#Text> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
10. Caritas Ukrainy [Caritas Ukraine]. (2024). Retrieved from <https://caritas.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
11. Karkach, A., Kravchenko, O., & Semyhina, T. (2022). Suchasni pidkhody do rozuminnya litnikh lyudey yak osoblyvoyi sotsialnoyi hrupy [Modern approaches to understanding elderly people as a special social group]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(9), 77–89. [in Ukrainian].
12. Kolenichenko, T.I. (2010). Osoblyvosti adaptatsiy lyudey pokhyloho viku do umov novoho sotsialnoho seredovyshcha [Features of adaptation of elderly people to new social environments] (Doctoral dissertation abstract). *Natsionalnyy pedahohichnyy universytet im. M. P. Drahomanova – National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
13. Lyakh, T., & Kuznetsov, M. (2024). Pokhylyy vik yak faktor vrazlyvosti u period voyennoho chasu [Elderly age as a factor of vulnerability during wartime]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 80–85. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.12>. [in Ukrainian].
14. Ministerstvo z pytan reintegratsiyi tymchasovo okupovanykh terytoriy Ukrainy [Ministry for Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine]. (2024). Retrieved from: <https://minre.gov.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
15. Ministerstvo sotsialnoyi polityky Ukrainy. Derzhavnyy standart dohlyadu vdoma: Nakaz vid 13 lystopada 2013 r. № 760 [Ministry of Social Policy of Ukraine. State Standard for Home Care: Order of November 13, 2013, No. 760]. (2024). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#n188> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
16. Mobilni medychni bryhady [Mobile medical brigades]. (2024). Retrieved from: <https://redcross.org.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].

17. Ryaboshapka, O. (2022). Sotsialne zabezpechennya lyudey pokhyloho viku: mizhnarodnyy dosvid [Social security for elderly people: international experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 168–173. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>. [in Ukrainian].
18. Товариство Червоного Хреста України [Ukrainian Red Cross Society]. (2024). Retrieved from <https://redcross.org.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
19. Topol, O.V. (2015). Innovatsiyana model sotsialnoyi roboty z lyudmy pokhyloho viku [Innovative model of social work with elderly people]. *Hileya: Naukovyy visnyk – Hileya: Scientific Bulletin*, 96, 279–283. [in Ukrainian].
20. Starenki [Starenki]. (2024). Retrieved from <https://starenki.com.ua/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].
21. UNICEF [UNICEF]. (2024). Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/> (accessed: November 20, 2024). [in Ukrainian].

УДК 37.01/.09.37.09.378

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.10>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus-Author ID: 57287160700

Анастасія КОТЕЛЕВЕЦЬ

доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-0177-0440

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О., Котелевець А. (2025). Підготовка майбутніх фахівців із соціальної роботи до волонтерської діяльності в територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 64–69. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.10>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

У статті розглядається зміст професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи через організацію волонтерської діяльності в середовищі територіальної громади. Виявлено сучасний рівень готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до практичного навчання; проаналізовано та обґрунтовано форми та методи професійної підготовки до волонтерської діяльності майбутніх соціальних працівників. Наведено перелік необхідних умов для формування у студентів системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної реалізації себе як соціального працівника до практичної діяльності в умовах територіальної громади.

Метою статті є виявлення проблем з практичної підготовки до професійної діяльності; розгляд змісту і особливостей волонтерської діяльності, зокрема навчальної практики як складової професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в умовах закладу вищої освіти.

Завданнями дослідження є виявлення та узагальнити елементів професійної підготовки до волонтерської діяльності, яка є важливою складовою практичного навчання під час здобуття освітнього ступеня «бакалавр соціальної роботи». Це дозволить здобувачам краще зрозуміти себе, сформувати свої цінності та усвідомити суть волонтерської діяльності. Крім того, необхідно дослідити особливості волонтерської діяльності в контексті територіальної громади, з акцентом на професійну самовизначеність.

Запропонована модель організації волонтерської діяльності може бути реалізована в університетах, на факультетах та відділеннях, які готують майбутніх спеціалістів у соціальній сфері. Крім того, її можна впроваджувати на курсах підвищення кваліфікації для підвищення готовності до взаємодії з клієнтами, основаної на здобутті комплексних теоретичних знань та практичних навичок у реальних умовах вищого навчального закладу.

За результатами узагальненого аналізу зроблено висновки, що волонтерська діяльність як складова практичної підготовки, є для студента – майбутнього фахівця із соціальної роботи – широким полем перевірки всіх творчих здобутків, набутих у ЗВО, а з другого – практична підготовка створює умови для більш глибокого осмислення змісту і функцій професії, перевіряє адекватність власних професійних уявлень і своїх можливостей, та найголовніше – оптимізує процес формування професійних умінь і навичок, необхідних для самостійної професійної діяльності.

На перспективу необхідно спроектувати низку заходів, які б допомогли об'єднати у співпраці педагогів і студентів та забезпечити останнім всі можливості для професійного зростання впродовж всіх років практичного навчання.

Ключові слова: волонтерська діяльність; волонтер; територіальна громада; фахівець із соціальної роботи; практична підготовка; заклад вищої освіти; соціальна робота.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus-Author ID: 57287160700

Anastasiia KOTELEVETS

Doctor of Philosophy in specialty 231 Social Work, Lecturer, Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-0177-0440

To cite this article: Karpenko, O., Kotelevets, A. (2025). Pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv iz sotsial'noyi roboty do volonters'koyi diyal'nosti v terytorial'niy hromadi [Training of future specialists in social work for the volunteer activities in the territorial community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 64–69, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.10>

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK FOR THE VOLUNTEER ACTIVITIES IN THE TERRITORIAL COMMUNITY

The article examines the content of professional training of future social work specialists through the organization of volunteer activities within the territorial community. The modern level of readiness of future social work specialists for practical training was revealed; forms and methods of professional training for volunteer activities of future social workers were analyzed and substantiated. The list of necessary conditions for the formation of students' system of theoretical knowledge, practical abilities and skills necessary for the effective implementation of oneself as a social worker for practical activities in the conditions of the territorial community is given.

The purpose of the article is to identify problems in the course of practical training for professional activity; consideration of the content and features of volunteer activity, in particular, educational practice as a component of the professional training of future social work specialists in the conditions of a higher education institution.

The tasks of the research are to identify and generalize the elements of professional training for volunteering, which is an important component of practical training during the acquisition of the educational degree «Bachelor of Social Work». This will allow applicants to better understand themselves, form their values and realize the essence of volunteering. In addition, it is necessary to investigate the peculiarities of volunteering in the context of the territorial community, with an emphasis on professional self-determination.

Based on the results of the generalized analysis, it was concluded that volunteer activity as a component of practical training is for a student – a future specialist in social work – a wide field for testing all creative achievements acquired in higher education, and from the second – practical training creates conditions for a deeper understanding of the content and functions of the profession, checks the adequacy of one's own professional ideas and one's capabilities, and most importantly – optimizes the process of formation of professional abilities and skills necessary for independent professional activity.

In the future, it is necessary to design a number of measures that would help unite teachers and students in cooperation and provide the latter with all the opportunities for professional growth throughout all the years of practical training.

Key words: *volunteer activity; volunteer; community; community needs assessment; specialist in social work; practical training; institution of higher education; social work.*

Актуальність проблеми. У реальних умовах сьогодення одним із важливих механізмів оптимізації професійної підготовки є організація практичного навчання майбутніх працівників соціальної сфери. Істотне місце в цьому процесі займає проблема практичного навчання та волонтерської діяльності студентів у межах місцевих громад, які безпосередньо є дотичними до формування практичних навичок студентів та зорієнтовані на оволодіння ними необхідними практичними знаннями, вміннями і навичками, формування у студентів стійкої мотивації до активної діяльності у соціальній сфері.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагоме значення для розкриття проблеми підготовки і професійного становлення спеціалістів у галузі соціальної роботи мають наукові

праці вітчизняних вчених: А. Капської, Т. Лях, Л. Міщик, С. Харченко та ін.

Загальні закономірності соціальної взаємодії, детермінуюча роль соціального середовища у процесі становлення особистості, формування людини розкрито у дослідженнях філософів, соціологів, психологів і педагогів (І. Бех, М. Головатий, І. Зязюн, В. Мухіна, М. Перепилиця та ін.).

Вітчизняні науковці та практики у сфері підготовки соціальних працівників вважають, що активна професійна волонтерська практика є одним з найважливіших елементів у процесі професійної підготовки. (Т. Лях, С. Пашенко, С. Тимченко та ін.). На їхню думку, тільки в умовах практичної діяльності студенти мають змогу безпосередньо зіткнутися з ціннісною

системою та специфічним світоглядом, що визначають професію соціального працівника в контексті територіальної громади.

Метою дослідження є виявлення проблем у ході практичної підготовки до професійної діяльності; розгляд змісту і особливостей волонтерської діяльності, зокрема навчальної практики як складової професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в умовах закладу вищої освіти.

Основний матеріал дослідження. Трансформації в усіх сферах життя суспільства зумовлюють нові вимоги до підготовки кваліфікованого фахівця. Сучасний фахівець повинен бути готовим не тільки до виконання професійних завдань, але й до активної участі в суспільному житті країни, сприяючи її розвитку та прогресу.

Враховуючи, що вищі навчальні заклади переважно зосереджені на теоретичному навчанні, асоціальна робота вимагає специфічних професійних навичок, ми вважаємо за необхідне акцентувати увагу на практичному навчанні соціальних працівників. Особливо важливою є волонтерська практика, яка повинна стати невід'ємною складовою волонтерської діяльності для студентів усіх курсів та освітніх рівнів. Зміст функції активної волонтерської практики став предметом дослідження для вчених з Великобританії, США та України, які одноставно підкреслюють важливість інтеграції теоретичних знань із практикою волонтерської діяльності.

Практичне навчання студентів у рамках університетської освіти за спеціальністю «Соціальна робота» буде ефективним лише тоді, коли воно сприятиме формуванню та розвитку професійно важливих особистісних якостей фахівця, а також навичок, необхідних для проведення діагностики, створення соціальної історії клієнта, вирішення типових конфліктних ситуацій, володіння соціально-правовою інформацією, організації взаємодії між різними відомствами, а також здійснення аналітичної, прогностичної та корекційної роботи.

В процесі волонтерської діяльності також проявляються елементи мотиваційних теорій, які намагаються визначити внутрішні сили особистості, що спонукають до певної професійної поведінки. Згідно з цими теоріями, різноманітні потреби відіграють вирішальну роль у виборі професії та формуванні професійного шляху.

Таким чином, тип професійної поведінки кожного студента формується під впливом його потреб, особистісного розвитку, соціального оточення та інших обставин.

Якщо розглядати практичне навчання студентів через призму критичної теорії, то варто зазначити, що студенти, які готуються стати соціальними працівниками, вважають, що формування професійних установок у стосунках з клієнтами є ключовим аспектом, який може бути досягнуто завдяки волонтерській практиці. У цьому контексті А. Капська підкреслює важливість розвитку комунікативної компетентності. Вона пропонує класифікувати наукові знання відповідно до цілей та завдань, які вони переслідують: позитивізм, що акцентує увагу на інструментальних цілях; гуманізм, який має на меті досягнення практичних цілей; критична теорія, яка орієнтована на емансипацію.

В основу підходів до організації волонтерської діяльності студентів закладено деякі принципи, які регулюють зміст, напрямок і особливості означеного процесу:

- Взаємодія педагога-методиста і студента на основі діалогу і демократії.
- Формування у студентів необхідних знань, умінь і ціннісних орієнтацій напряму залежить від професійної компетентності педагогів-методистів.
- Врахування усього контексту практичного навчання.
- У процесі організації волонтерської діяльності по-різному, але всюди не просто, вирішуються питання:
  - вибору оптимального варіанту бази для проходження волонтерської практики;
  - підготовки кваліфікованих методистів;
  - матеріального стимулювання їхньої праці;
  - налагодження контактів з спеціалістами практиками;
  - вибору адекватної поведінки стосовно студентів, які не виконують повністю програму волонтерської практики.

Безумовно, сьогодні багато людей хвилює питання ліквідації цього розриву, тому воно активно обговорюється з точки зору інтеграції теорії та волонтерської практики, відповідності теоретичних знань вимогам волонтерської діяльності, термінів реалізації волонтерських ініціатив, а також взаємозв'язку з змінами у функціях соціальних працівників (Лях, 2009).

Суть проблеми полягає, насамперед, у значних розбіжностях між академічним та практичним середовищем, які ставлять перед майбутніми соціальними працівниками досить різні вимоги. Спроби звести цю проблему до відмінностей у підходах теоретиків і практиків є досить поширеними. Як наслідок, розрив між науковою теорією і практичним досвідом проявляється у конфлікті між освітою та тренінгом, а також між навчанням у класах і на робочих місцях (Карпенко, 2023).

Під час організації волонтерської діяльності в громадах Києва та Київської області педагоги намагаються вирішити цю проблему, спираючись на загальновизнану концепцію перенесення акценту в навчанні. Останнім часом все більше науковців звертається до цієї ідеї, сподіваючись знайти механізми для розробки дидактичних методів, які дозволять ефективно презентувати широку теоретичну базу соціальної роботи та поєднувати її з існуючою реальністю практичної соціальної роботи (Котелевець, 2022).

Перенесення акценту навчання передбачає здатність інтерпретувати конкретні події на абстрактному рівні, що дозволяє потім загальні правила застосовувати у нових ситуаціях, які лише частково нагадують уже знайомі. Звичайно, що такі уміння можуть проявлятися усвідомлено лише у досвідченого соціального працівника-практика, у майбутніх же спеціалістів ці уміння ще потрібно розвивати досить тривалий час. Думається, що в такій ситуації перенесення знань у сферу практичної діяльності важлива роль відводиться педагогу-методисту, який допомагає студентам «пристосувати» свої знання до реальної ситуації.

У процесі підготовки до професійної соціальної роботи важливо враховувати аспект орієнтації на основні практичні навички в навчанні, що закріплено в діючих освітніх програмах спеціальності «Соціальна робота». Це зумовлено більш строгими стандартами акредитації та підвищеними вимогами до звітності з практики. У зв'язку з цим, викладачі, які розробляють програми навчальної та виробничої практик, повинні чітко визначати навчальні цілі та критерії успішності, щоб їх можна було спостерігати, вимірювати та оцінювати. У цій ситуації важливо зосередити увагу на глибокому осмисленні всіх етапів навчального плану, на розробці чіткої послідовності завдань

і на аналізі результатів діяльності. Позитивним аспектом такого підходу є те, що студенти отримують краще уявлення про очікування викладачів – керівників практики. (Лях, Спіріна, 2022).

Одночасно, не можна не відзначити, що волонтерська діяльність в рамках кожного виду практики вимагає формування та прояву певних соціальних установок. До них належать: професійна ідентичність, яка передбачає прийняття професійних норм і обов'язків, переважно через процес соціалізації; професійна етика, що означає засвоєння етичних норм відповідної професії; конкурентоспроможність у контексті службової кар'єри, оскільки випускники стають більш конкурентоспроможними завдяки практичній підготовці; прагнення до наукового вдосконалення, що виявляється у розумінні необхідності перевірки наявних знань та освоєння нових у процесі дослідницької роботи; а також мотивація до подальшого навчання, яка полягає в бажанні оновлювати знання та вдосконалювати навички відповідно до сучасних вимог.

Багаторічний досвід підготовки соціальних працівників в Україні свідчить про наявність регулярних дискусій щодо принципів і форм навчання студентів у соціальній сфері. Яскраво виражені дві основні позиції: перша полягає в тому, що студент отримує знання, які визначає викладач та контролює їх засвоєння; друга – що студент стає активним учасником організації та реалізації процесу навчання. У цьому контексті важливо формувати вміння самостійно аналізувати ситуації та творчо поєднувати теоретичні та практичні знання (Карпенко, 2023).

Таким чином, практичне навчання можна вважати важливим структурним елементом загальної системи професійної підготовки в умовах закладів вищої освіти. Практичне навчання охоплює не лише традиційні компоненти, прийняті в багатьох гуманітарних навчальних закладах, такі як ознайомча, навчально-виробнича та волонтерська практика в межах спеціалізації, але й суттєві зміни та доповнення до теоретичних курсів. Це включає виконання практичних і курсових робіт, що пов'язані з елементами волонтерської практики, як концептуально, так і організаційно; спеціально організовані тренінги та семінари; обмінюватись досвідом, науково-практичні та методичні конференції; а також волонтерську

діяльність у професійних асоціаціях і громадських організаціях тощо (Лях, 2009).

Усе це свідчить про те, що волонтерська діяльність студентів у громаді є важливою складовою навчально-виховного процесу, однією з ключових форм навчальної діяльності, яка сприяє розвитку професійних навичок і вмінь у студентів.

Для забезпечення ефективної організації волонтерської діяльності ми визначили основні цілі, які мають на меті підтримку викладачів-методистів та студентів, а також принципи її реалізації. Зокрема, для викладачів, які керують навчальною практикою, були сформульовані такі завдання: ознайомлення з актуальними питаннями соціальної роботи як галузі практичної діяльності; інтеграція теоретичних знань з вирішенням практичних задач у повсякденній професійній діяльності соціального працівника; сприяння психологічній адаптації студентів до обраної спеціальності; розвиток професійно важливих якостей соціального педагога; залучення студентів до волонтерства в громадських організаціях; виявлення проблем і труднощів студентів, а також своєчасне надання корекційної та професійної допомоги (Котелевець, 2022).

Окрім цього, студентам були визначені конкретні завдання:

1) Вивчення знань про зміст, типи та характер соціальних проблем суспільства та клієнтів, а також методів їх вирішення на державному та особистісному рівнях.

2. Оволодіння професійними навичками і вміннями у сфері соціальної роботи з клієнтами.

3. Поглиблення психологічної адаптації до обраної професії.

4. Добровільна участь у волонтерській діяльності в громадських організаціях та інших соціальних структурах, які спеціалізуються на наданні соціальної чи соціально-педагогічної допомоги.

5. Проведення самоаналізу з наступним узагальненням труднощів різного характеру та формулюванням власних пропозицій щодо вдосконалення соціальної роботи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчаючи волонтерську діяльність як важливий елемент практичної підготовки в умовах територіальної громади, ми прийшли до висновку, що вона відкриває для студента, майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи, значні можливості для перевірки всіх творчих навичок, здобутих у вищому навчальному закладі. Одночасно практична підготовка сприяє більш глибокому усвідомленню змісту та функцій професії, оцінює відповідність власних професійних уявлень і можливостей, а найбільш важливим є те, що вона оптимізує процес формування професійних умінь і навичок, необхідних для самостійної професійної діяльності.

Отже, в майбутньому слід розробити комплекс заходів, які сприятимуть співпраці між педагогами та студентами, а також забезпечать студентам всі необхідні можливості для професійного розвитку протягом всього періоду практичного навчання у закладі вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. / О. Денисюк та ін.; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ : УДЦССМ. 2001. 400 с.
3. Карпенко О.Г. (2023). Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*. 4. С. 18–24. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>.
4. Котелевець А. М., Мартинюк Я.В. Залучення молоді до волонтерської діяльності з внутрішньопереміщеними особами в громаді. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12749/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%202022-192-194.pdf>.
5. Котелевець А. М. Дослідження напрямів волонтерської діяльності під час російсько-української війни. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. №. 1 (6). С. 123–131. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48635/1/A_Kotelevets_SJKNA_1%286%29_FPSRSO.pdf.
6. Лях Т.Л. Зміст і напрями соціально-педагогічної роботи студентських волонтерських груп вищих навчальних закладів. *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. 2009. 3(145). С. 274–279. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1214/1/T_LYAKH_ZINSPRSVGVNZ_KSP%26KO_IPSP.pdf.

7. Liakh T., Spirina T., Dulia A., Horchynskiy R. Analysis of the Needs of Social Workers Regarding Their Utilization of ICT in the System of Provision of Social Services (Kyiv City, Ukraine). *International Journal of Research in E-learning*. 2022, 8(2), P. 1–21. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461/1/ICT_Liakh_Spirina_Dilyia_Horchinskii_FFSRSO.pdf.

REFERENCES:

1. Denysiuk, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantieva, I., Spirina, T., Sulitskyi, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty (O. Epel, T. Liakh & I. Sylantieva, Red.). Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/374582040>. [in Ukrainian].
2. Kapska, A.I. (2001). *Sotsialna robota: deiaki aspekty roboty z ditmy ta moloddu*. [Social work: some aspects of work with children and youth] Kyiv: UDTSSSM. [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. (2023). Metody sotsialnoi roboty yak skladova uspishnoi profesiinoi diialnosti sotsialnoho pratsivnyka [Methods of social work as a component of the successful professional activity of a social worker]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 18–24, DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.43>. [in Ukrainian].
4. Kotelevets, A. M., & Martyniuk, Ya.V. (2022). Zaluchennia molodi do volonterskoi diialnosti z vnutrishnoperemishchenymy osobamy v hromadi [Engaging youth in volunteering with internally displaced persons in the community]. Retrieved from: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12749/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%202022-192-194.pdf>. [in Ukrainian].
5. Kotelevets, A. M. (2022). Doslidzhennia napriamiv volonterskoi diialnosti pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny [Research on volunteer activities during the Russian-Ukrainian war Research on volunteer activities during the Russian-Ukrainian war]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii. (Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota)*. № 1 (6). S. 123–131. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48635/1/A_Kotelevets_SJNA_1%286%29_FFSRSO.pdf. [in Ukrainian].
6. Liakh, T. (2009). Zmist i napriamy sotsialno-pedahohichnoi roboty studentskykh volonterskykh hrup vyshchych navchalnykh zakladiv [Content and directions of socio-pedagogical work of student volunteer groups of higher educational institutions]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 3(145), 274–279. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1214/1/T_LYAKH_ZINSPRSGVNZ_KSP%26KO_IPSP.pdf
7. Liakh, T., Spirina, T., Dulia, A., & Horchynskiy, R. (2022). Analysis of the Needs of Social Workers Regarding Their Utilization of ICT in the System of Provision of Social Services (Kyiv City, Ukraine). *International Journal of Research in E-learning*, 8(2), 1–21. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/44461/1/ICT_Liakh_Spirina_Dilyia_Horchinskii_FFSRSO.pdf [in Ukrainian].

УДК 364.4-053.2(477.54)''364''

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.11>

Олена КАРЧОВА

магістр соціології, соціальний менеджер відділу організаційно-аналітичної роботи, Харківський обласний центр соціальних служб, майдан Свободи, 5, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0002-3997-668X

Ірина ЄВДОКИМОВА

кандидат соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, Україна, 61022

ORCID: 0000-0001-7099-757

Бібліографічний опис статті: Карчова, О., Євдокимова, І. (2025). Проблеми здійснення патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 70–76, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.11>

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРОНАТУ НАД ДІТЬМИ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна спричинила кардинальні зміни в соціальній політиці та системі захисту дітей в Україні, що вимагає комплексного наукового аналізу. Мета дослідження. Дослідження має на меті виявлення та аналіз проблем, пов'язаних із здійсненням патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни. Особлива увага приділяється оцінці ефективності надання патронатних послуг, бар'єрам у їх реалізації, ролі державних і громадських організацій, а також потребам патронатних вихователів та дітей.

Методологія. Дослідження ґрунтується на використанні кількісних та якісних методів. Основним методом збору даних стало анкетне опитування, проведене серед 27 спеціалістів служб у справах дітей та 30 патронатних вихователів Харківської області. Додатково використано метод аналізу документів, включаючи нормативно-правові акти, звіти державних та громадських організацій, що регулюють патронатне виховання в умовах воєнного часу.

Наукова новизна. Стаття є одним із перших досліджень проблематики патронату над дітьми в Харківській області під час війни.

Висновки. У роботі ідентифіковано основні перешкоди реалізації патронату в умовах воєнного стану, серед яких: складна безпекова ситуація у громадах Харківщини; недостатня кількість патронатних вихователів та труднощі їхнього залучення; та ін. Результати дослідження свідчать про те, що система патронатного виховання в Україні, зокрема в Харківській області, потребує удосконалення, враховуючи виклики воєнного часу. Основні напрями покращення патронатної системи включають: розширення обізнаності населення про патронатне виховання та його значення; уникнення затримок у виплатах та розширення механізмів стимулювання; створення програм допомоги як дітям, так і патронатним вихователям; та ін.

Ключові слова: діти, патронат, соціальна служба, соціальний захист, громада, служба у справах дітей, центри соціальних служб.

Olena KARCHOVA

Master of Sociology, Social Manager at the Department of Organisational and Analytical Work, Kharkiv Regional Center for Social Services, 5 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0002-3997-668X

Iryna YEVDOKYMOVA

PhD in Sociological Science, Associate Professor, Head of the Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody sq., Kharkiv, Ukraine, 61022

ORCID: 0000-0001-7099-757X

To cite this article: Karchova, O., Yevdokymova, I. (2025). Problemy zdiisnennia patronatu nad ditmy v Kharkivskii oblasti v umovakh viiny [Problems of child patronage implementation in the Kharkiv region under war conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 70–76, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.11>

PROBLEMS OF FOSTER CARE FOR CHILDREN IN KHARKIV REGION DURING WARTIME

The war has caused dramatic changes in social policy and the child protection system in Ukraine, which requires a comprehensive scientific analysis. The purpose of the study. The study aims to identify and analyse the problems associated with the implementation of child patronage in the Kharkiv region during the war. Particular attention is paid to assessing the effectiveness of foster care services, barriers to their implementation, the role of government and NGOs, as well as the needs of foster carers and children.

Methodology. The study is based on the use of quantitative and qualitative methods. The main method of data collection was a questionnaire survey conducted among 27 specialists of children's services and 30 foster carers in Kharkiv region. Additionally, the method of document analysis was used, including legal acts, reports of state and public organisations regulating foster care in wartime.

Scientific novelty. The article is one of the first studies of the problem of foster care for children in the Kharkiv region during the war.

Conclusions. The paper identifies the main obstacles to the implementation of foster care under martial law, including: the difficult security situation in the communities of Kharkiv region; insufficient number of foster carers and difficulties in attracting them; etc. The results of the study indicate that the foster care system in Ukraine, in particular in Kharkiv region, needs to be improved, given the challenges of wartime. The main areas for improving the foster care system include: raising public awareness of foster care and its importance; avoiding delays in payments and expanding incentive mechanisms; creating programmes to help both children and foster carers; etc.

Key words: children, foster care, social service, social protection, community, children's service, social service centres.

Актуальність проблеми. Війна в Україні призвела до зростання кількості дітей, які залишилися без батьківського догляду через загибель батьків, їхній вимушений виїзд або неможливість виконання батьківських обов'язків у нинішніх умовах. Однією з найбільш постраждалих унаслідок бойових дій областей в Україні стала Харківська область. І, відповідно, проблема соціального захисту дітей постала в ній дуже гостро. Станом на липень 2024 року на території Харківської області перебувало 4300 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (Носков).

Для забезпечення підтримки та захисту дітей, які з різних причин залишились без батьківського догляду, законодавство України пропонує низку механізмів, серед яких можна виокремити встановлення опіки та піклування, усиновлення, створення дитячих будинків сімейного типу, патронат тощо.

Патронат над дітьми є важливим механізмом соціального захисту дітей, який дозволяє їм зростати в сімейному середовищі, отримувати необхідний догляд, виховання та реабілітацію. Крім того, патронат сприяє подоланню складних життєвих обставин біологічними батьками. В умовах війни цей механізм набуває особливої актуальності, оскільки традиційні форми опіки можуть бути тимчасово недоступними або малоефективними.

У процесі здійснення патронату в умовах війни можуть виникати певні проблеми, які потребують детального вивчення. Своєчасне

виявлення цих проблем і розробка відповідних рекомендацій дозволяє значно підвищити ефективність цього механізму захисту дітей в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу патронату над дітьми в Україні присвячені роботи Борисова В., Боришевського М., Войцях Т., Волинець Л., Дацаківської О., Дибайло В., Долі І., Жилінкової І., Кравченко С., Петрочко Ж., Ромовської З., Слозанської Г., Стельмах С., Тимошенко Н., Ченбай І. та ін. В той же час наукові публікації, в яких представлений аналіз проблем здійснення патронату над дітьми в Україні в умовах війни майже відсутні.

Мета дослідження – з'ясувати проблеми надання послуги патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичні коріння патронату можна знайти ще в період Античності, коли в Стародавньому Римі патронами називали осіб, які надавали матеріальну допомогу та опіку воїнам як під час війни, так і у мирний період. Вони виконували роль благодійників, підтримуючи бідні верстви населення (Ченбай І. В., 2008). З часом патронат зазнав суттєвих змін та перетворився на більш складну систему, яка виступає об'єктом аналізу з боку різних наук, зокрема соціології, психології, права, педагогіки та ін.

Наприклад, з точки зору соціології патронат розглядається як механізм соціальної підтримки та інтеграції дітей у суспільство або

як соціальний інститут, який виконує в суспільстві такі важливі функції, як соціалізація та інтеграція дитини в суспільство та інші. З точки зору психології патронат може розглядатись як певний догляд, який забезпечує можливість подолання травматичного досвіду дитини та сформувати в неї почуття безпеки, стабільного емоційного стану. Правознавство аналізує патронат як елемент системи захисту прав дитини та соціального забезпечення, як систему прав та обов'язків, правового регулювання надання послуги патронату. З точки зору педагогіки патронат є формою сімейного виховання, що забезпечує умови для гармонійного розвитку дитини. Отже, патронат є складним суспільним явищем, яке досліджується з позиції різних наук. З нашої точки зору, саме комплексний підхід до вивчення патронату може сприяти його ефективному розвитку в тій чи іншій країні.

Патронат в Україні є відносно новим явищем, хоча його розвиток почався ще в XIX столітті, коли держава почала впроваджувати заходи щодо опіки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Перші законодавчі ініціативи щодо патронату були закріплені ще в кінці 19 століття та передбачали створення опікунських рад і передачу дітей до сімей. За часів незалежності в Україні було розпочато реформування системи соціального захисту дітей. Прийняття Закону України «Про охорону дитинства» в 1993 році започаткувало процес створення правових основ патронату, а з 2017 року його впровадження стало однією з ключових реформ у соціальній сфері. На сучасному етапі в Україні існує розгалужена нормативно-правова база, які регулює патронат, визначає порядок створення патронатних сімей, їх фінансове забезпечення та соціальний супровід. Провідними організаціями, які забезпечують функціонування патронату в Україні на регіональному рівні є служби у справах дітей та центри соціальних служб.

У зв'язку з військовими діями на території України система патронату зазнала певних змін. Зокрема, слід відзначити, що були внесені зміни до законодавства, які спростили процедури оформлення патронату, а саме: відбулось скорочення термінів розгляду заявок на патронатне виховання, що дозволило оперативніше надати допомогу дітям, які втратили батьків або опинилися в складних життєвих обстави-

нах; була спрощена процедури оформлення документів для кандидатів у патронатні вихователі; запроваджено механізм екстреного влаштування дітей у патронатні сім'ї; передбачені додаткові фінансові виплати на дітей та підвищена заробітна плата патронатним вихователям; також було запроваджено систему заходів для надання психологічної підтримки дітям та патронатним вихователям та посилено партнерство у цьому напрямі з недержавними організаціями та ін.

Таким чином, система патронату над дітьми в Україні в умовах війни була адаптована до нових умов та зорієнтована на більш швидке реагування, створення необхідної підтримки патронатних вихователів та дітей. Всі ці зміни торкнулись і патронату над дітьми в Харківській області.

Для з'ясування проблем здійснення патронату над дітьми в Харківській області в умовах війни в 2024 році нами було проведено дослідження, яке мало розвідувальний характер. В межах дослідження був використаний метод анкетного опитування із застосуванням гугл-форми. Респондентами виступили спеціалісти служб у справах дітей та патронатні вихователі Харківської області. Всього в опитуванні взяли участь 27 спеціалістів служб у справах дітей та 30 патронатних вихователів. Вибірка носила стихійний характер.

Серед 27 спеціалістів служб у справах дітей, які взяли участь в опитуванні, більшість – це жінки середнього віку з вищою освітою, які працюють з послугою патронату над дитиною до 1 року та обіймають керівні посади. 16 осіб відповіли, що в їх громаді є діти, які потребують патронатного виховання. Щодо патронатних вихователів, то з 27 опитаних 12 зазначили, що в їх громадах є патронатні вихователі.

Оцінки, які були надані опитаними організаціями надання послуги патронату у громаді до війни та в умовах війни виявилися майже тотожними та середніми за значеннями: 5,0 та 5,4 балів відповідно (за 10-ти бальною шкалою, де 10 – найвища оцінка), що може свідчити, що існування певних проблем в цьому напрямі.

Для того, щоб з'ясувати, які проблем заважають здійсненню патронату в Харківській області саме в умовах війни, питання анкети були розбиті на три групи для того, щоб з'ясувати проблеми, які заважають здійсненню

патронату на рівні громади та її мешканців, на рівні організації та її спеціалістів та проблеми на рівні держави та суспільства.

На думку переважної більшості опитаних спеціалістів служб у справах дітей (20 осіб з 27), в умовах війни найбільше заважає наданню послуги патронату в їх громадах складна безпекова ситуація. Крім того, опитані називали й інші причини: *«відсутність у тих, хто бажає надавати таку послугу, необхідних житлових умов», «небажання людей брати відповідальність за дітей», «страх людей прив'язатись до чужої дитини»* та ін.

До головних проблем, які виникають на індивідуальному рівні або рівні професійної діяльності самих спеціалістів, та заважають здійсненню патронату були віднесені спостереження

психологічного стану дітей, перевантаження роботою, психологічне виснаження спеціалістів й небезпечні умови праці (див. рис. 1).

Головними проблемами, з якими стикаються організації при здійсненні патронату над дітьми в Харківській області, на думку опитаних, стали брак патронатних вихователів та проблеми у пошуку та відборі кандидатів у патронатні вихователів. Також опитані відзначали, що їх організаціям бракує допомоги волонтерів, відмічали відсутність чіткого механізму оплати праці патронатним вихователям та їх помічникам, що призводить до виникнення заборгованостей (див. рис. 2).

Опитані доволі високо оцінили рівень підтримки послуги патронату над дітьми в умовах війни з боку органів місцевого самоврядування та

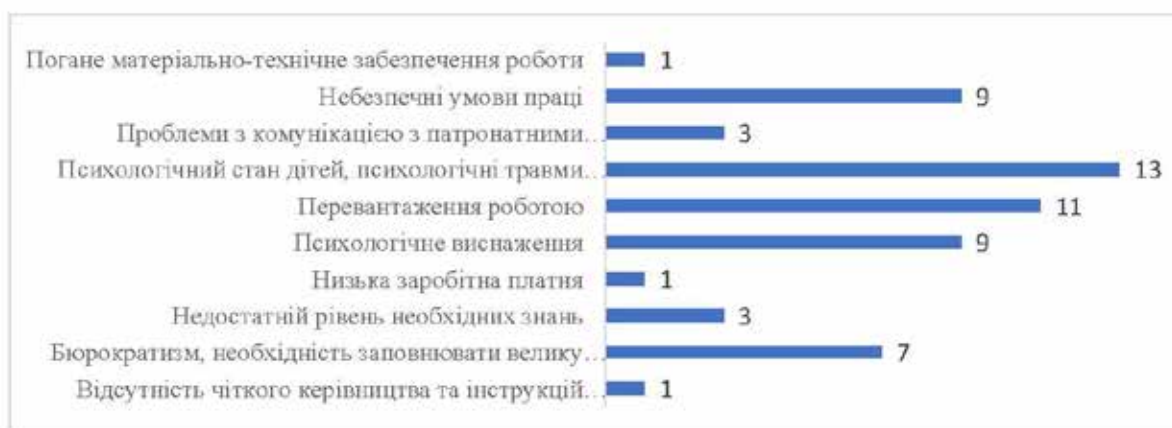

Рис. 1. Розподіл відповідей на питання «З якими основними проблемами Ви особисто стикаєтесь при здійсненні патронату над дітьми у Вашій громаді зараз?», n=27, кількість відповідей

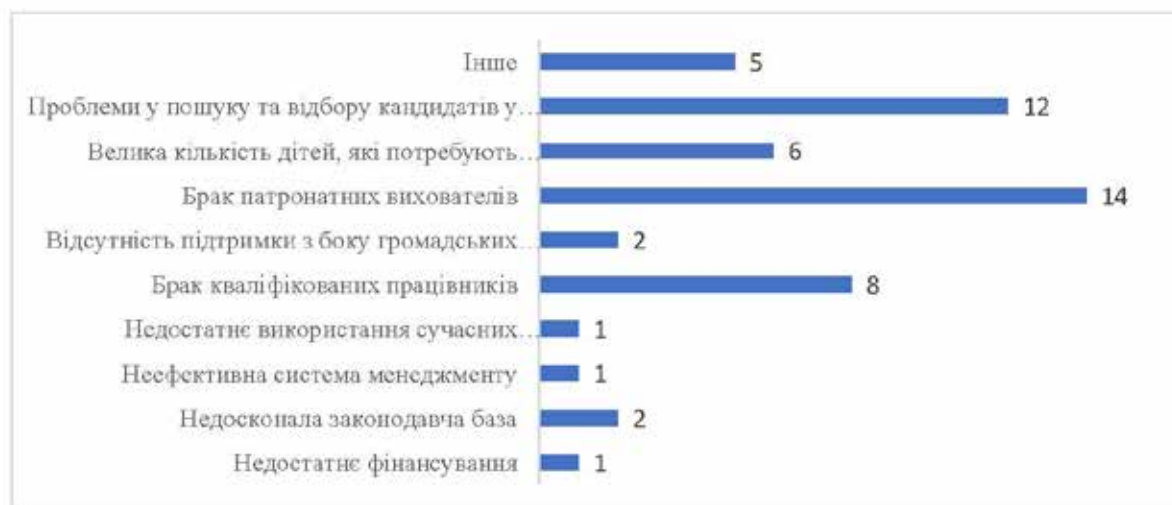

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання «З якими основними проблемами стикається Ваша організація при здійсненні патронату над дітьми в умовах війни?», n=27, кількість відповідей

держави, про що свідчать середні оцінки за 10-ти бальною шкалою: 7,5 та 7,4 балів відповідно.

Варто також зазначити, що, на думку опитаних, найбільш ефективними формами підтримки з боку держави послуги патронату в Харківській області під час війни можуть стати підготовка кваліфікованих фахівців, а також забезпечення кращого фінансування та інформування населення про можливості патронату (рис. 3).

Інше опитування, в якому взяли участь 30 патронатних вихователів Харківської області, також дозволяє виокремити певні проблеми, які існують в цьому напрямі роботи з дітьми.

Серед опитаних переважають жінки (29 осіб). Більше половини опитаних (17 осіб) надають послугу патронату з 2022 року, тобто з початку війни. Більшість (10 вихователів) має на вихованні 4 дитини.

Більшість патронатних вихователів (28 осіб) відзначили, що під час влаштування дитини у них не виникло труднощів. Але вже в процесі патронатного виховання виникають певні проблеми, які стосуються переважно фінансування та психологічного стану дітей.

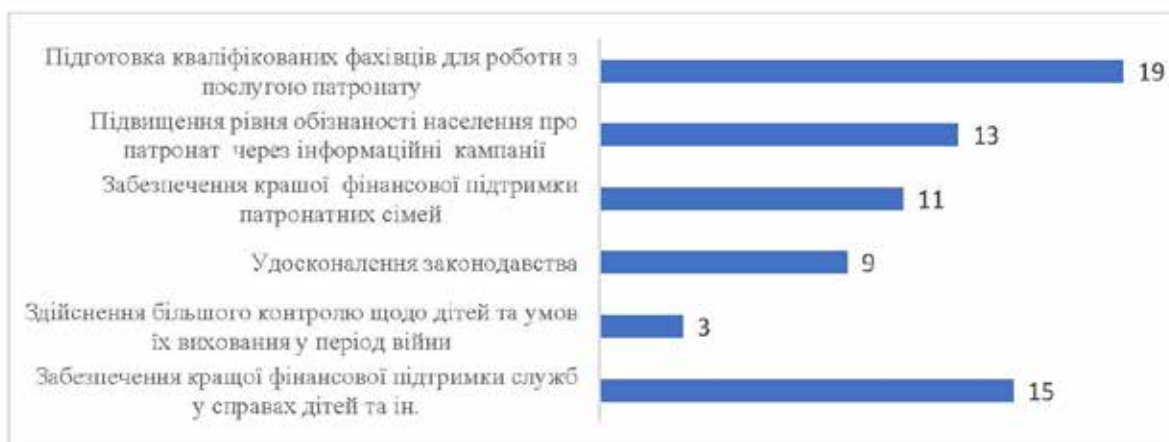
Проблеми з фінансування були відзначені 20 вихователями. Зокрема, було зазначено що іноді затримка заробітної платні та виплат на дитину з боку держави відбувається декілька місяців: «якщо потрапляєш з дитиною у лікарню, то фінансів зовсім потім не вистачає», «два місяці без забезпечення та без заробітної платні», «нема виплат на даний час», «виплати затримують, недоплати, постійно

треба ходити вибивати кошти», «не вистачає грошей на утримання немовля».

Більше половини опитаних (18 осіб) відзначили, що спостерігають у дитини стрес та тривожність. Крім того, патронатні вихователі відзначали у своїх відповідях, що спостерігають у дітей також «боязливість», «агресію», «перші дні дитина замикається», «діти дуже биті батьками і ріднею», «дитина скована, порушення сну, відмова від їжі», «не хоче вчитися, хоче смачно їсти, солодко спати, погуляти і сидіти цілими днями в гаджетах», «енурез, нервові зриви» та ін.

До того ж деякі патронатні вихователі позначили певні проблеми, які стосуються відносин з біологічними батьками дитини: «не розуміють що на спілкування має бути обраний час, або телефонують в нетверезому стані», «після розмов з батьками у дитини засмучений настрій», «були погрози, . навіщо я забрала в них дітей», «батьки звинувачують патронатну родину в усіх гріхах, особливо коли втрачають контакт з дітьми», «якщо батьки не змінюються, то дітки не бажають з ними спілкуватися», «у більшості випадків... або зовсім не провідують, або приїздить п'яні», «після розмови з батьками, дитина плаче».

Також були позначені окремими вихователями проблеми, які стосуються відносин з самими дітьми: «вони не звикли до порядку та чистоти», «іноді діти не розуміють правил та норм поведінки в родині, наприклад, що треба їсти столовими приборами, а не руками», «режим, гігієна, відповідальність за

Рис. 3. Розподіл відповідей на питання «Які форми підтримки від держави та органів місцевого самоврядування Ви вважаєте найбільш ефективними для покращення патронату над дітьми під час війни?», n=27, кількість відповідей

свої фізичні дії», «небажання приймати правила, дисципліну, що призводить до конфліктів», «дитина не розуміє тихого спокійного спілкування без мату, привчаємо дякувати за обід, привчаємо до гігієни».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ми можемо зробити загальний висновок, що війна спричинила низку викликів, які впливають на ефективність надання патронатних послуг в Харківській області. До таких можна віднести складну безпекову ситуацію в регіоні; брак бажаючих стати патронатними вихователями; фінансові проблеми, пов'язані з затримкою виплат патронатним вихователям;

психологічні труднощі дітей, спеціалістів та вихователів; нестача ресурсів та кваліфікованих кадрів, а також недостатня інформованість населення про можливості патронату та ін.

Незважаючи на складні умови, патронат в Харківській області залишається важливим механізмом соціального захисту дітей, забезпечуючи їм можливість зростати в сімейному середовищі. Для підвищення ефективності патронату необхідно впроваджувати комплексні заходи, спрямовані на покращення фінансування, надання психологічної підтримки вихователям, спеціалістам і дітям, а також вдосконалення організаційних процесів на державному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волощенко О. В. Сучасна українська сім'я. *Українська педагогіка*. 2007. № 3. С. 29–35.
2. Деякі питання здійснення патронату над дитиною : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 148 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-p#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
3. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки : міжнародний досвід та уроки для України. Київ, 2010. 41 с.
4. Карчова О. Ю. Патронат над дітьми: особливості та проблеми здійснення в умовах воєнного стану в Україні (на прикладі Харківської області) : магістерська робота : 054 «Соціологія». Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2024. 96 с.
5. Носков В. Як ви можете поділитися батьківською любов'ю з дитиною-сиротою. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/yak-vy-mozhete-podilytysia-batkovskoiu-liuboviu-z-dytynoiu-syrotoiu/> (дата звернення: 05.10.2024).
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання послуги патронату над дитиною : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2024 р. № 633 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2024-p#Text>
7. Про патронат. *Офіційна сторінка України для кожної дитини : веб-сайт*. URL: <https://www.dity.gov.ua/other-forms-of-care/guardianship-over-a-child/faq> (дата звернення: 28.10.2024).
8. Ченбай І. В. Патронат як форма виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Вип. 12, кн. II. Київ : ПП Мошак М. І., 2008. С. 447–457.
9. Hessle S., Vinnerljung B. Child Welfare in Sweden – an overview. Southampton : *University of Southampton, School of Social Sciences*, URL: <https://docest.com/doc/622812/child-welfare-in-sweden-an-overview> (дата звернення: 22.11.2024).

REFERENCES:

1. Voloshchenko, O. V. (2007). Suchasna ukrainska sim'ia [Modern Ukrainian family]. *Ukrainska Pedagogika*, (3), 29–35. [in Ukrainian].
2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, March 16). Deiaki pytannia zdiisnennia patronatu nad dytynoiu [Some issues of child patronage] (Resolution No. 148). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-p#Text> [in Ukrainian].
3. Dolia, I. (2010). Uprovadzhenia efektyvnykh form vykhovannia v systemi derzhavnoi ta simeinoi opiky: mizhnarodnyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy [Implementation of effective forms of upbringing in the state and family care system: international experience and lessons for Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Karchova, O. Y. (2024). Patronat nad ditmy: osoblyvosti ta problemy zdiisnennia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini (na prykladi Kharkivskoi oblasti) [Child patronage: features and implementation issues under martial law in Ukraine (on the example of Kharkiv region)] (Master's thesis, V. N. Karazin Kharkiv National University). [in Ukrainian].
5. Noskov, V. (2024, October 5). Yak vy mozhete podylytysia batkovskoiu liuboviu z dytynoiu-syrotoiu [How you can share parental love with an orphaned child]. Retrieved from: <https://nakypilo.ua/teksty/yak-vy-mozhete-podilytysia-batkovskoiu-liuboviu-z-dytynoiu-syrotoiu/> [in Ukrainian].

6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, May 30). Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo nadannia posluhy patronatu nad dytynoiu [On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the provision of child patronage services] (Resolution No. 633). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2024-п#Text> [in Ukrainian].
7. Government of Ukraine. (2024, October 28). Pro patronat [About patronage]. Retrieved from: <https://www.dity.gov.ua/other-forms-of-care/guardianship-over-a-child/faq> [in Ukrainian].
8. Chenbai, I. V. (2008). Patronat yak forma vykhovannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: istorychnyi aspekt [Patronage as a form of fostering orphans and children deprived of parental care: Historical aspect]. *Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, (12, Part II), 447–457. [in Ukrainian].
9. Hesse, S., & Vinnerljung, B. (n.d.). Child welfare in Sweden – An overview. University of Southampton, School of Social Sciences. Retrieved from <https://docest.com/doc/622812/child-welfare-in-sweden-an-overview>

УДК 378+101

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.12>

Сергій КОСТЮЧКОВ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та соціальної роботи, Херсонський державний університет, вул. Шевченка, 14, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0003-1708-643X

Бібліографічний опис статті: Костючков, С. (2025). Філософсько-антропологічний підхід у процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота». *Ввічливість. Humanitas*, 1, 77–83. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.12>

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

У статті досліджуються особливості філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота». Освіта в умовах сьогодення має орієнтуватися на пристосування особистості до життя в нових цивілізаційних умовах та накопичення соціально значущого особистісного знання. Рефлексія щодо різних форм і методів освіти є однією з визначальних особливостей сучасної філософської антропології. Актуалізовано потребу розв'язання гострих соціальних проблем в сучасній Україні, що висуває закладам вищої освіти вимогу щодо підвищення якості професійної підготовки фахівців соціальної роботи рівня «магістр». Встановлено, що філософсько-антропологічний підхід в педагогіці має стійку, давню традицію, конвергенція філософської антропології утворює продуктивний комплекс зі специфічним завданням щодо наближення до суб'єктності людини. Показано, що філософсько-антропологічний підхід, здійснюваний у площині концепції антропоцентризму, фокусує увагу на людській індивідуальності та на свідомому розвитку раціонального, аналітичного, критичного мислення. Обґрунтовано необхідність аналізу різних аспектів філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота», зважаючи на її гуманістичну спрямованість. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні доцільності філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота». Зроблено висновок про те, що проблематика філософської антропології цілком закономірно поєднується з процесом професійної підготовки магістрантів, майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи.

Ключові слова: система освіти, заклад вищої освіти, магістрант, соціальна робота, академічний простір, професійна підготовка, філософська антропологія, цивілізаційний вибір, біофілософія.

Serhii KOSTIUCHKOV

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Social Work, Kherson State University, 14 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0003-1708-643X

To cite this article: Kostiuchkov, S. (2025). Filosofska-antropologichnyi pidkhid u protsesi profesiinoi pidhotovky mahistrantiv spetsialnosti «Sotsialna robota» [Philosophical-anthropological approach in the process of professional training of master's students in the specialty of «Social work»]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 77–83. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.12>

PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF MASTER'S STUDENTS IN THE SPECIALTY OF «SOCIAL WORK»

The article examines the features of the philosophical and anthropological approach in the process of professional training of master's students in the specialty «Social work». Education in today's conditions should be oriented towards the adaptation of the individual to life in new civilizational conditions and the accumulation of socially significant personal knowledge. Reflection on various forms and methods of education is one of the defining features of modern philosophical anthropology. The need to solve acute social problems in modern Ukraine is highlighted, which places a requirement on higher education institutions to improve the quality of professional training of social work specialists at the «master's» level. It is established that the philosophical-anthropological approach in pedagogy has a stable, long-standing tradition, the convergence of philosophical anthropology forms a productive complex with a specific task of approaching human

subjectivity. It is shown that the philosophical-anthropological approach, implemented in the plane of the concept of anthropocentrism, focuses attention on human individuality and on the conscious development of rational, analytical, critical thinking. The need to analyze various aspects of the philosophical-anthropological approach in the process of professional training of master's students in the specialty «Social work», given its humanistic orientation, is substantiated. The scientific novelty lies in substantiating the feasibility of a philosophical-anthropological approach in the process of professional training of master's students in the specialty «Social work». The conclusion is made that the issues of philosophical anthropology are quite naturally combined with the process of professional training of master's students, future specialists in the field of social work.

Key words: education system, higher education institution, master's student, social work, academic space, professional training, philosophical anthropology, civilizational choice, biophilosophy.

Актуальність проблеми. В умовах першої чверті ХХІ століття, на сучасному етапі національного відродження нашої держави, боротьби за її суверенітет і незалежність, громадяни України є не тільки свідками, але й учасниками радикальної ревізії усталених поглядів на людину, суспільство, державу, культуру, релігію, а також на соціальні інститути, зокрема – на систему освіти. Розвиток освіти є одним із найбільш чітких індикаторів прогресивного поступу суспільства і держави. Підготовка магістрантів спеціальності «Соціальна робота» є складним, багатоаспектним процесом, адже зумовлює широкий спектр педагогічних завдань, які потребують наукового обґрунтування. Відтак, актуальним вбачається дослідницьке завдання щодо визначення особливостей філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіту як специфічний простір формування людини розглядають вітчизняні дослідники В. Андрущенко, В. Бакіров, В. Бех, М. Бойченко, В. Вашкевич, Д. Дзвінчук, К. Корсак, А. Кравченко, М. Култаєва, В. Муляр, В. Рябченко, Н. Скотна, Л. Червона, А. Ярошенко та інші. Зв'язок розвитку системи освіти з цивілізаційним вибором країни проаналізовано українськими дослідниками С. Пирожковим і Н. Хамітовим. Професійну підготовку магістрантів, зокрема – майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи, досліджують українські вчені В. Гальченко, В. Корнєшук, Л. Лебедик, О. Повідайчик, С. Репетій, Л. Романовська, А. Співак, Р. Чубук та інші. Перспективи як особистісного так і суспільного розвитку засобами освіти висвітлює в своїх наукових розвідках вітчизняний учений В. Левкулич. Проблеми педагогіки в контексті філософської антропології знайшли відображення в творчому доробку професора В. Табачківського. Окремі аспекти

розглянутої в статті проблеми проаналізовано в публікаціях автора, зокрема – в монографічному дослідженні «Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства» (Костючков, 2015) та підручнику «Основи біофілософії» (Костючков, 2022).

Мета дослідження – визначення особливостей філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота» в умовах сучасного вітчизняного закладу вищої освіти.

Методи дослідження. В процесі дослідження заявленої проблеми були використані методи: аналізу наукових джерел і вітчизняної законодавчої бази; аналізу і синтезу. Метод системного аналізу дозволив проаналізувати взаємозв'язок елементів системи професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи. Метод герменевтики дав можливість проникнути у внутрішню структуру процесу підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота». Комплексне застосування вказаних методів дало можливість визначити і показати особливості філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота».

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна освіта має орієнтуватися на пристосування особистості до життя в нових цивілізаційних умовах та нагромадження соціально значущого особистісного знання. Інтеграція людини в соціум реалізується здебільшого, як процес набуття комплексу компетентностей через освітню практику, внаслідок цього трансформується сфера чуттєвого пізнання індивіда, змінюється його світосприйняття та, загалом, набуває нового сенсу розуміння навколишнього світу та самої людини в цьому світі. В процесі вибору найбільш перспективних трендів модернізації освіти, зокрема – вищої, вітчизняні та зарубіжні науковці зосереджують увагу

на традиційних методологіях пізнання не лише освітньої діяльності, а і на світоглядно-методологічних компонентах, у яких актуалізується сутність і природа ключового суб'єкта освітнього процесу – людини, яка навчається та яка навчає. Важливими є нові теоретичні підходи до осмислення взаємозв'язку світової і національної культури та освіти, де остання відіграє роль механізму пристосування особистості до життя, а також продуктивним інструментом міжпоколінної трансляції культурних цінностей і духовних орієнтирів, соціальних норм і сенсожиттєвих позицій.

Показовою в такому аспекті є думка вітчизняної дослідниці А. Кравченко, котра стверджує, що «...освіта в повсякденній свідомості виникає як простір формування людини. Причому не людини «взагалі», а людини, здатної успішно включитися в конкретне життя. Звідси – готовність покласти на освіту завдання формувати майбутню професійну еліту, що означає організацію, контроль, упорядкування та приведення людини до «норми» соціальних запитів (норми, яка, практично, і є особистою компетентністю – *примітка наша*). А якість освіти визначається здатністю результатів освітнього процесу відповідати цій нормі. Зрозуміло, що вона детермінується вимогами суспільства й відповідає його інтересам, у контексті яких відбувається розвиток освіти як засобу соціалізації людини, особливо в умовах сучасності» (Кравченко, 2012, с. 251).

Характеризуючись узагальненим ціннісним змістом освіта є, без перебільшення, явищем поза часом і простором, але розвивається вона у конкретному культурно-історичному континуумі, експлікуючи граничні орієнтири обширу знань певної історичної епохи в конкретний проміжок часу. Освіта XXI століття, незважаючи на велику кількість теоретичних побудов, орієнтованих традиційно на гуманізм, не володіє достатнім потенціалом для формування людини майбутнього та забезпечення збереження людства за умов тотальної глобалізації світу, яка рішуче диктує однозначний вибір, надаючи імпульс прискорення всім процесам соціальної дійсності. Головною метою освітнього процесу нам бачиться розробка та реалізація ефективної моделі «людяного суспільства й суспільної людини» (Костючков, 2016, с. 12), об'єднаних близькими за духом інтенціями,

пріоритетами, інтересами та цілями. Справа, як ми вважаємо, «...не в експліцитній «архаїчності» витоків освіти, певній «антикварності» її сучасних ідей – питання про зміст і глибину цих ідей є в наш час діагностично важливим, оскільки воно торкається самої сутності освіти, дає поштовх для її подальшої, неупинної модернізації, раціоналізації та оптимізації» (Костючков, 2016, с. 12).

Комплексне осмислення освіти зумовлено необхідністю конструктивного підходу до вирішення нагальних проблем освіти саме з державницьких позицій, її засадничих принципів, пояснення закономірностей формування та еволюції даного виду соціокультурної діяльності, яка щодалі набуває чітких обрисів інтелектуального багатства людства. Рівень розвитку освіти є одним із ключових показників цивілізаційного вибору країни, її прагнення зайняти позицію в авангарді світової спільноти, в просторі прогресивного розвитку глобального соціуму. Адже цивілізаційний вибір країни як «...суб'єкта світової історії є передусім вибором способу життя і цінностей, які є продуктивними для країни та її громадян на тому чи іншому етапі її становлення. Вже на цій основі обираються зовнішньополітичні партнери, союзи, блоки тощо» (Пирожков, Хамітов, 2016, с. 45–46).

Експоненціально зростаюча потреба розв'язання гострих соціальних проблем в сучасній Україні висуває закладам вищої освіти вимогу щодо підвищення ефективності професійної підготовки фахівців соціальної роботи рівня «магістр». У зв'язку з цим значної актуальності набуває питання вдосконалення системи підготовки висококваліфікованих кадрів для вітчизняного (в першу чергу!) ринку праці, в контексті творчого розвитку вітчизняних гуманістичних традицій із оптимальним впровадженням інновацій у практику соціальної роботи. В сучасній вітчизняній системі вищої освіти істотно змінюється сам процес підготовки магістра з соціальної роботи: важливим чинником постає не тільки впровадження новітніх технологій соціальної роботи, але і наявність творчого вміння розв'язувати проблеми забезпечення високої ефективності соціальної роботи в її практичній реалізації.

Ефективність реалізації соціальної роботи в суспільстві забезпечується професійною

компетентністю фахівця в сфері соціальної роботи. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», компетентність – це «...здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» (Закон України «Про вищу освіту», 2014, ст. 1).

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти передбачає, що магістерська підготовка майбутніх соціальних працівників має бути спрямованою на формування в них такої інтегральної компетентності, як «...здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі соціальної роботи або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невідомістю умов і вимог» (Наказ Міністерства науки і освіти України, 2019).

Багаторічний досвід автора в підготовці магістрантів спеціальності «Соціальна робота» дає підстави стверджувати, що для повноцінної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи рівня вищої освіти «магістр» необхідним є філософсько-антропологічний підхід. Аргументуємо дане твердження наступними пунктами:

1. Процес навчання майбутніх магістрів спеціальності «Соціальна робота» як зі змісту професійної підготовки, так і щодо вибору оптимальних шляхів і методів досягнення поставленої мети, має бути побудований із урахуванням індивідуальних особливостей кожного магістранта. Бакалаври, котрі вступають до магістратури спеціальності «Соціальна робота», можуть мати освіту, пов'язану не тільки з соціальною роботою, але взагалі іншого профілю – юридичну, економічну, технічну тощо. У зв'язку з цим у магістранта відбувається певна перебудова усвідомлення й реалізації освітнього процесу в різних аспектах – психологічному, соціокультурному, функціональному, змістовному. «Всі різні – всі рівні»: ця теза є соціальною, політичною і правовою максимом сучасного цивілізованого світу. В смисловому просторі філософської антропології це означає, що люди, різні за статтю, національною, расовою приналежністю, психосоматичними особливостями тощо мають рівні права на реалізацію в суспільстві індивідуальних інтересів,

схильностей, запитів, інтенцій. В освіті подібний стан речей наполегливо актуалізує питання про гармонійні взаємовідносини «різностей», відповідно до принципу «Із множини – єдність», а це вже принципово нова філософія освітнього процесу та сфера відповідальності науково-педагогічного корпусу закладу вищої освіти.

2. Магістр соціальної роботи – це майстер, професіонал, здатний гармонійно поєднувати академічну, наукову, дослідницьку, проєктну, керівну діяльність із метою стимулювання росту і розвитку різних сфер соціальної діяльності. Це фахівець, який повинен, крім професійних компетентностей, мати високий рівень філософської культури, гуманістичний світогляд, орієнтований на ставлення до людини, як до найвищої цінності, вміти виходити за власні межі, займати позицію «понад ситуацією», намічати траєкторії пошуку нових сенсів і ціннісних орієнтацій, конгеніальних запитам і викликам сучасності та майбутнього – найближчого та віддаленого. Педагогічне завдання науково-педагогічного колективу в такому контексті полягає в тому, щоб сформувати у магістрантів розуміння людини як найвищої абсолютної цінності, усвідомлення права кожного розвиватися на власний розсуд, відповідно індивідуальним фізичним, інтелектуальним і психічним параметрам.

3. Філософсько-антропологічний підхід в педагогіці має стійку, давню традицію: саме філософська антропологія гармонійно взаємодіє з фундаментальними, ініціальними засадами педагогіки, утворюючи продуктивний комплекс зі специфічними завданням – максимально наблизитися до суб'єктності людини. Але в контексті професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота» філософсько-антропологічний підхід до аналізу продуктивності вказаного процесу має, на нашу думку, особливе значення. В якості очікуваного і прогнозованого педагогічного результату бачиться ствердження у магістрантів відчуття гармонії з навколишнім світом, а також розвиток соціально-значущих цінностей і чеснот – толерантності, плюралізму, самоповаги, ввічливості, громадянської солідарності, взаємодопомоги, здатності до компромісу. Сучасний ізраїльський філософ А. Маргаліт наполягає на перспективному розвитку таких суспільств, де будуть функціонувати інститути, які не припиняють окремих індивідів, які, своєю чергою,

поважають один одного. Така модель суспільства, яке філософ називає «пристойним», не припускає інституціональної жорстокості та приниження, під яким А. Маргаліт розуміє будь-які форми дій і стосунків, наявність яких дає людині підстави вважати, що в результаті подібних взаємодій порушується відчуття власної самоповаги (*self-respect*) (Margalit, 1994).

4. Філософсько-антропологічний підхід, здійснюваний у руслі концепції антропоцентризму, фокусує увагу на людській індивідуальності та на свідомому розвитку раціонального, аналітичного, критичного мислення. Філософська антропологія фокусує увагу на плюралістичності суб'єктів суспільного життя, при цьому соціальний суб'єкт розглядається як складноструктурована система, що поєднує в собі біогенетичні, соціокультурні та духовно-моральні компоненти. В професійній підготовці магістранти спеціальності «Соціальна робота» продовжують розвивати здатність до індивідуального критичного мислення з особистісним визначенням перспективних цілей освітнього процесу. Просторово-часові орієнтації здобувачів вищої освіти визначаються сформованістю в них фундаментальних уявлень про ієрархію можливих цілей системи професійної підготовки. А забезпеченню професійної орієнтації здобувачів вищої освіти в процесі навчальної діяльності сприяє визначеність системи науково обґрунтованих цілей фахової підготовки магістрів соціальної роботи.

5. Філософсько-антропологічний підхід реалізується в декількох складових – методологічній, методичній, організаційній, виховній тощо. З даного переліку виокремимо методичну компоненту: для педагога-науковця важливим є зміст способів, технік і прийомів у процесі реалізації освітніх практик. Сучасна освіта – це відкрита освіта: вона становить універсальну форму навчання, з використанням широкого спектру як традиційних, так і нових інформаційних і телекомунікаційних технологій і засобів, які створюють для здобувача вищої освіти можливість вільного вибору освітньої траєкторії. Одним із важливих пунктів філософсько-антропологічного аналізу процесу професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота» є об'єм і зміст філософських освітніх компонент у освітніх програмах закладів вищої освіти. Традиційно філософія має статус засобу вирішення філософсько-методологічних проблем фахової

підготовки різноманітних спрямувань. Філософські дисципліни забезпечують формування у майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи комплексу громадянських і професійних особистісних якостей, що слугуватимуть вмінно ефективно й результативно аналізувати об'єкти та явища соціуму, пояснювати причини виникнення суспільних проблем, оцінювати складність і неоднозначність процесів суспільного життя. Втім, реальність є такою, що «Філософія» та похідні від неї освітні компоненти (наприклад, «Філософія та методологія науки», «Філософія науки», «Філософія соціальної роботи» та інші) в силу комплексу причин перестають бути обов'язковими та мінімізуються в контекстах багатьох освітніх програм.

6. Слід враховувати, що філософсько-антропологічний підхід до професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота» не буде дієвим і результативним без урахування ключового джерела продукування знань – інтелекту. Саме він є запорукою та неодмінною умовою існування, розвитку і прогресу індивіда і соціальної групи; володіючи прагматичною і суспільно значущою функцією – він постає обов'язковою, хоча й не єдиною умовою, еквівалентом, продуцентом і каталізатором накопичення соціального капіталу. Інтелект, як «першодвигун» соціальної еволюції, створює потужний ресурс, який є фактором особистісного і суспільного розвитку, в більш загальному розумінні – запорукою успішної конкуренції фахівця в умовах глобального ринку, а також чинником посилення механізму захисту національних інтересів. Як справедливо стверджує вітчизняний філософ В. Левкулич «Перспективи як особистісного, так і суспільного розвитку істотно залежать від якості й ефективності мислення, від розвиненості аналітичної та критичної складових мислення, а також від уміння й готовності своєчасно скористатися ними з метою перегляду хибних стереотипів і відмови від контрпродуктивних тенденцій. Такі опції особливо актуалізуються в часи домінування на рівні освітнього і загальносуспільного менеджменту хибних парадигм мислення і безвідповідального волонтаризму, засобом якого контраверсійні нововведення без украй необхідного попереднього обговорення хоча б на рівні фахового середовища одним махом легітимізуються в статусі істини в останній інстанції, перетворюючи

суспільство на мимовільного заручника згубних канонів і сумнівних пріоритетів» (Левкулич, 2021, с. 111).

Продовжуючи тему об'єму та змісту філософських освітніх компонент в освітніх програмах закладів вищої освіти, важливо звернутися до традиційного вже в системі вищої освіти питання – які філософські дисципліни є необхідними в процесі професійної підготовки сучасних фахівців для різних галузей виробництва товарів і послуг. Для магістрантів спеціальності «Соціальна робота» в освітніх програмах передбачено зазвичай тільки освітню компоненту «Філософія та методологія наукового дослідження» або змістовно подібні до неї. І це цілком закономірно, оскільки в освітній програмі вказано, що випускники магістратури – фахівці в сфері соціальної роботи, мають бути здатними проводити наукові дослідження на відповідному рівні. Слід враховувати, що для майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи знання про людину як унікальне створіння природи – біосоціальну одухотворену істоту, її роль в планетарному житті, шляхи гармонійного співіснування з соціумом і ойкосом, про місце і роль людини в сучасному глобалізованому суспільстві, вбачаються безумовно необхідними. В якості вибіркової освітньої компоненти автором розроблено курс «Основи біофілософії», який структурно й змістовно побудований відповідно до однойменного підручника. В запропонованому магістрантам курсі особливу увагу зосереджуємо на біофілософському розумінні людини, проблематиці вищої цінності людського життя, на особливостях формування світогляду особистості, а також на окремих аспектах взаємодії в системі людина – культура. Формування нових філософських ідей у процесі дослідження людини «...обумовлене не тільки наявністю наукових і соціально-політичних проблем, а також потужними трансформаціями в культурно-духовному житті суспільства, характером і глибиною модернізаційних процесів, переформатуванням моделей соціальної взаємодії з урахуванням сучасних цивілізаційних запитів, викликів і вимог. Перспективними вбачаються розроблення та обґрунтування конструктивної моделі людського суспільства та суспільної людини з акцентом на їх об'єднанні в контексті співпадаючих цілей, інтересів і пріоритетів» (Костючков, 2022, с. 76).

Вочевидь, що в умовах сьогодення необхідним є аналіз різних аспектів філософсько-антропологічного підходу в процесі професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота», зважаючи на характер її гуманістичної спрямованості на шляху переходу від економічної людини-споживача до особистості людиноцентристського налаштування. Ретельне вивчення і критичне осмислення процесу професійної підготовки магістрантів спеціальності «Соціальна робота» обумовлено нагальною потребою втілення її базових характеристик в умовах кризових процесів, характерних для сучасного українського суспільства. Сучасний фахівець у галузі соціальної роботи в своїй професійній діяльності має виявляти інтерес до особистого життя людини, її ментально-морфологічних особливостей, уявлень про свободу, благополуччя, справедливість тощо. В широкому, філософському розумінні, фахівець у галузі соціальної роботи покликаний професійно працювати з індивідуалізованою соціальною проблематикою, змінювати реальність людського буття на краще, адекватно інтерпретувати ситуації, що можуть виникнути в професійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Магістри спеціальності «Соціальна робота», володіючи високим рівнем гуманітарної підготовки та ерудицією, загальною та філософською культурою, навичками комунікації, умінням писати наукові тексти, знанням іноземної мови можуть знайти (і вже знаходять) предметні сфери прикладання своїх знань і умінь у сфері практичного застосування. Беручи до уваги специфіку підготовки майбутніх фахівців у галузі соціальної роботи, ключовим пунктом постає визначення концептуально-методологічних засад формування ціннісно-нормативного модусу майбутнього фахівця та, відповідно – встановлення стійкого курсу на ефективний соціально-педагогічний результат. Відтак, проблематика філософської антропології цілком логічно із перспективами професійної підготовки майбутнього фахівця в галузі соціальної роботи; мається на увазі методологія дослідження людини, її самореалізації в соціальному просторі, шляхів та засобів оптимізації умов життя і гармонізації взаємозв'язків у трикомпонентній системі «Людина – Суспільство – Держава».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про вищу освіту» №1556-VII від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Костючков С. К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 320 с.
3. Костючков С. К. *Основи біофілософії : підручник для здобувачів усіх рівнів вищої освіти закладів вищої освіти*. Херсон : вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2022. 224 с. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/15956>
4. Костючков С. К. Продуктивність сучасної освіти в контексті пристосування людини до життя в нових цивілізаційних умовах. *Грані*. 2016. № 3(131). С. 11–16.
5. Кравченко А. А. Суперечності освітнього процесу в інноваціях інфосвіту: контекст творчості. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць*. 2012. Вип. 49. С. 250–256.
6. Левкулич В. Вища освіта сучасності крізь призму концептуальних пріоритетів. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2021. № 12. С. 100–116. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-100-116>
7. Наказ Міністерства науки і освіти України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти за № 556 від 24.04.2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf>
8. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційний проект України: від амбіцій до реальних можливостей. *Вісник НАН України*. 2016. № 6. С. 45–52. <https://doi.org/10.15407/visn2016.06.045>
9. Margalit A. *Politik der Würde: Über Achtung und Verachtung*. Berlin : Alexander Fest Verlag, 1997. 332 s.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» №1556-VII vid 01.07.2014 r. [Law of Ukraine «On Higher Education» №1556-VII of 01.07.2014.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Kostyuchkov, S. K. (2015). Biopolitychne pidgruntia filosofsko-osvitnoi kontseptsii v umovakh hromadianskoho suspilstva : monohrafiia [Biopolitical basis of the philosophical and educational concept in the conditions of civil society : Monograph]. Kherson : Ailant [in Ukrainian].
3. Kostyuchkov, S. K. (2022). Osnovy biofilosofii: pidruchnyk dlia zdobuvachiv usikh rivniv vyshchoi osvity zakladiv vyshchoi osvity [Fundamentals of Biophilosophy: a textbook for students of all levels of higher education institutions]. Kherson : vyd-vo FOP Vyshemyrskyi V.S. Retrieved from: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/15956> [in Ukrainian].
4. Kostyuchkov, S. K. (2016). Produktivnist suchasnoi osvity v konteksti prystosuvannia liudyny do zhyttia v novykh tsyvilizatsiinykh umovakh [The performance of modern education in the context of human adaptation to life in the new conditions of civilization]. *Hrani*, 3 (131), 11–16 [in Ukrainian].
5. Kravchenko, A. A. (2012). Superechnosti osvitnoho protsesu v innovatsiakh infosvitu: kontekst tvorchosti [The contradictions of the educational process in innovation of the informational world: the context of creation]. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii : zbirnyk naukovykh prats*, 49, 250–256 [in Ukrainian].
6. Levkulych, V. (2021). Vyshcha osvita suchasnosti kriz pryzmu kontseptualnykh priorytetiv [Modern higher education through the prism of conceptual priorities]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 12, 100–116. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-100-116> [in Ukrainian].
7. Nakaz Ministerstva nauky i osvity Ukrainy «Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 231 «Sotsialna robota» haluzi znan 23 «Sotsialna robota» dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity za № 556 vid 24.04.2019 r. (2019). [Order of the Ministry of Science and Education of Ukraine «On approval of the standard of higher education in the specialty 231 «Social Work» of the field of knowledge 23 «Social Work» for the second (master's) level of higher education № 556 dated 24.04.2019]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf>
8. Pyrozhkov, S. I., Khamitov, N. V. (2016). Tsyvilizatsiinyi proekt Ukrainy: vid ambitsii do realnykh mozhlyvostei [Civilization project of Ukraine: from ambitions to real opportunities]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 6, 45–52. <https://doi.org/10.15407/visn2016.06.045>
9. Margalit, A. (1997). *Politik der Würde: Über Achtung und Verachtung*. Berlin : Alexander Fest Verlag [in German].

УДК 37.013.42:159.922.7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.13>

Тетяна МАРТИНЮК

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-9288-8179

Віктор КУЗЬМІН

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063
ORCID: 0000-0003-4940-9395

Оксана СЕМЕНЦОВА

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063
ORCID: 0000-0001-7666-2666

Дар'я ВЕЛИКЖАНІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, вул. Наукового Містечка, 59, м. Запоріжжя, Україна, 69017
ORCID: 0000-0002-1066-4834

Бібліографічний опис статті: Мартинюк, Т., Кузьмін, В., Семенцова, О., Великжаніна, Д. (2025). Особливості психолого-педагогічних технологій супроводу дітей з ООП під час війни: виклики та можливості. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 84–92. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.13>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Стаття спрямована на дослідження психолого-педагогічних технологій підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах воєнного стану. Метою роботи є виявлення основних труднощів, з якими зіштовхуються педагоги, психологи та батьки під час супроводу таких дітей, аналіз сучасних адаптивних технологій для забезпечення їхнього навчання та психологічного благополуччя, а також розробка рекомендацій для оптимізації цього процесу.

У дослідженні використано аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази, а також емпіричні методи, зокрема спостереження. Було проаналізовано практичний досвід українських і зарубіжних педагогів, психологів та волонтерів, які працюють із дітьми з ООП в умовах війни. Особлива увага приділена використанню інноваційних методик, таких як арт-терапія, інтерактивні ігри, сенсорні вправи та технології дистанційного навчання.

Дослідження виявило, що ключовими труднощами є емоційне вигорання педагогів і психологів, відсутність адаптованих навчальних матеріалів та обмеження у доступі до ресурсів у зоні конфлікту. Розроблені рекомендації включають застосування індивідуалізованих методів підтримки, створення безпечного освітнього середовища та використання цифрових технологій. Показано ефективність впровадження дихальних і арт-терапевтичних технік для стабілізації емоційного стану дітей. Також розроблено стратегії співпраці з родинами, що дозволяють залучати батьків до навчального процесу та психологічної підтримки дитини.

У результаті роботи визначено, що впровадження сучасних психолого-педагогічних технологій, адаптованих до умов воєнного стану, може суттєво покращити якість супроводу дітей з ООП. Важливим є розширення доступу до інтерактивних ресурсів та навчальних матеріалів, що враховують індивідуальні потреби дітей. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення методик дистанційного навчання та реабілітації, а також на розробку системи довготривалої підтримки для педагогів і сімей, які працюють із дітьми в умовах кризових ситуацій.

Ключові слова: забезпечення якісної освіти, психологічна підтримка, стрес, дезорієнтація, травматичні переживання, індивідуальний підхід.

Tetiana MARTYNIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9288-8179

Viktor KUZMIN

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-4940-9395

Oksana SEMENTSOVA

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Special Education, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0001-7666-2666

Daria VELYKZHANINA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy» of Zaporizhzhia Regional Council Zaporizhzhia Regional Council, 59 Naukovoho Mistechka str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69017

ORCID: 0000-0002-1066-4834

To cite this article: Martyniuk, T., Kuzmin, V., Sementsova, O., Velykzhanina, D. (2025). Osoblyvosti psykhologo-pedahohichnykh tekhnolohii suprovodu ditei z OOPid chas viiny: vyklyky ta mozhlyvosti [Features of psychological and pedagogical technologies for accompanying children with SEN during war: challenges and opportunities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 84–92. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.13>

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR ACCOMPANYING CHILDREN WITH SEN DURING WAR: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

The article is aimed at studying psychological and pedagogical technologies for supporting children with special educational needs (SEN) in conditions of martial law. The aim of the work is to identify the main difficulties that teachers, psychologists and parents face when supporting such children, to analyze modern adaptive technologies to ensure their learning and psychological well-being, and to develop recommendations for optimizing this process.

The study used an analysis of scientific literature, regulatory and legal framework, as well as empirical methods, in particular observations. The practical experience of Ukrainian and foreign teachers, psychologists and volunteers working with children with SEN in conditions of war was analyzed. Particular attention is paid to the use of innovative techniques, such as art therapy, interactive games, sensory exercises and distance learning technologies.

The study revealed that the key difficulties are emotional burnout of teachers and psychologists, the lack of adapted educational materials and restrictions on access to resources in the conflict zone. The recommendations developed include the use of individualized support methods, the creation of a safe educational environment, and the use of digital technologies. The effectiveness of the implementation of respiratory and art therapy techniques for stabilizing the emotional state of children has been shown. Strategies for cooperation with families have also been developed that allow parents to be involved in the educational process and psychological support for the child. As a result of the work, it was determined that the implementation of modern psychological and pedagogical technologies adapted to the conditions of martial law can significantly improve the quality of support for children with OOP. It is important to expand access to interactive resources and educational materials that take into account the individual needs of children. Further research should be aimed at improving distance learning and rehabilitation methods, as well as developing a system of long-term support for teachers and families working with children in crisis situations.

Key words: *providing quality education, psychological support, stress, disorientation, traumatic experiences, individual approach.*

Актуальність проблеми. Під час війни суспільство зіштовхується з багатьма викли-

ками, серед яких забезпечення якісної освіти та психологічної підтримки дітей з особливими

освітніми потребами (ООП) посідає особливе місце. У періоди криз вони потребують не лише фізичного захисту, але й чутливого психолого-педагогічного супроводу, який би допоміг їм впоратися з наслідками стресу, дезорієнтації та травматичних переживань. Війна руйнує звичний порядок життя, позбавляє дітей можливості стабільного навчання, емоційної підтримки та соціального розвитку, що є надзвичайно важливим для їхньої адаптації та особистісного зростання.

Ця проблема загострюється через відсутність єдиних підходів до організації освітнього та психологічного супроводу в умовах війни. Багато педагогів і психологів зіштовхуються з викликами, які виникають у роботі з дітьми з ООП, особливо в ситуаціях переміщення, втрати дому чи близьких, перебування у стані постійної небезпеки. Разом із тим, війна змушує шукати нові шляхи підтримки, які враховують і складність цих умов, і особливості кожної дитини.

У цих умовах виникає потреба у впровадженні спеціалізованих психолого-педагогічних технологій, які б не лише допомагали дітям адаптуватися до нової реальності, а й сприяли їхньому подальшому розвитку, зберігаючи відчуття безпеки та підтримки. Основний виклик полягає в тому, як ефективно поєднати сучасні методики, доступні ресурси та індивідуальний підхід, щоб забезпечити дітям з ООП максимальну підтримку у складний період їхнього життя. Дана стаття спрямована на вирішення цих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз літератури дозволяє виявити ключові наукові підходи, які вже були застосовані для вирішення проблем супроводу дітей з особливими освітніми потребами у кризових умовах, а також окреслити перспективи подальших досліджень у цій галузі. Раніше опубліковані роботи Колупаєва А. А., Таранченко О. М. (Колупаєва, Таранченко, 2023), Прохоренко Л. І. (Прохоренко, 2016) свідчать, що проблеми психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП зазвичай розглядаються у контексті створення безпечного середовища, адаптації навчальних програм та впровадження інноваційних методик, які сприяють подоланню психологічного стресу.

Сучасні дослідники, зокрема Гордійчук А.В. (Гордійчук, 2023), Соколова Г., Кравець Ю.

(Соколова, Кравець, 2023) акцентують увагу на розробці технологій психолого-педагогічного супроводу, адаптованих до умов війни. Це включає використання арт-терапії, сенсорних ігор, інтерактивних технік, а також впровадження інклюзивних рішень у навчальний процес. Такий підхід забезпечує не лише стабілізацію емоційного стану дітей, але й створює можливості для їхньої соціалізації та когнітивного розвитку навіть у надзвичайних обставинах.

Окремі автори зосереджуються на питанні емоційної підтримки дітей і педагогів. Наприклад, моделі травмотерапії та дихальні техніки, які описані в роботі Костенко Т., Довгополої К., Набоченко О., Курінної В., Михайлюк В. [5] уже успішно застосовуються у практиці роботи з дітьми, які пережили стресові події. Такі підходи знаходять своє продовження в адаптації для умов навчання в Україні.

Аналіз наявної літератури дозволив виявити прогалини у дослідженнях, зокрема недостатню увагу до тривалого впливу кризових умов на розвиток дітей з ООП та обмежену кількість інструментів для роботи з цими дітьми у цифровому форматі. Це стало відправною точкою для формування методології цього дослідження, спрямованого на розробку рекомендацій та створення інноваційних підходів для підтримки дітей з ООП в умовах війни.

Мета дослідження – визначити особливості психолого-педагогічних технологій супроводу дітей з ООП в умовах війни, дослідити ключові виклики, з якими зіштовхуються фахівці, та обґрунтувати можливості впровадження ефективних підходів для забезпечення психологічної підтримки, соціальної адаптації та якісної освіти цієї категорії дітей.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання дослідження:

- виявити основні труднощі, з якими зіштовхуються педагоги, психологи та батьки під час супроводу дітей з ООП у кризових умовах;
- дослідити сучасні психолого-педагогічні технології, що можуть бути адаптовані для роботи з дітьми з ООП в умовах війни;
- запропонувати практичні рекомендації для оптимізації супроводу дітей з ООП, враховуючи обмеження та можливості, які створює військовий конфлікт.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан розвитку інклюзивної освіти в Україні має

позитивну динаміку, зокрема через її перехід на новий якісний рівень. У нашій країні дедалі більше уваги приділяється впровадженню сучасних підходів до інклюзії, заснованих на адаптації найкращих зарубіжних практик до українських реалій (Гордійчук, 2023). Зокрема, ключовою є організація психолого-педагогічного супроводу, що передбачає врахування індивідуальних потреб кожної дитини з особливостями розвитку.

Супровід у межах інклюзивної освіти охоплює не лише дитину з особливими освітніми потребами, а й усіх учасників освітнього процесу (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти). Це стосується дітей класу, їхніх батьків, а також педагогів, які залучені до реалізації цього процесу. Супровід можна розглядати з двох точок зору. З одного боку, це метод, який включає практичні дії зі створення умов для ефективної взаємодії всіх учасників навчального процесу. З іншого боку, це ціла система професійної діяльності, яка поєднує зусилля фахівців різних галузей (Садова, 2023).

Як метод, супровід передбачає організацію освітнього середовища, де всі суб'єкти співпрацюють задля досягнення спільних цілей. У цьому контексті вчителі та фахівці створюють умови, які сприяють розвитку, навчання, виховання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Водночас, професійний супровід – це скоординована діяльність різнопрофільних спеціалістів, таких як психологи, логопеди та педагоги. Їхня мета полягає у наданні підтримки як дитині, так і її родині.

Основа такого супроводу – комплексна психолого-педагогічна діагностика, яка дозволяє оцінити рівень розвитку основних функцій та особистісних якостей дитини. Ця оцінка допомагає зрозуміти, які аспекти потребують найбільшої уваги в роботі з дитиною. Важливим є також формування команди професіоналів, яка спільно з класним учителем забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини, сприяючи її інтеграції в освітнє середовище. Командна робота дозволяє об'єднати зусилля всіх спеціалістів, створюючи ефективну та гармонійну систему інклюзивного навчання.

Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти є багатокомпонентним процесом,

який базується на індивідуальному підході до кожної дитини. Цей супровід здійснюється командою фахівців, діяльність яких регламентується нормативними актами, зокрема наказом Міністерства освіти і науки України № 609 від 8 червня 2018 року (Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти). У цьому документі визначено склад команди та основні напрями її роботи. До постійних членів команди належать директор школи, класний керівник, асистент учителя, соціальний педагог, психолог, дефектолог, а також батьки дитини. У разі необхідності до роботи залучаються й інші спеціалісти, наприклад, медики або асистенти дитини.

Основними завданнями команди є детальне вивчення потреб і можливостей дитини, розроблення індивідуальної програми розвитку (ІПР) та забезпечення її реалізації. Для цього проводяться консультації з батьками, визначаються напрями корекційно-розвиткової роботи та створюються умови для інтеграції дитини в освітнє середовище. Особливу увагу приділяють моніторингу динаміки розвитку дитини, що дозволяє адаптувати програму відповідно до змін у її стані та потребах (Садова, 2020).

Ключовим аспектом роботи команди є поєднання зусиль усіх фахівців, які забезпечують комплексний підхід до супроводу. Важливість такої взаємодії полягає в уникненні дублювання функцій і посиленні ефективності роботи завдяки скоординованій діяльності. У результаті діяльність команди оцінюється за якістю досягнутих результатів, де головним критерієм є прогрес у навчанні, розвитку та соціалізації дитини. В умовах війни ця система набуває нового значення, стаючи не лише освітнім інструментом, а й способом підтримки психічного здоров'я та стабілізації стану дітей з особливими потребами.

У процесі психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами важливу роль відіграють батьки (або законні представники дитини), які є активними учасниками команди, що організовує та реалізує цей супровід. Під час війни роль батьків стає ще більш значущою, оскільки їхній досвід і знання про дитину можуть істотно допомогти в адаптації освітнього процесу до нових

умов. Батьки надають важливу інформацію про дитину: її стиль навчання, проблеми з виконанням домашніх завдань, особливості навчання та успішність. Крім того, вони сприяють створенню та реалізації індивідуальних планів розвитку (ІПР), надаючи інформацію про здібності дитини та її інтереси вдома й у колективі. Вони також забезпечують неперервність навчального процесу, створюючи вдома умови, що сприяють розвитку дитини, і активно беруть участь у прийнятті рішень щодо навчання та виховання (Садова, 2020).

Організація супроводу здійснюється під керівництвом директора школи, і на основі висновків інклюзивно-ресурсного центру складається індивідуальна програма розвитку, яка узгоджується з батьками. Це не лише освітня програма, а й система підтримки дитини, яка враховує її фізичні, емоційні та психологічні потреби, зокрема в умовах війни. Крім того, визначаються адаптації навчального середовища, матеріалів, а також можливі модифікації навчальних програм, щоб забезпечити ефективне навчання та розвиток.

Зі свого боку, педагогічний колектив закладу освіти має підтримувати батьків, забезпечуючи відкриту та доступну комунікацію, інформуючи їх про членів команди супроводу та питання, які обговорюватимуться на засіданнях. Важливо, щоб батьки та діти мали можливість вибирати спосіб та частоту консультування, а також активно долучатися до обговорення психолого-педагогічних стратегій. Усі ці етапи повинні бути організовані з урахуванням специфіки війни та тих додаткових труднощів, з якими стикаються діти в умовах конфлікту (Sadova, 2021).

У процесі супроводу педагогічний колектив постійно оцінює та коригує стратегії, здійснюючи моніторинг досягнень учня. Цей процес включає регулярні зустрічі команди супроводу з батьками, під час яких уточнюються навчальні цілі та вносяться необхідні корективи до ІПР. Крім того, за потреби залучаються додаткові фахівці, які надають консультації та навчання педагогам і батькам, що дозволяє підвищити ефективність супроводу, особливо в умовах військового часу, коли потреби дітей можуть змінюватися залежно від обставин.

В умовах війни організація такого супроводу стає надзвичайно важливою, оскільки

діти зіштовхуються не лише з типовими освітніми викликами, а й з наслідками травматичних подій. Багато з них мають проблеми із зорово-моторною координацією, логічним та структурним мисленням, що ускладнює навчання й соціалізацію. Тому акцент робиться не лише на адаптації освітніх програм, а й на профілактиці можливих труднощів у розвитку.

У ситуації воєнного стану Міністерство освіти і науки України в своїх рекомендаціях від 6 березня 2022 року зазначає, що освітній процес слід організовувати гнучко, враховуючи обставини та безпеку всіх учасників (Про організацію освітнього процесу). Це може означати тимчасове призупинення навчання, коли працівники закладів освіти виконують завдання, визначені військово-цивільною адміністрацією, або перехід до дистанційного навчання, що потребує узгодження з відповідними органами. Особливу увагу варто приділяти дітям з особливими освітніми потребами, для яких рекомендується організувати корекційні послуги, зокрема для внутрішньо переміщених осіб.

В умовах війни, коли діти можуть перебувати в різних регіонах або мати обмежений доступ до навчання, важливо організувати освітній процес таким чином, щоб він був доступний і зручний. Для цього можна використовувати різноманітні комунікаційні інструменти, наприклад, публікувати завдання і рекомендації на сайті закладу, створювати групи в соціальних мережах (Viber, Telegram, WhatsApp), а також проводити онлайн-уроки через платформи як ZOOM або Google Classroom. Ці засоби допомагають забезпечити доступ до навчання незалежно від того, де знаходиться дитина.

Навчання може проводитися як у синхронному режимі (в реальному часі), так і в асинхронному, коли учні можуть переглядати записані уроки в зручний для себе час. Платформи МОН України також пропонують інтерактивні матеріали, що допомагають підтримувати навчальний процес. Важливо, щоб освітній процес не став надмірним навантаженням для дітей. Школа має бути місцем, де учні можуть не тільки вчитися, а й спілкуватися, брати участь у волонтерських проєктах чи гуртковій діяльності, що є важливим для їх соціалізації, особливо в умовах війни.

Крім того, кожен заклад має можливість коригувати організацію навчального процесу,

змінюючи час початку уроків, їх кількість і тривалість залежно від обставин і потреб учнів. Такий підхід допомагає зробити навчання гнучким і адаптованим до нових реалій.

В умовах війни діти, особливо з ООП, переживають значні емоційні та психологічні труднощі. Важливою частиною роботи з ними є впровадження спеціальних психолого-педагогічних технологій, які можуть допомогти знизити стрес, відновити емоційний баланс та сприяти адаптації до нових умов життя.

Основним завданням педагогів у цей складний період є створення безпечного фізичного та емоційного середовища для учнів. Це означає не лише організацію навчального процесу, а й підтримку психологічного благополуччя дітей через відповідні методи і техніки (Чеботарьова, 2022). Однією з таких стратегій є проведення бесід з учнями, де обговорюються теми війни та стресових ситуацій. Зміст цих розмов повинен бути адаптований до віку учня і його можливостей сприймати інформацію. Важливо, щоб діти відчували, що їх слухають і підтримують, що допомагає зменшити рівень тривожності.

Ще одним важливим елементом є запровадження рутин у повсякденне життя дитини. Рутинні завдання створюють відчуття стабільності та передбачуваності, що є особливо важливим під час кризових ситуацій. Використання візуалізованих розкладів дня допомагає учням з особливими освітніми потребами зрозуміти, що від них очікується і що відбуватиметься далі. Це знижує стрес та тривогу, дозволяючи дітям більше зосередитися на навчанні.

Ігрова діяльність є важливим інструментом для зняття психологічного напруження. Ігри дозволяють дітям з ООП не тільки розвивати свої соціальні та комунікативні навички, а й знижувати рівень стресу. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку рухливі та сенсорні ігри, а також дидактичні вправи можуть стати чудовими методами для розвитку пізнавальної діяльності та покращення емоційного стану.

У роботі з такими дітьми також доцільно використовувати психокорекційні техніки, зокрема дихальні вправи та арт-терапевтичні методи. Простими і доступними є техніки, що допомагають зняти м'язове напруження та відновити внутрішні ресурси. Дихальні вправи можуть бути особливо корисними для швид-

кого зниження рівня стресу, а арт-терапія через малювання, ліплення або інші творчі заняття дає можливість дітям виразити свої емоції та переживання.

В роботі з дітьми з ООП у кризових умовах доцільно використовувати підготовлені поради. Зокрема, фахівці Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України активно працюють над створенням, удосконаленням і впровадженням сучасних методик, спрямованих на підтримку дітей у цей складний час [Прохоренко].

Перш за все, важливо забезпечити ефективний супровід дітей та їхніх родин. Фахівці Інституту надають психологічну допомогу як дітям, так і дорослим, які постраждали від наслідків війни. Це включає роботу з вимушеними переселенцями, проведення індивідуальних та групових консультацій, а також надання психокорекційної і психотерапевтичної допомоги. Одним із ключових напрямів є профілактика емоційного вигорання та травматизації як серед дітей, так і серед їхніх родин.

Для підтримки емоційного стану дітей з ООП розроблено спеціальні програми, які включають позитивні методики впливу, спрямовані на подолання травматичного досвіду. Наприклад, створено комплексні корекційно-розвивальні програми для дітей із порушеннями когнітивного розвитку та аутистичним спектром, а також інформаційні матеріали щодо оцінки кризових станів. Значну увагу приділяють і розробці методик для роботи з дітьми з гіперактивністю, затримкою психічного розвитку та легкими порушеннями інтелекту.

Освітні та наукові установи співпрацюють у наданні практичної допомоги. Наприклад, разом із спеціалізованими школами, такими як «ШАНС» у Дніпропетровській області, проводяться круглі столи, де обговорюють методи психологічної підтримки. Організуються заходи, що сприяють інтеграції дітей з ООП у соціум, як-от флешмоби, присвячені міжнародним дням людей із синдромом Дауна. Такі ініціативи дозволяють не тільки підтримувати дітей, але й формувати спільноти, де вони можуть почуватися комфортно і безпечно.

Важливим аспектом є підготовка рекомендацій для фахівців і батьків, які регулярно публікуються на сайті Інституту (табл. 1). Ці матеріали надають конкретні поради щодо організації

навчання, створення стабільного розкладу, запровадження ігрових та арт-терапевтичних практик, а також надання емоційної підтримки дітям. Батьки можуть скористатися консультаціями, отримати допомогу у впровадженні рутин або навчитися новим технікам взаємодії з дитиною в домашніх умовах.

Фахівці Інституту також активно долучаються до роботи соціальних служб, лікарень та військових госпіталів у різних регіонах України. Це свідчить про інтегрованість і системність підходів до підтримки осіб, які перебувають у кризових умовах.

Одним із перспективних напрямів є наукове осмислення практичного досвіду, отриманого під час війни. Розробляються нові реабілітаційні технології, які включають комплексний психолого-педагогічний супровід. Завдяки цьому напрацьовується база для створення ефективних методик, які можуть бути адаптовані до роботи у кризових ситуаціях.

У сучасних умовах важливо не лише зберігати роботу системи підтримки дітей з ООП, а й розширювати її можливості. Це включає створення нових освітніх та терапевтичних програм, інтеграцію інноваційних технологій та підтримку міжособистісного спілкування серед дітей і дорослих. Війна є надзвичайно складним викликом, але водночас і можливістю

для розвитку більш стійкої, чутливої до потреб кожної дитини системи освіти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило виявити та проаналізувати важливі аспекти, які визначають специфіку супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Результати роботи підтвердили, що основні труднощі, з якими стикаються педагоги, психологи та батьки, включають емоційне та професійне виснаження, недостатню кількість адаптованих навчальних матеріалів, а також потребу в додаткових ресурсах для організації навчання й підтримки. Особливо важливим стало питання ефективного дистанційного навчання, що враховує індивідуальні потреби дітей.

Сучасні психолого-педагогічні технології, які активно використовуються в таких умовах, виявилися надзвичайно корисними для подолання цих викликів. Методики арт-терапії, вправи на саморегуляцію, ігрові підходи та створення передбачуваного середовища сприяють стабілізації емоційного стану дітей, знижують рівень стресу та забезпечують можливість для розвитку навіть у кризових обставинах. Адаптація цих підходів для дітей з ООП дозволяє враховувати їхні особливості та створювати безпечне і підтримуюче навчальне середовище.

Таблиця 1

**Навчально-методичні матеріали щодо допомоги, підтримки і навчання дітей з ООП
в умовах воєнного стану в країні**

Категорія	Опис	Посилання
Рекомендації для педагогів і батьків	Інструкції та поради для організації дистанційного навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни.	https://ispukr.org.ua/?p=8727#.YkQ2u1VBzIU
Підтримка педагогів та психологічна допомога	Презентації, відеозаписи та поради для батьків, які пояснюють, як діяти у складних ситуаціях і надавати психологічну допомогу дітям.	https://ispukr.org.ua/?cat=5&paged=2#.YkQ21VVBzIU
Технології навчання дітей з порушеннями розвитку	Методики для роботи з учнями, які мають інтелектуальні та комплексні порушення розвитку, адаптовані до умов воєнного стану.	https://www.facebook.com/laboligo/posts/1669346520069635
Допомога дітям із синдромом Дауна	Інформаційні матеріали, спрямовані на підтримку та навчання дітей із синдромом Дауна під час кризи.	https://ispukr.org.ua/?p=8727#.YkQ7v1VBzIU
Психолого-педагогічна підтримка	Матеріали для супроводу дітей з інтелектуальними та комплексними порушеннями розвитку, розроблені для застосування у кризових умовах.	https://ispukr.org.ua/?p=8705#.YkQ4V1VBzIU
Інтерактивні ігри для підтримки	Ігри та навчальні матеріали, що використовуються для підтримки дітей, які перебувають в укриттях чи інших складних умовах.	https://ispukr.org.ua/?p=8716#.YkQ311VBzIU
Відео-марафон «Освітній вектор»	Записи заходів і лекцій, присвячених допомозі, підтримці та навчанню дітей із порушеннями інтелектуального і комплексного розвитку під час воєнного стану.	https://ispukr.org.ua/?p=9174#.Yo4W0cNBzIU

Джерело: складено автором на основі [Чеботарьова, с. 48–49]

Водночас запропоновані рекомендації для педагогів і батьків дали можливість оптимізувати процес супроводу дітей. Зокрема, організація чітких навчальних рутин і залучення до творчих активностей допомогли підтримувати стабільність і передбачуваність у житті дітей. Значну роль відіграло і підвищення рівня співпраці між педагогами та родинами, що дозволило більш ефективно координувати дії в умовах обмежених ресурсів.

На основі отриманих результатів стає очевидним, що подальші дослідження в цьому напрямку є необхідними. Зокрема, перспективним є вивчення довготривалих наслідків війни для емоційного та когнітивного розвитку дітей з ООП. Також важливим є створення нових цифрових інструментів та інтерактивних платформ, які можуть забезпечити доступність навчання для дітей у кризових умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими освітніми потребами: навчання та супровід у період повсюдної відбудови: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 192 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739320/1/Kolupaeva.Taranchenko.Dity.z.OOP.vijna.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).
2. Прохоренко Л.І. Діагностика психологічного супроводу навчальної діяльності школярів із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2016. № 3 (79). С. 36–44.
3. Гордійчук А.В. Інклюзивна освіта у світовій практиці. Інклюзивне навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти в сучасних умовах: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 07 червня 2023 р.). / за ред. І. Д. Сахневич. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2023. С. 43–51. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/37815/1/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9D.%20%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%20%D0%B7%20%D0%9E%D0%9E%D0%9F.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).
4. Соколова Г., Кравець Ю. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами: організаційні і методичні аспекти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023. № 23. С. 178–195. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.236> (дата звернення: 11.12.2024).
5. Kostenko T., Dovhopola K., Nabochenko O., Kurinna V., Mykhaylyuk V. Psychological well-being of children with special educational needs under martial law. *Amazonia Investiga*, 2022. Vol. 11(59), p. 98–107. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.9> (дата звернення: 11.12.2024).
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text3> (дата звернення: 11.12.2024).
7. Садова І. І. Організація системи психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. *Гуманітарний форум*. 2023. Том 1, № 1. С. 28–34. DOI:10.60022/1(1)-5GF (дата звернення: 11.12.2024).
8. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18.4> (дата звернення: 11.12.2024).
9. Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 448 с.
10. Sadova I., Kravchenko-Dzondza O. Model of Development of Teacher's Readiness to Work for Inclusive Education. *Advances in Economics, Business and Management Research: Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021)*. 2021. Vol. 170. P. 269–276. DOI: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.046> (дата звернення: 11.12.2024).
11. Про організацію освітнього процесу. Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.22 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 11.12.2024).
12. Чеботарьова О. Навчання та підтримка дітей з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах війни: поради педагогам. *«Особлива дитина: навчання і виховання»*. 2022. № 3. С. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v10i3.113> (дата звернення: 11.12.2024).
13. Прохоренко Л. І. Наука і освіта в умовах війни: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Вип. 4(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes> (дата звернення: 11.12.2024).

REFERENCES:

1. Kolupaieva, A.A., & Taranchenko, O.M. (2023). *Dity z osoblyvymy osvitynymi potrebamy: navchannia ta suprovid u period povoiennoi vidbudovy* [Children with special educational needs: education and support during the post-war

reconstruction period]: navchalno-metodychnyi posibnyk (Seriia «Inklyuzyivna osvita»). Kyiv, 192. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739320/1/Kolupaeva.Taranchenko.Dity.z.OOP.vijna.pdf> [in Ukrainian].

2. Prokhorenko, L.I. (2016). Diahnostyka psykholohichnoho suprovodu navchalnoi diialnosti shkolariv iz zatrymkoiu psykhiichnoho rozvytku [Diagnostics of psychological support of educational activities of schoolchildren with mental retardation]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. 3 (79). 36–44 [in Ukrainian].

3. Hordiichuk, A.V. (2023). Inklyuzyivna osvita u svitovii praktytsi [Inclusive education in world practice]. Inklyuzyivne navchannia v zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity v suchasnykh umovakh: problemy ta perspektyvy rozvytku : zb. nauk. prats : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Zhytomyr, 07 chervnia 2023 r.). / za red. I. D. Sakhnevych. Zhytomyr: TOV «Vydavnychiy dim «Buk-Druk»», 43–51. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/37815/1/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9D.%20%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%B-%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%B-D%D1%8F%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%20%D0%B7%20%D0%9E%D0%9E%D0%9F.pdf> [in Ukrainian].

4. Sokolova, H., & Kravets, Yu. (2023). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: orhanizatsiini i metodychni aspekty [Psychological and pedagogical support of children with special educational needs: organizational and methodological aspects]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy*. 23. 178–195. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i23.236> [in Ukrainian].

5. Kostenko, T., Dovhopola, K., Nabochenko, O., Kurinna, V., & Mykhaylyuk, V. (2022). Psychological well-being of children with special educational needs under martial law. *Amazonia Investiga*, 11(59), 98–107. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.59.11.9> [in English].

6. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inklyuzyivnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: Postanova KMU vid 15 veresnia 2021. № 957. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#-Text3> [in Ukrainian].

7. Sadova, I.I. (2023). Orhanizatsiia systemy psykholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitnim potrebamy [Organization of a system of psychological and pedagogical support for a child with special educational needs]. *Humanitarnyi forum*, 1. 28–34. DOI:10.60022/1(1)-5GF [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro komandu psykholoho- pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity: Nakaz MON Ukrainy vid 08.06.2018. № 609. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18.4> [in Ukrainian].

9. Sadova, I. (2020). Inklyuziia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku [Inclusion in institutions of general secondary education of Ukraine: development trends] : monohrafiia. Drohobych: Posvit, 448 s. [in Ukrainian].

10. Sadova, I., & Kravchenko-Dzondza, O. (2021). Model of Development of Teachers Readiness to Work for Inclusive Education [Model of Development of Teacher's Readiness to Work for Inclusive Education]. *Advances in Economics, Business and Management Research: Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021)*. 170. 269–276. DOI: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.046>.

11. Pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu. Lyst MON № 1/3371-22 vid 06.03.22 r. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua> (data zvernennia: 11.12.2024).

12. Chebotarova, O. (2022). Navchannia ta pidtrymka ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku v umovakh viiny: porad pedahoham [Teaching and supporting children with intellectual disabilities in wartime: advice to teachers]. «OSOBLIVA DYTINA: navchannia i vykhovannia», 3. 40–51. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v107i3.113> [in Ukrainian].

13. Prokhorenko, L.I. (2022). Nauka i osvita v umovakh viiny: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy [Science and education in wartime: Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes> [in Ukrainian].

УДК 364.62.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.14>

Людмила МЕЛЬНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Жанна МЕЛЬНИК

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., Україна, 32300

ORCID: 0000-0003-3348-093

Бібліографічний опис статті: Мельник, Л., Мельник, Ж. (2025). Соціально-психологічні основи реабілітації в соціальній роботі: теоретичний аспект. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 93–104, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.14>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття має на меті здійснити теоретичний аналіз поняття та особливостей аспектів соціально-психологічної реабілітації. Також проаналізувати теоретичні та практичні напрацювання українських та закордонних дослідників із обраної теми.

У роботі було використано наступні методи: аналіз наукової літератури, здійснений з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; узагальнення, абстрагування і систематизація, принципи системно-діяльнісного підходу в загальній психології та соціології, загально-соціологічні уявлення про соціально-психологічну реабілітацію, її напрями, принципи, особливості, компоненти, технології, етапи, аспекти.

Дослідження сучасних теоретичних аспектів соціальної роботи полягає в ретельному аналізі досліджень і публікацій українських науковців із заданої тематики. Було визначено та систематизовано термін «соціально-психологічна реабілітація». Розкрито психологічні та соціологічні передумови, напрямів, принципів, особливостей, компонентів, технологій, етапів та аспектів соціально-психологічної реабілітації.

Детально розкрито явище соціально-психологічної реабілітації, акцентуючи увагу на відмінностях між реабілітаційними технологіями, методами, напрямками та підходами. Соціально-психологічні технології розглядаються як перспективний інструмент для систематизації процесу реабілітації, що дозволяє структурувати дії психолога у досягненні конкретних реабілітаційних результатів. У статті запропоновано власне визначення соціально-психологічної реабілітації як комплексу міждисциплінарних послуг, що переважно використовують психологічну допомогу та підтримку для відновлення психологічного благополуччя та суб'єктності особи. Окрім того, сформульовано перелік сучасних соціально психологічних технологій реабілітації особистості та наведено пропозиції щодо їх систематизації та впорядкування.

На підставі наукового дослідження було встановлено, що соціально-психологічною реабілітацією є процес відновлення та адаптації особистості, який включає використання психологічних і соціальних методів для подолання наслідків травматичних подій, стресу або психологічних розладів. Ця реабілітація спрямована на відновлення соціальної функції особистості, поліпшення психоемоційного стану та покращення якості життя. Її основною метою є допомога індивідам у відновленні соціальних зв'язків, покращенні психоемоційного стану та адаптації до змін у житті. Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальна робота, яка забезпечує цілісний підхід до реабілітації, поєднуючи психологічну підтримку, соціальні послуги та сприяння соціальній інтеграції особистості.

Ключові слова: соціальна робота, реабілітація, соціально-психологічна реабілітація, соціальна реабілітація, психологічна реабілітація, відновлення.

Liudmyla MELNYK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 Ohienko str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300

ORCID: 0000-0002-3563-3137

Zhanna MELNYK*PhD of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 61 Ohienko str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine, 32300***ORCID:** 0000-0003-3348-093

To cite this article: Melnyk, L., Melnyk, Zh. (2025). Sotsialno-psykhologichni osnovy reabilitatsii v sotsialnii roboti: teoretychnyi aspekt [Social-psychological foundations of rehabilitation in social work: theoretical aspect]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 93–104, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.14>

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF REHABILITATION IN SOCIAL WORK: THEORETICAL ASPECT

The article aims to provide a theoretical analysis of the concept and specific aspects of socio-psychological rehabilitation. It also examines the theoretical and practical contributions of Ukrainian and international researchers on the chosen topic.

The following methods were applied in this study: scientific literature analysis to determine the current state of research on the topic; generalization, abstraction, and systematization; principles of the systemic and activity-based approach in general psychology and sociology; and general sociological perspectives on socio-psychological rehabilitation, including its directions, principles, characteristics, components, technologies, stages, and aspects.

The study of contemporary theoretical aspects of social work involves a detailed analysis of Ukrainian research and publications on the topic. The term “socio-psychological rehabilitation” was identified and systematized. The article uncovers the psychological and sociological foundations, directions, principles, characteristics, components, technologies, stages, and aspects of socio-psychological rehabilitation.

The phenomenon of socio-psychological rehabilitation is explored in detail, highlighting the differences between rehabilitation technologies, methods, directions, and approaches. Socio-psychological technologies are seen as a promising tool for systematizing the rehabilitation process, allowing for structured actions by psychologists to achieve specific rehabilitation outcomes. The article presents an original definition of socio-psychological rehabilitation as an interdisciplinary service complex, predominantly utilizing psychological support and assistance to restore an individual's psychological well-being and agency. Additionally, a list of contemporary socio-psychological rehabilitation technologies is provided, along with suggestions for their systematization and organization.

Based on scientific research, it has been established that social-psychological rehabilitation is a process of personality recovery and adaptation, which includes the use of psychological and social methods to overcome the consequences of traumatic events, stress, or psychological disorders. This rehabilitation is aimed at restoring the social function of an individual, improving their psycho-emotional state, and enhancing their quality of life. Its primary goal is to assist individuals in rebuilding social connections, improving their psycho-emotional well-being, and adapting to life changes. Social work plays a crucial role in this process, providing a holistic approach to rehabilitation by combining psychological support, social services, and facilitating the social integration of the individual.

Key words: social work, rehabilitation, social-psychological rehabilitation, social rehabilitation, psychological rehabilitation, recovery.

Актуальність проблеми. Останніми роками в Україні значно зросла кількість людей, які зазнали травматичних подій, що зумовило нагальну потребу в ефективних методах соціальної підтримки та реабілітації. Це підкреслює важливість розвитку соціальної роботи як професійної діяльності, спрямованої на надання комплексної допомоги вразливим категоріям населення. Соціальна робота відіграє ключову роль у впровадженні системного підходу до соціально-психологічної реабілітації осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, сприяючи їхній адаптації та інтеграції в суспільство.

Соціально-психологічна реабілітація є важливим напрямом сучасної соціальної роботи,

який спрямований на відновлення соціального функціонування особистості, зміцнення психоемоційного стану та підвищення якості життя. В умовах соціально-економічних, політичних та екологічних викликів дедалі більше людей потребують професійної допомоги для подолання наслідків кризових ситуацій, соціальної ізоляції та втрати життєвих орієнтирів. Соціальна робота в цьому контексті забезпечує ефективну підтримку, використовуючи методи психологічного консультування, соціального супроводу та розвитку навичок соціальної взаємодії.

З огляду на зростаючий рівень стресових ситуацій, соціальної дезадаптації та психосоціальних проблем, потреба в ефективній соці-

ально-психологічній реабілітації набуває особливої важливості. У період кризових обставин, таких як війна, пандемії, економічна нестабільність, багато людей стикаються зі складнощами соціальної інтеграції та потребують комплексної підтримки з боку соціальних працівників. Крім того, демографічні зміни, зокрема старіння населення, вимагають розширення підходів до соціальної реабілітації людей похилого віку для сприяння їхньому активному та гідному життю в суспільстві. Дослідження та вдосконалення методів соціально-психологічної реабілітації є необхідними для забезпечення соціальної згуртованості, покращення благополуччя громадян та зміцнення соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичний констукт питання соціально-психологічної реабілітації аналізували багато науковців. Дослідники М. Фрейн, М. Бетел і М. Бішоп розробили дорожню карту для психологічної реабілітації ветеранів війни з обмеженими можливостями, застосовуючи п'ятиаспектний підхід. Вони підкреслюють важливість фокусування на запитах ветеранів під час реабілітаційних тренінгів, врахування їхніх специфічних потреб у процесі працевлаштування, навчання методам самопомогі, використання моделі життєздатності сім'ї, а також залучення більшої кількості дослідників до вивчення проблем ветеранів. Такі науковці, як Р. Молліка, Л. Макдональд обговорюють виклики, з якими стикаються біженці, зокрема психологічні аспекти їхнього життя та стереотипи, що існують стосовно їхнього психічного здоров'я. М. Гелькопф, І. Хассон-Оайон, М. Бікман і С. Кравец оцінюють ефективність природи як методу лікування ветеранів з посттравматичним стресовим розладом, акцентуючи на результатах реабілітації. Основи соціально психологічної реабілітації розглядали такі зарубіжні науковці, як: С. Белроз, Л. Жибер, М. Труссельяр, Ю.В. Цуркан-Сайфуліна тощо.

Серед українських науковців можна виділити Т. Титаренко, яка описує етапи реабілітації, технології та техніки, що використовуються для відновлення соціально-психологічного функціонування особистості. В. Лесков, Л. Глидко-вель, Н. Пророк, О. Кравченко, О. Хаустова, В. Бочелюк, М. Панов, І. Жадленко, Н. Руко-

лянська тощо розглядають теоретичні засади соціально-психологічної реабілітації. Т. Ларіна досліджує покроковий підхід до надання соціально-психологічної реабілітації, акцентуючи увагу на життєздатності особистості.

У дослідженнях Б. Лазоренка розглядаються соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій, зокрема акцентується увага на технологічному комплексі для групової та індивідуальної реабілітації проблемної молоді. Автор пропонує враховувати можливі чинники, які можуть завадити цим особам брати участь у реабілітаційних програмах, що дозволяє створити більш ефективні та адаптовані стратегії підтримки.

Крім того, роботи Л. Балабанової, О. Ларіної та Л. Перелигіної висвітлюють психологічні технології, спрямовані на відновлення життєздатності особистості. Вони пропонують практичні способи самовідновлення для осіб, які зазнали психологічної травми. Ці дослідження підкреслюють важливість ресурсного підходу у реабілітаційних процесах, акцентуючи увагу на зміцненні внутрішніх ресурсів особистості, що є необхідним для ефективного подолання травматичного досвіду.

І. Ушакова та О. Чернова, в свою чергу сфокусувалися на психологічній реабілітації працівників державної служби надзвичайних ситуацій, які виконували свої обов'язки на сході України. Вони визначають психологічну реабілітацію як сукупність заходів, спрямованих на відновлення і корекцію психологічних функцій, рис та особливостей особистості, а також на створення умов, які сприятимуть розвитку здорової особистості. А. Мельник аналізує проблеми та методи психологічної реабілітації військових, які пережили бойові дії, з акцентом на їхні потреби та шляхи підтримки. О. Кокун, Н. Агаєв, І. Пішкота Н. Лозінська розробляли основи надання психологічної допомоги, акцентуючи увагу на практичних аспектах підтримки військовослужбовців. А. Блінов досліджує ключові напрямки в психологічній реабілітації, зосереджуючи увагу на специфічних потребах поранених військових.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз поняття соціально-психологічної реабілітації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реабілітація – це складний і багатоаспек-

тний процес, що має на меті відновлення та адаптацію особи, яка зазнала різноманітних травм, захворювань або соціальних труднощів (Бриндіков, 2018). У сучасному світі реабілітація охоплює два основних напрями: соціальну та психологічну реабілітацію, які тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюють одна одну. Соціальна та психологічна реабілітація взаємодіють, доповнюючи одна одну у процесі відновлення особи. Ефективність реабілітаційних заходів значною мірою залежить від комплексного підходу, що враховує як соціальні, так і психологічні аспекти життя особи, що потребує допомоги.

Згідно з визначенням ВООЗ, реабілітація являє собою комплексне та узгоджене використання різноманітних методів у соціальній, медичній, освітній та професійній сферах, спрямоване на підготовку та перепідготовку людини для досягнення максимальної працездатності (Ларіна, 1018).

За Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» реабілітація – це набір заходів, необхідних особі, яка зазнає або може зазнати обмежень у повсякденному функціонуванні через стан здоров'я або процес старіння, у контексті взаємодії з її оточенням (Закон України. «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», 2021).

Це визначення підкреслює три ключові аспекти реабілітації:

- Причини обмежень – стан здоров'я або старіння, які є основними факторами, що впливають на обмеження в повсякденному житті;

- Контекст взаємодії з середовищем, оскільки важливою є не лише фізична чи психічна обмеженість, але й те, як вона проявляється у конкретному соціальному та фізичному середовищі, що робить підхід до реабілітації більш комплексним і багатостороннім;

- Ключова мета – відновлення чи підтримка оптимального рівня повсякденного функціонування, що дозволяє особі максимально незалежно взаємодіяти зі своїм оточенням.

Ключовим аспектом порушення теоретичної проблеми заданої тематики є – соціально психологічна реабілітація. **Соціальна реабілітація** спрямована на повернення особи до активного суспільного життя, відновлення її соціального статусу, підвищення можливостей для самостійного функціонування у різних сферах –

від родинних до професійних. Цей напрямок передбачає не лише підтримку в адаптації до змін у житті, але й створення сприятливих умов для соціального включення, забезпечення прав та можливостей осіб з інвалідністю, а також формування позитивного ставлення суспільства до різних груп населення. **Психологічна реабілітація**, у свою чергу, фокусується на відновленні психічного здоров'я та емоційного благополуччя особи. Вона передбачає застосування різноманітних психотерапевтичних методів і технік, які допомагають особі впоратися з психологічними травмами, подолати стресові ситуації, відновити внутрішній ресурс для подальшого розвитку. Психологічна реабілітація включає в себе індивідуальний підхід до кожного клієнта, оскільки кожен випадок є унікальним і вимагає особливих методик та підтримки (Лесков, 2006).

Термін «соціальна реабілітація» закріплений у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» і розглядається як комплекс заходів, метою яких є створення умов для активної участі особи в суспільному житті, відновлення її соціального статусу, а також здатності до самостійної діяльності в суспільстві та в родині (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», 2006).

Соціально-психологічна реабілітація – це комплексний процес, спрямований на відновлення людини після важких життєвих випробувань, стресових ситуацій чи травматичних подій. Мета цієї реабілітації – не лише поліпшення психологічного стану особистості, але й відновлення її здатності до повноцінної участі у соціальному житті. Цей вид реабілітації включає в себе різноманітні методи та заходи, що допомагають людині повернутися до звичного ритму життя, знайти нові ресурси та навчитися справлятися з труднощами (Титаренко, 2018).

Процес соціально-психологічної реабілітації має кілька основних напрямів:

1. Відновлення психічного здоров'я. Одним із перших кроків у реабілітації є допомога людині у подоланні внутрішніх психологічних труднощів. Це може включати роботу з тривожністю, депресією, зниженням самооцінки, почуттям провини або втратою сенсу життя. За допомогою індивідуальної та групової психотерапії, арт-терапії, тренінгів та інших методів фахівці сприяють покращенню емоційного

стану людини, допомагають подолати психологічні бар'єри та знайти нові життєві орієнтири.

2. Повернення соціальних навичок. Часто після травматичних подій чи життєвих криз людина відчуває труднощі у спілкуванні, уникання соціальних контактів або ізоляцію. Соціально-психологічна реабілітація включає тренінги, спрямовані на розвиток соціальних навичок, роботу з відновлення комунікативних здібностей, вміння співпрацювати, встановлювати й підтримувати стосунки. Завдяки цьому людина стає більш відкритою до інших, вчиться налагоджувати здорові міжособистісні зв'язки та відчуває підтримку від оточення.

3. Юридична підтримка та відновлення прав. Важливим компонентом реабілітації є забезпечення правової допомоги, якщо людина втратила певні права чи соціальний статус внаслідок своєї ситуації. Юридичний аспект може стосуватися як захисту інтересів особистості, так і сприяння у відновленні її прав. Це допомагає людині відчути підтримку з боку державних або громадських організацій, що також підсилює відчуття стабільності та безпеки.

4. Сприяння адаптації та інтеграції в суспільство. Після важких переживань людина може відчувати страх або невпевненість щодо повернення до звичних умов життя. Реабілітація допомагає знайти нові ресурси для адаптації в соціумі, стимулює інтерес до нових можливостей, навчає способів управління стресом і реагування на нові виклики. Вона сприяє розвитку здатності до самостійного прийняття рішень, формуванню життєвих планів, що є важливим аспектом для повноцінної інтеграції (Блінов & Степаненко, 2015).

Т. Титаренко виокремлює такі напрями соціально-психологічної реабілітації: персональний, інструментальний, просторовий, часовий (див. табл. 1).

Соціально-психологічна реабілітація необхідна людям, які стикаються зі значними труднощами у фізичному, психологічному чи соціальному аспектах життя внаслідок різних кризових ситуацій. Основні групи, яким потрібна соціально-психологічна реабілітація, включають:

1. Люди, які пережили травматичні події. Це можуть бути військові, які повернулися з зони бойових дій, жертви насильства, терористичних актів або природних катастроф. Вони часто потребують допомоги для відновлення психологічної рівноваги, подолання страхів та повернення до повноцінного життя.

2. Люди з інвалідністю та серйозними фізичними травмами. Втрата фізичних здібностей або обмеження рухливості потребують не лише фізичної, а й психологічної реабілітації, щоб людина могла адаптуватися до нових умов життя і зберегти позитивне ставлення до себе.

3. Особи з психічними та емоційними розладами – люди з депресією, тривожними розладами, посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) або іншими психічними порушеннями потребують допомоги для подолання емоційних труднощів, відновлення соціальних зв'язків та адаптації до звичайного життя.

4. Особи, які пережили втрату близької людини. Переживання втрати часто супроводжується емоційною кризою, що впливає на всі аспекти життя. Соціально-психологічна реабілітація допомагає впоратися з емоційним болем, адаптуватися до життя без близької людини та знайти новий сенс у повсякденній діяльності.

5. Люди, які переживають кризу середнього віку або інші життєві кризи – розлучення, втрата роботи, переїзд або інші зміни можуть призвести до стресу і втрати життєвих орієнтирів. Соціально-психологічна реабілітація допомагає подолати ці труднощі, розвинути нові навички та адаптуватися до змін;

Таблиця 1

Напрями соціально-психологічної реабілітації (Титаренко, 2018)

Персональний	Інструментальний	Просторовий	Часовий
Відновлення часткової цілісності особистості, її гармонії та здатності до саморегуляції	Відновлення зниженої самооцінки особистості, її здатності до самореалізації в різних сферах діяльності	Покращення комунікативної компетентності особистості, встановлення стосунків, подолання почуття відчуженості від оточення та конструктивне вирішення конфліктів	Охоплене ціннісно-смыслову сферу особистості, переоцінку цінностей, активізацію пошуку нових життєвих орієнтирів і сенсів

6. Особи похилого віку – люди, які стикаються з віковими змінами, такими як погіршення фізичного здоров'я, втрата соціальних ролей, зменшення соціальних зв'язків, часто потребують підтримки, щоб зберегти позитивний погляд на життя, уникнути ізоляції та зберегти активність.

7. Діти та підлітки, які пережили кризові ситуації. Соціально-психологічна реабілітація необхідна дітям, які були свідками насильства, розлучення батьків, булінгу або інших травмуючих подій. Робота з дітьми в цьому напрямку допомагає їм подолати негативний досвід і розвинути емоційну стійкість.

8. Родини, які переживають складні життєві обставини. Це можуть бути сім'ї, які переживають втрату, серйозні хвороби або проблеми з адаптацією в нових умовах. Для таких родин важливо відновити здорову емоційну атмосферу та взаємопідтримку, що сприяє гармонійному розвитку всіх членів сім'ї (Бочелюк, Панов, Жадленко & Руколянська, 2023).

Л. Гридковець зазначає, що псоціально-психологічна реабілітація охоплює кілька ключових компонентів:

1. Психологічна діагностика. На цьому етапі використовуються різні методики, такі як спостереження, тести й опитувальники, щоб визначити особистісні особливості, характер міжособистісних взаємодій та рівень розвитку пізнавальних процесів. На підставі зібраних даних формується план подальшої корекційної або консультативної роботи;

2. Психологічна просвіта та інформування. Це передбачає проведення первинних індивідуальних консультацій, тематичних лекцій, дискусій, групових ігор та фільмотерапії;

3. Психологічне консультування. Це процес, спрямований на підтримку людей, які знаходяться в межах психологічної норми, у їхній адаптації, особистісному розвитку та розкритті потенціалу. Серед форм консультування можуть бути індивідуальні, групові та сімейні консультації;

4. Психологічна підтримка та супровід. Цей напрямок включає соціально-психологічні тренінги, інтерактивні ігри, профорієнтаційні консультації, а також зустрічі в групах за спільними інтересами;

5. Психотерапія, яка може охоплювати різні методи, включаючи когнітивно-поведінкову

терапію, тілесно-орієнтовану терапію, логотерапію, аутогенне тренування (методи саморегуляції), психогімнастику, анімолтерапію, іпотерапію, ерготерапію (трудотерапію), ароматерапію і арттерапію (психодраму, музикотерапію, бібліотерапію, символдраму, пісочну терапію) та інші;

6. Групова робота, охоплює тренінги особистісного зростання, заходи з просвіти та психопрофілактики, сімейну психотерапію, різноманітні терапевтичні групи, заняття в майстернях, соціотерапію, ігротерапію, терапію кризових станів, поведінкову терапію, дискусійну терапію та багато іншого (Гридковець, 2015).

І. Ушакова та О. Чернова описують психологічну реабілітацію як комплекс заходів, спрямованих на відновлення й корекцію психологічних функцій, рис та особливостей особистості, а також створення умов для розвитку здорової та гармонійної особистості. Вони вважають, що психологічна реабілітація сприяє формуванню у пацієнта усвідомленого та активного залучення до процесу відновлення. У свою чергу, соціально-психологічна реабілітація має на меті повернення людині її прав, соціального статусу, здоров'я та працездатності, а також відновлення соціального середовища та умов життєдіяльності. Вона передбачає надання постраждалим соціальних гарантій, контроль за дотриманням соціальних пільг і формування позитивного ставлення громадськості (Ушакова & Чернова 2016).

В. Лєсков зазначає, що соціально-психологічна реабілітація – це система заходів, націлених на відновлення прав, соціального статусу, психічного здоров'я та дієздатності людини. Тут можна висвітлити кілька основних аспектів соціально-психологічної реабілітації:

1. Комплексний підхід (еабілітація охоплює широкий спектр заходів, що включає юридичну, соціальну та психологічну підтримку. Такий підхід забезпечує інтеграцію особистості в суспільне життя, враховуючи різноманітні аспекти її функціонування).

2. Відновлення прав і соціального статусу (особливий акцент робиться на повернення особі соціальної ролі та прав, які могли бути втрачені через психологічні або соціальні проблеми. Це підвищує рівень соціальної інтеграції, важливий для нормальної життєдіяльності та самореалізації).

3. Фокус на психічному здоров'ї (психологічний аспект реабілітації є критично важли-

вим, оскільки відновлення психічного здоров'я дозволяє людині ефективніше адаптуватися до соціуму, повернути впевненість у власних силах і налагодити соціальні контакти);

4. Повернення дієздатності (реабілітація сприяє розвитку та зміцненню навичок, необхідних для повноцінної участі в житті. Це забезпечує можливість самостійного функціонування, що є показником успішної адаптації й реабілітації).

Автор визначає соціально-психологічну реабілітацію як систему психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, спрямованих на відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, а також особистісного й соціального статусу (Лєсков, 2006).

Таким чином, соціально-психологічна реабілітація не лише відновлює окремі аспекти життя людини, але й сприяє її цілісній інтеграції в суспільство, роблячи її повноцінним учасником соціального життя.

О. Блінов називає основні етапи соціально-психологічної реабілітації:

1. Діагностичний етап – передбачає оцінювання функціонального стану поранених, їхніх психологічних характеристик, рівня напруги адаптаційних процесів, а також ступеня і природи психоемоційних порушень.

2. Лікувально-відновний етап – акцентується на розробці індивідуального підходу, враховуючи психоемоційні порушення у пораненого, з підбором відповідних психотерапевтичних методів впливу.

3. Професійно-відновний етап (соціальна адаптація) – орієнтований на відновлення втрачених навичок із застосуванням спеціалізованих тренажерів, апаратних і комп'ютерних технологій, а також на оцінку рівня відновлення професійної спроможності та працездатності (Блінов, 2015).

Змістом перелічених етапів є цілісний комплекс заходів соціально-психологічної реабілітації, який базується на трьох основних напрямках: психофізіологічному (цей напрям орієнтований на відновлення як фізичного, так і психофізіологічного стану людини. Він включає роботу з нервовою системою, регуляцію емоційних реакцій, зниження рівня стресу та відновлення загального енергетичного балансу. До заходів цього напрямку можуть входити фізична реабілітація, релаксаційні техніки, тре-

нування дихальних технік та вправи для зниження напруги. Метою є зміцнення фізичного здоров'я, що сприятиме відновленню психоемоційного стану), психокорекційному (основне завдання цього напрямку – допомогти людині подолати психологічні труднощі, пов'язані з емоційними переживаннями, страхами, тривожністю та іншими негативними психічними станами. У межах психокорекційного напрямку застосовуються різні види терапії, такі як когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, гештальт-терапія тощо. Це допомагає людині усвідомити та змінити свої негативні установки, знижує рівень тривожності та сприяє покращенню самооцінки. Психокорекційна робота спрямована на зміцнення внутрішніх ресурсів, які допоможуть краще справлятися з життєвими труднощами) та соціально-психологічному (цей напрям спрямований на відновлення здатності людини до взаємодії в соціальному середовищі, розвиток її комунікативних навичок та зміцнення соціальних зв'язків. Завдяки тренінгам з розвитку соціальних навичок, груповій терапії, командним вправам і підтримці в процесі адаптації людина повертається до активної соціальної участі. Соціально-психологічний напрям допомагає не лише відновити втрачені соціальні зв'язки, але й навчити людину краще будувати стосунки та підтримувати здорове спілкування, що сприяє зміцненню її позицій у суспільстві). Ці напрямки взаємопов'язані та доповнюють один одного, створюючи єдину систему, спрямовану на повноцінне відновлення фізичного, психічного та соціального стану особистості.

Т. Титаренко зазначає, що особливості соціально-психологічної реабілітації полягають у розробці та реалізації відновлювальних заходів, які охоплюють чотири основні напрями: персональний, інструментальний, просторовий та часовий. Персональний аспект націлений на відновлення часткової цілісності особистості, її збалансованості та здатності до саморегуляції. Інструментальний вектор орієнтований на підвищення самомотивації та можливостей особистості самореалізуватися у різних сферах діяльності. Просторовий напрям фокусується на покращенні комунікативних навичок, налагодженні міжособистісних стосунків, подоланні почуття ізоляції та конструктивному вирішенні конфліктів. Часовий аспект спрямований на переосмислення цінностей, активізацію

пошуку нових життєвих орієнтирів і сенсів (Титаренко, 2018).

Сучасні дослідники пропонують різноманітні соціально-психологічні технології для реабілітації особистості. Ю. Бриндіков виділяє технології, такі як ігрова, пісочна, театральна, танцювально-рухова, музикотерапевтична, казкотерапія та фототерапія (Бриндіков, 2018). Б. Лазоренко використовує моделювання змісту психотравми, технології нормалізації емоцій, прийняття негативних станів та психодраму (Лазоренко, 2018). Т. Ларіна описує техніки відновлення ресурсів життєздатності, включно з реконструкцією реабілітаційних та безпечних навичок (Ларіна, 2018). М. Чернявська пропонує технології для подолання відчуження, такі як відновлення діалогу із світом та собою (Чернявська, 2018), а К. Мирончак акцентує на технологіях прийняття втрати і локалізації життєвих ресурсів, включаючи медійні методи (Мирончак, 2018). В. Бочелюк, М. Панов, І. Жадленко та Н. Руколянська класифікують ці технології за методичними підходами (психодрама, арт-терапія, когнітивні методи), за метою (психодіагностика, психотерапія, психокорекція), симптоматикою (робота з фобіями, емоційними станами) та за групами осіб (учасники бойових дій, переселенці, жінки, які зазнали насильства, діти) (Бочелюк, Панов, Жадленко & Руколянська, 2023).

Загалом, соціально-психологічні технології реабілітації особистості включають різні прийоми, методи, техніки та інтервенції, що застосовуються для підтримки та відновлення життєздатності особистості. Форми колективної комунікації, у яких реалізуються ці технології, можуть варіюватися: від групової роботи до стратегічних сесій і майстер-планів розвитку соціально-психологічної реабілітації як окремої галузі. Також важливо використовувати соціально-психологічні знання, теорії та інструменти для покращення суб'єктивного благополуччя людини, що є важливим елементом реабілітаційного процесу.

Т. Титаренко виділяє три ключові етапи процесу соціально-психологічного відновлення особистості: підготовчий, базовий і підтримувальний. Для кожного етапу рекомендується застосовувати певні реабілітаційні технології, що включають відповідні методики. Ефективне проходження кожного етапу можливе лише при

гармонійному поєднанні процедурних і технічних аспектів реабілітації з ціннісно-смысловими елементами, які сприяють зміцненню та відновленню психологічного здоров'я особистості.

Т. Титаренко пропонує використовувати різні технології на кожному етапі реабілітації особистості, що забезпечують комплексний підхід до соціально-психологічного відновлення:

1. Підготовчий етап. На цьому етапі рекомендовано використовувати технології для подолання низької мотивації до змін у житті. Основні методи включають:

- технологія посилення мотивації (стимулювання прагнення до змін через позитивні спогади, приклади надихаючих історій);
- технологія пошуку ефективних мотиваторів (методики уявлення бажаного майбутнього, мобілізація ресурсів для подолання труднощів);
- технологія розширення уваги (аналіз щоденних дій, подолання надмірної фокусованості на проблемах, розвиток рефлексії для поліпшення самосвідомості).

2. Базисний етап. Основний акцент на цьому етапі робиться на відновленні здатності до творчого планування майбутнього. Рекомендовані методи:

- технологія відновлення творчого планування (прийняття виважених і відповідальних рішень);
- технологія тестування нового життєвого проекту (реалізація актуальних завдань);
- технологія успішного виконання завдань (адаптація до мирного життя через практичне відпрацювання необхідних навичок).

Основні техніки на цьому етапі включають: формування відповідальності за власне життя, пробудження інтересу до нових можливостей, аналіз існуючих ресурсів і обмежень, зміна перспективи у власних спогадах, подолання хаотичності спогадів і зміна оцінки життєвого досвіду.

3. Завершальний етап. В якості профілактичних і підтримувальних засобів використовуються універсальні технології, які перетворюють лінійну послідовність реабілітаційних заходів на циклічний процес. Головна технологія – численних переінтерпретацій травматичних спогадів, яка допомагає пацієнтам переосмислити свій досвід і знайти нові значення у травматичних спогадах.

Науковиця зазначає, що використання зазначених технологій може відбуватися в різних

форматах: індивідуальна або групова робота, щотижневі сесії, тематичні майстер-класи або кількадевні тренінги. Це різноманіття форм роботи дозволяє адаптувати реабілітаційні процеси до конкретних потреб учасників (Титаренко, 2018).

- **принцип індивідуалізації** передбачає адаптацію реабілітаційних заходів до конкретних потреб і запитів осіб з інвалідністю;

- **принцип оперативності** полягає у своєчасному виявленні змін і особливостей психічних процесів, що відбуваються, і наданні допомоги при появі психічних порушень;

- **принцип єдності психосоціальних і психофізіологічних методів** підкреслює важливість інтеграції та взаємодоповнюваності методів реабілітації та терапії;

- **принцип послідовності й ієрархічності** означає необхідність дотримання чітко структурованого плану реабілітації з можливістю його коригування за необхідності;

- **принцип партнерства** орієнтований на співпрацю осіб з інвалідністю з психологами чи реабілітологами;

- **принцип відповідності** передбачає, що реабілітаційні заходи повинні відповідати адаптаційним можливостям людини і враховувати зміни в цих можливостях (Кравченко, 2019).

Загалом, соціально-психологічна реабілітація – це комплексний, багатовимірний процес, що не обмежується лише психологічною підтримкою, але охоплює і соціальні, і правові, і адаптаційні аспекти. Вона надає людині можливість не тільки відновити своє життя після важких випробувань, а й набути нових навичок, відкрити нові можливості, зміцнити соціальні зв'язки і стати активним учасником соціального життя.

На основі теоретичного конструкту можемо виокремити такі основні аспекти соціально-психологічної реабілітації, які спрямовані на всебічне відновлення особистості після кризових або травматичних ситуацій:

1. Психологічний аспект, що спрямований на відновлення емоційного благополуччя, роботи з тривогою, депресією, стресом та іншими психічними порушеннями. Цей аспект охоплює психотерапевтичну підтримку, індивідуальне та групове консультування, які допомагають особистості відновити внутрішню рівновагу, впевненість у собі та знизити негативні психологічні симптоми.

2. Соціальний аспект, який орієнтований на відновлення соціальних навичок та інтеграцію особистості в суспільство. Це включає розвиток комунікативних здібностей, відновлення стосунків із соціальним оточенням, здатність до ефективної взаємодії з іншими людьми, а також підтримку у відновленні соціального статусу та ролей, втрачених внаслідок травматичних подій.

3. Педагогічний аспект, метою якого є підвищення освітнього та професійного рівня людини, набуття нових знань, навичок і умінь, що допоможуть їй адаптуватися до нових умов і відновити активну участь у професійній і суспільній діяльності. Також цей аспект допомагає розвивати особистісні ресурси для подолання кризових ситуацій.

4. Медичний аспект (хоча не є основним) – може бути необхідним для стабілізації загального фізичного стану, оскільки фізичне самопочуття безпосередньо впливає на психічне здоров'я. Медична допомога може включати фармакотерапію, фізичну реабілітацію та інші заходи, які полегшують процес соціально-психологічної реабілітації.

5. Юридичний аспект, який зосереджений на відновленні прав особистості, які могли бути порушені, наданні юридичної підтримки та захисту. Це може бути важливо для осіб, які втратили соціальний статус або права через обставини, що травмували психіку. Юридична допомога може надаватися через соціальні служби та підтримувати людину в її прагненні до нормального функціонування в суспільстві.

6. Особистісний аспект, що передбачає роботу з самосприйняттям, самооцінкою та особистісними ресурсами, сприяючи розвитку позитивного ставлення до себе, відновленню життєвих цілей і сенсу. Цей аспект допомагає людині повернути віру у власні сили та зміцнити внутрішні ресурси для подолання труднощів і успішної адаптації в суспільстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціально-психологічна реабілітація – це процес відновлення та адаптації особистості, який включає використання психологічних і соціальних методів для подолання наслідків травматичних подій, стресу або психологічних розладів. Ця реабілітація спрямована на відновлення соціальної функції особистості, поліпшення психоемоційного стану та покращення якості життя.

Соціально-психологічна реабілітація є важливим компонентом процесу відновлення особистості після пережитих травм або стресів. Її основною метою є допомога індивідам у відновленні соціальних зв'язків, покращенні психоемоційного стану та адаптації до змін у житті. Однією з основних задач соціально-психологічної реабілітації є підвищення комунікативної компетентності. Це допомагає людям налагоджувати стосунки, вирішувати конфлікти та уникати почуття відчуження від оточення.

Соціально-психологічна реабілітація передбачає інтеграцію різних методів і технік, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості особистості та специфіку її переживань. Це може включати психологічну діагностику, консультування, психотерапію та групову роботу.

Реабілітація підкреслює значення соціальної підтримки у процесі відновлення. Підтримка з боку родини, друзів та громади є критично важливою для ефективного подолання травматичних переживань і відновлення психологічного благополуччя.

Було виокремлено наступні основні аспекти соціально-психологічної реабілітації:

- діагностика і оцінка – визначення рівня психологічних проблем, соціальної адаптації та комунікативних навичок особистості;
- консультування – індивідуальні або групові консультації, що допомагають людям розібратися у своїх переживаннях, емоціях і стосунках;
- психотерапія – використання різних терапевтичних підходів (когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, групова терапія) для подолання психологічних труднощів;
- соціальна підтримка – забезпечення підтримки з боку родини, друзів, соціальних служб і громади для покращення соціальних зв'язків;
- навчання комунікативним навичкам – розвиток здатності до ефективного спілкування та взаємодії з іншими людьми, що сприяє налагодженню стосунків;
- адаптація до нових умов – допомога особі в пристосуванні до змін у житті, забезпечення нових життєвих орієнтирів та цінностей.

Загалом, соціально-психологічна реабілітація є важливою складовою процесу відновлення після травми або кризи, оскільки вона допомагає не лише поліпшити психоемоційний стан, а й забезпечити успішну інтеграцію осо-

бистості в суспільство. Важливо наголосити, що соціальна робота відіграє ключову роль у цьому процесі, оскільки забезпечує комплексний підхід до реабілітації, поєднуючи психологічну підтримку, соціальну допомогу та сприяння адаптації особистості до нових життєвих умов.

Перспективами подальших досліджень є актуальність теми соціально-психологічної реабілітації в контексті війни України з росією. Подальші дослідження цього напрямку можуть зосередитися на кількох ключових напрямках. По-перше, важливо оцінити масштаби психологічних травм серед різних груп населення, таких як військовослужбовці, ветерани, переселенці та цивільні особи, які постраждали від бойових дій. Це дозволить виявити специфічні потреби кожної групи та розробити відповідні програми підтримки.

По-друге, необхідно досліджувати ефективність нових методів соціально-психологічної реабілітації, адаптуючи існуючі підходи до умов війни, такі як арт-терапія та когнітивно-поведінкова терапія. Дослідження також можуть зосередитися на ролі соціальної підтримки, вивчаючи, як громади, родина та соціальні мережі можуть підтримувати процес реабілітації, а також аналізувати ефективність різних форм такої підтримки. Окрім того, дослідження впливу культури та національної ідентичності на психологічну реабілітацію можуть стати важливими, оскільки війна може змінити сприйняття себе та оточення. Вивчення динаміки групових програм реабілітації також є актуальним, адже групові підтримуючі заходи можуть сприяти індивідуальному відновленню.

Зростання використання цифрових платформ для психологічної підтримки відкриває нові горизонти для досліджень, пов'язаних із розробкою та оцінкою онлайн-реабілітаційних програм, що можуть бути доступні для людей, які зазнали травм. На завершення, вивчення міжнародного досвіду країн, які пережили подібні конфлікти, може надати цінні уроки для формування ефективних програм реабілітації в Україні. Таким чином, дослідження у сфері соціально-психологічної реабілітації в умовах війни можуть суттєво сприяти розвитку стратегій підтримки населення, забезпечуючи ефективніше відновлення та інтеграцію в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блінов О. А., Степаненко А. А. Основні напрямки психологічної реабілітації поранених військовослужбовців. *Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції (Львів, 14–15 травня 2015 року). Львів : АСВ, 2015. С. 234–235.
2. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Жадленко І. О., Руколянська Н. В. Соціально-психологічні технології реабілітації особистості. 2023. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/8319/8364>
3. Бриндіков Ю. Л. Теорія і практика реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2018. 426 с.
4. Верховна Рада України. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
5. Верховна Рада України. Закон України. «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>
6. Гридковець Л. М. Реабілітаційна психологія. Київ : КІБіТ, 2015. 42 с.
7. Кравченко О. Соціально-психологічна реабілітація студентської молоді як завдання закладу вищої освіти. *PSC Proceedings*. 2019. С. 38.
8. Лазоренко Б. П. Соціально-психологічна реабілітація та реадaptaція волонтерів : емпірична оцінка ефективності технології парадоксу. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 42. С. 148–159.
9. Ларіна Т. О. Соціально-психологічна реабілітація особистості : покрокове набуття життєздатності. 2018. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724011/1/199-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-419-1-10-20210123.pdf>
10. Лесков В. О. Теоретичні основи соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України*. № 5–6. Одеса : Видавництво Південного наукового центру АПН України, 2006. С. 56–59.
11. Мирончак К. В. Стратегія відновлення самоефективності особистості при переживанні втрати. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/348706986_Strategia_vidnovlenna_samoeftivnosti_osobistosti_pri_perezivanni_vtrati/fulltext/64137bee66f8522c38ad93fc/Strategia-vidnovlenna-samoeftivnosti-osobistosti-pri-perezivanni-vtrati.pdf
12. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навчальний посібник. Т. 2. Київ, 2018. 240 с. URL: <https://www.osce.org/uk/projectcoordinator-in-ukraine/430829?download=true>
13. Титаренко Т. М. Соціально-психологічна реабілітація особистості: етапи, технології, техніки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 41. С. 157–167.
14. Ушакова І. М., Чернова О. В. Проблема психологічної реабілітації працівників ДСНСУ, які виконували свої професійні обов'язки в зоні збройного конфлікту. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 19. 2016. С. 242–251.
15. Чернявська М. О. Технології подолання відчуження в учасників бойових дій. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 42 (45), 2018. С. 169–178.
16. Frain M., Bethel M., Bishop M. A roadmap for rehabilitation counseling to serve military veterans with disabilities. *Journal of Rehabilitation*. 2010. 76(1). 13–21.
17. Morina N. The role of experiential avoidance in psychological functioning after war-related stress in Kosovar civilians. *Journal of Nervous and Mental Diseases*. 2007. 195 (8). 697–700.
18. Mollica R., McDonald L. Refugees and mental health (Old stereotypes, new realities). *UN Cronicle*, 2002. 39 (2). Retrieved from: <https://www.questia.com/magazine/1G1-91088424>

REFERENCES:

1. Blinov, O. A., & Stepanenko, A. A. (2015). Osnovni napriamky psykhologichnoi reabilitatsii poranenykh viiskovoslužbovtiv [Main directions of psychological rehabilitation of wounded servicemen]. *Perspektivy rozvytku ozbroiennia ta viiskovoi tekhniki Sukhoputnykh viisk* : Zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii (Lviv, 14–15 travnia 2015 roku) – Perspectives of the Development of Weapons and Military Equipment of the Land Forces: Collection of Abstracts of the International Scientific and Technical Conference (Lviv, May 14–15, 2015) (pp. 234–235). Lviv : ASV. [in Ukrainian].
2. Bocheliuk, V. Y., Panov, M. S., Zhadlenko, I. O., & Rukolianska, N. V. (2023). Sotsialno-psykhologichni tekhnologii reabilitatsii osobystosti [Social and psychological rehabilitation technologies of personality]. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/8319/8364>. [in Ukrainian].
3. Bryndikov, Yu. L. (2018). Teoriia i praktyka reabilitatsii viiskovoslužbovtiv – uchasnykiv boiovykh dii v systemi sotsialnykh sluzhb [Theory and practice of rehabilitation of combatant military personnel in the system of social services] (Doctoral dissertation). Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada Ukrainy. (n.d.). Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini» [Law of Ukraine «On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (n.d.). Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia» [Law of Ukraine «On Rehabilitation in the Field of Health Care»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> [in Ukrainian].
6. Hrydkovets, L. M. (2015). Reabilitatsiina psykholohiia [Rehabilitation psychology]. Kyiv : KIBiT [in Ukrainian].
7. Kravchenko, O. (2019). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiya studentskoi molodi yak zavdannia zakladu vyshchoi osvity [Social and psychological rehabilitation of student youth as a task of higher education institution]. *PSC Proceedings*, 38 [in Ukrainian].
8. Lazorenko, B. P. (2018). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiya ta readaptatsiya volonteriv: empirychna otsinka efektyvnosti tekhnolohii paradoksu [Social and psychological rehabilitation and readaptation of volunteers: empirical evaluation of the effectiveness of the paradox technology]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific Studies in Social and Political Psychology*, (42), 148–159 [in Ukrainian].
9. Laryna, T. O. (2018). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiya osobystosti: pokrokovе nabuttia zhyttiezdatsnosti [Social and psychological rehabilitation of personality: step-by-step acquisition of viability]. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724011/1/199-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-419-1-10-20210123.pdf> [in Ukrainian].
10. Lieskov, V. O. (2006). Teoretychni osnovy sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv [Theoretical foundations of social and psychological rehabilitation of military personnel]. *Nauka i osvita – Science and Education: Scientific and Practical Journal of the Southern Scientific Center of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, (5–6), 56–59. Odesa: Vydavnytstvo Pivdennoho naukovoho tsentru APN Ukrainy [in Ukrainian].
11. Myronchak, K. V. (2018). Stratehiia vidnovlennia samoefektyvnosti osobystosti pry perezhyvanni vtraty [Strategy for restoring personality self-efficacy in experiencing loss]. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/348706986_Strategia_vidnovlennia_samoefektyvnosti_osobystosti_pri_perezivanni_vtrati/fulltext/64137bee66f8522c38ad93fc/Strategia-vidnovlennia-samoefektyvnosti-osobystosti-pri-perezivanni-vtrati.pdf [in Ukrainian].
12. Osnovy reabilitatsiinoi psykholohii: podolannia naslidkiv kryzy [Fundamentals of Rehabilitation Psychology: Overcoming the Consequences of Crisis] (Vol. 2). (2018). Kyiv. 240 p. Retrieved from <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/430829?download=true> [in Ukrainian].
13. Tytarenko, T. M. (2018). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiya osobystosti: etapy, tekhnolohii, tekhniki [Social and psychological rehabilitation of personality: stages, technologies, techniques]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific Studies in Social and Political Psychology*, (41), 157–167. [in Ukrainian].
14. Ushakova, I. M., & Chernova, O. V. (2016). Problema psykholohichnoi reabilitatsii pratsivnykiv DSNSU, yaki vykonuvaly svoi profesiini oboviazky v zoni zbroinoho konfliktu [The problem of psychological rehabilitation of SESU employees who performed their professional duties in the armed conflict zone]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii – Problems of Extreme and Crisis Psychology*, (19), 242–251. [in Ukrainian].
15. Cherniavska, M. O. (2018). Tekhnolohii podolannia vidchuzhennia v uchasnykiv boiovykh dii [Technologies for overcoming alienation in combat participants]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific Studies in Social and Political Psychology*, 42(45), 169–178. [in Ukrainian].
16. Frain, M., Bethel, M., & Bishop, M. (2010). A roadmap for rehabilitation counseling to serve military veterans with disabilities. *Journal of Rehabilitation*, 76(1), 13–21.
17. Morina, N. (2007). The role of experiential avoidance in psychological functioning after war-related stress in Kosovar civilians. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 195(8), 697–700.
18. Mollica, R., & McDonald, L. (2002). Refugees and mental health (Old stereotypes, new realities). *UN Chronicle*, 39(2). Retrieved from <https://www.questia.com/magazine/1G1-91088424>.

УДК 378.011.3-057.87:316.61-027.233.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.15>

Ірина НОХРИНА

аспірантка, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0009-0004-3955-4489

Бібліографічний опис статті: Нохріна, І. (2025). Теоретико-методологічні основи вивчення соціальної успішності у студентському середовищі. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 105–112, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.15>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз феномену соціальної успішності студентської молоді, розглянутий через призму різних наукових дисциплін. Проведено систематизацію основних теоретико-методологічних засад дослідження соціальної успішності у філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному та економічному аспектах. На основі ґрунтовного аналізу наукових праць провідних дослідників висвітлено багатогранність концепції соціальної успішності та її фундаментальне значення для розвитку студентської молоді в умовах сучасного суспільства. Детально розглянуто ключові фактори впливу на формування соціальної успішності, серед яких виділено зовнішні (соціальне визнання, досягнення, професійний розвиток, економічний чинник) та внутрішні аспекти (особистісні ресурси, мотивація, самостійність, адаптивність). Значну увагу приділено міждисциплінарній природі досліджуваного феномену та його визначальній ролі у формуванні майбутнього соціального становища студентів. У результаті дослідження встановлено, що соціальна успішність виступає не лише важливим чинником стабільного розвитку суспільства, але й ключовим аспектом життя студентської молоді, який визначає як їхні академічні досягнення, так і подальшу соціальну реалізацію в професійній сфері. Виявлено, що формування соціальної успішності потребує комплексного підходу, який враховує взаємодію особистісних характеристик студентів із соціальним середовищем та освітнім простором. Особливий акцент зроблено на значенні соціальної успішності для розвитку професійних компетенцій та адаптивних здібностей студентів в умовах динамічних соціальних змін.

Ключові слова: соціальна успішність, успіх, студентська молодь, соціальна адаптація, особистісний розвиток, професійна компетенція, заклад вищої освіти.

Iryna NOKHRINA

Postgraduate Student at the Social Work Program, Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0009-0004-3955-4489

To cite this article: Nokhrina, I. (2025). Teoretyko-metodolohichni osnovy vyvchennia sotsialnoi uspishnosti u studentskomu seredovyshchi [Theoretical and methodological foundations of studying social success in the student environment]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 105–112, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.15>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STUDYING SOCIAL SUCCESS IN THE STUDENT ENVIRONMENT

The article provides a comprehensive theoretical analysis of the phenomenon of social success of student youth, viewed through the prism of various scientific disciplines. The main theoretical and methodological foundations of the study of social success in the philosophical, sociological, psychological, pedagogical and economic aspects are systematized. Based on a thorough analysis of the scientific works of leading researchers, the article highlights the versatility of the concept of social success and its fundamental importance for the development of student youth in modern society. The key factors influencing the formation of social success are considered in detail, including external (social recognition, achievements, professional development, economic factor) and internal aspects (personal resources, motivation, independence, adaptability). Considerable attention is paid to the interdisciplinary nature of the phenomenon under study and its decisive role in shaping the future social status of students. The study has established that social success is not only an important factor in the stable development of society, but also a key aspect of the life of students, which determines

both their academic achievements and further social realization in the professional sphere. It is found that the formation of social success requires an integrated approach that takes into account the interaction of students' personal characteristics with the social environment and educational space. Particular emphasis is placed on the importance of social success for the development of professional competencies and adaptive abilities of students in the context of dynamic social change.

Key words: social success, success, student youth, social adaptation, personal development, professional competence, higher education institution.

Актуальність проблеми. Соціальна успішність є ключовою темою в сучасних соціальних науках, яка охоплює різноманітні аспекти індивідуального та колективного життя. Соціальна успішність становить ключовий компонент життєдіяльності студентів, який не обмежується лише їхніми досягненнями в навчальному середовищі, а й визначає їхню майбутню позицію в суспільстві. Цей феномен виступає каталізатором розвитку як особистісних якостей, так і фахових навичок, створюючи підґрунтя для ефективної інтеграції в соціальні структури та максимальної реалізації індивідуальних можливостей кожного студента. Розуміння цього феномену вимагає міждисциплінарного підходу, включаючи психологію, соціологію, педагогіку та інші науки. Соціальна успішність молоді студентського віку виступає визначальною складовою стабільного суспільного прогресу. В умовах сучасності, що відзначається прискореними процесами соціальної трансформації та глобальної інтеграції, перед системою освіти постає критичне завдання – формування особистостей, спроможних досягати життєвих успіхів у різноманітних сферах. Ґрунтовне вивчення процесів формування соціальної успішності розкриває засоби, якими можна озброїти молодь для їхньої самореалізації та суспільної користі. У статті проаналізуємо феномен соціальної успішності через призму різних наукових підходів та визначимо ключові фактори, що зумовлюють її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях Л. Бевзенко, К. Мангейма, Н. Проскурки, С. Ципко та А. Яреми основним фактором соціального успіху визначається зовнішній аспект діяльності особистості. До таких аспектів належать прагнення до досягнення продуктивних результатів, ефективність соціальних дій, об'єктивні критерії розвитку особистості, соціальне визнання, соціальне лідерство, конкуренція, сприятливі умови зовнішнього світу, суспільна оцінка, реалізація соціальної практики, об'єктивні досягнення в соціально значущій діяльності, а також вклю-

чення в соціальну культуру, політику, стратифікаційний профіль, соціальний та економічний показник і професійний розвиток.

Натомість, у роботах О. Маркозової та Л. Сохань акцент робиться на внутрішніх аспектах діяльності особистості. До них відносяться мобілізація особистісних ресурсів, власна ініціатива, використання можливостей соціуму, самостійність, мотивація, людський і особистісний капітали, правильний вибір засобів для досягнення соціально значущих цілей та способів життя й діяльності.

Л. Бевзенко розглядає соціальну успішність як здатність випускників шкіл досягати поставлених цілей у дорослому житті. У своєму дослідженні вона розробила систему ресурсів, яка допомагає зрозуміти, які фактори сприяють досягненню такого успіху. Основна ідея полягає в тому, що соціальна успішність молоді залежить від різних ресурсів, які вони накопичують під час навчання та які можуть використовувати після закінчення школи для досягнення своїх життєвих цілей і самореалізації в суспільстві.

Мета дослідження полягає в комплексному теоретико-методологічному аналізі феномену соціальної успішності студентської молоді, систематизації наукових підходів та визначення ключових факторів соціальної успішності.

Виклад основного матеріалу. Ідеї соціальної успішності можна простежити в історії людства від давніх часів. Філософи античності, такі як Аристотель і Платон, розглядали соціальну успішність як складову етичного життя. В середньовіччі соціальна успішність була тісно пов'язана з релігійними поглядами на доброчесність та моральність. В епоху Просвітництва соціальна успішність стала розглядатися у контексті соціальних контрактів та суспільного блага.

У сучасному науковому дискурсі існує широкий спектр інтерпретацій поняття соціальної успішності, що відображають множинність теоретичних перспектив та дослідницьких парадигм. Серед ключових концептуальних підходів до розуміння цього феномену можна виокремити:

1. Філософський підхід. Поняття «успіх» тісно пов'язане з проблемою самовизначення особистості та реалізації її «проекту буття» чи життєвого призначення. Успіх сприймається як вирішення питання сенсу життя, в той час як сенс життя виступає відображенням уявлень про успіх. Це поняття асоціюється не лише з зовнішніми факторами та обставинами, корисністю і практичною доцільністю, як це зазначають Н. Макіавелі, Ж. Кальвін, У. Цвінглі, а також ідеологи утилітаризму та представники прагматизму, такі як Ч. Пірс, У. Джеймс і Д. Дьюї, але й із внутрішнім станом рівноваги, гармонії та спокою, що передбачає відсутність тривог і страждань. У цьому контексті успіх корелює з поняттям щастя, яке досліджували філософи, такі як Епікур, Лао Цзи, Чжуан Цзи та Б. Спіноза (Ярема, 2010).

2. Соціологічний підхід. Соціальна успішність визначається через рівень соціальної інтеграції, статусу та ролі індивіда в суспільстві. Вона залежить від доступу до ресурсів, участі в соціальних зв'язках та здатності впливати на соціальні процеси. Соціологічний підхід до вивчення феномена успіху ґрунтується на дослідженнях таких науковців, як М. Вебер, В. Зомбарт, Й. Шумпетер, К. Мангейм, А. Хоннет, В. Бакштановський, Г. Батигін, Г. Тульчинський, які аналізували природу та структуру успіху. Окрему увагу приділено питанням життєвого самовизначення та досягнення життєвого успіху в роботах Є. Головахи та Л. Сохань, а Л. Бевзенко досліджувала соціокультурні чинники, що впливають на досягнення успіху (Бевзенко, 2012). Стратегії життєвого успіху в умовах суспільних трансформацій розглядалися в працях С. Бабенка, тоді як життєві стратегії та типології особистостей у контексті успіху були предметом досліджень О. Злобіної та І. Городняка (Городняк, 2008).

3. Психологічний підхід. У психології соціальна успішність розглядається як здатність особистості до самореалізації, підтримання емоційної стабільності та побудови ефективних міжособистісних відносин. Ключовими компонентами цього феномена є рівень самооцінки, розвинені соціальні навички та здатність до адаптації в різних соціальних умовах. Цей підхід до дослідження особистісної успішності відображений у працях засновників концепції мотивації досягнення, серед яких Дж. Аткинсон, В. У. Майер, Х. Хекхаузен, Ф. Мак-Клелланд та Д. Гольман (Боровинська, 2017).

4. Педагогічний підхід. У сучасній педагогіці основний фокус спрямований на процеси навчання та виховання, а також на розробку ефективних методів і стратегій, що сприяють формуванню соціальних компетенцій та забезпеченню академічної успішності. Значна увага приділяється інтерактивним підходам, розвитку критичного мислення та творчого потенціалу учнів. До кінця XX століття концепція успіху особистості в педагогічній науці здебільшого обмежувалася створенням методичних інструментів для виконання дидактичних завдань. Однак у сучасному підході акцент зміщено на виховання особистості, орієнтованої на досягнення як індивідуальних, так і соціально значущих результатів, із пріоритетом самоактуалізації та постійного самовдосконалення протягом життя (Стрижак, 2020). Ці принципи отримали теоретичне обґрунтування у працях І. Беґа та знайшли подальший розвиток у роботах Ж. Петровича, В. Кириченка, В. Нечерди та І. Савельчук.

5. Економічний підхід. У сфері економіки соціальну успішність визначають через досягнення матеріального добробуту, стабільний рівень доходів та економічну впевненість. До її складових також належить доступ до якісної освіти, медичних послуг та інших соціальних благ. Науковці Д. Карнегі, Ф. Девіс, Р. Фішер, Н. Хілл та У. Юрі підкреслюють цінність ефективної комунікації в бізнесі та розглядають успіх як здатність індивіда реалізовувати власну ціль. О. Карльє, Н. Дріс і Р. Пеперманс акцентують на самореалізації як ключовому показнику успіху, який оцінюється як самою особистістю, так і її соціальним оточенням. З їхньої точки зору, успішна людина – це активна й наполеглива особистість, яка досягла значних результатів у матеріальному добробуті, професійній зростанні та суспільному визнанні, що забезпечує їй можливість отримувати задоволення від різних життєвих благ (Ткачук, 2011).

Таким чином, кожен із підходів вносить свій внесок у формування цілісного уявлення про соціальний успіх як багатогранне явище, що охоплює різні аспекти індивідуального та суспільного життя.

Нижче наведено ключові визначення різних науковців поняття «соціальної успішності», що представлені в межах філософського, соціологічного, педагогічного психологічного та економічного підходу (див. табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальні підходи до визначення соціальної успішності

Філософський підхід	
М. Бойченко (2014)	соціальна успішність – внутрішня єдність та самоповага людини проявляється через її моральну стійкість та вірність власним принципам. Суспільні норми та ідеали, які поділяються певною спільнотою, формують основу соціальної взаємодії. Індивідуальні моральні орієнтири, зокрема правдивість у словах та вчинках, відображають глибинне переконання особистості та розвиток її поведінки.
М. Довга Г. Михайлишин (2017)	багатогра́нний комплекс, що розвивається та збагачується течією життєвого шляху людини. Вона формується через поєднання оптимістичного світогляду, свідомо обраного способу життя, конкурентного руху до поставлених цілей та всебічного особистісного розвитку, де всі складові перебувають у взаємній рівновазі.
Соціологічний підхід	
А. Ярема (2010)	позитивний результат реалізації соціальних практик агента в певному полі діяльності із досягнення соціально значущих цілей легітимними засобами, який супроводжується оцінкою з боку суспільства в формі схвалення чи визнання
С. Ципко (2011)	невід’ємний елемент суспільних норм та альтернатива взаємодії з втіленням соціальних програм та ініціатив у реальному житті. Разом вони створюють розподіл системи суспільних груп за високими показниками, що в результаті показують ключові особливості та характерні риси певного суспільства в конкретний історичний період.
І. Городняк (2008)	соціальна успішність розвивається шляхом взаємодії внутрішніх якостей особистості (характеру, здібностей, особистісних рис і соціального статусу) з зовнішнім середовищем, де людина може виявити себе, розкрити свій потенціал та досягти успіху. Оптимальне співвідношення між індивідуальними характеристиками та сприятливими соціальними умовами визначає рівень успішності людини в суспільстві.
К. Мангейм (1952)	досягнення особистості, продуктивне втілення можливостей, гарний результат, отриманий унаслідок цілеспрямованої діяльності.
Педагогічний підхід	
К. Безрук (2020)	об’єктивний результат і суб’єктивне сприйняття успіху тісно взаємопов’язані. Об’єктивний успіх залежить від інтелекту, сили волі, мотивації, впевненості та соціальних навичок. Суб’єктивне відчуття успіху формується на основі особистого емоційного ставлення до власних досягнень..
І. Коваль (2017)	соціальна успішність визначається комбінацією зовнішніх і внутрішніх факторів. Зовнішні фактори включають матеріальну забезпеченість, комфортні умови праці й навчання, сімейне благополуччя, повагу оточуючих, здоров’я та чіткі життєві цілі. Внутрішні фактори охоплюють цілеспрямованість, працелюбність, впевненість у собі, чесність, самодисципліну та відповідальність.
Психологічний підхід	
О. Грінченко (2012)	залежить від рівня соціального оптимізму, оскільки позитивне сприйняття суспільних процесів, віра у власні можливості та здатність долати труднощі сприяють активній взаємодії з соціумом, реалізації особистісного потенціалу та досягненню поставлених цілей.
Ю. Ільїна (2008)	діяльність, яка супроводжується певним станом, спрямована назовні або всередину, і веде суб’єкта до досягнення бажаного результату. Цей результат може бути перевірений об’єктивно або суб’єктивно, з прогнозованими чи допустимими витратами, і на певний термін. Така діяльність дозволяє виділити модель, що призводить до успішних результатів, і може бути повторена.
Економічний підхід	
А. Сен (1999)	визначається здатністю людей досягати такого рівня добробуту, який вони вважають прийнятним для себе. Ключовим елементом цього підходу є орієнтація на розвиток особистості та її потенціалу.
Дж. Стігліц (2012)	соціальний успіх вимагає оцінки не лише через економічні показники, як ВВП, але й через забезпечення соціальної рівності та справедливості.
Т. Єфименко (2021)	передбачає забезпечення стабільних доходів, доступності робочих місць, розвиток підприємницької діяльності та зниження рівня бідності, а також рівні можливості для отримання освіти, медичної допомоги та соціальних послуг. Економічна стійкість слугує фундаментом для соціального благополуччя, що є ключовим елементом досягнення соціальної успішності.
В. Панченко (2023)	соціальна успішність передбачає розвиток соціального капіталу, впровадження інновацій, зростання людського потенціалу та досягнення економічної рівності.

Таким чином, різні науковці пропонують різноманітні визначення соціальної успішності, однак загальноприйняті концепції переважно

концентруються на двох взаємопов’язаних аспектах: здатності особистості ефективно досягати поставлених цілей у соціальному

середовищі та отримувати позитивну оцінку й визнання своїх досягнень з боку суспільства. Соціальний успіх можна розглядати через кілька ключових вимірів: він охоплює не лише професійні здобутки, але й гармонійні міжособистісні взаємини та громадську активність. Соціальна успішність нерозривно пов'язана з особистісною самореалізацією, яка виявляється у максимальному розкритті індивідуальних здібностей та втіленні прагнень у соціальному середовищі. Вона включає значний особистий і професійний ріст, а також здатність позитивно впливати на суспільні процеси.

Важливо зазначити, що соціальна успішність формується поступово й безперервно, вона не є фіксованим здобутком. Формування соціальної успішності відбувається через активну участь особистості в соціально значущій діяльності, результати якої визнаються як індивідуально, так і суспільно.

На основі аналізу різних наукових джерел, можемо виділити ключові, внутрішні та зовнішні фактори формування соціальної успішності особистістю (див. рис. 1).

Ключову роль має освітній компонент, який створює фундамент для професійного розвитку та соціальної мобільності. Якісні родинні та суспільні зв'язки створюють систему підтримки, яка стимулює на особистісний розвиток. Економічний аспект також змінює важливу роль – фінансова стабільність забезпечує доступ до якісної освіти та можливостей для соціальної участі. Культурні цінності та норми виступають ключовим фактором соціальної успішності студентів, формуючи їхню систему орієнтирів для життєвих пріоритетів та взаємодії з оточенням. Засвоєння цих цінностей забезпечує соціальну інтеграцію, кристалізацію ідентичності, розширення мережі контактів, встановлення етичних кордонів та активізацію прагнення до саморозвитку. Індивідуальні характеристики особистості, зокрема внутрішня мотивація, здатність до самоорганізації, цілеспрямованість і наполегливість, гнучкість, соціальні навички спілкування, адаптивність ініціативність, безпосередньо впливають на досягнення успіху. Особливо важливою є здатність ефективно балансувати між різними сферами життя – навчанням, роботою та громадською діяльністю, а також адаптуватися до змін.

Студентам, які прагнуть досягти успіху, необхідно навчатися та формуватися у всебіч-

ному освітньому середовищі. Фундаментом професійного становлення слугує поглиблене опанування спеціалізованих дисциплін, що забезпечує формування ґрунтовних фахових знань та детальне розуміння специфіки обраної галузі. Теоретична підготовка органічно доповнюється різноманітними практичними активностями, які дозволяють трансформувати абстрактні концепції у конкретні професійні вміння через застосування знань у наближених до реальності ситуаціях. Не менш важливою складовою є цілеспрямований розвиток соціальних умінь через різноманітні позанавчальні заходи. Участь у студентських об'єднаннях та ініціативах створює природні умови для культивування лідерського потенціалу та вдосконалення навичок ефективної групової співпраці. Залучення до волонтерських проєктів та соціальних ініціатив формує почуття громадянської відповідальності та розвиває емпатію, що є критично важливими якостями для сучасного фахівця. Така інтегрована система підготовки забезпечує гармонійний розвиток особистості, здатної не лише професійно виконувати свої функціональні обов'язки, але й ефективно взаємодіяти в різних соціальних контекстах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціальна успішність студентської молоді є багатограним і складним феноменом, що відображає взаємозв'язок між індивідуальними досягненнями та соціальними умовами. Вона охоплює як зовнішні аспекти – соціальне

Рис. 1. Фактори формування соціальної успішності

Джерело: складено автором самостійно

визнання, економічний показник, доступ до ресурсів, так і внутрішні – особистісну мотивацію, самостійність, використання соціальних можливостей. Дослідження різних підходів до соціальної успішності, від філософського до економічного, підкреслює її важливість не лише для особистісного розвитку, а й для стабільного розвитку суспільства. У сучасному світі, що характеризується

стрімкими суспільними трансформаціями, виникає нагальна потреба переосмислити освітні пріоритети з акцентом на формування соціально успішної молоді. Сучасна освіта не може обмежуватися лише передачею академічних знань – вона має створювати середовище для комплексного розвитку особистості, здатної ефективно функціонувати в мінливих соціальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевзенко Л. Зміст життєвого успіху: соціально-культурологічний контекст. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 1. С. 34–51.
2. Бевзенко Л. Ресурси досягнення соціального успіху – вітчизняні реалії з погляду випускників шкіл та вчителів. *Соціальні виміри суспільства*. 2012. № 4. С. 129–142.
3. Безрук К. Формування соціальної успішності підлітків у системі учнівського самоврядування: понятійне поле. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць Інституту проблем виховання НАПН України. 2020. Кн.1, № 24. С. 17–39.
4. Бойченко М. Гідність, цілісність і успішність: академічні та громадянські чесноти. *Філософська думка*. 2014. № 5. С. 110–123.
5. Боровинська І. Є. До психологічного розуміння понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : психологічні науки*. 2017. Вип. 3(2). С. 142–148.
6. Городняк І. В. Вивчення успіху крізь призму досвіду індивіда. *Вісник Одеського національного університету: серія «Психологічні науки»*. 2008. Т. 13, № 5. С. 290–294.
7. Грінченко О. М. Психологія успіху як основа соціального оптимізму. *Переяславська рада: її історичне значення та перспективи розвитку східнослов'янської цивілізації: за матеріалами 6-ї Міжнар. науково-початково-практичної конф., 15-16 груд. 2011 р. Харків : НТУ «ХПІ», 2012. С. 181–183.*
8. Дідковський С. Стратегії формування успішності суб'єкта діяльності. *Успішність особистості: потенціал та обмеження*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18 березня 2010 р. Київ, 2010. С. 80–81.
9. Ільїна Ю. М. Психологія успіху: онтологія проблематики. *Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання*. 2008. Т. 8, № 5. С. 45–56.
10. Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Львівськ. держ. ун-т безп. життєд. Львів, 2017. 294 с.
11. Маркозова О. О. Соціальний успіх особи у контексті історичних практик свободи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого Серія : філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 169–178.
12. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Успішність особистості: філософський та психолого-педагогічний контекст. *Наукова думка сучасності і майбутнього* : зб. матеріалів IX всеукр. практ.-пізнав. конф., 3–12 березня 2017 р. Дніпро : Наукове мислення, 2017. С. 50–56.
13. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Стратегічний форсайт як інструмент протидії сучасним глобальним викликам економічній безпеці і нерівності досвід ЄС для України у сприянні стійкості та сталості. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 4. С. 31–39.
14. Проскурка Н. М. Професійна кар'єра як один із аспектів професійного розвитку особистості. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія. Педагогіка. Психологія*. 2009. № 2. С. 28–32.
15. Стрижак А. Проблема формування соціальної успішності особистості у наукових джерелах. *Методи і технології загальної і соціальної психології та психотерапії в умовах сучасного суспільства* : матеріали IV науково-практ. конф. з міжнар. участю, 21 травня 2020 р. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. С. 214–216.
16. Ткачук І. І. Онтологія психолого-педагогічних досліджень проблеми професійного успіху особистості. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 24 листопада 2011р. Київ : ППК ДСЗУ, 2011. С. 264–273.
17. Ципко С. Соціальний успіх та статусна функція сім'ї в сучасному українському суспільстві. *Релігія та Соціум. Міжнародний часопис*. 2011. № 2 (6). С. 122–129.
18. Ярема А. І. Феномен успіху в соціологічному вимірі. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія соціологічна*. 2010. Вип. 4. С. 92–99.

19. Iefymenko T. Crisis transformations of socio-economic systems. *Фінанси України*. 2021. № 11. С. 7–20.
20. Mannheim K. Essays on the sociology of knowledge. New York : Routledge, 1952. 236 p.
21. Sen A. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 366 p.
22. Stiglitz J. The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. 2nd ed. New York : W.W. Norton & Company, 2012. 448p.

REFERENCES:

1. Bevzenko, L. (2000). Zmist zhyttievoho uspiyku: sotsialno-kulturolohichniy kontekst [Content of life success: socio-cultural context]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, 1, 34–51 [in Ukrainian].
2. Bevzenko, L. (2012). Resursy dosiahnennia sotsialnoho uspiyku – vitchyzniani realii z pohliadu vypusnykiv shkil ta vchyteliv [Resources for achieving social success – domestic realities from the point of view of school graduates and teachers]. *Sotsialni vymiry suspilstva – Social dimensions of society*, 4, 129–142 [in Ukrainian].
3. Bezruk, K. (2020). Formuvannia sotsialnoi uspihynosti pidlitkiv u systemi uchnivskoho samovriaduvannia: poniatinne pole [Formation of social success of teenagers in the system of student self-government: conceptual field]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*, 1(24), 17–39 [in Ukrainian].
4. Boichenko, M. (2014). Hidnist, tsilnist i uspihynist: akademichni ta hromadianski chesnoty [Dignity, Integrity, and Success: Academic and Civic Virtues]. *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 5, 110–123 [in Ukrainian].
5. Borovynska, I. Ye. (2017). Do psykholohichnoho rozuminnia poniat «uspiyk», «uspihynist», «zhyttieviy uspiyk», «zhyttieva uspihynist» [Towards a psychological understanding of the concepts of “success”, “success”, “life success”, “life success”]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii : psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: psychological sciences*, 3(2), 142–148 [in Ukrainian].
6. Horodniak, I. V. (2008). Vychennia uspiyku kriz pryzmu dosvidu indyvida [Studying success through the lens of individual experience]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu: serii «Psykholohichni nauky» – Bulletin of Odessa National University: series “Psychological Sciences”*, 13(5), 290–294 [in Ukrainian].
7. Hrinchenko, O. M. (2012). Psykholohiia uspiyku yak osnova sotsialnoho optymizmu [Psychology of success as a basis of social optimism]. Proceedings of the 6-ya Pereyaslavska Rada: yiyi istorychne znachennia ta perspektyvy rozvytku shkidnoslov'ians'koyi tsyvilizatsiyi: za materialamy 6-yi Mizhnar. naukovo-pochatkovo-praktychnoyi konf., 15-16 hrudnya. 2011 r. Kharkiv : NTU «KPI» [in Ukrainian].
8. Didkovskiy S. (2010). Stratehii formuvannia uspihynosti subiekta diialnosti [Strategies for forming the success of the subject of activity]. Proceedings of the Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Uspishnist osobystosti: potentsial ta obmezhenia» – International Scientific and Practical Conference: «Personality success: potential and limitations» (pp. 80–81). Kyiv : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka [in Ukrainian].
9. Iliina, Yu. M. (2008). Psykholohiia uspiyku: ontolohiia problematyky [Psychology of success: an ontology of problems]. *Aktualni problemy psykholohii. Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia – Actual problems of psychology. Psychological theory and learning technology*, 8(5), 45–56 [in Ukrainian].
10. Koval, I. S. (2017). Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh riaduvanykiv do diialnosti v ekstremalnykh umovakh [Formation of professional readiness of future rescuers for activities in extreme conditions]. *Candidate's thesis*. [in Ukrainian].
11. Markozova, O. O. (2013). Sotsialnyi uspiyk osoby u konteksti istorychnykh praktyk svobody [The social success of the individual in the context of historical practices of freedom]. *Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho Serii : filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiologhiia – Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise Series: philosophy, philosophy of law, political science, sociology*, 3, 169–178 [in Ukrainian].
12. Mykhailishyn H. Y., Dovha M. M. (2017). Uspishnist osobystosti: filosofskiy ta psykholoho-pedahohichniy kontekst [Personal success: philosophical and psychological-pedagogical context]. Proceedings of the Deviaty vserukrainska praktychno-piznavalna konferentsiia «Naukova dumka suchasnosti i maibutnoho» – Ninth All-Ukrainian practical and cognitive conference «Scientific opinion of the present and the future» (pp. 50–56). Dnipro : Naukove myslennia [in Ukrainian].
13. Panchenko, V. H., Reznikova, N. V., & Ivashchenko, O. A. (2023). Stratehichniy forsait yak instrument protydii suchasnym hlobalnym vyklykam ekonomichnii bezpetsi i nerivnosti dosvid YeS dlia Ukrainy u sprianni stitkosti ta stalosti [Strategic foresight as a tool for countering modern global challenges to economic security and inequality, the EU's experience for Ukraine in promoting stability and sustainability]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, 4, 31–39 [in Ukrainian].

14. Proskurka, N. M. (2009). Profesiina kariera yak odyn iz aspektiv profesiinoho rozvytku osobystosti [Professional career as one of the aspects of professional development of the individual]. *Visnyk Natsionalnoho aviatyinoho universytetu. Serii. Pedahohika. Psykholohiiia – Bulletin of the National Aviation University. Series. Pedagogy. Psychology*, 2, 28–32 [in Ukrainian].
15. Stryzhak, A. (2020). Problema formuvannia sotsialnoi uspihynosti osobystosti u naukovykh dzherelakh [The problem of the formation of social success of an individual in scientific sources]. Proceedings of the *IV nauko-vo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu «Metody i tekhnolohii zahalnoi i sotsialnoi psykholohii ta psykhoterapii v umovakh suchasnoho suspilstva» – IV scientific and practical conference with international participation «Methods and technologies of general and social psychology and psychotherapy in the conditions of modern society»* (pp. 214–216). NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
16. Tkachuk, I. I. (2011). Ontolohiia psykholoho-pedahohichnykh doslidzhen problemy profesiinoho uspikhu osobystosti [The problem of the formation of social success of an individual in scientific sources] Proceedings of the *V Mizhnarodna nauko-vo-praktychna konferentsiia «Aktualni problemy profesiinoi oriiientatsii ta profesiinoho navchannia naseleennia» – V International Scientific and Practical Conference «Actual problems of professional orientation and professional training of the population»* (pp. 264–273). Instytut pidhotovky kadriv derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy [in Ukrainian].
17. Tsypko, S. (2011). Sotsialnyi uspikh ta statusna funktsiia simi v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Social success and the status function of the family in modern Ukrainian society]. *Relihiia ta Sotsium. Mizhnarodnyi chasopys – Religion and Society. International magazine*, 2 (6), 122–129 [in Ukrainian].
18. Yarema, A. I. (2010). Fenomen uspikhu v sotsiolohichnomu vymiri [The phenomenon of success in the sociological dimension]. *Visnyk Lvivskoho universytetu im. Ivana Franka. Seriiia sotsiolohichna – Bulletin of Lviv University named after Ivan Franko. The series is sociological*, 4, 92–99 [in Ukrainian].
19. Iefymenko, T. (2021). Crisis transformations of socio-economic systems. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 11, 7–20 [in English].
20. Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. Routledge.
21. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
22. Stiglitz, J. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future* (2nd ed.). W.W. Norton & Company.

УДК 304:334

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.16>

Олена ОМЕЛЬЧЕНКО

старший викладач кафедри бізнесу і права, Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», вул. Дмитра Майбороди, 6, м. Вінниця, Україна, 21036

ORCID: 0000-0002-5121-0222

Scopus-Author ID: 57210956039

Вадим ШВЕД

професор кафедри бізнесу і права, Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», вул. Дмитра Майбороди, 6, м. Вінниця, Україна, 21036

ORCID: 0000-0001-5497-0975

Scopus-Author ID: 57202446621

Ірина САРАНЧА

доцент кафедри психології та соціальної роботи, Вінницький соціально-економічний інститут Університету «Україна», вул. Дмитра Майбороди, 6, м. Вінниця, Україна, 21036

ORCID: 0000-0002-5715-6271

Scopus-Author ID: 58574926800

Бібліографічний опис статті: Омельченко, О., Швед, В., Саранча, І. (2025). Дослідження рівня обізнаності про інструменти фандрайзингу у громадському секторі України. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 113–122. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.16>

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО ІНСТРУМЕНТИ ФАНДРАЙЗИНГУ У ГРОМАДСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

У статті досліджено рівень обізнаності представників громадських організацій України про фандрайзинг, зокрема про інструменти та практики залучення фінансових ресурсів. Основну увагу зосереджено на аналізі рівня знань, використання інструментів фандрайзингу та проблем, які виникають у цій сфері. Дослідження охопило 25 громадських організацій Вінниччини, діяльність яких зосереджена в соціальній допомозі, освіті, охороні здоров'я, культурі та інших сферах. Було вивчено розподіл обізнаності залежно від сфери діяльності, тривалості існування організацій та участі їхніх представників у навчальних заходах з фандрайзингу. Також проаналізовано найпоширеніші методи залучення ресурсів, основні труднощі, з якими стикаються організації, та їхні запити на освітні програми для підвищення кваліфікації у цій сфері.

Мета роботи полягає у вивченні рівня обізнаності та використання інструментів фандрайзингу серед громадських організацій в Україні. Дослідження передбачає аналіз знань та практичного досвіду представників громадських організацій щодо залучення фінансових ресурсів через різні канали, включаючи гранти, пожертвування, краудфандинг, спонсорство та інші методи.

Особлива увага приділяється аналізу рівня обізнаності представників громадських організацій про різні інструменти фандрайзингу, а також залежності цього рівня від сфери діяльності організацій, їхнього досвіду та участі у навчальних заходах. Розглянуто найпоширеніші методи залучення ресурсів, такі як грантові програми, благодійні заходи, донорська підтримка, а також менш поширені, як-от краудфандинг і корпоративне спонсорство. Окремо проаналізовано труднощі, з якими стикаються організації, включаючи брак знань, ресурсів і контактів із донорами, що дозволило визначити напрями для підвищення кваліфікації та розробки стратегій ефективного фандрайзингу.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження було використано метод анкетування, зокрема представників громадських організацій з метою збору даних про їхню обізнаність та використання інструментів фандрайзингу.

Наукова новизна. Результати дослідження надають цінну інформацію про поточний рівень обізнаності про інструменти фандрайзингу серед громадських організацій України. Це допоможе визначити, які з інструментів є найбільш популярними та ефективними, а також виявити прогалини у знаннях та навичках, які необхідно заповнити для підвищення ефективності фандрайзингової діяльності. На основі отриманих даних можна буде розробити рекомендації для покращення підготовки та підтримки громадських організацій у сфері фандрайзингу.

Висновки. Загальний аналіз обізнаності та використання фандрайзингу серед досліджуваних організацій свід-

чить про наявність різних рівнів знань і практик у цій сфері. Більшість організацій мають часткове уявлення про фандрайзинг (48%), тоді як лише незначна частка добре або дуже добре обізнана з цим процесом. Така ситуація свідчить про потребу в більш активному навчанні та підвищенні кваліфікації, що підтверджується значною зацікавленістю в участі у тренінгах і семінарах (90% респондентів).

Ключові слова: фандрайзинг, соціальна робота, цифровізація фандрайзингу, стратегії залучення коштів, благодійність.

Olena OMELCHENKO

Senior Lecturer at the Department of Business and Law, Vinnytsia Institute of Economics and Social Sciences «Ukraine», 23a Dmytra Maiborody str., Vinnytsia, Ukraine, 21036

ORCID: 0000-0002-5121-0222

Scopus-Author ID: 57210956039

Vadym SHVED

Professor at the Department of Business and Law, Vinnytsia Institute of Economics and Social Sciences «Ukraine», 23a Dmytra Maiborody str., Vinnytsia, Ukraine, 21036

ORCID: 0000-0001-5497-0975

Scopus-Author ID: 57202446621

Irina SARANCHA

Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, Vinnytsia Institute of Economics and Social Sciences «Ukraine», 23a Dmytra Maiborody str., Vinnytsia, Ukraine, 21036

ORCID: 0000-0002-5715-6271

Scopus-Author ID: 58574926800

To cite this article: Omelchenko, O., Shved, V., Sarancha, I. (2025). Doslidzhennia rivnia obiznanosti pro instrumenty fandraizynhu u hromadskomu sektori Ukrainy [Research on the level of awareness of fundraising tools in the public sector of Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 113–122. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.16>

RESEARCH ON THE LEVEL OF AWARENESS OF FUNDRAISING TOOLS IN THE PUBLIC SECTOR OF UKRAINE

The article examines the level of awareness of representatives of Ukrainian civil society organizations about fundraising, in particular, about the tools and practices of attracting financial resources. The main attention is focused on the analysis of the level of knowledge, use of fundraising tools and problems that arise in this area. The study covered 25 non-governmental organizations in Vinnytsia region, whose activities are focused on social assistance, education, healthcare, culture and other areas. The distribution of awareness was studied depending on the field of activity, the duration of the organizations' existence, and the participation of their representatives in fundraising training events. The most common methods of fundraising, the main difficulties faced by organizations, and their requests for educational programs to improve their skills in this area were also analyzed.

The purpose of the study is to examine the level of awareness and use of fundraising tools among civil society organizations in Ukraine. The study involves analyzing the knowledge and practical experience of representatives of civil society organizations in raising financial resources through various channels, including grants, donations, crowdfunding, sponsorship, and other methods.

Particular attention is paid to the analysis of the level of awareness of representatives of civil society organizations about various fundraising tools, as well as the dependence of this level on the scope of activities of organizations, their experience and participation in training events. The most common methods of raising resources, such as grant programs, charity events, donor support, as well as less common methods, such as crowdfunding and corporate sponsorship, are considered. The difficulties faced by organizations, including lack of knowledge, resources, and contacts with donors, are analyzed separately, which allowed us to identify areas for professional development and development of effective fundraising strategies.

To achieve this goal and fulfill the objectives of the study, the survey method was used, in particular, among representatives of public organizations to collect data on their awareness and use of fundraising tools.

Scientific novelty. The results of the study provide valuable information about the current level of awareness of fundraising tools among Ukrainian CSOs. This will help determine which tools are the most popular and effective, as well as identify gaps in knowledge and skills that need to be filled to improve the effectiveness of fundraising activities. Based on the data obtained, it will be possible to develop recommendations for improving the training and support of CSOs in the field of fundraising.

Conclusions. The general analysis of the awareness and use of fundraising among the surveyed organizations shows that there are different levels of knowledge and practices in this area. The majority of organizations have a partial understanding of fundraising (48%), while only a small share is well or very well aware of this process. This situation indicates the need for more active training and professional development, which is confirmed by the significant interest in participating in trainings and seminars (90% of respondents).

Key words: fundraising, social work, digitalization of fundraising, fundraising strategies, charity.

Актуальність проблеми. Розвиток інструментів фандрайзингу, особливо в умовах швидкого прогресу технологій та змін у соціально-економічному ландшафті, відкриває нові можливості для соціальної роботи. Це стосується не лише залучення фінансових ресурсів, але й розвитку громад, зміцнення партнерств та підвищення обізнаності щодо соціальних питань. Отже, дослідження використання інструментів фандрайзингу є актуальним, оскільки дозволяє оцінити та оптимізувати ці процеси, сприяючи більш ефективній та результативній соціальній роботі.

Фандрайзинг є невід'ємною частиною діяльності громадських організацій, що дозволяє їм залучати необхідні ресурси для реалізації своїх проєктів та програм. У контексті сучасних соціальних, економічних та політичних викликів, з якими стикається Україна, ефективне використання інструментів фандрайзингу стає особливо важливим. Для забезпечення успіху в залученні фінансових ресурсів, громадські організації повинні бути добре обізнані про різні методи та стратегії фандрайзингу. Дослідження рівня обізнаності про інструменти фандрайзингу у громадському секторі України допоможе виявити сильні та слабкі сторони існуючих підходів, а також окреслити шляхи для підвищення ефективності фандрайзингової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фандрайзинг як самостійний вид економічної діяльності висвітлюється у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Досить актуальним сьогодні є фандрайзинг і в закладах освіти. С. Воронкова, зокрема, стверджує, що фандрайзинг у науковій діяльності закладів вищої освіти відкриває можливість залучення коштів закладу на проведення досліджень і реалізацію проєктів наукової та організаційної діяльності. (Воронкова, 2011). Питаннями означеного явища в соціальній сфері займалися О.В. Грабчак, Н.А. Сейко, О.В. Чернявська та ін.

Мета дослідження полягає у вивченні рівня обізнаності та використання інструментів

фандрайзингу серед громадських організацій в Україні. Дослідження передбачає аналіз знань та практичного досвіду представників громадських організацій щодо залучення фінансових ресурсів через різні канали, включаючи гранти, пожертвування, краудфандинг, спонсорство та інші методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження рівня обізнаності про інструменти фандрайзингу у громадському секторі України є важливим кроком до підвищення ефективності залучення фінансових ресурсів. Результати дослідження допоможуть окреслити стратегії для зміцнення фандрайзингової діяльності, що сприятиме стійкому розвитку громадських організацій та реалізації важливих соціальних проєктів в Україні.

На першому етапі дослідження було проведено анкетування представників громадських організацій з метою збору даних про їхню обізнаність та використання інструментів фандрайзингу. Для цього було розроблено авторський опитувальник, який містить 12 питань поділених на 3 логічних блоки: основна інформація; обізнаність про фандрайзинг; використання інструментів фандрайзингу

В анкетуванні взяли участь 60 респондентів, що є представниками 25 громадських організацій Вінниччини.

Найбільша кількість досліджуваних громадських організацій функціонують у сфері соціальної допомоги та освіти. Структуру організацій за сферами діяльності подано на рис. 1.

Згідно зі структурою організацій за сферами діяльності, найбільшу частку займають організації, що надають соціальну допомогу – 40%. Це свідчить про значну потребу в соціальній підтримці, особливо в умовах сучасних викликів. На другому місці – освітні організації, які становлять 22%. Такий розподіл підкреслює важливість освітніх ініціатив та підготовки кадрів для подальшого розвитку суспільства.

Інші сфери діяльності мають меншу частку: гуманітарна допомога охоплює 18% організацій, що є показником нагальної потреби

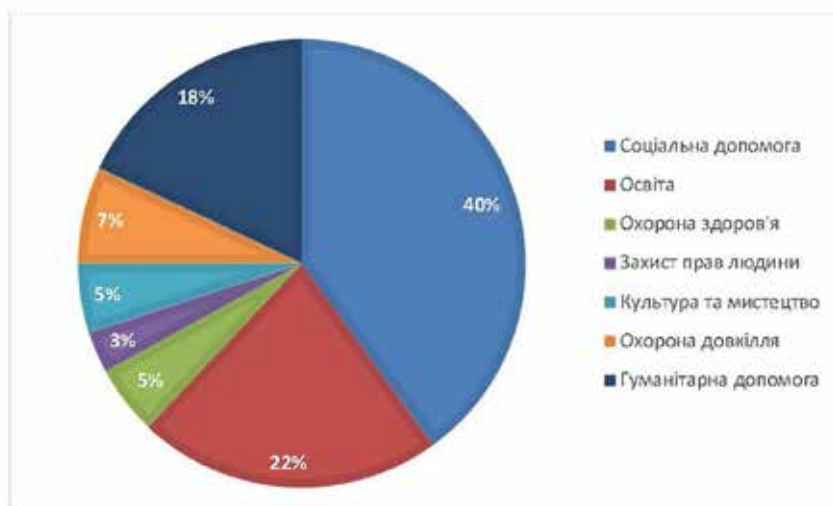

Рис. 1. Структура досліджуваних організацій за сферами діяльності

в матеріальній підтримці населення. Охорона здоров'я та культура з мистецтвом мають по 5% кожна, вказуючи на помірний рівень їх розвитку в порівнянні з іншими сферами. Охорона довкілля становить 7%, а захист прав людини – 3%, що свідчить про обмеженість ресурсів у цих напрямках або менш інтенсивне їх використання.

За тривалістю існування можна побачити, що багато організацій з'явилися за останні 1–3 роки (рис. 2).

Аналізуючи тривалість існування громадських організацій, можна відзначити, що переважна більшість (48%) діє впродовж 1–3 років. Це свідчить про активний розвиток нових ініціатив та швидку адаптацію громадського сек-

тору до потреб суспільства. Така тенденція вказує на динамічність та гнучкість новостворених організацій, які намагаються оперативно реагувати на актуальні виклики.

Організації, що існують менше року, складають 16%, що також підтверджує постійний притік нових ініціатив у громадському секторі. Водночас, 25% організацій мають триваліший досвід – від 4 до 10 років, а ще 11% працюють понад 10 років. Це вказує на стійкість та стабільність деяких організацій, які впродовж років зуміли утримати свої позиції та адаптуватися до змін.

Загальна оцінка обізнаності про фандрайзинг серед досліджуваних організацій має наступний вигляд (рис. 3).

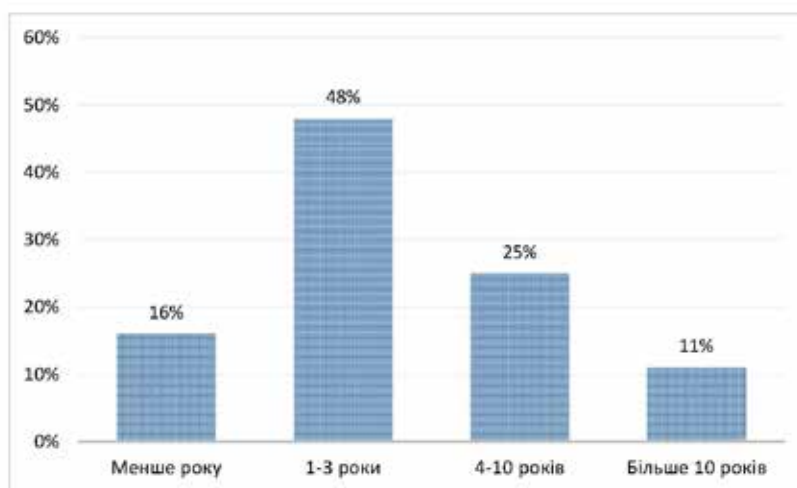
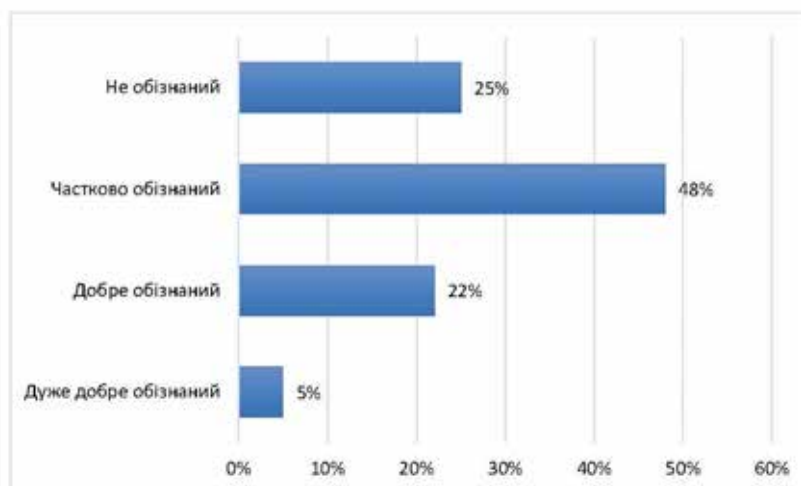

Рис. 2. Структура досліджуваних організацій за тривалістю існування

Рис. 3. Аналіз рівня обізнаності про фандрайзинг серед досліджуваних організацій

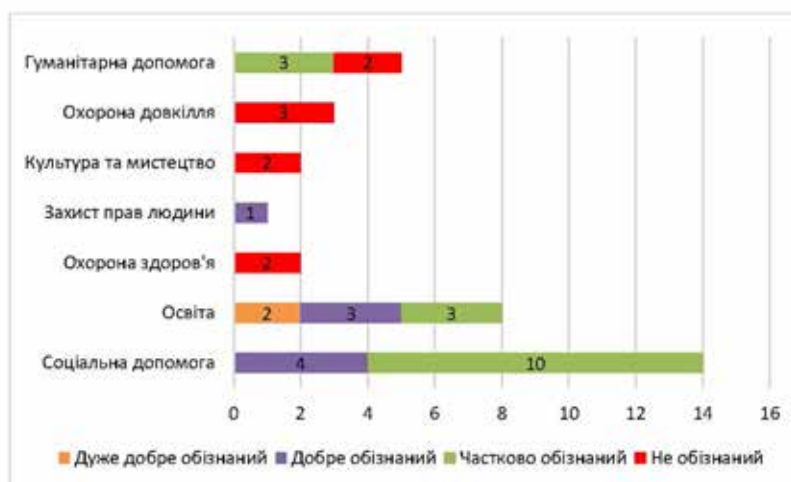
Рівень обізнаності про фандрайзинг серед досліджуваних організацій показує, що більшість з них мають лише часткове уявлення про цей процес – 48%. Це вказує на те, що для багатьох організацій фандрайзинг залишається складною сферою, яка потребує додаткового навчання та підтримки. Лише 22% організацій добре обізнані з цією діяльністю, а дуже добре її розуміє лише 5% опитаних, що свідчить про наявність обмеженої кількості експертів у цій сфері.

Крім того, значна частка організацій (25%) взагалі не обізнана з фандрайзингом. Це вказує на недостатню поінформованість та потенційні бар'єри у залученні ресурсів, що може обмежувати їх розвиток та ефективність. Таким чином,

підвищення рівня знань про фандрайзинг та надання відповідних тренінгів могло б сприяти більш активному залученню ресурсів та зростанню спроможності організацій.

Подальший аналіз рівня обізнаності про фандрайзинг проведено у розрізі сфери діяльності організацій (рис. 4).

Аналіз обізнаності про фандрайзинг у розрізі сфер діяльності організацій показує, що найвищий рівень обізнаності спостерігається серед організацій, які займаються соціальною допомогою: 4 організації дуже добре обізнані, а ще 10 мають добрий рівень знань. Це свідчить про те, що у цій сфері існує активна практика залучення ресурсів, ймовірно, через високу потребу в постійній підтримці вразливих груп

Рис. 4. Аналіз рівня обізнаності про фандрайзинг серед досліджуваних організацій в залежності від сфери функціонування

населення. Освітні організації також демонструють відносно високий рівень обізнаності, хоча здебільшого він залишається частковим.

Водночас у сферах охорони здоров'я, культури та мистецтва, а також охорони довкілля спостерігається значна нестача обізнаності про фандрайзинг. У цих сферах всі організації, представлені в аналізі, частково або зовсім не обізнані з фандрайзингом, що може обмежувати їхню здатність залучати ресурси. Схожа ситуація спостерігається в сфері гуманітарної допомоги, де більшість організацій мають лише часткову або відсутню обізнаність. Це вказує на потребу в цілеспрямованому навчанні з фандрайзингу, особливо у менш активних у цій сфері галузях.

Далі наведено аналіз рівня обізнаності про фандрайзинг у розрізі терміну існування організацій (рис. 5).

Аналіз рівня обізнаності про фандрайзинг за тривалістю існування організацій показує, що новостворені організації (менше року) переважно мають часткову або зовсім відсутню обізнаність про фандрайзинг: 3 організації частково обізнані, а ще 3 – не обізнані взагалі. Це свідчить про те, що нові ініціативи часто стикаються з труднощами у залученні ресурсів через брак досвіду. Організації, які існують 1–3 роки, демонструють трохи вищий рівень обізнаності: 6 із них добре обізнані, 8 – частково обізнані, але 2 організації все ще не мають знань у цій сфері.

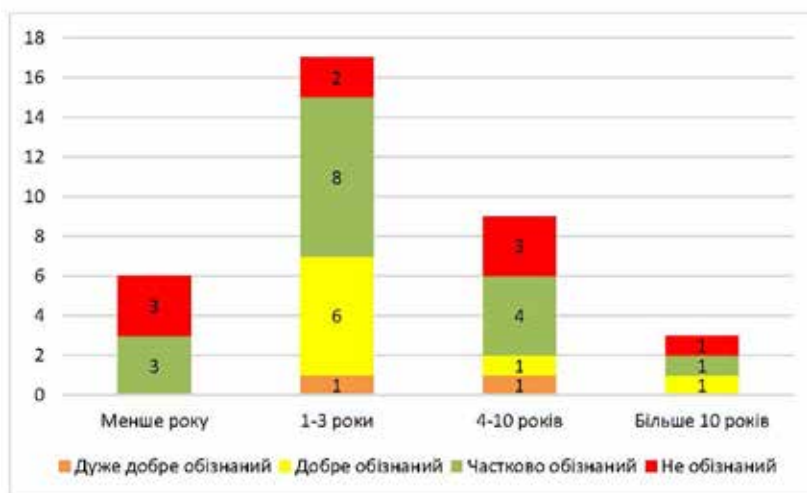
Серед більш сталих організацій (4–10 років) та тих, що існують більше 10 років, обізнаність

залишається обмеженою. Лише по одній організації з цих категорій добре обізнані з фандрайзингом, тоді як більшість мають часткову або відсутню обізнаність. Це вказує на те, що навіть із часом не всі організації встигають розвинути навички фандрайзингу, що може бути пов'язано як із нестачею спеціалізованого навчання, так і з обмеженими можливостями у сфері залучення ресурсів.

Важливим елементом аналізу обізнаності про фандрайзинг є аналіз рівня участі представників організації у навчальних заходах з питань фандрайзингу (рис. 6).

Аналіз обізнаності про фандрайзинг у розрізі участі в навчальних заходах свідчить, що організації, представники яких проходили спеціалізоване навчання з фандрайзингу, демонструють вищий рівень обізнаності. Зокрема, 2 організації з цієї групи дуже добре обізнані, а ще 6 – добре обізнані з фандрайзингом. Водночас, навіть серед тих, хто проходив навчання, більшість має лише часткову обізнаність (8 організацій), а ще 3 не змогли розвинути знання до належного рівня. Це свідчить про важливість подальшого навчання та практичного закріплення знань.

Організації, які не брали участь у навчальних заходах з фандрайзингу, демонструють нижчий рівень обізнаності. Лише 2 з них добре обізнані, тоді як більшість (8) мають лише часткове уявлення, а 6 організацій зовсім не обізнані в цій сфері. Це підкреслює прямий зв'язок між участю в навчанні та рівнем обізнаності, а також необхідність активнішого залучення

Рис. 5. Аналіз рівня обізнаності про фандрайзинг серед досліджуваних організацій в залежності від терміну існування

Рис. 6. Аналіз рівня участі представників організації у навчальних заходах з питань фандрайзингу

організацій до освітніх заходів для підвищення ефективності фандрайзингових ініціатив.

Подальший аналіз базується на вивченні рівня використання інструментів фандрайзингу. Найбільш поширені інструменти фандрайзингу, що використовують в своїй діяльності досліджувані підприємства наведено на рис. 7.

Аналіз використання інструментів фандрайзингу показує, що найпопулярнішим методом серед досліджуваних організацій є залучення грантів, що охоплює 38% випадків. Це свідчить про те, що більшість організацій вважає грантову підтримку найбільш стабільним і надійним джерелом фінансування. Донорська підтримка від індивідуальних донорів (24%) і проведення благодійних заходів (23%) також є важливими елементами фан-

драйзингової стратегії, що підкреслює роль особистих і суспільних ініціатив у залученні ресурсів.

Інші інструменти, такі як краудфандинг, корпоративні спонсорства та поштові розсилки, використовуються значно рідше (по 5% кожен). Це може вказувати на обмежену кількість організацій, що мають досвід або ресурси для їх ефективного застосування. Зокрема, низький рівень використання корпоративних спонсорств та поштових розсилок може бути обумовлений потребою в більш складних навичках комунікації та маркетингу, які не всі організації мають можливість розвивати.

Аналіз основних труднощів, з якими стикаються організації під час фандрайзингу наведено на рис. 8.

Рис. 7. Найбільш поширені інструменти фандрайзингу, що використовують в своїй діяльності досліджувані підприємства

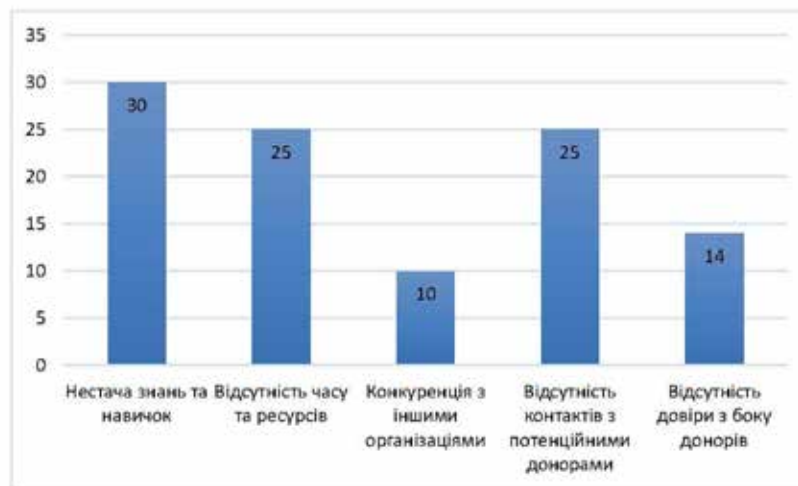

Рис. 8. Аналіз основних труднощів, з якими стикаються організації під час фандрайзингу

Аналіз основних труднощів, з якими стикаються організації під час фандрайзингу, свідчить, що найбільшою проблемою є нестача знань та навичок у цій сфері. Цю перешкоду відзначили представники 30 організацій, що вказує на необхідність підвищення кваліфікації та проведення спеціалізованих освітніх заходів. Ще однією суттєвою проблемою є відсутність часу та ресурсів для фандрайзингу, про що повідомили 25 організацій. Це підкреслює, що фандрайзинг вимагає значних зусиль, яких часто не вистачає через обмеженість людських або фінансових ресурсів.

Відсутність контактів з потенційними донорами також є значною перешкодою (25 організацій), що вказує на потребу у налагодженні мережі та ефективній комунікації. Інші труднощі, такі як конкуренція з іншими органі-

заціями (10) та недовіра з боку донорів (14), свідчать про високий рівень змагання за фінансування та необхідність посилення прозорості та комунікаційних стратегій для зміцнення довіри. В цілому, ці фактори вимагають комплексного підходу до розвитку фандрайзингових навичок і стратегій для підвищення ефективності залучення ресурсів.

Під час опитування 90% (45 представників різних організацій) зазначили, що зацікавлені в участі у тренінгах або семінарах з фандрайзингу. Найбільш цікавими темами тренінгів та семінарів з фандрайзингу було зазначено наступні (рис. 9).

Результати опитування показують високий рівень зацікавленості організацій у покращенні навичок фандрайзингу: 90% опитаних (45 представників) висловили бажання брати участь

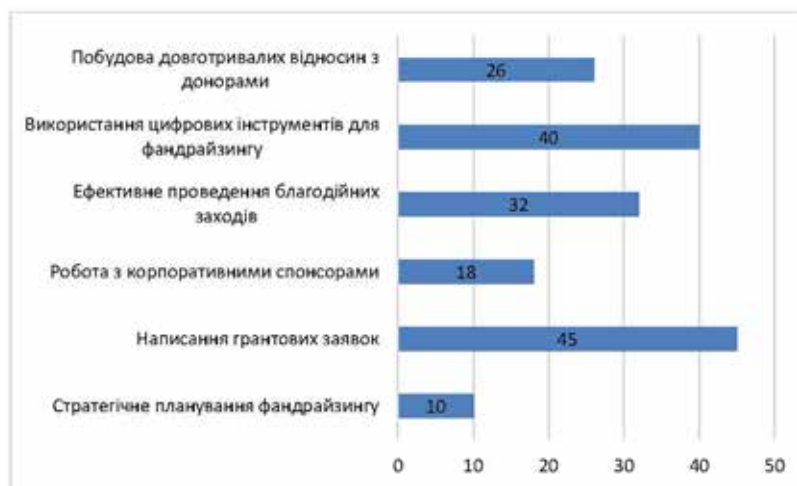

Рис. 9. Найбільш запитувані теми щодо участі у тренінгах та семінарах з фандрайзингу

у тренінгах та семінарах. Це свідчить про готовність організацій інвестувати час у навчання, аби підвищити свою ефективність у залученні ресурсів. Така зацікавленість створює можливості для розвитку більш потужного та кваліфікованого фандрайзингового середовища.

Найбільш популярною темою навчання є написання грантових заявок, яку зазначили 45 респондентів. Це вказує на те, що більшість організацій вважає грантову підтримку основним інструментом залучення фінансування. Другою за популярністю темою є використання цифрових інструментів для фандрайзингу (40 представників), що підкреслює важливість онлайн-стратегій у сучасному фандрайзингу, особливо в умовах швидкого розвитку технологій.

Інші популярні теми включають ефективне проведення благодійних заходів (32 представники) та роботу з корпоративними спонсорами (18 представників). Це свідчить про прагнення організацій розширювати можливості залучення коштів через різноманітні канали. Водночас побудова довготривалих відносин з донорами (26 представників) також залишається важливою, підкреслюючи необхідність не лише залучення, але й утримання донорів для стійкого фінансування організацій.

Останнім етапом опитування ми проаналізували найбільш зручний формат отримання знань з фандрайзингу для представників досліджуваних організацій (рис. 10).

Аналіз найбільш зручних форматів отримання знань з фандрайзингу показує, що більшість представників організацій надають перевагу онлайн-заняттям – цей формат вибрали 55% опитаних. Це вказує на популярність онлайн навчання, яке забезпечує гнучкість у виборі часу і місця для навчання, особливо в умовах сучас-

них цифрових технологій. Онлайн-формат також може бути економічно вигіднішим та легше доступним для учасників з різних регіонів.

Трохи менша частка опитаних (30%) віддає перевагу офлайн-заняттям, що вказує на цінність особистого спілкування, можливість обговорення кейсів та практичних завдань безпосередньо з тренерами. Водночас 15% респондентів відзначили, що їм зручно отримувати знання дистанційно через відео- чи аудіоматеріали у записі, що підкреслює потребу в матеріалах, які можна переглядати у зручний час. Це свідчить про різноманітні уподобання серед учасників, що вимагає адаптації освітніх програм під різні потреби організацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати дослідження рівня обізнаності про інструменти фандрайзингу в громадському секторі України вказують на те, що значна частина організацій має обмежене уявлення про ефективні методи залучення фінансування, що обмежує їхню фінансову стабільність і можливості розвитку. Проведений аналіз показав, що більшість організацій лише частково обізнані з фандрайзингом, і це впливає на їхню здатність залучати різноманітні джерела фінансування, необхідні для стабільної діяльності. Високий рівень зацікавленості у тренінгах та освітніх програмах із фандрайзингу свідчить про готовність громадських організацій розвиватися та підвищувати свої знання для ефективнішого залучення ресурсів.

Дослідження виявило певні відмінності у рівні обізнаності серед організацій залежно від їхньої сфери діяльності та тривалості існування. Найвищий рівень знань про фандрайзинг продемонстрували організації, що займаються соціальною допомогою та освітою, що зумовлено більшою потребою у фінансуванні та стабільній підтримці для таких напрямків діяльності. Натомість організації, що працюють у сферах культури, охорони здоров'я та довкілля, здебільшого мають нижчий рівень обізнаності, що обмежує їхні можливості для залучення ресурсів і вказує на потребу в спеціалізованій підтримці та навчанні.

Значна частина організацій також вказує на труднощі з пошуком донорів та налагодженням довготривалих партнерських відносин. Серед основних проблем, що перешкоджають ефективному фандрайзингу, були виділені

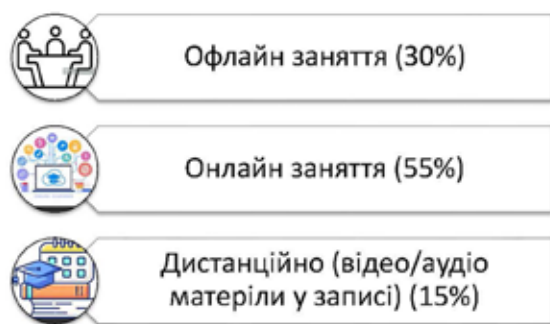

Рис. 10. Найбільш зручний формат отримання знань з фандрайзингу

нестача часу та ресурсів, висока конкуренція за гранти та інші види підтримки, а також відсутність контактів з потенційними донорами. Ці фактори свідчать про необхідність розвитку мережових зв'язків, створення партнерських програм із бізнесом та іншими секторами, що може забезпечити стабільнішу фінансову базу для громадських ініціатив.

Аналіз найбільш поширених інструментів фандрайзингу показав, що більшість організацій покладаються на грантові програми, донорські внески та благодійні заходи. Інші інструменти, такі як краудфандинг, корпоративне спонсорство та поштові розсилки, використовуються значно рідше, що може бути зумовлено браком спеціальних навичок або ресурсів для їхньої реалізації. Це свідчить про необхідність розширення фандрайзингових стратегій, включаючи освоєння сучасних цифрових інструментів, що дозволить диверсифікувати джерела фінансування та підвищити фінансову стійкість організацій.

Отримані результати також підкреслили роль освітніх заходів для підвищення обізнаності

про фандрайзинг. Представники організацій, які проходили навчання з фандрайзингу, демонструють вищий рівень обізнаності та активніше застосовують отримані знання на практиці. Це вказує на необхідність регулярного проведення тренінгів, семінарів і курсів, орієнтованих на практичні аспекти залучення фінансування. Особливо важливими є теми написання грантових заявок, роботи з цифровими інструментами та побудови стійких відносин із донорами.

Загалом, дослідження показало, що для підвищення ефективності фандрайзингової діяльності в громадському секторі України необхідно створити умови для покращення обізнаності та навичок представників організацій у цій сфері. Розвиток програм з підвищення кваліфікації, створення можливостей для нетворкінгу та взаємодії з донорами, а також використання інноваційних фандрайзингових інструментів сприятимуть підвищенню фінансової незалежності та стійкості організацій. Це, в свою чергу, сприятиме посиленню соціального впливу громадських ініціатив та реалізації важливих проектів на благо суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воронкова С. Елементи фандрайзингу в діяльності менеджера освіти. *Сучасна школа України*. 2011. № 2 (230). С. 34–37
2. Омельченко О.В. Актуальні виклики та інновації в підготовці фахівців соціальної сфери для роботи з сучасними соціальними проблемами. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи»*, м. Умань 12 жовтня 2023 р. С. 216–220
3. Омельченко О.В. Еволюція фандрайзингу в соціальній роботі: від традиційних методів до сучасних стратегій. *«Ввічливість. Humanitas»*. 2024. № 2. С. 103–109. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/104>
4. Омельченко О.В. Стратегічний фандрайзинг у соціальній роботі: принципи, методи та інноваційні підходи для ефективного залучення ресурсів. *Матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Молодь: освіта, наука, духовність»*, м. Київ, 2024 р. С. 346–349. URL: https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Molod_osvita_nauka_duhovnist/2024/molod24.pdf

REFERENCES:

- Voronkova, S. (2011). Elementy fandrajzynghu v dijalnosti menedzhera osvity. [Elements of fundraising in the activity of an education manager]. *Suchasna shkola Ukrainy – Modern School of Ukraine*, 2(230), 34–37. [in Ukrainian]
- Omelchenko, O. (2023). Aktualni vyklyky ta innovatsii v pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoi sfery dlia roboty z suchasnymi sotsialnymi problemamy [Current Challenges and Innovations in Training Social Work Professionals to Work with Modern Social Problems]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy sotsialnoi pedahohiky ta sotsialnoi roboty»*, m. Uman [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Actual Problems of Social Pedagogy and Social Work”, Uman], 216–220. [in Ukrainian]
- Omelchenko, O. (2024). Evoliutsiia fandraizynhu v sotsialnii roboti: vid tradytsiinykh metodiv do suchasnykh stratehii [The evolution of fundraising in social work: from traditional methods to modern strategies]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 103–109. Retrieved from: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/issue/view/104> [in Ukrainian]
- Omelchenko, O. (2024). Stratehichniy fandraizynh u sotsialnii roboti: pryntsypy, metody ta innovatsiini pidkhody dlia efektyvnoho zaluchennia resursiv [Strategic Fundraising in Social Work: Principles, Methods and Innovative Approaches for Effective Resource Mobilization]. *Materialy KhKhI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Molod: osvita, nauka, dukhovnist – Proceedings of the XXI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Youth: Education, Science, Spirituality”*, Kyiv, 346–349. [in Ukrainian]

УДК 364.4:316.624-053.6]:343.85”364”

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.17>

Ігор ПЕТРОВИЧ

аспірант кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0009-0007-3813-3852

Бібліографічний опис статті: Петрович, І., (2025). Особливості соціальної профілактики ризикованої та деструктивної поведінки підлітків в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 123–133. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.17>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ РИЗИКОВАНОЇ ТА ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті актуалізовано проблему зростання ризикованої та деструктивної поведінки в підлітковому середовищі, визначено ключові характеристики, атрибути та особливості ризикованої поведінки підлітків та чинники, які можуть її зумовлювати чи провокувати. Визначені поняття «ризикована поведінка», «деструктивна поведінка», описані їх найбільш типові прояви у підлітків, зумовлені збройною агресією РФ та соціальними процесами, які зазнали змін унаслідок військового стану.

Ризикована й деструктивна поведінка стають нормою у досягненні підлітками свої цілей, а вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин, прояви насилля стають певною цінністю та невід’ємною складовою життєдіяльності для частини сучасних підлітків. З’ясовано, що ризикована поведінка взаємопов’язана з особливостями підліткового віку, когнітивними настановами щодо ризикованої поведінки та особливостями оточення. Проаналізовано випадки вербування підлітків, використання грумінгу з боку спецслужб РФ.

Визначено напрями та дієві інструменти соціальної профілактики ризикованої поведінки підлітків, розглянуто та охарактеризовано різні підходи до вибору профілактичних технологій. Доцільним є впровадження ефективних пролонгованих у часі програм профілактики ризикованої поведінки у середовищі підлітків, адже вони забезпечують отримання необхідних знань та набуття практичних життєвих навичок щодо безпечної поведінки.

Ключові слова: підлітки, воєнні дії, ризикована поведінка, деструктивна поведінка, вербування спецслужбами, профілактика, соціальна профілактика, програми профілактики ризикованої поведінки підлітків.

Ihor PETROVYCH

PhD Student at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0009-0007-3813-3852

To cite this article: Petrovich, I. (2025). Osoblyvosti sotsialnoi profilaktyky ryzykovanoi ta destruktivnoi povedinky pidlitkiv v umovakh voiennoho stanu [Specifics of social prevention of risky and destructive behavior of adolescents under martial law]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 123–133, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.17>

SPECIFICS OF SOCIAL PREVENTION OF RISKY AND DESTRUCTIVE BEHAVIOR OF ADOLESCENTS UNDER MARTIAL LAW

The article highlights the problem of the growth of risky and destructive behavior among adolescents, identifies the key characteristics, attributes, and features of risky behavior among adolescents, and the factors that can cause or provoke it. The author defines the concepts of 'risky behavior' and 'destructive behavior' and describes their typical manifestations in adolescents caused by the armed aggression of the Russian Federation and social processes that have changed due to martial law.

Risky and destructive behavior is becoming the norm for adolescents to achieve their goals, and the use of alcohol and drugs, as well as violence, are becoming a specific value and an integral part of life for some modern adolescents. The author analyses cases of recruitment of adolescents and the use of grooming by Russian special services. It is found that risky behavior is interconnected with the peculiarities of adolescence, cognitive attitudes toward risky behavior, and the characteristics of the environment.

The directions and practical tools for the social prevention of risky behavior among adolescents are identified, and different approaches to the choice of prevention technologies are considered and characterized. It is advisable to introduce

effective time-prolonged programs to prevent risky behavior among adolescents, as they positively impact their lives through increasing motivation for a responsible attitude to health, providing adolescents with the necessary knowledge, and acquiring practical life skills for safe behavior.

Key words: *adolescents, military operations, risky behaviour, destructive behaviour, recruitment by special services, prevention, social prevention, programmes for the prevention of risky behaviour of adolescents.*

Постановка проблеми. Трирічний період повномасштабної війни в Україні спричинив зростання рівня ризикованої поведінки та анти-соціальних проявів серед різних прошарків населення. Однією з найбільш соціально і психологічно вразливих у цьому контексті стала категорія підлітків. В умовах військових дій, в яких вже більше десяти років перебуває наша держава, збоїв і руйнування механізмів адаптації у різних сферах життєдіяльності, вияви ризикованої поведінки й надання переваги ризикованим практикам стають нормою у досягненні певних цілей у підлітковому середовищі (Лях, Спірін, Жуков, 2023).

Фахівці, визначаючи причини зростання ризикованої поведінки й деструктивних проявів у сучасному підлітковому середовищі, пов'язують їх, зокрема, і з воєнним станом. За даними державного порталу «Діти війни», станом на 24 лютого 2025 року від агресії рф загинуло 600 неповнолітніх, ще 1 762 неповнолітніх поранені. За словами Уповноваженого ВРУ з прав людини Дмитра Лубінця майже 19 546 дітей та підлітків є депортованими, від початку повномасштабного вторгнення Україна повернула з окупованих територій та рф 1 247 дитини, а 2 060 вважаються зниклими, 37 814 знайдені, 16 зазнали сексуального насильства. За три роки війни понад два мільйони українських дітей виїхали за межі країни, щоб урятуватися, внутрішнього переміщення зазнали майже 900 тис. дітей віком до 18 років, а на тимчасово окупованих територіях нині проживає 600 тисяч дітей (Державний портал «Діти війни», 2025; Внутрішньо переміщені особи, 2025)

У значної кількості з 46 тис. загиблих захисників України, 7,5 тис. полонених та 53 тис. осіб, які вважаються зниклими безвісти за особливих обставин, є діти. Українські вчені Т. Алексеєнко та С. Кушнарєва наголошують, що однією із ознак сучасності є зниження рівня контрольованості поведінки суспільством (Алексеєнко, 2013). Ми також акцентуємо увагу саме на послабленні контролю дій і вчинків підлітків із боку дорослих внаслідок роз'єднаності родин, оскільки майже кожен другий українець

перебуває в розлуці з кимось із близьких через війну. Найбільш поширеною формою вимушеної розлуки є сепарація з чоловіком або дружиною (38%) (Розділені війною, 2025).

Викликає занепокоєння й той факт, що зростання проявів насильства, вживання наркотичних засобів (нелегальних чи легалізованих) і алкогольних напоїв, стає необхідним атрибутом, певною цінністю, складовою життєдіяльності сучасних підлітків, що, в свою чергу, зумовлює потрапляння їх в небезпечні ситуації та нерідко супроводжується ризикованими діями.

Зазначене актуалізує надання цій категорії соціальних послуг, спрямованих на профілактику ризикованої поведінки та деструктивних поведінкових проявів. Така діяльність має сприяти запобіганню, зниженню рівня тривожності, агресивності й протиправної поведінки в підлітковому середовищі, а також покращувати соціальну адаптацію дітей в громадах та закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ризикованої поведінки підлітків та молоді вивчали Т. Алексеєнко, В. Данілова та С. Кушнарєва; ключові спонукальні чинники, що впливають на захоплення підлітками ризикованими практиками обґрунтовували Т. Журавель, Т. Лях, В. Лютий, Т. Мартинюк, Т. Спіріна, В. Остапович. Загальні підходи до профілактики ризикованої поведінки досліджували Л. Вольнова, І. Козубовська, В. Оржеховська, В. Пономаренко, Т. Федорченко, О. Янкович; профілактику ризикованої поведінки серед неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом, розглядали Т. Журавель, С. Замула, К. Пуха; специфіку профілактики негативних явищ серед підлітків вивчали Н. Головка, Л. Завацька, В. Поліщук. Особливості роботи з підлітками, які постраждали внаслідок війни, досліджували М. Дідик, Т. Лях, М. Лехолетова, Т. Спіріна та ін.

Мета статті: визначити особливості ризикованої й деструктивної поведінки підлітків в умовах воєнного часу, провідні чинники й механізми її виникнення; окреслити особливості соціальної профілактики, ефективні

інструменти й дієві технології її впровадження; надати деякі рекомендації фахівцям щодо попередження ризикованих поведінкових практик у підлітковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне військове вторгнення та інтенсивні бойові дії майже на 20 % території України суттєво позначились на долях багатьох дітей. Особливо гостро його наслідки відчули діти, що мешкали чи мешкають на окупованих територіях, на лінії розмежування та діти, які є вимушеними переселенцями чи біженцями. Усі вони зазнали важких психологічних та фізичних травм і потребують особливого захисту з боку держави. Безсумнівно, крім забезпечення базових потреб, таких як безпека, їжа, притулок, важливою є потреба в захисті, включаючи захист і відновлення психоемоційного стану, подолання наслідків стресу і травм. За оцінками ВООЗ, озвученими ще в грудні 2022 року, 10 мільйонів людей, або близько чверті населення України, можуть страждати від розладу психічного здоров'я у зв'язку з військовими діями. Зокрема, діти та дорослі будь-якої статі можуть страждати від тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, дисоціативних розладів, розладів поведінки (включаючи агресію, антисоціальні прояви, злочинну поведінку, схильність до насильства), а також вони стають більш схильними до зловживання алкоголем і наркотиками, ніж їхні однолітки без досвіду війни.

Якщо до початку повномасштабного вторгнення сектор охорони громадського здоров'я України був більше зосереджений на соціально зумовлених хворобах та фізичному здоров'ї, то з лютого 2022 року Україна вже не може закрити очі на проблему відновлення та збереження психосоціального здоров'я українських громадян, у першу чергу дітей віком до 18 років. На цьому наголошують й певні соціально-політичні рішення й ініціативи, зокрема запуск Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки за підтримки Олени Зеленської.

Як зазначають вітчизняні дослідники Т. Журавель, Н. Вербицька, Т. Лях, підлітковий вік легко піддається зовнішнім подразненням, впливам однолітків та прагненням експериментувати в той час, коли знання та життєві навички ще лише формуються, а психіка та системи організму є вразливими до фізіоло-

гічних і фізичних змін (Лях, Спірін, Жуков, 2023). Найголовніша зміна у соціальній ситуації розвитку підлітка породжена роллю в його житті групи ровесників, оскільки прийняття або відторгнення певними групами однолітків є потужним мотивуючим фактором щодо ризикованих вчинків (Вербицька, 2018). Підлітки, молоді люди перебувають в особливій групі ризику, оскільки у них такий період життя, коли моделі поведінки лише формуються, а під впливом однолітків і рольових моделей вони можуть бути залучені до вживання психоактивних речовин, антисоціальної й протиправної діяльності (Рябуха В., Завацька Л., 2023)

Як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники звертають увагу на посилення ролі споживачих, меркантильних настроїв і мотивів в підлітковому середовищі, що може призводити до вчинення ними правопорушень, які часто носять незавершений «дитячий» характер, оскільки трапляються через бешкетництво, цікавість, невмотивовану агресію. Для багатьох підлітків захисними реакціями на стрес і тривогу можуть бути небезпечне вживання наркотичних речовин, алкоголю та раннє статеве життя. Особлива роль належить телефонним розмовам, зависанню в соцмережах, Тік-Току, меседжерах та Telegram -каналах.

Зазвичай поведінку, наслідком якої є порушення здоров'я чи інші небезпеки, як для соціального оточення, так і для того, хто себе так поводить, науковці і практики характеризують як ризиковану поведінку. С. Лінг визначає ризиковану поведінку як спонтанну діяльність підлітка щодо експериментування над своїми власними можливостями, як досвід індивіда в пошуках самого себе (Алексєєнко, 2013).

Прагнення до гострих відчуттів, зазвичай, обумовлене досвідом подолання небезпек або насолоди після відповідного емоційного розвантаження. Цей вид катарсису супроводжується гордістю, задоволенням, захопленням з боку оточення. Переживання такого роду підтримують схильність до ризику. І хоча ризикована поведінка не завжди виходить за межі прийнятих у соціумі норм, вона, як зазначають вітчизняні науковці, обов'язково несе загрозу для здоров'я, життєдіяльності, добробуту, благополуччя (Лях, Спірін, Жуков, 2023).

Дослідники А. Лобанова, Л. Калашнікова, Н. Пузиревич пропонують виділяти такі ознаки

ризикованої поведінки, властивої представникам підліткового віку: невизначеність ситуації (підлітки прагнуть до свободи, хоча не готові нести відповідальність за наслідки своїх рішень щодо ризикованих дій); альтернативність ризику (підлітки знаходяться перед вибором самоствердження (прагнення стати частиною світу дорослих й реалізуватися в ньому) чи слідувати груповим пріоритетам); прогностична оцінка результатів ризику (рівень конструктивності або деструктивності результатів ризиковано поведінки обумовлений наявністю або відсутністю у підлітка уявлень про цінність власного життя) (Лобанова, Калашнікова, 2017).

Хочемо зауважити, що вчені О. Вовкогон та О. Лисенко акцентують увагу на тому, що використання поняття «ризикована поведінка» переводить акценти соціальної роботи з негативними явищами з площини захисту соціуму від непередбачуваної активності підлітків до захисту, власне, самих підлітків від наслідків їхньої ризикованої поведінки (Вовкогон, Лисенко, 2008). Водночас зазначимо, що умови та обставини так само, як і ставлення до них з боку представників підліткової спільноти, піддаються корекції, що важливо для соціальної роботи, особливо її соціально-профілактичної компоненти.

Серед важливих причин розвитку ризикованої поведінки, які, на нашу думку лише загострились в часи війни, слід виокремити підліткову природну цікавість, бажання перевірити свої можливості, бажання «засвітитися», бути поміченим, незгода з обмеженнями, складна життєва ситуація, несформованість життєвих навичок (Лях, Спирін, Жуков, 2023). Особливістю підліткового віку є прагнення розширити свою свободу. При цьому її розуміння далеко не завжди поєднується з уявленнями про відповідальність за власні вчинки. Часто вони діють не тому, що осмислено зробили вибір, а всупереч заборонам. Саме з таких причин підлітки можуть обирати ризиковані практики.

Поняття «схильність до ризику» та «готовність до ризику» не є тотожними, хоч і дуже близькі між собою. Під поняттям «схильність до ризику» розуміється особистісна характеристика, на яку не мають визначального впливу умови оточуючого середовища та відсутні об'єктивні мотиви ризикованих дій. «Готовність до ризику» є більш загальним поняттям,

оскільки до нього входять і ситуативні чинники, по відношенню до яких виникає така готовність, особистісні мотиви, а також умови оточуючого середовища. Нам імпонує трактування поняття «схильність до ризику» як особистісної якості, що в ситуації вибору проявляється через надання переваги, без очевидних на те причин, більш небезпечному варіанту поведінки. Схильність до ризику є важливим аспектом життєдіяльності підлітка. Як правило, неповнолітній йде на ризик не тому, що ризик для нього має позитивну цінність, а тому, що розраховує отримати максимально вигідний результат, виграш. Але зустрічаються випадки, коли метою ризику є сам ризик (Остапович, 2017). Фахівці, визначаючи причини зростання схильності до ризику в підлітковому середовищі, пов'язують їх зокрема з воєнними діями в країні.

Водночас вчена Н. Пузиревич вважає, що чим вище ступінь наповненості змістом життя підлітків, тим вірогіднішим є формування у них конструктивної поведінки, і навпаки – чим нижче ступінь наповненості, тим вище вірогідність аутодеструктивної поведінки (Лобанова, Калашнікова, 2017). Ми погоджуємось із вченими Л. Вольною та Л. Рубаном, які зазначають, що порушення соціального контролю призводять до криміналізації конфліктів, що цілком відповідає окресленим нами вище негативним тенденціям. Невизначеність у критеріях і межах дозволеного, відсутність ясних процедур і засобів відповідальності за вчинене сприяє розширенню ризикованої поведінки та інших поведінкових девіацій (Вольнова, 2016).

Поточні події досить трагічно впливали на емоційний стан родин із дітьми, про що свідчать дані соціологічного опитування, проведеного на замовлення ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей» у 2024–2025 рр. Респонденти зазначили, що у 41 % сімей відбулося зростання напруження у взаєминах в родині, 33% опитаних батьків зазначили, що останнім часом вони спостерігали певні негативні зміни у поведінці дітей, для 32% опитаних постійним явищем стали конфлікти в родині. Тривала відсутність одного з батьків створює емоційну дистанцію між членами родини, що часто призводить до конфліктів. (Розділені війною, 2025). Як зазначають українські дослідники Л. Завацька та В. Рябуха, українським підліт-

кам дуже часто бракує людини, з якою можна поговорити про свої проблеми. Особливо, коли сім'ї сепаризовані (хтось із батьків залишився на ТОТ, хтось перебуває за межами України, а частина батьків, особливо чоловічої статі – захищає нашу державу в лавах ЗСУ). Молодь часто не здатна протидіяти тиску з боку однолітків, особливо підсиленого впливом соціальних мереж та меседжерів, і одночасно недотримує поради й підтримку від батьків (Рябуха, Завацька, 2023).

Ризиковані дії підлітка можуть бути проявом імпульсивності або ознаками деструктивної поведінки. Розпізнати і виокремити одну від іншої іноді видається непросто, оскільки в обох випадках йдеться про безпеку та ризик для фізичного здоров'я дитини.

Деструктивна поведінка – це руйнівні дії підлітка (вербальні чи практичні), які можуть бути спрямовані на самого себе або зовнішній світ і проявлятися в нападах агресії, гніву чи ворожості. Тобто головною ознакою деструктивної поведінки є її руйнівний характер, спрямований на будь-що: стосунки, злагоду, здоров'я, успіх, дружбу тощо, а також фізичні об'єкти.

Вітчизняні дослідники виокремлюють такі типи деструктивної поведінки за цілями: зовнішньо деструктивна і внутрішньо деструктивна.

Цілі зовнішньо деструктивної поведінки спрямовані на порушення соціальних норм (моральних, етичних, культурних), прийнятих у суспільстві. Зазвичай такий тип поведінки класифікується як асоціальний. У цьому випадку прояви деструктивної поведінки підлітка можуть стати джерелом підвищеної небезпеки не лише для нього самого, а й для його оточення і суспільства в цілому. Внутрішньо деструктивна поведінка спрямована на саморуйнацію та дезінтеграцію власної особистості. Такий тип поведінки надає підліткові у психологічному плані тимчасове короточасне полегшення, проте заважає вести життя, яке забезпечує його благополуччя (Профілактика деструктивної поведінки, 2022). Зрозуміло, що деструктивна поведінка загрожує в першу чергу благополуччю самого підлітка, негативно впливає на його психічне, фізичне, ментальне здоров'я, створює підґрунтя появу для значних психологічних і соціальних девіацій у дорослому житті. Так само деструктивна поведінка особи є небезпечною для суспільства.

Одним із небезпечних явищ, яке зустрічається в часи війни і заслуговує детального аналізу, є вербування підлітків спецслужбами росії через популярні меседжери та Telegram-канали. Найбільш резонансним випадком є історія із завербованими підлітками 15 та 17 років, які виготовили в Івано-Франківську саморобні вибухові пристрої (СВП), і за винагороду у 1 700 доларів мали їх розмістити у людному місці на місцевому залізничному вокзалі, але були підірвані російськими кураторами. Результатом цієї жахливої ситуації стала смерть одного із т. зв. «терористів», відірвані нижні кінці в іншого виготовлювача СВП, якому, до того ж, ще й загрожує тюрма. 14-річну школярку з Тернополя вороги змушували вчинити теракт, погрожуючи розповсюдженням її відвертих фото. Працівники СБУ затримали дівчину з вибухівкою біля поліції. Їй висунуто підозру в закінченому замаху на терористичний акт. Найменшому завербованому всього 12 років. Масштаби злочинів – шалені. Тільки військових автівок по Україні діти знищили понад чотири сотні. А ще вони підпалюють сільради, фотографують військові частини, підривають відділки поліції, влаштовують теракти й диверсії.

На думку представників вітчизняних правоохоронних органів, підлітків дуже часто грумлюють (грумінг – психологічна маніпуляція, маскування агресії за піклуванням). Спочатку в Telegram-каналі надходить пропозиція зробити щось невинне, приміром, розклеїти оголошення і за це навіть заплатять кілька сотень гривень. Потім пропонують написати якісь образи на ТЦК чи українську владу або зробити фото якогось відділку поліції, або електростанції, або військової частини. Потім наказують підпалити релейну залізничну шафу, автівку військового чи підкласти СВП. І таким чином підлітка піднімають і беруть «на слабо», бо тут, окрім грошей, ще працює історія про підлітковий протест, «ви нас не розумієте!», часто мова йде про конфлікт із оточенням. Ворожі куратори також можуть бути або досить дружніми, або ж погрожувати підлітку чи його рідним (це як в сумнозвісному «Синьому киті»: «Я знаю твою адресу і телефон твоєї мами!») Водночас якщо підліток вже почав співпрацю з російськими спецслужбами, то на нього чекає два фінали – смерть або ув'язнення. Але є ще

один варіант. Підліток може все розказати про це батькам, педагогам, поліцейському, тренеру чи іншій значимій особі, як це і зробив шестикласник із Кременця Тернопільської області, повідомивши офіцеру служби освітньої безпеки в школі про те, що його намагалися завербувати ворожі спецслужби.

Звичайно, можна зазначити, що процес дорослішання сучасних підлітків припав на неідеальні роки, коли у батьків весь час зайнятий пошуком шляхів виходу із складних, а часом і загрозливих ситуацій та засобів для виживання. Абсолютна більшість батьків, чиї діти співпрацювали з російськими спецслужбами, не знали про це. Водночас це не знімає з них відповідальності, просто треба розуміти: «моя дитина цього ніколи не зробить» – може бути хибною думкою. І це – особливо тривожна ситуація.

Протидія таким явищам у підлітковому середовищі, на нашу думку, передбачає величезний обсяг роботи, який із підлітками має проводити і родина, і громада, і соціально-виховні інституції держави для того аби звести до нуля чи хоча б мінімізувати впливи агентів кремля, за якими працюють величезні гроші. До цього варто долучати й підліткових кумирів, зірок, стрімерів відеоігор, спортсменів тощо, просити їх записати звернення, написати дописи. У розмові з підлітками слід наголошувати, що піддавшись на вербування ворожими агентами, вони шкодять своїй країні, тим, хто захищає їхні родини, хто віддає своє життя, щоб дитина, підліток могли вчитися, гуляти з друзями, ходити в кіно.

Як бачимо, однією із основних функцій соціально-педагогічної роботи в часи війни має бути профілактика, що передбачає виявлення й обмеження негативних явищ та запобігання їм, з'ясування причин соціальної дезадаптації окремих осіб, соціально вразливих груп населення сімей, забезпечення умов для соціально позитивної спрямованості особистості (Пеша, 2023). Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2009) наголошує, що соціальна профілактика є соціальною роботою, яка спрямована на попередження складних життєвих обставин, аморальної, протиправної поведінки та вияв негативного впливу на життя і здоров'я соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді (Закон України,

2009). Здійснення у підлітковому середовищі соціально-педагогічної профілактики з метою попередження асоціальних проявів допоможе забезпечити соціальну адаптацію підлітків, розвиток у них позитивних соціальних навичок, що допоможуть їм успішно інтегруватися в суспільство (Лях, Спірін, Жуков, 2023).

Надання послуг соціальної профілактики здійснюється відповідно до вимог Державного стандарту соціальної послуги профілактики, затвердженого Міністерством соціальної політики України (2015).

Соціальна профілактика негативних явищ у підлітковому середовищі, в тому числі і ризикованої поведінки неповнолітніх, може бути первинною, вторинною і третинною. Наукове співтовариство і Всесвітня організація охорони здоров'я відзначають, що профілактика передбачає вирішення проблем, які ще не виникли. Однак при цьому уточнюється, що робота з профілактики ризикованої, девіантної чи деструктивної поведінки підлітків лежить в межах так званої вторинної чи навіть третинної профілактики, тобто профілактичні заходи застосовуються безпосередньо перед виникненням проблем або щодо проблеми, яка вже виникла, але попереджає виникнення нових (Тернопіль, 2018; Пеша, 2023).

У профілактичній діяльності вчені, зазвичай, виокремлюють інформаційний, соціально-профілактичний, психолого-педагогічний та медико-біологічний підходи (Вольнова, 2016). Відзначимо, що в практиці профілактичної роботи найчастіше поєднуються кілька підходів, що забезпечує кращу ефективність. Ефективними сучасними моделями надання профілактичних послуг, є короткотермінові інтервенції (метод життєвих ситуацій, форум-театр) за умов, що проблемна поведінка в отримувачів ще не сформована, а цінності – не визначені; моделі надання фактичних знань, навчання життєвим навичкам, терапевтична та ціннісно-орієнтована моделі, «формування відповідального ставлення до здоров'я», «зменшення шкоди», «навчання на рівних», мотиваційного консультування (Актуальні питання, 2023). Вітчизняні науковці і практики вважають, що до інструментів, методів та прийомів, які продемонстрували свою ефективність та дієвість у контексті профілактичних інтервенцій, можна, зокрема, віднести:

- допомогу підліткам в усвідомленні внутрішнього та зовнішнього тиску, що спонукає їх до вживання тютюну, алкоголю, інших наркотиків, безвідповідальної статевої поведінки;
- формування особистих, соціальних навичок та навичок відмови для протидії вказаному тиску;
- навчання тому, що вживання наркотиків, тютюну та алкоголю не є загальним правилом серед підлітків, навіть якщо їхні ровесники вважають, що «всі це роблять»;
- проведення профілактичних заходів відповідно до віку підлітків та забезпечення матеріалами, що роз'яснюють близькі та перспективні наслідки вживання наркотичних речовин, інших антисоціальних проявів;
- включення до програми профілактики щонайменше десяти сесій (занять) протягом року, з підкріплюючими сесіями (від трьох до п'яти) протягом наступних двох років;
- використання інтерактивних методів навчання;
- активне залучення сім'ї та громади;
- розробка таких методичних та роздаткових матеріалів, які легко зрозумілі впроваджувачам (фасилітаторам, тренерам, підліткам-інструкторам) та доречні для учасників (Рябуха, Завацька, 2023).

Спробуємо проаналізувати ті вітчизняні профілактичні програми, що реалізують дієві підходи та сучасні стратегії профілактики і можуть бути використані при наданні соціальних послуг на груповому рівні.

Просвітницько-профілактична програма «Сходинки»/«Сходинки до здоров'я» (впроваджується МГО «Право на здоров'я» (HealthRight International) разом із ВГЦ «Волонтер» та іншими партнерами) є поведінковою інтервенцією, спрямованою на підлітків віком 14–18 років, які опинились у складних життєвих обставинах та/або практикують різні форми ризикованої поведінки. Метою впровадження програми є усвідомлення учасниками цінності здоров'я і відповідального ставлення до нього, впливу здоров'я на благополуччя людини, важливості відповідальної поведінки та вироблення у них навичок свідомого прийняття важливих життєвих рішень. Унікальність тренінгової програми «Сходинки» полягає у її орієнтованості не тільки на первинну профілактику ризикованої поведінки підлітків, але й на вторинну та третинну соціальну профілактику, що її може здійснювати педагог-тренер індивіду-

ально або в групі підлітків, які ведуть ризикований спосіб життя. Програма складається із 10-ти тематичних занять, присвячених ВІЛ-інфекції, проблемам тютюнопаління, алкогольної та наркотичної залежності, насильства, безпеці в Інтернеті, питанням статевого розвитку і статевої гігієни, перебігу вагітності та ризикам, пов'язаним із її перериванням, цінності здоров'я та відповідальної поведінки. Заняття проводяться у формі групового тренінгу із використанням інтерактивних методів навчання, хоча за потреби може використовуватись і у форматі індивідуальної роботи (Сходинки до здоров'я, 2017).

«Програма 15» (впроваджувалася в 2014–2022 рр. ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей») є ефективною сучасною технологією групової роботи з підлітками та їх батьками, метою якої є створення умов для підвищення якості життя і запобігання поширенню соціально-небезпечних захворювань (ВІЛ-інфекції, ПСШ, а також алкоголізму та наркоманії) у громаді. «Програма 15» має на меті набуття учасниками знань щодо соціально-небезпечних явищ та захворювань, зниження ризику потрапляння підлітків і молодих людей у небезпечні для здоров'я і життя ситуації, формування у них відповідального ставлення до власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності та розвиток навичок здорового способу життя. Вона складається із 16 тематичних зустрічей у формі тренінгових занять. Особливістю програми є те, що вона охоплює не окремих осіб, а сім'ї, передбачає участь не лише дітей віком 14–18 років, а й їхніх батьків. Програма дозволяє охопити практично всі сегменти профілактичної діяльності (первинну, вторинну, специфічну й неспецифічну профілактику на особистісному, сімейному і соціальному рівнях). Як показали результати впровадження цієї профілактичної інтервенції, для формування адекватного ставлення до суспільно небезпечних явищ і захворювань та послідовної безпечної поведінки, спрямованої на уникнення цих проблем, необхідно формувати у молодій людини комплекс життєвих компетентностей (навички самоконтролю та адекватної поведінки в ризикованих ситуаціях, здатність протистояти маніпуляціям і тиску, мотивація відповідальної поведінки тощо) («Програма 15», 2017).

Програма «Коло сили» є логічним продовженням розглянутої нами вище «Програми 15»

Ця психоедукаційна програма для дітей і дорослих допомагає формувати життєстійкість і навчає підтримувати психосоціальне здоров'я. Програма розроблена у 2022 р. у відповідь на розв'язану росією війну фахівцями УФ «Благополуччя дітей» та партнерських організацій. Однією із ключових ідей цієї програми є думка проте, що дорослі відповідають за здоров'я дітей і повинні навчати їх піклуватися про нього. Відсутність культури піклування про психічне здоров'я призводить до невміння розпізнати ознаки негараздів, стигматизації та недоступності психологічної допомоги і в результаті – до невміння підтримати психічне здоров'я своє і дітей. «Коло сили» – це 12 зустрічей, протягом яких учасники досліджують себе і добирають способи піклуватися про своє психічне й фізичне здоров'я. Попри велику війну, саме від близького оточення, в якому зростають діти, залежить їх психічне здоров'я та уміння піклуватися про себе. Участь дітей і батьків створює для родин спільний досвід, приводи для розмов і поглиблення зв'язку. Особливу увагу в роботі в різних регіонах України буде приділено роботі з сім'ями з різноманітним проблемним середовищем (сім'ї, які опинилися у складній життєвій ситуації; сім'ї внутрішньо переміщених осіб; сім'ї, які втратили близьких; сім'ї, батьки яких беруть участь у бойових діях; сім'ї ветеранів війни тощо).

Програма «Вибір» реалізується в закладах освіти Чернігівської області Центром профілактики «Вибір» з 2015 року. Її призначення полягає в попередженні вживання нелегальних та легалізованих наркотичних речовин, а також ризикованої поведінки, що може призвести до ВІЛ-інфікування чи скоєння правопорушення. Ця профілактична програма включає в себе такі складові як: програма профілактики ризикованої поведінки «Вибір-5» (для учнів 5–6-х класів), «Вибір – 8» (програма для восьми-класників), програма профілактики наркоманії, ВІЛ/СНІДу та злочинності «Вибір – 10» (для десятикласників та в цілому підлітків віком 15–16 років) та «Вибір -F» (програма для першокласників віком 17–18 років). Одним із важливих засобів реалізації програми є створення сприятливих умов і надання можливостей самій молоді проводити профілактичну роботу щодо запобігання паління, вживання алкоголю, наркотичних речовин серед майже однолітків або учнів, які мають вік молодших братів і сес-

тер. Упровадження програми «Вибір» у закладах освіти є дієвою моделлю профілактичної роботи з підлітками та молоддю, ефективним засобом розвитку у них рис характеру, що допоможуть молодим людям бути успішними та самодостатніми у дорослому житті (Рябуха, Завацька, 2023).

В результаті досліджень та безпосереднього практичного впровадження і науковці, і практики дійшли ряду важливих висновків щодо дієвості охарактеризованих вище профілактичних програм: інформація про небезпеку алкоголю та інших наркотиків, ранніх статевих стосунків, протиправної поведінки сама по собі не має значного ефекту; короткотермінові підходи, разові презентації щодо шкоди алкоголю та інших наркотиків є неефективними; підлітки потребують послідовних та розширених програм профілактики. Дієві програми профілактики дають молоді навички протидії наркотикам, формують стійкі норми поведінки, але навіть ефект від цих програм зникає через два-три роки; програми, які проводяться на шкільній базі та мають тривалий ефект, включають як допоміжні сесії для батьків чи інших значимих дорослих, або передбачають паралельний процес, долучають соціальні інституції громади, медійні засоби до формування норм протидії поширенню асоціальних явищ, в тому числі вживання наркотиків, алкоголю, безладної статевої поведінки, насильства в підлітковому середовищі тощо (Рябуха, Завацька, 2023).

Як бачимо, саме комплексний підхід до проведення соціально-педагогічної профілактики забезпечує більш ефективну підтримку і позитивні результати в процесі зменшення ризикованих проявів у поведінці підлітків, які були свідками або безпосередньо постраждали через воєнні дії (Теорія та практика, 2018).

Висновки. Таким чином, ризикована й деструктивна поведінка підлітків зумовлюється як особливостями підліткового віку, когнітивно- поведінковими настановами, невірноваженістю підлітків, суб'єктивними оцінками ризикованості поведінки, соціальним оточенням, так, в умовах воєнного стану, й вимушеною розлукою та роз'єднаністю сімей, зниженням рівня соціального контролю, деструктивними впливами спецслужб рф тощо.

Профілактика повинна мати комплексний характер і забезпечуватися одночасно

на загальнодержавному, спеціальному та індивідуальному рівнях. Доцільним є впровадження ефективних пролонгованих у часі програм профілактики ризикованої поведінки у середовищі підлітків, адже вони забезпечують отримання необхідних знань та набуття практичних життєвих навичок щодо безпечної поведінки. Допомога підліткам у протистоянні викликам воєнного часу, підготовка їх до при-

йняття свідомих життєвих рішень можлива за умов створення соціально-виховного середовища безпосередньо в родині, в закладах освіти та в територіальній громаді, яке сприятиме запобіганню, зниженню рівня тривожності, агресивності й протиправної поведінки в підлітковому середовищі, а також покращуватиме їхню соціальну адаптацію й інтеграцію в соціум.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Програма 15»: метод. посіб. (з питань профілактики ВІЛ-інфекції та підтримки психосоціального здоров'я в Україні) / автори упоряд. А. В. Калініна, В. С. Петрович, І. В. Ченбай, В. П. Лютий та ін. ; за заг. ред. В. Г. Головатого, У. Б. Долиняк. Київ : Український фонд «Благополуччя дітей», 2017. 808 с.
2. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін. ; ред. кол. : О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
3. Алексеєнко Т., Кушнарєва С. Ризикована поведінка. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2013. 172 с.
4. Вербицька Н. Діденко М., Івасій Р. Підлітки: poradnik для фахівчинь та фахівців психологічної і соціальної сфери / за заг. ред. Н. Вербицької. Київ : ВБО «Точка опори», 2018. 92 с.
5. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
6. Вовкогон О., Лисенко О. Розвиток життєвих навичок як фактор попередження ризикованої поведінки підлітків. *Соціальна робота і охорона здоров'я*. 2008. № 32. С. 3–10. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14412>
7. Вольнова Л. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. Київ, 2016. Ч. 1. 188 с.
8. Діти війни. Державний портал. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>
9. Лобанова А., Калашнікова Л. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти : підруч. Київ : Каравела, 2017. 470 с.
10. Лях Т., Лехолетова М., Спіріна Т. Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримування ними дітей у період війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 2. С. 24–30. DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>.
11. Лях Т., Спірін А., Жуков В. Соціальна профілактика ризикованої поведінки підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 64–72. DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9>.
12. Остапович В. П., Барко В. І., Ярема Н. Ю. Робота з дітьми з ознаками ризикованої поведінки : метод. рек. Київ : ДНДІ МВС України ; Харків : В-ць Мачулін, 2017. 95 с.
13. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : Компрінт, 2023. 449 с.
14. Підлітки груп ризику: доказова база для посилення відповіді на епідемію ВІЛ в Україні : аналіт. звіт / ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременко Київ : К.І.С., 2008. 196 с.
15. Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» : Закон України від 15 січня 2009 р. № 878-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text>
16. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги профілактики : наказ Міністерства соціальної політики України від 10.09.2015 № 912. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text>
17. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О. Д., 2022. 144 с. URL: <https://uni.cf/3Pwuyqg>
18. Розділені війною: як розлука впливає на українські родини з дітьми. *Український фонд «Благополуччя дітей»*. Офіційний вебсайт. Опубл. 06.03.2025. URL: <https://childfund.org.ua/novyny/rozdileni-viinoiu-iak-rozluka-vplyvaie-na-ukrainski-rodyny-z-ditmy?fbclid=IwY2xjawI9>
19. Рябуха В., Завацька Л., Шевченко Д. Дієва профілактика: програма «Вибір» : посіб. для трен. з профіл. ризик. повед. серед дітей. Вид. перероб. та доп. / під ред. проф. Л. М. Завацької. Чернігів : Десна Поліграф, 2023. 192 с.
20. Сходинки до здоров'я: просвітницько-профілактична програма тренінгових занять : навч.-метод. посіб. / [Брусенко О. Л., Журавель Т. В., Лях Т. Л. та ін.] ; за ред. Т. В. Журавель, Т. Л. Лях. К. : Видавничий дім «Калита», 2017. 232 с.
21. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 300 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12407/1/Yankovych_Kol_mon.pdf
22. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю. А., 2011. 192 с.

REFERENCES:

1. Kalinina, A. V., Petrovych, V. S., Chenbai, I. V. & Liutyi, V. P. «Prohrama 15» (2017). [«Program 15»]: metod. posib. (z pytan profilaktyky VILinfektsii ta pidtrymky psykhosotsialnoho zdorovia v Ukraini) ; za zah. red. V. H. Holovatoho & U. B. Dolyniak. Kyiv : Ukrainyskyi fond «Blahopoluchchia ditei» [in Ukrainian].
2. Denysiuk, O. M. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty [Topical issues of social work] : navch. posib. ; red. kol. : O. V. Epel, T. L. Liakh & I. V. Sylantieva. Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].
3. Aliksieienko, T. & Kushnarova, S. (2013). Ryzikovana povedinka [Risky behavior]. Vinnytsia : TOV «Firma «Planer» [in Ukrainian].
4. Verbytska, N. (Red.), Didenko, M. & Ivash, R. (2018). Pidlitky: poradnyk dlia fakhivchyn ta fakhivtsiv psykhologichnoi i sotsialnoi sfery [Teenagers: a guide for specialists and specialists in the psychological and social sphere]. Kyiv : VBO «Tochka opory» [in Ukrainian].
5. Vnutrishno peremishcheni osoby [Internally displaced persons]. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. Ofitsiinyi vebсайт. Retrieved from: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> [in Ukrainian].
6. Vovkohon, O. & Lysenko, O. (2008). Rozvytok zhyttievykh navychok yak faktor poperedzhennia ryzikovanoi povedinky pidlitkiv [Development of life skills as a factor in preventing risky behavior in adolescents]. *Sotsialna robota i okhorona zdorovia*, 32, 3–10. Retrieved from: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/14412> [in Ukrainian].
7. Volnova, L. (2016). Profilaktyka deviantnoi povedinky pidlitkiv [Prevention of deviant behavior in adolescents] : navch.-metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].
8. Dity viiny [Children of War]. Derzhavnyi portal. Retrieved from: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/> [in Ukrainian].
9. Lobanova, A. & Kalashnikova, L. (2017). Robota z pidlitkami-deviantamy: sotsiologichnyi ta psykhologichnyi aspekty [Working with deviant adolescents: sociological and psychological aspects] : pidruch. Kyiv : Karavela [in Ukrainian].
10. Liakh, T., Lekholetova, M. & Spirina, T. (2022). Sotsialno-pedahohichna robota z batkami shchodo pidtrymuvannia nymy ditei u period viiny [Social and pedagogical work with parents to support their children during the war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 24–30. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3> [in Ukrainian].
11. Liakh, T., Spirin, A. & Zhukov, V. (2023). Sotsialna profilaktyka ryzikovanoi povedinky pidlitkiv [Social prevention of risky behavior in adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 64–72. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.9> [in Ukrainian].
12. Ostapovych, V. P., Barko, V. I. & Yarema, N. Yu. (2017). Robota z ditmy z oznakamy ryzikovanoi povedinky [Working with children with signs of risky behavior]: metod. rek. Kyiv : DNDI MVS Ukrainy ; Kharkiv : V-ts Machulin [in Ukrainian].
13. Piesha, I. V., Sopivnyk, I. V., Halaidiuk, V. V. & Koshuk, O. B. (2023). Sotsialna robota z simiamy, ditmy ta molodiu [Social work with families, children and young people] : navch. posib. Kyiv : Kompyrnt [in Ukrainian].
14. Pidlitky hrup ryzyku: dokazova baza dlia posylennia vidpovidi na epidemiiu VIL v Ukraini (2008). [Adolescents at Risk: Evidence Base for Strengthening the Response to the HIV Epidemic in Ukraine] : analit. zvit / YuNISEF, Ukr. in-t sots. doslidzh. im. O. Yaremenko Kyiv : K.I.S. [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sotsialnu robotu z ditmy ta moloddu» (2009). [On Amendments to the Law of Ukraine «On Social Work with Children and Youth»] : Zakon Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-17#Text> [in Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia Derzhavnogo standartu sotsialnoi posluhy profilaktyky (2015). [On Approval of the State Standard of Social Prevention Service] : nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-15#Text> [in Ukrainian].
17. Zhuravel, T. (Red.), Ivanyuk, I., Lekholetova, M., Lyutyi, V., Lyakh, T., Pashko, N., Soloyova, V., Sorokina, O., Spirina, T., Sulitskyi, V., Udovenko, YU., Chuyko, O., Shved, O., & Yankovets, V. (2022). Profilaktyka destruktivnoi povedinky pidlitkiv [Prevention of destructive behavior of adolescents] : navch.-metod. posib. Kyiv : Vyd-vo FO-P Buria O. D. Retrieved from: <https://uni.cf/3Pwuyqg> [in Ukrainian].
18. Rozdileni viinoiu: yak rozluka vplyvaie na ukraïnski rodyny z ditmy (2025). [Divided by War: How Separation Affects Ukrainian Families with Children]. Ukrainyskyi fond «Blahopoluchchia ditei». Ofitsiinyi vebсайт. Retrieved from: <https://childfund.org.ua/novyny/rozdileni-viinoiu-iak-rozluka-vplyvaie-na-ukraïnski-rodyny-z-ditmy?fbclid=IwY2xjawI9> [in Ukrainian].
19. Riabukha, V., Zavatska, L. (Red.) & Shevchenko, D. (2023). Diieva profilaktyka: prohrama «Vybir» [Effective prevention: the «Choice» program] : posib. dlia tren. z profil. ryzyk. poved. sered ditei. Chernihiv : Desna Polihraf [in Ukrainian].
20. Brusenko, O. L., Zhuravel, T. V. (Red.) & Liakh, T. L. Skhodyny do zdorovia: prosvitnytsko-profilaktychna prohrama treninhovykh zaniat z uchniamy navchalnykh zakladiv systemy zahalnoi serednoi osvity (2012). [Steps to Health: Educational and Preventive Program of Training Sessions with Students of Educational Institutions of the General Secondary Education System] : navch.-metod. posib. K. : Vydavnychiy dim «Kalyta». Retrieved from: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3490/> [in Ukrainian].

21. Yankovych, O., Kikinezhdi, O., Kozubovska, I., Polishchuk, V. & Radchuk, H. (2018). Teoriia ta praktyka profilaktychnoi roboty z ditmy, skhylnymy do deviantnoi povedinky: ukraïnskyi i mizhnarodnyi dosvid [Theory and Practice of Preventive Work with Children Prone to Deviant Behavior: Ukrainian and International Experience] : monohrafiia. Ternopil : Osadtsa Yu. V. Retrieved from: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12407/1/Yankovych_Kikinezhdi_Kol_mon.pdf [in Ukrainian].

22. Fedorchenko, T. Ye. (2011) Profilaktyka deviantnoi povedinky shkoliariv v umovakh sotsiokulturnoho seredovysha: sotsialno-pedahohichnyi aspekt [Prevention of deviant behavior of schoolchildren in the socio-cultural environment: socio-pedagogical aspect] : monohrafiia. Cherkasy : FOP Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].

УДК 37.013.42.018.1:342.7-053.2]:001.8

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.18>

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Олена ДЕНИСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0001-5108-8370

Бібліографічний опис статті: Петрочко, Ж., Денисюк, О. (2025). Дослідження процесу створення сімейних форм виховання для забезпечення найкращих інтересів дитини. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 134–142. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.18>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ

Забезпечення права дитини зростати в сімейному оточенні передбачає комплексне вивчення проблеми сімейних форм альтернативного догляду, готовності осіб/сім'ї до влаштування у свої родини дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, у статті розкрито проблему дослідження процесу створення сімейних форм виховання (СФВ – прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів/піклувальників).

Метою статті є представлення методології, методики та інструментарію дослідження процесу створення СФВ (від наміру прийняти в своїй сім'ї дитину до факту влаштування та адаптації дитини) для з'ясування причин та труднощів, які уповільнюють розвиток сімейних форм виховання, впливають на якість догляду та виховання, для забезпечення найкращих інтересів дитини, яка залишилась без батьківського піклування.

Представлено досвід розроблення та апробації методології, методики та інструментарію дослідження СФВ на шляху від намірів до прийому у своїй сім'ї дитини. Окреслено алгоритм дослідження (аналітико-концептуальний, підготовчо-інструментальний, організаційно-прогностичний, етап опитування респондентів за базовим діагностичним інструментарієм, узагальнювально-підсумковий етапи). Охарактеризовано методи дослідження процесу створення СФВ (кабінетний аналіз документів (законодавчої бази) щодо процесу створення та забезпечення функціонування СФВ; анкетування, інтерв'ювання кандидатів, опис кейс-стаді). На основі аналізу чинного законодавства визначено етапи створення СФВ. Детально представлено ключові запитання для комплексної анкети для кандидатів в СФВ відповідно до кожного етапу.

Ключові слова: забезпечення найкращих інтересів дитини; методологія та методика дослідження; діагностичний інструментарій; сімейні форми виховання; дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування.

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Olena DENYSIUK

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0001-5108-8370

To cite this article: Petrochko, Zh., Denysiuk, O. (2025). Doslidzhennia protsesu stvorennia simeinykh form vykhovannia dlia zabezpechennia naikrashchykh interesiv dytyny [Research into the process of creating family forms of education to ensure the best interests of the child]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 134–142. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.18>

RESEARCH INTO THE PROCESS OF CREATING FAMILY FORMS OF EDUCATION TO ENSURE THE BEST INTERESTS OF THE CHILD

Ensuring the right of the child to grow up in a family environment involves a comprehensive study of the problem of family forms of alternative care, the readiness of individuals/families to place orphans and children deprived of parental care in their families. In particular, the article reveals the problem of researching the process of creating family forms of upbringing (SFV – foster families, family-type orphanages, families of guardians/caregivers).

The purpose of the article is to present the methodology, techniques and tools for researching the process of creating SFV (from the intention to accept a child into one's family to the fact of placement and adaptation of the child) to clarify the reasons and difficulties that slow down the development of family forms of upbringing, affect the quality of care and upbringing, to ensure the best interests of a child left without parental care.

The experience of developing and testing the methodology, techniques and tools for studying the FFS on the way from intentions to accepting a child into one's family is presented. The research algorithm is outlined (analytical-conceptual, preparatory-instrumental, organizational-prognostic, the stage of interviewing respondents using the basic diagnostic tool, generalizing-summary stages). The methods of studying the process of creating the FFS are characterized (desk analysis of documents (legislative framework) regarding the process of creating and ensuring the functioning of the FFS; questionnaires, interviewing candidates, description of a case study). Based on the analysis of current legislation, the stages of creating the FFS are determined. Key questions for a comprehensive questionnaire for candidates for the FFS are presented in detail in accordance with each stage.

Key words: ensuring the best interests of the child, research methodology, tools, family forms of upbringing, orphan child and child deprived of parental care.

Актуальність проблеми. За роки незалежності Україна зробила чимало державних системних кроків, реалізувала ряд ініціатив неурядового сектору для переходу від інституційного догляду дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм виховання (далі – СФВ). Це дозволило збільшити можливості забезпечення найкращих інтересів дитини, адже здорова сім'я – оптимальне природне середовище для захисту, розвитку і виховання підростаючої особистості.

Відповідно до чинного законодавства України, до сімейних форм виховання належать: прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, опіка та піклування (Про затвердження Положення про прийомну сім'ю; Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу; Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини).

Повномасштабна війна суттєво вплинула на функціонування та розвиток в Україні СФВ і, відповідно, влаштування дітей в зазначені форми виховання. Беручи за основу результати моніторингу ситуації з розвитку сімейних форм виховання, що здійснює від початку війни МБО «Партнерство «Кожній дитині» у межах проєктів Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), підкреслимо, що найбільша частка дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні влаштовані під опіку чи піклування. Станом на 01.01.2022 року цей показник становив 71,3% від загальної чисельності дітей з визначеним

правовим статусом (на первинному обліку на 01.01.2022 року перебувало 67 771 дитина). На жаль, найбільш інтенсивне зниження кількості сімей і, відповідно, чисельності дітей в них відбулось протягом першого року війни – у період з лютого 2022 року по січень 2023 року, відповідно на 6% зменшилась кількість опікунів, піклувальників та на 7,1% чисельність дітей під опікою, піклуванням.

Станом на 01.01.2022 року в Україні функціонувало 3062 прийомні сім'ї (далі – ПС), в яких проживало і виховувалось 5988 дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, що становило 8,8% від загальної чисельності дітей з визначеним правовим статусом. Аналогічно до ситуації щодо сімей опікунів/піклувальників, кількість ПС у перші роки війни значно зменшилась. Станом на початок 2023 року в Україні, порівняно з аналогічним періодом 2022 року, функціонувало на 294 прийомні сім'ї менше, на 660 зменшилась чисельність дітей. Найбільше зниження кількості таких сімей відбулось в областях, де ведуться (велися) бойові дії.

Станом на 01.01.2022 року в Україні функціонувало 1300 дитячих будинків сімейного типу (далі – ДБСТ), в яких перебувало 9100 дітей, що становить 13,4% від загальної чисельності дітей з визначеним правовим статусом. Протягом першого року повномасштабної війни чисельність функціонуючих ДБСТ і, відповідно, дітей-вихованців, які проживають у цій сімейній формі, скоротилась на 55, дітей в них – на 423.

Таке падіння показників у перший рік повномасштабного вторгнення має безпосередній зв'язок з першою хвилею масової вимушеної міграції з причини війни, в т. ч. закладів інституційного догляду та виховання дітей, особливостями роботи в цей період війни служб у справах дітей, органів опіки та піклування тощо.

Починаючи з січня 2023 року, кількість СФВ поступово збільшується. Держава у синергії з неурядовими організаціями прикладає усі можливі зусилля для зміцнення мережі СФВ в Україні. Зокрема, зростання чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейному оточенні є пріоритетним напрямом роботи Державної служби України у справах дітей (Публічний звіт Голови Державної служби України у справах дітей, 2024). Відтак, упродовж 2024 року 94% дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебували на первинному обліку (58 224 дитини), були влаштовані у СФВ. За даними Державної служби України у справах дітей за 2024 рік, більше 33 тис. опікунів/піклувальників виховують в своїх родинях 44 262 дитини. Більшість з них перебувають з підопічними дітьми у родинних, сімейних стосунках. У 1 287 дитячих будинках сімейного типу виховується 8 668 дітей, а у 2 789 прийомних сім'ях – 5 294 дитини. Лише упродовж 2024 року створено: 75 дитячих будинки сімейного типу, до яких влаштовано 1 160 дітей; 372 прийомних сім'ї, до яких влаштовано 865 дітей (Публічний звіт Голови Державної служби України у справах дітей, с. 16–20).

Беручи до уваги значні позитивні зміни у ситуації, актуальним залишається ретельне вивчення процесу створення СФВ. Узагальнення і висновки, подані у даній статті, мають доповнити інші наявні дослідження з цієї теми для формування комплексного бачення шляхів покращення системи альтернативного сімейного догляду дітей. Це сприятиме забезпеченню найкращих інтересів дитини, яка буде влаштована у нову сім'ю, чи власних дітей кандидатів в СФВ, вдосконаленню системи захисту дітей в Україні, збагаченню потенціалу спеціалістів, дотичних до процесу створення чи підтримки СФВ, а також надання соціальних послуг сім'ям, які виховують дитину-сироту чи дитину, залишену без батьківського піклування.

Аналіз досліджень і публікацій. У науковому просторі упродовж усіх років незалеж-

ності України тема дослідження проблеми соціального сирітства, розвитку сімейних форм виховання, соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не втрачає актуальності. Зазначена тематика деталізується у різних напрямках досліджень: проблема соціального сирітства в сучасному українському суспільстві (Бичук, 2021); прийомна сім'я як унікальний об'єкт соціально-педагогічного супроводу (Марчук, 2021); значення сім'ї у формуванні самооцінки дитини (Лемко, Дідух, 2022); соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану (Суліменко, 2022); стан та перспективи розвитку сімейних форм опіки в сучасній Україні (Тюріна, Кінаш, 2022); становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни (Щербань, Черноусов, Прашко, 2022); соціальна робота та соціальна допомога сиротам в Україні в умовах війни (Підвальна, 2023); проблеми догляду та виховання дітей з інвалідністю в сім'ях опікунів/піклувальників, прийомних батьків та батьків вихователів (Петрочко, Мороз, 2024).

Досліджуючи проблему соціального сирітства, розвитку СФВ, науковці використовували комплекс різних методів, діагностичного інструментарію. Зокрема, як особливу форму здійснення пролонгованої соціальної та психологічної допомоги розглядає прийомну сім'ю І. Марчук (Марчук, 2021, с. 55). Для розкриття проблеми автор використовує такі методи: пошуковий за наявною методичною та науковою літературою з аналізом знайденого матеріалу, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, систематизація, аналіз документації та результатів діяльності дослідників із проблеми проведеного дослідження.

Питання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сприятливе сімейне середовище розкриває у своїй статті Л. Петушкова, Ж. Петрочко. Автори піднімають питання про підвищення вимог до якості підготовки кандидатів у сімейні форми виховання шляхом обґрунтування особливостей нової програми підготовки кандидатів в усиновлювачі, прийомні батьки/батьки-вихователі, опікуни/піклувальники, патронатні вихователі. Під час дослідження використано низку методів: спостереження, опитування кан-

дидатів в сімейні форми виховання та патронатні вихователі за допомогою авторської вхідної і вихідної анкети для учасників, тестування для кандидатів для перевірки набутих знань (Петушкова, Петрочко, 2021).

Сутність та особливості форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, досвід популяризації взяття на виховання в сімейне оточення дітей розкрито Т. Тюріною і О. Кінаш. «Відповідно до поставлених мети та завдань підґрунтям методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. Зокрема, за допомогою діалектичного методу простежено взаємодію інституту прийомного виховання з іншими сімейними формами виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Історико-правовий метод було застосовано для визначення стану наукових досліджень інституту прийомного виховання, а також розвитку сімейного законодавства у цій сфері. За допомогою методу дедукції проаналізовано загальні положення щодо порядку передачі дітей на прийомне виховання з подальшим визначенням конкретної форми такого виховання. Застосування формально-логічного (догматичного) методу дозволило дослідити становлення та розвиток інституту прийомного виховання в сімейному законодавстві України. Системно-структурний метод використано для встановлення юридичних та фактичних підстав, необхідних для прийняття компетентними державними органами рішення про передачу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на виховання у сім'ї прийомних вихователів.....» (Тюріна, Кінаш, 2022, с. 501–502).

Проблему догляду та виховання дітей з інвалідністю в СФВ розкрито у публікації Ж. Петрочко, О. Мороз. Дослідниці аналізують запити сімей опікунів/піклувальників, прийомних сімей, ДБСТ, в яких виховують дітей з інвалідністю, визначають, у чому полягає комплексна і системна підтримка сімей, які прийняли у свої сім'ї дітей з інвалідністю. Висновки дослідження зроблено за результатами проведення Благодійною організацією «Надія і житло для дітей» структурованих індивідуальних інтерв'ю з діючими СФВ, фахівцями із соціальної роботи, які супроводжують сімейні форми виховання, спеціалістами, які надають послуги дітям з інвалідністю та їхнім сім'ям.

Метою статті є представлення методології, методики та інструментарію дослідження процесу створення СФВ (від наміру прийняти в своїй сім'ї дитину до факту влаштування та адаптації дитини) для з'ясування причин та труднощів, які уповільнюють розвиток сімейних форм виховання, впливають на якість догляду та виховання, для забезпечення найкращих інтересів дитини, яка залишилась без батьківського піклування.

Основний матеріал дослідження. Матеріали щодо методології, процедури й інструментарію дослідження СФВ розроблені і апробовані авторами статті у складі робочої групи у межах проєкту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» (далі – Проєкт), що реалізувався Міжнародною благодійною організацією «Партнерство «Кожній дитині» у співпраці з Національною соціальною сервісною службою України на замовлення Міністерства соціальної політики України упродовж 2022–2023 років.

Метою дослідження, проведеного у рамках Проєкту, стало: виявити та проаналізувати етапи й актуальні проблеми створення СФВ та визначити шляхи їх подолання в сучасних умовах.

Тип дослідження – аналітичне. Відтак, для реалізації його мети та завдань було залучено: експертів з напряму захисту дитини, розвитку сімейних форм виховання; тренерів, які проводять навчання кандидатів в СФВ; психологів, які супроводжують їхнє навчання; спеціалістів ОЦСС, які забезпечують організацію навчання кандидатів; представників неурядових організацій, які працюють з даною групою населення.

Респондентами дослідження стали кандидати в прийомні батьки/батьки-вихователі, опікуни/піклувальники, які перебувають на різних етапах створення СФВ чи вже прийняли у свою сім'ю дитину, яка залишилась без піклування батьків.

У процесі дослідження було доведено доцільність використання таких ключових методів:

– *кабінетний аналіз документів (законодавчої бази) щодо процесу створення та забезпечення функціонування СФВ.* Аналітичний огляд документів допомагає краще зрозуміти контекст дослідження. Отримана і структурована інформація щодо нормативно-правового забезпечення створення і функціонування СФВ, патронату

над дитиною, усиновлення є основою для розробки відповідних діагностичних інструментів збору даних (анкет для різних груп кандидатів);

– *анкетування кандидатів*. Анкетування здійснюється шляхом самозаповнення кандидатами формалізованого запитальника у Google-формі.

– *інтерв'ювання кандидатів*. Особисте інтерв'ю (face-to-face) з використанням відповідного сценарного плану здійснюється онлайн, очно чи телефоном. Інтерв'ювання відбувається з метою уточнення інформації, отриманої під час анкетування кандидата;

– *опис кейс-стаді* (успішних історій і історій неуспіху – за наявності). Застосовується для ілюстрації і підсилення потенційних висновків щодо актуальних проблем створення і функціонування СФВ. Рекомендовано, щоб дослідження було доповнене описом не менше 20 кейсів.

Етапи дослідження:

– аналітико-концептуальний (визначення методології і процедури дослідження; проведення кабінетного дослідження щодо нормативного забезпечення процесу створення СФВ, підготовка узагальнювальних таблиць щодо етапів створення СФВ);

– підготовчо-інструментальний (розроблення діагностичного інструментарію; експертне тестування розробленого інструментарію; створення анкет для опитування (Google-форма));

– організаційно-прогностичний (визначення осіб, відповідальних/залучених за проведення опитування в регіонах; інструктаж кандидатів щодо дослідження; проведення опитування кандидатів за Анкетною 1);

– етап реалізації дослідження/опитування респондентів за базовим діагностичним інструментарієм (проведення опитування кандидатів за анкетами 2, 3, 4; інтерв'ювання кандидатів; запис кейс-стаді);

– узагальнювально-підсумковий (обробка і узагальнення результатів; написання аналітичного звіту, підготовка рекомендацій за результатами дослідження).

Розробка інструментарію дослідження має відбуватися відповідно до етапів створення ПС/ДБСТ, встановлення опіки/піклування, створення сім'ї патронатного вихователя, усиновлення. Зокрема, етапами створення ПС/ДБСТ, встановлення опіки/піклування визначено:

– Збір необхідних документів. Подання заяви службі у справах дітей про бажання утворити

ПС/заяви про бажання утворити ДБСТ і необхідних документів / заяви про бажання взяти під опіку дитину.

– Перевірка документів спеціалістами служб у справах дітей (далі – ССД). Внесення відомості про заявників до єдиного банку даних.

– Обстеження умов проживання сім'ї кандидатів.

– Електронний запит ССД до обласного центру соціальних служб (далі – ОЦСС) щодо проходження заявником курсу підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Інформування службою у справах дітей кандидатів про наявні можливості та найближчі дати навчання. Повідомлення сім'ї про дати навчання, підготовка і видача направлення.

– Навчання кандидатів тренерами ОЦСС. Видача довідки/рекомендації за результатами проходження навчання.

– Включення сім'ї/особи до електронного банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сімей потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів. Реєстрація особи/сім'ї у журналі обліку потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів. Підготовка висновку про доцільність (недоцільність) встановлення опіки, піклування та відповідність її/його інтересам дитини.

– Взаємодобір дитини та сім'ї.

– Налагодження контакту з дитиною. З'ясування згоди дитини (для ПС/ДБСТ).

– Рішення органу опіки і піклування про направлення дитини в прийомну сім'ю чи про направлення дитини на виховання та спільне проживання у ДБСТ чи про встановлення опіки/піклування. Укладання договору про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї чи договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

– Влаштування/передача дитини. Видача відповідних документів.

– Адаптація дитини у сім'ї.

Зазначені етапи мають бути покладені в основу анкет для учасників опитування – кандидатів в СФВ. У результаті комплексна анкета об'єднає п'ять анкет, що містять один чи декілька блоків, які відображають етапи створення чи функціонування СФВ.

Поділ комплексної анкети на п'ять анкет обумовлюється наступним: по-перше, це структурує і презентує процес створення чи функціонування сім'ї; по-друге, полегшує процедуру проходження анкетування, оскільки об'єднує, на думку дослідників, оптимальну кількість запитань, що не перевантажує кандидатів; по-третє, дозволяє запропонувати кандидату ту чи ті анкети, які безпосередньо відповідають етапу/етапам створення чи функціонування саме його сім'ї.

Опитування за Анкетами 1, 2, 3, 4, 5 має проводитися послідовно. Однак усі кандидати не проходять опитування за усіма чотирма анкетами, а дають відповіді на запитання лише тих блоків, які вони уже пройшли чи на якому етапі перебувають наразі. Зробимо загальний огляд запитань комплексної анкети.

Анкета 1 – вступна. Її завдання – збір загальної інформації про кандидата (ПІБ, місце проживання, досвід виховання дітей, статус переміщеної особи тощо). Водночас наголосимо, що саме на цьому етапі потрібно отримати згоду опитуваного на обробку його персональних даних.

Анкета 2 для СФВ містить три блоки: Блок 1. Ухвалення рішення сім'ї про прийняття дитини у свою родину. Блок 2. Збір і подача документів. Блок 3. Обстеження умов проживання сім'ї. Зокрема, Блок 1 складається з ряду запитань, базовими серед яких є: Пригадайте, будь ласка, що найбільшою мірою підштовхнуло/мотивувало вас прийняти в свою сім'ю дитину? Чи шукали ви самостійно інформацію про те, як прийняти дитину у свою сім'ю? Де насамперед ви шукали інформацію чи до кого зверталися? Скільки часу пройшло від моменту появи бажання прийняти в свою сім'ю дитину до звернення в офіційні органи за консультацією? До кого саме ви звернулися за консультацією? Чи привітно та зацікавлено вас вислухали? Скільки орієнтовно часу тривало ваше спілкування? Чи під час спілкування/консультації вам розповіли про всі існуючі форми сімейного влаштування дитини, їх особливості? Чи зрозумілими для вас були пояснення спеціаліста? Чи комфортним для вас було перше відвідування ССД?

Блок 2 присвячений питанню збору і подачі кандидатами документів. Він може містити такі ключові запитання: Чи поінформували вас працівники ССД перед написанням заяви

про вимоги до кандидатів у прийомні-батьки/батьки-вихователі, опікуни/піклувальники та процес створення ПС/ДБСТ, встановлення опіки/піклування? Чи зрозумілою для вас була надана інформація? Чи складно було для вас зібрати відповідні документи? Які саме документи зібрати для вас було найскладніше? Оцініть за 10-бальною шкалою, наскільки ви усвідомлювали обов'язки прийомних батьків/батьків-вихователів, опікунів/піклувальників, завдання та специфіку функціонування ПС/ДБСТ, опіки/піклування на етапі написання заяви та подачі відповідних документів?

Блок 3 об'єднує запитання щодо обстеження умов проживання сім'ї: Чи попередили вас завчасно (не менше ніж за два дні) про день обстеження? Хто саме обстежував умови проживання? Як проходило обстеження? Як довго воно тривало? Чи комфортно ви почували себе під час обстеження умов проживання вашої сім'ї? Чи в ході обстеження умов проживання спеціалісти спілкувалися з дорослими членами сім'ї щодо їхньої згоди прийняти дитину? Чи спеціалісти, які обстежували умови проживання сім'ї, надавали вам рекомендації стосовно створення чи покращення умов у разі прийняття дитини/дітей? Якщо так, то на що саме звертали увагу? Чи спеціалісти, які обстежували умови проживання сім'ї, спілкувалися з вашою дитиною/дітьми щодо їхньої згоди прийняти у вашій сім'ї дитину/дітей?

Анкета 3 присвячена питанням навчання кандидатів, отримання довідки/рекомендації. Запитання анкети наступні: За скільки днів до початку навчання вам повідомили про орієнтовну дату початку навчання? Чи консультовалися з вами щодо графіку навчання? Чи комфортно вам було навчатися? Що найбільше запам'яталося про навчання кандидатів? Чи було щось під час навчання, що вас засмучувало, викликало негативні відчуття? Чи спілкувалися, консультовалися ви під час навчання з психологом? Якщо так, оцініть за 10-бальною шкалою, наскільки корисним саме для вас/вашої сім'ї під час навчання було спілкування з психологом? Оцініть, за 10-бальною шкалою, наскільки ви усвідомили обов'язки прийомних батьків/батьків-вихователів, опікунів/піклувальників, завдання та специфіку функціонування ПС/ДБСТ, опіки/піклування після проходження навчання кандидатів? Чи змінили

ви намір щодо форми влаштування дитини під час навчання чи після нього?

Анкета 4 присвячена питанням взаємодобору дитини та сім'ї, налагодження контакту з дитиною, з'ясування її згоди на влаштування у сім'ю, ухвалення рішення, укладання договору з потенційними прийомними батьками/батьками-вихователями, влаштування дитини, а також оцінки складності і тривалості процесу створення СФВ загалом. Вона містить три тематичні блоки: Блок 5. Взаємодобір дитини та сім'ї. Блок 6. Прийняття рішення органу опіки і піклування про направлення дитини. Укладання договору про влаштування дітей у ПС / організацію діяльності ДБСТ. Блок 7. Отримання відповідних документів та влаштування дитини. Зокрема, Блок 5 може містити такі ключові запитання: Чи проводились з вами попередні консультації стосовно дитини, яку планувалось влаштувати у вашу сім'ю? Чи спеціалісти ССД допомагали вам у налагодженні контакту з дитиною/дітьми? Чи адміністрація закладу, у якому виховувалася дитина/діти, допомагали вам у налагодженні контакту з нею/ними? Чи запитували спеціалісти думку дитини щодо влаштування у вашу сім'ю? Чи були ви присутні під час з'ясування згоди дитини (якщо вона була вихованцем закладу)?

Запитання Блоку 6: Чи були ви залучені до укладання договору про влаштування дитини/дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання/договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу? Чи розглядалася можливість доповнення договору додатковими зобов'язаннями сторін?

Ключові запитання Блоку 7: Чи отримали ви всі необхідні документи для влаштування дитини? Чи контактували з вами / відвідували вашу сім'ю спеціалісти служби у справах дітей після влаштування дитини? Якщо так, то коли? Що для вас виявилось найскладнішим на етапі влаштування / переміщення дитини? Чи взяли вашу сім'ю під соціальний супровід? Чи були ви залучені до складання плану соціального супроводу вашої сім'ї? На які дії чи заходи фахівця/ців

ви найбільше розраховуєте під час соціального супроводу (виберіть п'ять пріоритетні)?

Анкета 5 присвячена оцінці складності та тривалості процесу створення СФВ загалом. Вона може містити такі запитання: Чи виправдалися ваші очікування щодо складності і тривалості усього процесу створення СФВ? Зазначте, який чи які із етапів процесу створення ПС/ДБСТ, встановлення опіки/піклування видався/лися для вас найскладніший/і чи під якого етапу виникало найбільше труднощів? Оцініть за 10-бальною шкалою надану вам підтримку спеціалістів служби у справах дітей чи центру соціальних служб на кожному етапі (0 – відсутність підтримки, 10 – максимальна підтримка; зазначайте лише про пройдені етапи й етап, на якому ви перебуваєте зараз)? Як ви вважаєте, чи потрібен психологічний супровід на всіх етапах процесу створення СФВ? В яких випадках такий супровід найбільше потрібен?

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, представлена у статті методологія й методика дозволяють комплексно і глибоко з'ясувати причини та труднощі, які уповільнюють розвиток сімейних форм виховання, впливають на якість догляду та виховання, забезпечення найкращих інтересів дитини, яка залишилась без батьківського піклування. Зазначені опитувальники – інструмент детального вивчення стану забезпечення права дитини на сім'ю, створення чи функціонування ПС/ДБСТ, що у свою чергу дозволяє сформулювати відповідні пропозиції для органів влади, міжнародних партнерів щодо перешкод та можливостей подальшого розвитку СФВ в Україні. У наступному номері автори проілюструють результати опитування кандидатів в СФВ за окремими анкетами.

Темами для подальших досліджень можуть бути: лонгітюдне дослідження процесу функціонування СФВ, опис історій соціального супроводу прийомних сімей/дитячих будинків сімейного типу, дослідження підготовки дитини до виходу із СФВ у самостійне життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін.; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с.
2. Лемко Г. І., Дідух І. Я. Значення сім'ї у формуванні самооцінки дитини. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 87. С. 45–48.
3. Марчук В. Приймна сім'я як унікальний об'єкт соціально-педагогічного супроводу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 80. Т.2. С. 34–38.

4. Петрович Ж. В. Петушкова Л. А. Нова програма підготовки сімей до догляду та виховання влаштованих/усиновлених дітей. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 2(49). С. 160–164.
5. Петрович Ж. В., Мороз О. С. Проблеми догляду та виховання дітей з інвалідністю в сім'ях опікунів/піклувальників, прийомних батьків та батьків вихователів. На шляху до інклюзії: соціальна робота з дітьми з інвалідністю та їхніми сім'ями : посіб. / А. М. Гладичик, Н. М. Горішна, І. П. Криницька та ін. Житомир: ТОВ «505», 2024. С. 273–285.
6. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини, Постанова Кабінету Міністрів України № 866 (2008). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.03.2025).
7. Підвальна Ю. Соціальна робота та соціальна допомога сиротам в Україні в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 92–97.
8. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю, Постанова Кабінету Міністрів України № 565 (2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.03.2025).
9. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу, Постанова Кабінету Міністрів України № 564 (2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.03.2025).
10. Публічний звіт Голови Державної служби України у справах дітей Петра Добромільського про підсумки діяльності за 2024 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_child_2024_b.pdf
11. Суліменко О. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип. 4. С. 68–75.
12. Тюріна Т., Кінаш О. Стан та перспективи розвитку сімейних форм опіки в сучасній Україні. *Social Work and Education*. 2022. Вип. 9 (4). С. 500–507.
13. Щербань С., Черноусов А., Прашко О. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни: звіт на замовлення СОС Дитячі містечка в Україні. Харківський інститут соціальних досліджень. 2022. 74 с. URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-ivijna-veresen-lystopad-2022r.pdf>

REFERENCES:

1. Denysiuk, O., Epiel, O., Liakh, T., & Sylantjeva, I. (Eds.). (2023). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty* [Current Issues of Social Work]. RIK-U. [in Ukrainian].
2. Lemko, H. I., & Didukh, I. Ya. (2022). Znachennia simi u formuvanni samoostinky dytyny [The importance of family in the formation of a child's self-esteem]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of NPU Named after M. P. Drahomanov. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives*, (87), 45–48. [in Ukrainian].
3. Marchuk, V. (2021). Pryiomna simia yak unikalnyi ob'ekt sotsialno-pedahohichnoho suprovodu [Foster family as a unique object of social and pedagogical support]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of NPU Named after M. P. Drahomanov. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives*, (80, Vol. 2), 34–38. [in Ukrainian].
4. Petrochko, Zh. V., & Pietushkova, L. A. (2021). Nova prohrama pidhotovky simey do dohliadu ta vykhovannia vlashtovanykh/usynovlenykh ditey [A new program for preparing families for the care and upbringing of fostered/adopted children]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2(49), 160–164. [in Ukrainian].
5. Petrochko, Zh. V., & Moroz, O. S. (2024). Problemy dohliadu ta vykhovannia ditey z invalidnistiu v simiakh opikuniv/pikluvalnykh, pryomnykh batkiv ta batkiv vykhovateliv [Problems of caring for and educating children with disabilities in the families of guardians, foster parents, and caregivers]. In A. M. Hladyshchuk, N. M. Horishna, & I. P. Krynytska (Eds.), *Na shliakhu do inkluzii: sotsialna robota z ditmy z invalidnistiu ta yikhnimy simiamy – Towards Inclusion: Social Work with Children with Disabilities and Their Families* (pp. 273–285). Zhytomyr: TOV “505”. [in Ukrainian].
6. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2008). *Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluвання, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny* [Issues of guardianship and trusteeship bodies related to the protection of children's rights]. Postanova No. 866. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (accessed March 2, 2025). [in Ukrainian].
7. Pidvalna, Yu. (2023). Sotsialna robota ta sotsialna dopomoha syrotam v Ukraini v umovakh viiny [Social work and social assistance for orphans in Ukraine during wartime]. *Vvichlyvist – Humanitas*, (1), 92–97. [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2002). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pryomnu simiu* [On approval of the regulation on foster families]. Postanova No. 565. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text> (accessed March 2, 2025). [in Ukrainian].
9. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2002). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dytiachyi budynok simeinoho typu* [On approval of the regulation on the family-type orphanage]. Postanova No. 564. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text> (accessed March 2, 2025). [in Ukrainian].

10. Derzhavna sluzhba Ukrainy u spravakh ditei. (2024). *Publichnyi zvit Holovy Derzhavnoi sluzhby Ukrainy u spravakh ditei Petra Dobromilskoho pro pidsumky diialnosti za 2024 rik* [Public Report of the Head of the State Service of Ukraine for Children's Affairs Petro Dobromilskyi on the results of activities for 2024]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_child_2024_b.pdf. [in Ukrainian].
11. Sulimenko, O. (2022). Sotsialna robota z ditmy-syrotamy ta ditmy, pozbavlenymy batkivskoho pikluvannia, v umovakh voiennoho stanu [Social work with orphans and children deprived of parental care under martial law]. *Vvichlyvist – Humanitas*, (4), 68–75. [in Ukrainian].
12. Tiurina, T., & Kinash, O. (2022). Stan ta perspektyvy rozvytku simeinykh form opiky v suchasni Ukraini [State and prospects of development of family forms of guardianship in modern Ukraine]. *Social Work and Education*, 9(4), 500–507. [in Ukrainian].
13. Shcherban, S., Chernousov, A., & Prashko, O. (2022). *Stanovyshche vnutrishno peremishchenykh simei iz ditmy, pryomnykh simei ta dytiachykh budynkiv simeinoho typu v umovakh viiny: zvit na zamovlennia SOS Dytiache Mistechko v Ukraini* [The situation of internally displaced families with children, foster families, and family-type orphanages during wartime: a report commissioned by SOS Children's Villages in Ukraine]. Kharkiv : Kharkivskyi Instytut Sotsialnykh Doslidzhen. Retrieved from <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-ivij-na-veresen-lystopad-2022r.pdf>. [in Ukrainian].

УДК 331.5:36]-053.6](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.19>

Вікторія ПОЛЕХІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Ольга БОЙКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-6746-3304

Бібліографічний опис статті: Полехіна, В., Бойко, О. (2025). Молодь на ринку праці соціальної сфери: потреби, виклики, перспективи. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 143–148. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.19>

**МОЛОДЬ НА РИНКУ ПРАЦІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ:
ПОТРЕБИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розглянуто сучасний ринок праці у соціальній сфері, що зазнає динамічних змін, зумовлених соціально-економічними та демографічними факторами. Особливу увагу привертає проблема працевлаштування молодих спеціалістів, оскільки роботодавці висувають нові вимоги до компетентностей випускників. У статті проаналізовано основні виклики, з якими стикається молодь при пошуку роботи, зокрема нестачу практичного досвіду, недостатній розвиток *soft skills* та низьку заробітну плату.

Метою статті є аналіз чинників, що впливають на працевлаштування молодих спеціалістів соціальної сфери, визначення основних потреб роботодавців та розробка рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності випускників.

Дослідження, проведене на основі опитування роботодавців, дозволяє окреслити актуальні запити ринку, визначити найбільш затребувані спеціальності та виявити основні бар'єри для працевлаштування. Особливу увагу приділено ролі стажувань та виробничих практик у професійному становленні молоді, а також необхідності інтеграції програм розвитку м'яких навичок у систему професійної освіти. Недостатній рівень розвитку *soft skills*, зокрема комунікаційних та аналітичних навичок. З'ясовано, що молоді спеціалісти, які нещодавно завершили навчання, вважають своїми сильними сторонами вміння навчатися, працювати в команді, ефективно взаємодіяти з колегами, слухати та комунікувати. Водночас визнають, що їм бракує досвіду у сфері публічних виступів, ухвалення рішень, ІТ-грамотності та стресостійкості. Результати роботи можуть бути корисними для вдосконалення освітніх програм та сприяння підвищенню конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, соціальна сфера, працевлаштування молоді, *soft skills*, професійний досвід, потреби роботодавців, перспективи кар'єри, соціальні працівники, психологи.

Viktoriia POLIEKHINA

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Social and Psychological Education Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Olha BOIKO

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-6746-3304

To cite this article: Poliekhina, V., Boiko, O (2025). Molod na rynku pratsi sotsialnoi sfery: potreby, vyklyky, perspektyvy [Youth in the social labor market: needs, challenges, prospects]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 143–148. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.19>

YOUTH IN THE SOCIAL LABOR MARKET: NEEDS, CHALLENGES, PROSPECTS

The article examines the modern labor market in the social sphere, which is undergoing dynamic changes due to socio-economic and demographic factors. Particular attention is paid to the problem of employment of young specialists, as employers put forward new requirements for the competencies of graduates. The article analyzes the main challenges that young people face when looking for a job, in particular, the lack of practical experience, insufficient development of soft skills and low wages. The purpose of the article is to analyze the factors affecting the employment of young specialists in the social sphere, identify the main needs of employers and develop recommendations for increasing the competitiveness of graduates.

The study, conducted on the basis of a survey of employers, allows us to outline current market demands, determine the most popular specialties and identify the main barriers to employment. Special attention is paid to the role of internships and work practices in the professional development of young people, as well as the need to integrate soft skills' development programs into the vocational education system. Insufficient level of development of soft skills, in particular communication and analytical skills. It was found that young specialists who have recently completed their studies consider their strengths to be the ability to learn, work in a team, effectively interact with colleagues, listen and communicate. At the same time, they admit that they lack experience in public speaking, decision-making, IT literacy and stress resistance. The results of the work can be useful for improving educational programs and helping to increase the competitiveness of graduates in the labor market.

Key words: labor market, social sphere, youth employment, soft skills, professional experience, employer needs, career prospects, social workers, psychologists.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці соціальної сфери характеризується динамічними змінами, зумовленими соціально-економічними та демографічними процесами. Особливе місце в цьому контексті займає молодь, яка стикається з низкою викликів під час працевлаштування. Одним із важливих аспектів є відповідність компетентностей випускників сучасним вимогам роботодавців. Для того, щоб зрозуміти реальні потреби ринку, було проведено опитування роботодавців, яке дозволяє оцінити актуальні запити, виявити основні бар'єри для працевлаштування та окреслити перспективи молодих фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження тенденцій та особливостей досвіду працевлаштування розглядалися у працях В.В. Близнюк, Р.С. Гуревич, В.Т. Лозовецької, О.О.Субіна, О.І. Щербак та ін.

Метою статті є аналіз чинників, що впливають на працевлаштування молодих спеціалістів соціальної сфери, визначення основних потреб роботодавців та розробка рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності випускників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вже традиційним на факультеті соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини є опитування роботодавців щодо потреб ринку праці та співпраці з факультетом.

Опитування анонімне, його результати представлені в узагальненому вигляді. Думка роботодавців враховується для організації навчального процесу університету відповідно

до сучасних вимог і забезпечення якісної професійної підготовки здобувачів.

Серед опитуваних, основні напрями діяльності соціальних установ розподілилися таким чином: психологічна допомога – 20,6%; педагогічна діяльність – 58,8%; надання соціальних послуг – 20%; соціальний захист – 4,4%. Серед затребуваних спеціальностей найбільш затребуваними є: психологи та клінічні психологи; соціальні педагоги та робітники; ерготерапевти, реабілітологи, дефектологи; фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Попри те, що 62,9% роботодавців задоволені кадровим забезпеченням, 34,3% вказують на нестачу кваліфікованих спеціалістів у своїх організаціях. (Результати опитування роботодавців, 2023).

Однією з головних проблем, які перешкоджають ефективному працевлаштуванню молодих спеціалістів, є невідповідність очікувань роботодавців і рівня підготовки випускників.

Професійне становлення молоді під час навчання у закладах професійної і вищої освіти є важливим етапом її соціалізації, який формує цінності молоді, її світогляд, дає змогу отримати нові знання і практичний досвід, опанувати професійними вміннями й навичками, що необхідні для майбутньої професійної діяльності. Дуже важливим для професійного становлення молоді під час навчання є проходження стажування і виробничих практик. За результатами соціологічного дослідження «Українське покоління Z: цінності та орієнтири», менше половини молоді віком 14–29 роки (37%) брали участь у практиці або стажуванні під час навчання, серед молоді

віком 21–29 років – приблизно 45% проходили стажування. Хоча виробничі практики в Україні і врегульовані законодавством, проте реалізуються з порушеннями і не забезпечують необхідного професійного рівня.

Також відсутня зацікавленість і недостатня участь роботодавців у функціонуванні системи освіти з метою формування системи виробничих практик та учнівства. Молодь, яка закінчує заклади професійної і вищої освіти, переважно має теоретичні знання, тоді як практичного досвіду та можливості застосовувати свої знання на практиці немає. Одним з поштовхів для побудови власної кар'єри є робота під час навчання, коли студенти отримують не тільки теоретичні знання, але й практичний досвід, який в майбутньому стане у нагоді при працевлаштуванні (Українське покоління Z: цінності та орієнтири: результати репрезентативного соціологічного дослідження, 2017).

За результатами соціологічного опитування «Молодь України – 2018», третина молоді (31,2%) працює або працювала під час навчання, серед міської молоді частка тих, хто працює або працював під час навчання, більше, ніж серед сільської молоді (відповідно 33,8 і 25,3%). 16,4% опитаних, які працювали під час навчання, працювали заради того, щоб отримати досвід роботи або покращити своє резюме для роботодавців, 4,9% – щоб налагодити зв'язки, які допоможуть в майбутньому забезпечити зайнятість, тоді як більшість – для того, щоб заробити грошей для

себе (60,3% від тих, хто працював(ла)/працює під час навчання) та допомогти сім'ї (17,9%) (Молодь України. Результати репрезентативного соціологічного дослідження, 2018).

Недостатній рівень розвитку soft skills, зокрема комунікаційних та аналітичних навичок (88,2% роботодавців оцінюють їх як критично важливі).

На думку представників бізнесу, оптимальним співвідношенням soft skills і hard skills є 61% до 39%. Найбільш затребуваними з боку роботодавців є вміння брати на себе відповідальність (62,1%), бажання розвиватися (56,9%), наполегливість (48,3%) і комунікабельність (51,7%) .

Молоді спеціалісти, які нещодавно завершили навчання, вважають своїми сильними сторонами вміння навчатися, працювати в команді, ефективно взаємодіяти з колегами, слухати та комунікувати. Водночас вони визнають, що їм бракує досвіду у сфері публічних виступів, ухвалення рішень, ІТ-грамотності та стресостійкості. Крім того, багато хто з них має труднощі з управлінням конфліктами та веденням переговорів. (Молодь України – 2018: результати репрезентативного соціологічного дослідження, 2018)

Високі вимоги до комунікативності, прагнення до розвитку, відповідальності, здатності до співпраці, що не завжди враховуються у навчальних програмах. Рішенням цієї проблеми може стати інтеграція програм розвитку

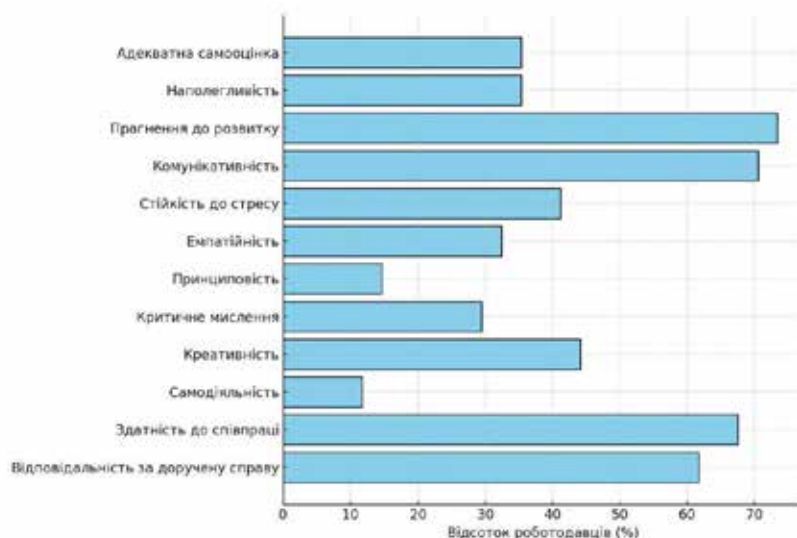

Рис. 2. Особистісні якості, важливі для фахівців (за даними роботодавців)

soft skills у професійну освіту. Курси з комунікації, лідерства, управління стресом і командної роботи мають бути невід'ємною частиною навчальних програм, особливо для тих, хто працює у сфері освіти та соціальних послуг. Важливу роль у цьому можуть відігравати тренінги, вебінари та менторські програми, подібні до тих, що організовує ваша спільнота.

Низька заробітна плата, що змушує молодь шукати роботу в інших регіонах чи сферах діяльності.

Основним критерієм вибору місця роботи для молоді залишається розмір заробітної плати. За даними досліджень, цей фактор є вирішальним для 65,7% молодих людей. Значно менше уваги вони приділяють умовам праці (13,1%), можливостям навчання і розвитку на робочому місці (7,5%), іміджу компанії (6,8%) та офіційному працевлаштуванню (5,3%).

Соціологічне дослідження «Українське покоління – Z: цінності та орієнтири» підтверджує, що молодь віком 14–29 років насамперед звертає увагу на дохід (82%) і надійність роботи (76%). Для 55% респондентів важливим є досягнення поставлених цілей, для 53% – кар'єрні можливості. Водночас такі аспекти, як можливість зробити щось цінне для суспільства (38%) або робота з людьми (42%), цікавлять молодь значно менше. (Результати репрезентативного соціологічного дослідження, 2017)

На цьому тлі в Україні спостерігається гострий дефіцит соціальних працівників, яких наразі не вистачає щонайменше 10 тисяч. Як зазначила міністерка соціальної політики Оксана Жолнович в ефірі телемарафону, ключовою причиною нестачі кадрів є низька заробітна плата (Мінсоцполітики, 2024).

«На жаль, нам дуже потрібно багато соціальних працівників. Якщо говорити про різні послуги, а не лише про догляд, то це щонайменше 10 тисяч людей по всій країні,» – підкреслила Жолнович.

Міністерка також наголосила, що низький рівень оплати праці значно ускладнює заповнення вакансій. Наприклад, соціальний працівник, який допомагає нужденним людям із повсякденними справами, отримує заробітну плату лише на рівні мінімальної. Це є важливою перешкодою для залучення фахівців до такої роботи.

Ця ситуація вимагає системних змін у політиці оплати праці та умов роботи, щоб забезпе-

чити гідний рівень життя для соціальних працівників і залучити молодь до цієї важливої сфери.

Попри численні виклики, соціальна сфера залишається перспективною для молодих спеціалістів. Багато роботодавців усвідомлюють важливість адаптації нових кадрів і готові сприяти їхньому професійному розвитку. Одним із ключових напрямів такої підтримки є розширення програм стажування та практики. На сьогодні 55,9% соціальних установ співпрацюють із закладами вищої освіти, пропонуючи студентам можливість отримати практичний досвід ще під час навчання. Це сприяє глибшому розумінню професійної діяльності та забезпечує плавний перехід до роботи за спеціальністю (Результати опитування роботодавців, 2023).

Окрім стажування, значна увага приділяється проведенню тренінгів та семінарів, спрямованих на формування ключових компетенцій. За даними досліджень, 73,5% організацій регулярно організовують навчальні заходи для підвищення рівня професійної підготовки своїх співробітників. Такий підхід дозволяє молодим спеціалістам не лише засвоїти теоретичні знання, а й отримати необхідні навички для ефективної комунікації, роботи в команді та прийняття рішень у складних ситуаціях (Міністерство молоді та спорту України, 2023).

Важливим напрямом є також розвиток *дуальної форми навчання*, яка поєднує теоретичне навчання з практичною діяльністю в реальних умовах. Це дозволяє студентам не лише опанувати необхідний матеріал, а й адаптуватися до професійного середовища, поступово переймаючи досвід у колег. Крім того, дедалі частіше роботодавці залучаються до розробки освітніх програм, що дає змогу більш точно враховувати сучасні вимоги ринку праці та готувати фахівців із необхідними компетенціями.

Перспективи розвитку цієї сфери включають кілька важливих аспектів. По-перше, підвищення рівня інтеграції випускників у реальні умови праці дозволить зменшити розрив між освітою та професійною діяльністю. По-друге, зміцнення співпраці між університетами та роботодавцями сприятиме створенню більш адаптованих і практично орієнтованих навчальних програм. По-третє, запровадження системи наставництва допоможе молодим фахівцям отримати необхідну підтримку на початкових етапах кар'єри, сприяючи їхньому професій-

ному зростанню та підвищенню ефективності роботи в соціальній сфері.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі результатів дослідження можна зробити висновки про необхідність: підвищення уваги до практичної підготовки випускників соціальної сфери; включення до навчальних програм спеціалізованих курсів з розвитку soft skills; посилення взаємодії

між університетами та роботодавцями для адаптації навчального процесу до реальних вимог ринку праці, забезпечення випускників можливостями постійного навчання та підвищення кваліфікації.

Таким чином, сучасний ринок праці соціальної сфери потребує комплексного підходу до підготовки молодих спеціалістів, враховуючи їхні потреби, вимоги роботодавців та перспективи розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Близнюк В. В. Ринок праці України: процеси державного регулювання та розвитку : дис. ... докт. екон.наук: 08.00.03 Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАНУ». Київ. 2020. 526 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Blyzniuk_Viktoriiia/Rynok_pratsi_Ukrainy_protsey_derzhavnoho_rehulivannia_ta_rozvytku.pdf (дата звернення: 20.01.2025).
2. Державна служба зайнятості України. *Державна служба зайнятості: основні здобутки 2023 року*. URL: <https://old.dcz.gov.ua/novyna/derzhavna-sluzhba-zaynyatosti-osnovni-zdobutky-2023-roku> (дата звернення: 25.01.2025).
3. Дослідження «Працевлаштування молодих спеціалістів» (проект «Академія навичок» у партнерстві з Європейською Бізнес Асоціацією, Human Capital Forum та HP-форумом. веб-сайт. URL: www.dcz.gov.ua/ode/file/link/44686/file/Презентація%20Марі (дата звернення: 03.02.2025).
4. Про зайнятість населення : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 24, ст.243) (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5067-17> (дата звернення: 03.02.2025).
5. Міністерство молоді та спорту України. *Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри*. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/shorichni_dopovidi/shorichna-dopovid-pro-stanovishe-molodi.pdf (дата звернення: 01.02.2025).
6. Молодь України – 2018: результати репрезентативного соціологічного дослідження/ Міністерство молоді та спорту України. Київ : ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. с. 84. URL: <https://dismp.gov.ua/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=4543> (дата звернення: 11.01.2025).
7. Субіна О. О. Формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22475/Subina%20Oksana%20Oleksandrivna.pdf?sequence=1> (дата звернення: 06.02.2025).
8. Українське покоління Z: цінності та орієнтири: результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ : Нова Європа, 2017. URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/> (дата звернення: 03.02.2025).
9. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. *Результати опитування роботодавців*. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/результати-опитування-роботодавців> (дата звернення: 31.01.2025)./
10. В Україні не вистачає 10 тисяч соціальних працівників через низькі зарплати, – Мінсоцполітики (2024). *Цензор.НЕТ*. URL: https://biz.censor.net/news/3477416/v_ukrayini_ne_vystachaye_10_tysyach_sotsialnyh_pratsivnykiv_cherez_nyzki_zarplaty_minsotspolityky (дата звернення: 03.02.2025).
11. Sydorenko, V. Soft skills as an educational trend and a necessary development component for a vocational lifelong education teacher. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 2020, 38(2), 127–134.

REFERENCES:

1. Blyzniuk, V. V. (2020). *Rynok pratsi Ukrainy: protsesy derzhavnoho rehulivannia ta rozvytku [The Labor Market of Ukraine: Processes of State Regulation and Development]*. Kyiv: State Institution “Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine”. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Blyzniuk_Viktoriiia/Rynok_pratsi_Ukrainy_protsey_derzhavnoho_rehulivannia_ta_rozvytku.pdf [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba zainiatosti Ukrainy. (2023). *Derzhavna sluzhba zainiatosti: osnovni zdobutky 2023 roku [State Employment Service: Key Achievements of 2023]*. Retrieved from: <https://old.dcz.gov.ua/novyna/derzhavna-sluzhba-zaynyatosti-osnovni-zdobutky-2023-roku> [in Ukrainian].
3. Doslidzhennia “Pravlashtuvannia molodykh spetsialistiv” (proiekt “Akademiiia navychok” u partnerstvi z Yevropeiskoiu Biznes Asotsiatsiieiu, Human Capital Forum ta HP-forumom) [Research “Employment of Young Professionals” (Project “Skills Academy” in Partnership with the European Business Association, Human Capital Forum, and HP Forum)]. Retrieved from: www.dcz.gov.ua/ode/file/link/44686/file/Презентація%20Марі [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro zainiatiist naselennia” (2012) [Law of Ukraine “On Employment of the Population”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5067-17> [in Ukrainian].
5. Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy. (2023). Molod na rynku pratsi: navychky XXI stolittia ta pobudova kariery [Youth in the Labor Market: 21st Century Skills and Career Development]. Retrieved from: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/shorichni_dopovidi/shorichna-dopovid-pro-stanovishe-molodi.pdf [in Ukrainian].
6. Molod Ukrainy – 2018: rezultaty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia [Youth of Ukraine – 2018: Results of a Representative Sociological Study]. Kyiv: DP “Redaktsiia informatsiinoho biuletenia “Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy” [in Ukrainian].
7. Subina, O. O. (2023). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Formation of Social Competence of Future Specialists in the Social Sphere]. Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22475/Subina%20Oksana%20Oleksandrivna.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
8. Ukrainske pokolinnia Z: tsinnosti ta oriyentyry [Ukrainian Generation Z: Values and Orientations]. (2017). Kyiv: Nova Yevropa. Retrieved from: <http://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/> [in Ukrainian].
9. Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. (2023). Rezultaty opytuvannia robotodavtsiv [Results of the Employer Survey]. Retrieved from: <https://fspo.udpu.edu.ua/результати-опитування-роботодавців/> [in Ukrainian].
10. V Ukraini ne vystachaie 10 tysiach sotsialnykh pratsivnykiv cherez nyzki zarplaty, – Minsotspolityky [Ukraine Lacks 10,000 Social Workers Due to Low Salaries – Ministry of Social Policy]. Tsenzor.NET. Retrieved from: <https://biz.censor.net/n3477416> [in Ukrainian].
11. Sydorenko, V. (2020). Soft skills as an educational trend and a necessary development component for a vocational lifelong education teacher. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 38(2), 127–134.

УДК 378.091.33:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.20>

Оксана ПРИШЛЯК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0003-3108-502X

Scopus-Author ID: 57219129426

Микола СУБТЕЛЬНИЙ

аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0003-4159-1652

Володимир ЯНЧИШИН

аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0009-0009-2303-9710

Бібліографічний опис статті: Пришляк, О., Субтельний, М., Янчишин В. (2025). Педагогічні технології формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 149–156. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.20>

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО

У статті здійснено загальнонаукову характеристику педагогічних технологій як сукупності послідовно здійснюваних дій, операцій з використанням відповідного змістового забезпечення, форм, методів, засобів, ресурсів і людського потенціалу. Проаналізовано суть міжкультурної компетентності як інтегративної професійно зумовленої якості здобувачів освіти, що формується у них в процесі професійної підготовки у ЗВО і базується на знаннях міжкультурного характеру, уміннях і навичках, необхідних для життя й успішної професійної діяльності у міжкультурному середовищі. Охарактеризовано особливості реалізації основних етапів реалізації технології формування міжкультурної компетентності: концептуально-цільового, структурно-змістового, процесуального і результативно-оцінювального; розкрито їх навчально-методичне забезпечення. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективного вибору технологій формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО: формування умотивованості суб'єктів освітнього процесу до навчання і професійної діяльності у міжкультурному середовищі; активне їх залучення до створення толерантного міжкультурного освітнього середовища у ЗВО та соціумі; забезпечення активного саморозвитку і самовдосконалення здобувачів освіти через використання та інтеграцію інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій; створення цільової установки на активне засвоєння міжкультурних знань і формування міжкультурних навичок та їх застосування у процесі професійної діяльності у міжкультурному середовищі.

Мета статті полягає в аналізі суті і структурних компонентів технології формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО.

У процесі дослідження застосовано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення інформації на українських і зарубіжних веб-сайтах, а також дослідження публікацій в електронній базі даних Google Scholar.

Ключові слова: міжкультурна компетентність; педагогічна технологія, професійна підготовка, здобувачі освіти, технології формування міжкультурної компетентності, заклад вищої освіти (ЗВО).

Oksana PRYSHLIAK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Foreign Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0000-0003-3108-502X

Scopus-Author ID: 57219129426

Mykola SUBTELNY

PhD Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0003-4159-1652

Volodymyr YANCHYSHYN

PhD Student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Maksyma Kryvonosa str., 2, Ternopil, Ukraine, 46027

ORCID: 0009-0009-2303-9710

To cite this article: Pryshliak, O., Subtelny, M., Yanchyshyn, V. (2025). Pedagogical technologies for the formation of intercultural competence of students in the process of their professional training in higher educational institutions]. *Vvichlyvist. Humanitas*. 1, 149–156. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.20>

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article provides a general scientific description of pedagogical technologies as a set of consistently implemented actions, operations using appropriate content support, forms, methods, means, resources and human potential. The essence of intercultural competence is analyzed as an integrative professionally determined quality of students, which is formed in the process of professional training in higher education and is based on intercultural knowledge, skills and abilities necessary for life and successful professional activity in an intercultural environment. The features of the implementation of the main stages of the implementation of the technology for forming intercultural competence are characterized: conceptual-targeted, structural-content, procedural and result-evaluation; their educational and methodological support is disclosed. The organizational and pedagogical conditions for the effective choice of technologies for the formation of intercultural competence of future specialists in higher education institutions are substantiated: the formation of motivation of subjects of the educational process for learning and professional activity in an intercultural environment; their active involvement in the creation of a tolerant intercultural educational environment in higher education institutions and society; ensuring active self-development and self-improvement of education seekers through the use and integration of innovative pedagogical and information and communication technologies; creating a target setting for the active assimilation of intercultural knowledge and the formation of intercultural skills and their application in the process of professional activity in an intercultural environment.

The purpose of the article is to analyze the essence and structural components of the technology for the formation of intercultural competence of students in the process of their professional training in higher education institutions.

In the process of research, methods of analysis, synthesis, comparison and generalization of information on Ukrainian and foreign websites, as well as research of publications in the Google Scholar electronic database, were applied.

Key words: intercultural competence; pedagogical technology; professional training; technologies for forming intercultural competence, higher educational institution.

Постановка проблеми. Мультикультурність сучасного світу ставить підвищені вимоги до професійної компетентності та професійної діяльності фахівців практично усіх сфер життєдіяльності, вимагаючи від них готовності до виконання професійних функцій і завдань з врахуванням міжнародних підходів і стандартів та міжкультурного контексту буття сучасного світу. З огляду на це зростає вимога до фахівців практично усіх сфер, зокрема до їх здатності працювати у міжкультурній команді й ефективно виконувати професійну діяльність у міжкультурному соціумі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти формування міжкультурної компетентності фахівців різних спеціальностей у процесі їх професійної підготовки у ЗВО стали предметом дослідження багатьох дослідників. Так, особливостям формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій присвячені роботи О. Пришляк (Пришляк, 2021); менеджерів зовнішньоекономічної діяльності – А. Токаревої (Токарева, 2013); фахівців гуманітарного профілю – Н. Самойленко (Самойленко, 2014); майбутніх фахівців з міжнародних відносин –

О. Сніговської (Сніговська, 2014); майбутніх правознавців – О. Рембач (Рембач, 2017); майбутніх юристів – Ю. Короткової (Короткова, 2019) та інших.

Необхідною умовою формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО є належне технологічне забезпечення цього процесу, тобто обґрунтування й упровадження відповідних технологій як сукупності змістового забезпечення, послідовно здійснюваних дій, операцій з використанням відповідних форм, методів, ресурсів та людського потенціалу.

Базовою основою осмислення педагогічних технологій формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у ЗВО є методологічні підходи до побудови освітніх програм їх професійної підготовки, розуміння суті міжкультурної компетентності, її складових та особливостей її формування.

Ми поділяємо наукову позицію вітчизняних дослідників Ю. Короткової (Короткова, 2019), (Самойленко, 2014), (Сніговська, 2014), (Скрипнікова, 2023) та ін.) стосовно того, що міжкультурну компетентність майбутніх фахівців доцільно розуміти як важливу інтегративну якість особистості, що формується в процесі професійної підготовки і базується на: (1) знаннях міжкультурного характеру; (2) уміннях і навичках їх застосовування; (3) загальноцивілізаційних цінностях; (4) володінні соціальними нормами і правилами поведінки, необхідними для життя й успішної професійної діяльності в міжкультурному середовищі.

У контексті здійснюваного дослідження для нас значний науковий інтерес представляє позиція дослідників Нісімчук, А. С., Падалки, О. С., & Шпак, О. Т. (2000) та Аніщенко О.В., Яковець Н.І. (Аніщенко, Яковець, 2007) щодо розуміння і трактування суті технології як низки послідовно здійснюваних процедур освітнього характеру, метою яких є передача загальноосвітніх і професійних знань, формування відповідних фахових умінь і навичок.

Педагогічна технологія у широкому трактуванні цього поняття є діяльнісним сценарієм організації професійної підготовки здобувачів освіти з метою формування у них готовності до професійної діяльності. Технологію формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО трактуємо як процес реалізації

культуроологічно-соціогенної взаємодії суб'єктів аксіологічного характеру. При цьому поділяємо наукову позицію Г. Радчук (Радчук, 2014) стовно того, що аксіогенез доцільно розглядати як «процес самоорганізації особистості засобами своїх внутрішніх ресурсів, що ініціюються певними зовнішніми умовами» (Радчук, 2014, с.266).

Закономірно, що дослідження технологій формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО має базуватися на системному підході, який визначає осмислення і реалізацію досліджуваного процесу на основі його логічної єдності з цілісним процесом професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті реалізації відповідних державних стандартів відповідно до передбачуваних компетентностей і програмних результатів навчання. Технологія формування міжкультурної компетентності майбутнього фахівця має базуватися на об'єктивних закономірностях процесу професійної підготовки, враховувати особливості професійної діяльності та закономірності формування професійно зумовлених особистісних якостей особистості майбутнього фахівця.

Окрім цього технологізація процесу формування міжкультурної компетентності передбачає осмислення і врахування взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів міжкультурної компетентності і логіки, етапів їх формування; тобто технологізація досліджуваного процесу передбачає поетапну організацію і координацію зусиль співпраці викладачів і здобувачів освіти, спрямованих на засвоєння відповідного об'єму знань міжкультурного характеру, особливостей формування міжкультурних навичок та оволодіння способами їх реалізації у процесі професійної підготовки і майбутньої професійної діяльності у міжкультурному середовищі.

Мета статті полягає в аналізі суті і структурних компонентів технології формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у процесі їх професійної підготовки у ЗВО.

Результати дослідження. Для максимального наближення процесу формування міжкультурної компетентності до реально існуючого процесу професійної підготовки майбутніх фахівців у ЗВО розглянемо її на *програмно-технологічному* та *методично-процесуальному* рівнях розробки педагогічної технології. Про-

грамно-технологічний рівень передбачає проектування технології формування міжкультурної компетентності через розробку програмно-технологічного забезпечення навчального процесу. Методично-процесуальний рівень передбачає визначення суті конкретних технологій (змісту, форм, методів, засобів, ресурсів, активностей), спрямованих на створення сприятливого міжкультурного середовища у ЗВО. Відзначимо, що технологія формування міжкультурної компетентності фактично складається з низки окремих конкретних технологій: (1) моніторингу рівня осмисленості та розуміння студентами провідних знань, що визначають суть їх міжкультурного мислення і міжкультурного буття (зокрема таких як «мультикультуралізм», «полікультурність», «міжкультурне середовище», «міжкультурна професійна команда», «міжкультурний плюралізм», «міжкультурне суспільство», «міжкультурна компетентність» та ін.); (2) уміння опиратися на ці знання і використовувати їх як у процесі професійної підготовки так і у професійній діяльності; (3) формування у майбутніх фахівців уміння працювати у міжкультурному середовищі через їх залучення до волонтерської діяльності та різноманітних видів практичної підготовки; (4) залучення здобувачів освіти до різноманітних видів науково-дослідницької діяльності та академічної мобільності. Завершальним етапом реалізації технології формування міжкультурної компетентності є моніторинг і оцінка досягнутого результату та зворотній зв'язок, що здійснюються у межах технології оцінки результативності досліджуваного процесу.

Мета застосування технології формування міжкультурної компетентності полягає не лише в засвоєнні визначеного об'єму знань, а й у системному розвитку професійно зумовлених особистісних якостей, формуванні фахових умінь і навичок професійної діяльності майбутніх фахівців у міжкультурному середовищі. Взаємозв'язок можливостей реалізації зазначеної технології із реалізацією мети професійної підготовки дозволяє розраховувати на оптимальне поєднання міжкультурного аспекту розвитку особистості майбутнього фахівця з цілісним процесом його професійної підготовки.

Вважаємо за доцільне розглядати технологію формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців як сукупність детер-

мінованих дій, активностей, методів, засобів, активностей, спрямованих на удосконалення змістово-технологічного забезпечення досліджуваного процесу, що реалізуються в чіткій логічній послідовності, створюючи інтеграційну єдність, яка сприяє досягненню запланованого результату у відповідні терміни.

Якщо логіку формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО змодельовати у вигляді системи (О. Пришляк, 2018), то базовими системоутвірними її компонентами можуть виступати: концептуально-цільовий, структурно-змістовий, процесуально-технологічний та результативно-оцінювальний.

Концептуально-цільовий компонент відображає мету, завдання, методологічні підходи, принципи реалізації досліджуваного процесу та його учасників. Учасниками процесу формування міжкультурної компетентності здобувачів освіти у ЗВО, закономірно, виступають здобувачі освіти, адміністрація закладу, гаранті освітніх програм, викладачі, стейкхолдери, тьютори, керівники практик, роботодавці, які перебувають у «суб'єкт-суб'єктних» взаєминах і спільно працюють над реалізацією освітньої програми, формуванням програмних компетентностей (універсальних, загальних, фахових) і програмних результатів навчання.

Структурно-змістовий характеризується змістовим забезпеченням освітньої програми підготовки майбутніх фахівців у ЗВО через вивчення обов'язкових та вибірових дисциплін та логікою забезпечення практичної підготовки. Процесуально-технологічний – розкриває навчально-методичне та змістово-технологічне забезпечення формування і розвиток *hard skills* (спеціальних вузькопрофесійних умінь та навичок) та *soft skills* (універсальних надпрофесійних навичок) у майбутніх фахівців завдяки використанню інноваційних технологій; вивченню професійно-орієнтованих компонентів іноземною мовою; можливостей участі у програмах академічної мобільності. Результативно-оцінювальний – базується на критеріях та показниках сформованості міжкультурної компетентності майбутніх фахівців на тлі їх загальної готовності до професійної діяльності і здатності виконання професійних функцій і завдань у міжкультурному середовищі.

Головною метою вибору і упровадження технологій у процесі реалізації *концептуально-*

цільової компоненти системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців є формування у них мотивації до засвоєння знань, умінь і навичок міжкультурного спрямування та професійної діяльності у міжкультурному середовищі. Цьому сприяє підбір змістового забезпечення і форм роботи, спрямованих на обговорення зі студентами проблем, з якими стикається людство внаслідок інтеграційних та міграційних процесів, що мають місце в сучасних умовах, та аналіз можливих підходів щодо їх вирішення; засвоєння стартового об'єму базових знань та їх умотивованості до формування міжкультурної компетентності і професійної діяльності у міжкультурному середовищі.

На даному етапі важливо підбирати такі технології, які позитивно впливають на формування у студентів розуміння важливості і необхідності формування міжкультурної компетентності як необхідної складової їх професійної підготовки; формування потреби у пошуку шляхів гармонізації відносин між різними етнокультурними групами і осмислення можливостей своєї діяльності і своєї особистісної ролі у цьому процесі.

У процесі реалізації структурно-змістової компоненти системи формування міжкультурної компетентності підбір технологій зумовлюється завданнями необхідності оволодіння студентами базовим комплексом знань міжкультурного характеру, формування у них міжкультурного світогляду і загальноцивілізаційних цінностей та оволодіння навичками реалізації набутих знань у міжкультурному середовищі.

Для цього важливим резервом розширення можливостей засвоєння студентами знань міжкультурного характеру виступає наповнення змісту базових та вибіркових освітніх компонентів; формування особистісно-суб'єктної позиції студентів: активізація їх пізнавальної діяльності, стимулювання до самостійного пошуку інформації міжкультурного характеру, надання навчально-пізнавальному процесу творчого характеру. При цьому доцільно розширити сферу використання таких понять як «мультикультуралізм», «міжкультурне середовище», «міжкультурний плуралізм», «міжкультурне суспільство», «міжкультурна компетентність» та ін.; другий важливий напрям роботи пов'язаний із філософсько-культуроло-

гічним осмисленням ролі духовно-культурних здобутків різних народів у виникненні міжкультурного суспільства і його інтегративних духовно-культурних цінностей; третій – зумовлений застосуванням концепції мультикультуралізму як інтегративної складової навчально-виховного процесу, що забезпечує можливості реалізації міждисциплінарного підходу в освіті, зближення духовно-культурних цінностей різних народів і етнічних груп, їхнього трактування, сприйняття та формування на цій основі міжкультурного світогляду студентів; четвертий – пов'язаний із осмисленням студентами потужного впливу на місію і суть процесу професійної підготовки майбутніх фахівців явищ міжкультурної глобалізації і міграції, інтенсивних контактів представників різних культур і націй.

Використання означених підходів сприяє формуванню у здобувачів освіти системи знань міжкультурного характеру, створенню конструктивного варіанту засвоєння знань, які відповідають вимогам міжкультурного суспільства; актуалізує процес засвоєння цінностей міжкультурного суспільства, збагачення професійними уміннями і навичками необхідними для роботи у міжкультурному середовищі; інтеграції професійних знань із знаннями міжкультурного характеру.

Мета процесуального етапу у цілісній системі формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців полягає у подальшому засвоєнні студентами базового комплексу знань міжкультурного характеру, а також формуванні міжкультурного світогляду, ціннісних орієнтацій та реалізації набутих знань. Характерною особливістю цього етапу є поступова трансформація акценту із засвоєння знань міжкультурного характеру на їхнє використання, в тому числі і в процесі практичної підготовки, волонтерської діяльності, участі в різноманітних проєктах та активностях. На цьому етапі доцільно приділяти увагу грамотному застосуванню набутих знань міжкультурного характеру та сприяти формуванню розуміння, що ефективність професійної діяльності у значній мірі залежатиме від володіння методами роботи з клієнтом (клієнтами) у міжкультурному середовищі, здатності налагодження доброзичливих відносин, врахування особливостей менталітету, ціннісних орієнтацій і установок та розу-

міння національних особливостей сприйняття клієнтами проблеми.

Залучення майбутніх фахівців до волонтерської діяльності, а також участь у різних видах практик дозволяє більш ефективно реалізовувати процесуальну складову цілісної системи формування міжкультурної компетентності: а саме забезпечує відпрацювання технологічних аспектів реалізації міжкультурної компетентності, сприяє переходу до набуття певного досвіду роботи у міжкультурному середовищі. Окрім цього участь у волонтерській діяльності і різноманітних видах практичної підготовки, активностях міжкультурної спрямованості в ЗВО та за межами закладу освіти сприяє формуванню міжкультурної свідомості, почуття єдності з людьми інших національностей та етнокультурних груп.

Метою результативно-оцінювального етапу формування міжкультурної компетентності є моніторинг, осмислення і аналіз результатів професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи у міжкультурному середовищі та його корекція цього процесу (за необхідності).

Для кожного із етапів даної педагогічної технології характерним є притаманний тільки йому набір пізнавально-навчальних видів діяльності, їхнє співвідношення і пріоритетність (діагностична, мотиваційна, пізнавально-інформаційна, комунікаційна, інтеріоризуюча, рефлексивно-ціннісна, моніторингова). У процесі дослідження було обґрунтовано застосування та пріоритетність різних видів навчальної діяльності, послідовність їхньої реалізації і навчально-методичне забезпечення кожного із виділених етапів.

Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців передбачає налагодження взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, опору на концепцію мультикультуралізму як методологічну основу участі студентів у всіх видах освітньої діяльності, що в своєму поєднанні дає підстави на досягнення запланованої мети.

Цілком очевидним є той факт, що необхідною умовою оптимального підбору технологій формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців є належне забезпечення мотиваційної, когнітивної і практичної складових: (1) у процесі розробки й постійного удосконалення освітньо-професійної програми, інформаційного та навчально-методичного забезпечення,

збагачення міжкультурним аспектом загальноосвітніх, фахових і вибіркових навчальних дисциплін, технологій їх викладання та моніторингу й оцінювання результатів досліджуваного процесу; (2) практичної підготовки – шляхом удосконалення програм практичної підготовки та її здійснення у міжкультурному середовищі й міжкультурній команді; (3) залучення майбутніх фахівців до роботи у наукових гуртках, студіях, конференціях, розробки й упровадження проєктів, спрямованих на різноманітні аспекти професійної підготовки до роботи у міжкультурному середовищі; (4) залучення здобувачів освіти до різноманітних видів активностей, спрямованих на створення толерантного міжкультурного середовища і ЗВО.

Все це дозволяє сформулювати організаційно-педагогічні умови ефективного вибору технологій формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО: формування умотивованості суб'єктів освітнього процесу до навчання і професійної діяльності у міжкультурному середовищі; активне їх залучення до створення толерантного міжкультурного освітнього середовища у ЗВО та соціумі; забезпечення активного саморозвитку і самовдосконалення здобувачів освіти через використання та інтеграцію інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій; створення цільової установки на активне засвоєння міжкультурних знань і формування міжкультурних навичок та їх застосування у процесі професійної діяльності у міжкультурному середовищі.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що розробка й упровадження технологій формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у ЗВО передбачає їх розробку й імплементацію в навчальну, практичну, науково-дослідну, виховну і самоосвітню діяльність, що має знайти відображення в удосконаленні освітньо-професійних програм, змістовому збагаченні робочих програм окремих навчальних дисциплін загальної й професійної підготовки обов'язкової та вибіркової компоненти освітньої програми модулями, темами, завданнями, що стосуються міжкультурних аспектів життєдіяльності сучасного суспільства та специфіки їх професійної діяльності в міжкультурному соціумі; удосконаленні програм практичної підготовки до роботи у міжкультурному суспільстві та міжкультурній команді.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у площині упровадження технологій формування міжкультурної компетентності фахівців юридичної сфери у системі неперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщенко О. В., Яковець Н. І. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій: навчальний посібник. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 199 с.
2. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. *Педагогічний дискурс*. 2008. Вип. 3. С. 48–53.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
4. Короткова Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів під час базової підготовки в закладі вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 3–4. С. 26–27.
5. Нісінчук О. С., Падалка О. Т., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ : Прогрес, 2000. 368 с.
6. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст : монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2021. 556 с.
7. Рембач О. О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх правознавців у процесі іншомовної підготовки. *Університетські наукові записки*. ХНУ, 2017. № 63. С. 387–400.
8. Самойленко Н. Б. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : НАПН України. Інститут вищої освіти. Київ, 2014. 40 с.
9. Скрипнікова В. О. Розвиток міжкультурної компетентності майбутніх магістрів військового управління у професійній підготовці. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». – Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, Київ, 2023. 328 с.
10. Сніговська О. В. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин в освітньому середовищі класичного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини. Умань, 2014. 24 с.
11. Токарева А. В. Формування міжкультурної компетентності у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2013. 20 с.

REFERENCES:

1. Anishchenko O. V., & Yakovets N. I. (2007). Suchasni pedahohichni tekhnolohii: kurs lektzii [Modern pedagogical technologies: a course of lectures] : navchalnyi posibnyk. Nizhyn : Vydavnytstvo NDU im. M. Hoholia, 199 s. [in Ukrainian].
2. Vorotniak, L. I. (2008). Osoblyvosti pedahohichnoi tekhnolohii formuvannia polikulturnoi kompetentsii mahistriv u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladykh [Peculiarities of pedagogical technology for the formation of multicultural competence of masters in higher pedagogical educational institutions]. *Pedahohichnyi dyskurs*. Vyp. 3. S. 48–53. [in Ukrainian].
3. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Akademvydav, 352 s. [in Ukrainian].
4. Korotkova, Yu. (2019). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnykh yurystiv pid chas bazovoi pidhotovky v zaklady vyshchoi osvity [Formation of intercultural competence of future lawyers during basic training at a higher education institution]. *Osvitohichnyi dyskurs*. № 3–4. S. 26–27. [in Ukrainian].
5. Nisimchuk, O. S., Padalka, O. T., & Shpak O. T. (2000). Suchasni pedahohichni tekhnolohii [Modern pedagogical technologies] : navchalnyi posibnyk. Kyiv: Prosvita, 368 s. [in Ukrainian].
6. Pryshliak, O. Yu. (2021). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: teoretychnyi kontekst [Formation of intercultural competence of future specialists in socionomic professions: theoretical context] : monohrafiia / za nauk. red. V. P. Kravtsia. Ternopil: Osadtsa Yu. V. 556 s. [in Ukrainian].
7. Rembach, O. O. (2017). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnykh pravoznavtsiv u protsesi inshomovnoi pidhotovky [Formation of intercultural competence of future lawyers in the process of foreign language training]. *Universytetski naukovyi zapysky. KhNU*, № 63. S. 387–400. [in Ukrainian].
8. Samoilenko, N. B. (2014). Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv humanitarnoho profilu u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladykh [Theoretical and methodological principles of forming intercultural competence of future specialists in the humanitarian field in higher pedagogical educational institutions] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : NAPN Ukrainy. Instytut vyshchoi osvity. Kyiv, 40 s. [in Ukrainian].

9. Skrypnikova, V.O. (2023). Rozvytok mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia u profesiinii pidhotovtsi [Development of intercultural competence of future masters of military administration in professional training]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofii z haluzi znan 01 «Osvita/Pedahohika» za spetsialnistiu 011 «Osvitni, pedahohichni nauky». – Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, Kyiv, 328 s. [in Ukrainian].

10. Snihovska, O. V. (2014). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z mizhnarodnykh vidnosyn v osvithomu seredovyshchi klasychnoho universytetu [Formation of intercultural competence of future specialists in international relations in the educational environment of a classical university] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni P. Tychyny. Uman, 24 s. [in Ukrainian].

11. Tokareva, A. V. (2013). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti u maibutnikh menedzheriv zovnishnoekonomicanoi diialnosti zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Formation of intercultural competence in future foreign economic activity managers using interactive technologies] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia, 20 s. [in Ukrainian].

УДК 364.62-057.36:341.38

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.21>

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Аліна ДУЛЯ

доктор філософії за спеціальністю 231 Соціальна робота, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Ольга БОБРОВА

магістр кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0009-0005-1119-7018

Бібліографічний опис статті: Спіріна, Т., Дуля, А., Боброва, О. (2025). Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 157–162. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.21>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Соціально-психологічна підтримка військовослужбовців та їхня інтеграція в цивільне життя після повернення із зони бойових дій дуже важлива. Адже, за даними світової статистики, у кожного п'ятого учасника бойових дій, за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень, можуть спостерігатися симптоми депресії, тривоги, гострої реакції на бойову травму, генералізовані тривожні розлади. Різноманітні емоційні та поведінкові розлади (спалахи гніву; схильність до суїциду; страх нападу ззаду; відчуття провини за те, що лишився живим; поява шкідливих звичок; ідентифікація себе із вбитими; конфлікти з оточуючими та сім'єю) можуть проявлятися у військовослужбовців, як відразу так і через кілька місяців після повернення із зони бойових дій. Статтю присвячено надзвичайно важливій темі для сучасного українського суспільства, а саме соціально-психологічній адаптації військовослужбовців у післявоєнний період. Відсутність належної підтримки військовослужбовців після повернення із зони бойових дій додому може негативно вплинути на їхнє психосоціальне та фізичне здоров'я й призвести до соціальної ізоляції. Однією із умов успішної соціально-психологічної адаптації є інтеграція військовослужбовців у суспільство. Наразі, прогнозується, що після перемоги, близько півтора мільйона військовослужбовців повернувшись до цивільного життя можуть відчувати складнощі у працевлаштуванні, відновленні соціальної комунікації, налагодженні стосунків у сім'ї та мати проблеми з фізичним та психічним здоров'ям. Авторами визначено, що соціально-психологічна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період повинна ґрунтуватись на комплексному підході (фізична та психологічна реабілітація, правова та економічна підтримка, допомога в працевлаштуванні, інтеграція у суспільство) це допоможе знизити рівень соціальної напруженості та забезпечити стабільний розвиток суспільства.

Ключові слова: адаптація, військовослужбовець, учасник бойових дій, інтеграція, соціальна підтримка, післявоєнний період, посттравматичне зростання, посттравматичний стрес, соціальні програми, соціально-психологічна адаптація.

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor at the Social Pedagogy and Social Work Department, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Alina DULIA

Doctor of Philosophy, specialty 231 Social work, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Scopus-Author ID: 57208213486

Olga BOBROVA

Master at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Bulvarno-Kudriavska str., Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0009-0005-1119-7018

To cite this article: Spirina, T., Dulia, A., Bobrova, O. (2025). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiya viyskovosluzhbovtiv u pislyavoyennyi period [Socio-psychological adaptation of servicemen in the post-war period]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 157–162. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.21>

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF SERVICEMEN IN THE POST-WAR PERIOD

Socio-psychological support for military personnel and their integration into civilian life after returning from a combat zone is very important. After all, according to world statistics, every fifth participant in hostilities, in the absence of any physical injuries, may experience symptoms of depression, anxiety, acute reaction to combat trauma, and generalized anxiety disorders. Various emotional and behavioral disorders (outbursts of anger; suicidal tendencies; fear of being attacked from behind; feelings of guilt for remaining alive; the emergence of bad habits; identification with the dead; conflicts with others and family) can manifest in servicemen, both immediately and several months after returning from the combat zone. The article is devoted to an extremely important topic for modern Ukrainian society, namely the socio-psychological adaptation of military personnel in the post-war period. The lack of adequate support for service members upon returning home from a combat zone can negatively impact their psychosocial and physical health and lead to social isolation. One of the conditions for successful socio-psychological adaptation is the integration of military personnel into society. Currently, it is predicted that after the victory, about one and a half million servicemen returning to civilian life may experience difficulties in finding employment, restoring social communication, establishing family relationships, and have problems with physical and mental health. The authors determined that the socio-psychological adaptation of military personnel in the post-war period should be based on a comprehensive approach (physical and psychological rehabilitation, economic support, employment assistance, integration into society), which will help reduce the level of social tension and ensure the stable development of society.

Key words: adaptation, military personnel, combatant, integration, social support, post-war period, post-traumatic growth, post-traumatic stress, social programs, socio-psychological adaptation.

Постановка проблеми. Успішна адаптація військовослужбовців, членів їхніх сімей та родин загалом у післявоєнний період є одним із ключових викликів, які вже сьогодні вирішує українське суспільство у особистісному, політико-економічному, морально-ціннісному, етичному, соціокультурному, соціальному, психосоціальному вимірах.

Повернення військовослужбовців до мирного життя потребує спеціалізованої підтримки та соціальної реабілітації і тому важливо, щоб соціальне середовище було готовим приймати та розуміти їхні потреби. Найважливішим стабілізуючим чинником для військовослужбовців, які повертаються, є їхня сім'я, друзі, найближче оточення. До повернення військовослужбовців необхідно готуватися, через організацію ком-

фортного середовища, створення найкращих умов для соціально-психологічної адаптації (Dulia, Liakh, Veretenko, 2020).

Військовослужбовці зіштовхуються з відсутністю належної медичної та соціально-психологічної допомоги, у них виникають проблеми з працевлаштуванням, оскільки багато хто не має відповідних навичок для роботи в мирному житті. Соціальна ізоляція та соціальна відчуженість стають їхніми постійними супутниками (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців сприяло появі цілого ряду наукових публікацій, присвячених даній темі. Зокрема, соціальну підтримку недержавними організаціями сімей

учасників бойових дій досліджувала А. Дуля (Дуля, 2023); вікові особливості адаптації учасників бойових дій вивчала О. Мельник (Мельник, 2019); проблему регулювання гендерних відносин у Збройних силах України, специфіку соціальної профілактики гендерних стереотипів військовослужбовців та причини їх виникнення, розглядали у своїх наукових доробках Т. Лях, Т. Спіріна (Liakh, Spirina, 2020); особливості реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій досліджували Ю. Бриндіков, А. Дуля, Т. Спіріна (Бриндіков, 2018; Дуля, Спіріна, 2024); виклики та труднощі в соціально-психологічній адаптації військовослужбовців вивчали Л. Бегеза, Г. Пріб, Я. Раєвська (Пріб, Бегеза, Раєвська, 2022); проблеми соціальної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період в Україні аналізували К. Куркова, Л. Луценко-Миськів (Куркова, Луценко-Миськів, 2024); питання готовності сімей до повернення учасників бойових дій додому є предметом наукових пошуків А. Дулі, Т. Лях, Т. Спіріної (Дуля, Лях, Спіріна, 2024).

Мета дослідження. Наразі в Україні актуалізувалося питання адаптації військовослужбовців до цивільного життя й вирішення проблем, що виникають у зв'язку з набутим досвідом, який у бойових умовах дозволяв їм вижити та після повернення може впливати на їхню поведінку. Це і спонукало нас до розгляду питання соціально-психологічної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя у післявоєнний період є взаємовідносини із найближчим оточенням. Саме тому, друзям, рідним, членам сім'ї необхідно підготуватися до повернення військовослужбовців через створення комфортного середовища та оптимальних умов для соціально-психологічної адаптації й спільної життєдіяльності. Необхідно звернути увагу, що під час участі одного із членів сім'ї в бойових діях, зміни відбуваються як у військовослужбовців, так і у його сім'ї, тому до повернення мають готуватись дві сторони (Dulia, Liakh, Veretenko, 2020; Дуля, Лях, Спіріна, 2024). Водночас, в Україні спостерігається зростання частки жінок серед військовослужбовців. Учасниці та учасники бойових дій по-різному повертаються до цивільного життя.

Чоловіки, зазвичай, щоб справитися зі стресом, шукають моральну підтримку серед друзів та побратимів, тоді як жінки діляться власними враженнями, бажаннями, переживаннями, почуттями з партнером (Liakh, Spirina, 2020).

Відсутність належної підтримки військовослужбовців у післявоєнний період може негативно вплинути на їхнє психосоціальне та фізичне здоров'я й призвести до соціальної ізоляції. Однією із умов успішної соціально-психологічної адаптації є інтеграція військовослужбовців у суспільство. Наразі, прогнозується, що після перемоги близько півтора мільйона військовослужбовців повернуться до цивільного життя. Вони можуть відчувати складнощі у працевлаштуванні, відновленні соціальної комунікації, налагодженні стосунків у сім'ї, мати посттравматичний стресовий розлад. Відтак, у післявоєнний період військовослужбовців очікує процес адаптації до нових умов соціальної взаємодії й формування особистісних навичок подолання викликів (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

У навчальному посібнику «Соціальна педагогіка» поняття «соціальна адаптація» трактується як процес активного пристосування особистості до умов соціального середовища, формування адекватної системи взаємостосунків, інтеграція особистості у різні соціальні групи й спільноти, а також прийняття норм, вимог, правил і цінностей нового соціального середовища (Соціальна педагогіка, 2014).

Науковець О. Кокун окреслює дві групи факторів, що впливають на успішність адаптації: суб'єктивні (професійна кваліфікація, життєвий досвід, індивідуальні особливості, потреби, загальні та професійні інтереси, мотиви, світогляд, переконання й установки, особливості психічних функцій, емоційні та вольові компоненти) та об'єктивні (умови діяльності людини, характер та величина навантаження, психологічний клімат, соціально-побутові умови) (Кокун, 2004).

Нам імponує позиція Ю. Бриндікова, який наголошує, що позитивна соціальна адаптація залежить не лише від зовнішнього середовища, соціального оточення, змін у фізіологічних процесах, але і від особистісних характеристик, емоційної стійкості, яка гарантує безпеку та сприяє психологічній адаптації особистості (Бриндіков, 2018).

В свою чергу, О. Мельник визначає індивідуальні та соціально-психологічні фактори, які можуть впливати на адаптацію військовослужбовців у післявоєнний період, а саме: психологічне благополуччя; копінг-стратегії; життєстійкість; резильєнтність; посттравматичне зростання (Мельник, 2019).

Досліджуючи питання посттравматичного зростання Р. Тадеші та Л. Калхун стверджують, що посттравматичне зростання є важливим фактором успішної соціально-психологічної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період, адже воно сприяє не лише позитивним змінам, які військовослужбовці переживають після пережитих травматичних подій, а й допомагає переосмислити взаєностосунки із соціальним оточенням, набутти життєвого досвіду (Tedeschi, Calhoun, 2004).

М. Дворник, В. Климчук, Т. Титаренко наголошують, що посттравматичне зростання проявляється у щирих стосунках особистості із членами сім'ї, друзями; кращому розумінні своїх можливостей; умінні радити повсякденним речам й бажанні розвиватися. Автори виокремлюють такі практики для посттравматичного зростання, як: зміна ставлення до воєнної травматизації; пошук ефективних способів комунікації, форм взаємодії із соціальним оточенням; відновлення здатності до пошуку сенсу власної життєдіяльності (самоосвіта, готовність до змін) (Титаренко, Дворник, Климчук, 2019).

С. Джозефа до основних вимірів посттравматичного зростання відносить: стосунки (переоцінка взаємовідносин із людьми); погляд на себе (зростання власної сили і стійкості); життєву філософію (переоцінка важливих речей та вдячність за кожен день) (Joseph, 2009).

Вивчаючи питання соціально-психологічної адаптації військовослужбовців А. Красильщиков наголошує, що вона є процесом активного пристосування до соціального середовища і залежить від контексту та їхніх потреб у післявоєнний період (Красильщиков, 2005).

Повернення є досить складним етапом соціально-психологічної адаптації військовослужбовців. Відбувається процес переосмислення власних соціальних ролей та поведінки, яка була доречна під час участі у бойових діях і не прийнятна для мирного життя (Пріб, Бебеза, Раєвська, 2022). Тому вони потребують соці-

альної та психологічної підтримки у процесі адаптації до цивільного життя.

Українські науковці С. Денисюк, В. Корнієнко виокремлюють організаційні та теоретико-методичні аспекти у напрямі самореалізації військовослужбовців у післявоєнний період: реалізація заходів задля зниження соціальної напруженості й пом'якшення соціально-психологічних наслідків через звільнення військовослужбовців, забезпечення доступу до освіти та умов для працевлаштування, вдосконалення законодавства щодо прав та соціальних гарантій для військовослужбовців й членів їхніх сімей, а також механізмів соціально-психологічної адаптації військовослужбовців (Денисюк, Корнієнко, 2017). Таким чином, ключовою метою соціально-психологічної адаптації військовослужбовців є організація необхідних умов для набуття військовослужбовцями певних особистісних компетентностей, які сприятимуть самостійному вирішенню життєвих ситуацій, проактивній громадянській позиції.

У своїх наукових працях К. Куркова, Л. Луценко-Миськів розкривають специфіку соціально-психологічної адаптації військовослужбовців у післявоєнний період та стверджують, що у роботі з військовослужбовцями особливу увагу потрібно звертати на психологічну стійкість, соціальну інтеграцію, економічну стабільність, фізичне здоров'я, забезпечення житлом, юридичну обізнаність та допомогу, громадське визнання та підтримка (Куркова, Луценко-Миськів, 2024).

Таким чином, ми можемо зазначити, що військовослужбовці у післявоєнний період матимуть потребу в забезпеченні соціальними гарантіями та соціальною підтримкою, реабілітації (відновлення психічного та фізичного здоров'я), працевлаштуванні, забезпеченні житлом, інтеграції у цивільне життя. Саме тому важливо розробляти та реалізовувати державні соціальні програми у таких основних сферах, як: освіта (навчання, підвищення кваліфікації), професійна перепідготовка (набуття нових професійних навичок, компетентностей та кваліфікацій, важливих для успішного працевлаштування), правова та психологічна підтримка, соціально-економічна інтеграція.

Отже, військовослужбовці потребують комплексного підходу для успішної соціально-психологічної адаптації у післявоєнний період, яка включає соціально-психологічні, й соціально-

економічні аспекти. Здатність військовослужбовців пристосовуватися до умов фізичного та соціального середовища, визначається як адаптивність чи не адаптивність та відображає відповідність між цілями й результатами яких було досягнуто у процесі виконання певної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців є складним процесом інтеграції до цивільних умов життя (порушення здатності проявляти себе у суспільній взаємодії й комунікації, зниження активності щодо розв'язання власних проблем, втрата здатності до співпереживання, труднощі у спілкуванні з рідними, тривожність, страх, агресивність,

підозрілість). Конфліктна поведінка в соціальному середовищі, небажання шукати компроміси, вирішення суперечок силовими методами свідчить про те, що військовослужбовці мають труднощі у адаптації до умов цивільного життя.

Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період є комплексним процесом, що включає фізичну та психологічну реабілітацію, економічну та правову підтримку, допомогу в працевлаштуванні та інтеграцію в суспільство. Подальших досліджень потребує виявлення ключових викликів та перспектив соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, які повернулись із зони бойових дій на держаному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / за ред. : О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Київ ; Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. Хмельницький, 2018. 559 с.
3. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Адаптація як передумова самореалізації військовослужбовців до умов цивільного життя. *Актуальні проблеми проектування, виготовлення і експлуатації озброєння та військової техніки* : мат. всеукр. наук.-техн. конф. Вінниця : ВНТУ, 2017. С. 111–113.
4. Дуля А., Лях Т., Спіріна Т. Готовність сімей до повернення учасника бойових дій додому. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 2. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.4>
5. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції : дис. ... д-ра філософії зі спеціальності 231 – соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.
6. Дуля А. В., Спіріна Т. П. До питання реабілітації учасників бойових дій в Україні. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 1. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.1.6>
7. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 265 с.
8. Красильщиков А. Соціальна адаптація звільнених у запас військовослужбовців (проблеми та досвід їх вирішення в Україні та зарубіжних країнах). *Демографія та соціальна економіка*. 2005. № 2. С. 117–125.
9. Куркова К. М., Луценко-Миськів Л. І., Соціальна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 309–316. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.43>
10. Мельник О. В. Вікові особливості адаптації учасників бойових дій : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2019. 20 с.
11. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.
12. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. : О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2014. 305 с.
13. Титаренко Т. М., Дворник М. С., Климчук В. О. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практ. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.
14. Dulia A. V., Liakh T. L., Veretenko T. G. Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. 2020. Vol. 4. P. 211–221. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2020vol4.5106>
15. Joseph S. Growth Following Adversity: positive psychological perspectives on posttraumatic stress. *Psychological Topics*. 2009. Vol. 18 (2). P. 335–344.
16. Liakh T., Spirina T. The problem of social prevention of gender inequality in military services. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2020. Вип. 21 (2). С. 192–195. DOI: [10.32843/2663-6085/2019.21.2-43](https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-43)
17. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*. 2004. Vol. 15 (1). P. 1–18.

REFERENCES:

1. Epel, O. V., Liakh, T. L., Silantieva, I. V., & et al. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib. [Current issues of social work : education. manual]. Kyiv, Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian].
2. Bryndikov, Y. L. (2019). Teoriia ta praktyka reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv – uchasykiv boiovykh dii u systemi sotsialnykh sluzhb [Theory and practice of rehabilitation of military personnel – participants in combat operations in the system of social services]. *Doctor's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
3. Denisyuk, S. G., & Kornienko, V. O. (2017). Adaptatsiia yak peredumova samorealizatsii viiskovosluzhbovtiv do umov tsyvilnoho zhyttia [Adaptation as a prerequisite for self-realization of military personnel to the conditions of civilian life]. *Current problems of design, production and operation of weapons and military equipment*, 111–113 [in Ukrainian].
4. Dulia, A., Liakh, T., & Spirina T. (2024). Hotovnist' simey do povernennya uchasykiv boiovykh dii do domu [Readiness of families to return a combatant home]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 24–29 [in Ukrainian].
5. Dulia, A. V. (2023). Sotsialna pidtrymka nederzhavnymy orhanizatsiiamy simey uchasykiv antyterrorystychnoi operatsii [Social support by non-governmental organizations to the families of participants in the anti-terrorist operation]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Dulia, A., & Spirina, T. (2024). Do pytannia reabilitatsii uchasykiv boiovykh dii v Ukraini [On the issue of rehabilitation of participants of combat actions in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 38–43 [in Ukrainian].
7. Kokun, O. M. (2004). Optyimizatsiia adaptatsiinykh mozhlyvostei liudyny: psykholohichnyi aspekt zabezpechennia diialnosti : monohrafiia [Optimization of human adaptive capabilities: psychophysiological aspect of activity support: monograph]. Kyiv : Millennium [in Ukrainian].
8. Krasilshchikov, A. (2005). Sotsialna adaptatsiia zvilnenykh u zapas viiskovosluzhbovtiv (problemy ta dosvid yikh vyrishennia v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh) [Social adaptation of discharged military personnel (problems and experience in solving them in Ukraine and foreign countries)]. *Demography and social economy*, 2, 117–125 [in Ukrainian].
9. Kurkova, K. M., & Lutsenko-Myskiv, L. I. (2024). Sotsialna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv u pisliavoiennyi period. [Social adaptation of military personnel in the post-war period]. *Law and public administration*, 1, 309–316 [in Ukrainian].
10. Melnyk, O. V. (2019). Vikovi osoblyvosti adaptatsii uchasykiv boiovykh dii [Age-related features of adaptation of combat participants]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
11. Prib, G. A., Begeza, L. E., & Raevska, Ya. M. (2022). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia viiskovosluzhbovtiv/veteraniv: problematyka vyvchennia [Socio-psychological adaptation of military personnel/veterans: issues of study]. *Habitus*, 35, 159–163 [in Ukrainian].
12. Bezpalko, O. V. (2014). Sotsialna pedahohika : navch. posib. [Social pedagogy: educ. manual]. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
13. Tytarenko, T. M., Dvornyk, M. S., & Klymchuk, V. O. (2019). Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii vidnovlennia osobystosti pislia travmatychnykh podii : prakt. posib. [Social and psychological technologies of personality recovery after traumatic events: practical manual.]. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD [in Ukrainian].
14. Dulia, A. V., Liakh, T. L., & Veretenko, T. G. (2020). Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference, 4, 211–221 [in English].
15. Joseph, S. (2009). Growth Following Adversity: positive psychological perspectives on posttraumatic stress. *Psychological Topics*, 18 (2), 335–344 [in English].
16. Liakh, T., & Spirina, T. (2020). The problem of social prevention of gender inequality in military services. *Scientific journal «Innovative Pedagogy»*, 21 (2), 192–195 [in English].
17. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15 (1), 1–18 [in English].

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 37.014.543:364-051

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.22>

Світлана АРХИПОВА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0003-4311-9709

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Наталія ТИМОШЕНКО

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри філософії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», керівник навчального центру МБФ «Єврейський Хесед «Бней Азріель», пр. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056

ORCID: 0009-0000-2070-6666

Бібліографічний опис статті: Архипова, С., Петрович, В., Тимошенко Н. (2025). Інтеграція теорії та практики в процесі професійної підготовки фахівців соціального забезпечення. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 163–173. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.22>

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті комплексно досліджено проблему інтеграції теорії та практики в процесі професійної підготовки фахівців соціального забезпечення. Обґрунтовано актуальність такої інтеграції через динамічність соціальної сфери, зростаючу потребу у практико-орієнтованих фахівцях та важливість розвитку м'яких навичок (*soft skills*). Проаналізовано існуючі підходи до інтеграції теорії та практики в Україні (дуальна освіта, практико-орієнтоване навчання) та за кордоном (модель «сендвіч-курсів», навчання через служіння громаді, проблемно-орієнтоване навчання, рефлексивна практика). Визначено основні проблеми та суперечності у процесі інтеграції, зокрема розрив між теорією та реальною практикою, недостатню гнучкість освітніх програм, обмеженість ресурсів для практичної підготовки. Запропоновано теоретичну модель інтеграції теорії та практики, яка включає фундаментальні компоненти (теоретичний, практичний, інтеграційний), враховує сучасні проблеми та підходи до їх вирішення. Розроблено етапи реалізації моделі та надано практичні рекомендації щодо її впровадження, з акцентом на розширення практичної складової, створення системи дуальної освіти, залучення професіоналів-практиків, використання інтерактивних методів навчання та цифрових технологій. Особливу увагу приділено розвитку *soft skills* та міждисциплінарному підходу в підготовці фахівців соціального забезпечення.

Ключові слова: м'які навички (*soft skills*), дуальна освіта, проєктне навчання, інтеграція, соціальна робота, соціальне забезпечення, фахівці соціального забезпечення.

Svitlana ARKHYPOVA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department Social Security, Cherkasy State Technological University, 460 Shevchenko Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0003-4311-9709

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-4955-2642

Nataliia TYMOSHENKO

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Head of the Educational Centre of the ICF «Bnei Azriel Jewish Hesed», 37 Beresteysky ave., Kyiv, Ukraine, 03056
ORCID: 0009-0000-2070-6666

To cite this article: Arkhipova, S., Petrovych, V., Tymoshenko, N. (2025). Intehratsiia teorii ta praktyky v protsesi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoho zabezpechennia [Integration of theory and practice in the process of professional training of social security specialists]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 163–173. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.22>

INTEGRATION OF THEORY AND PRACTICE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL SECURITY SPECIALISTS

The article comprehensively examines the issue of integrating theory and practice in the process of professional training of social security specialists. The relevance of such integration is justified by the dynamic nature of the social sphere, the growing demand for practice-oriented professionals, and the importance of developing soft skills. Existing approaches to integrating theory and practice in Ukraine (dual education, practice-oriented learning) and abroad (the “sandwich course” model, service-learning, problem-based learning, and reflective practice) are analyzed. The main challenges and contradictions in the integration process are identified, including the gap between theory and real practice, the insufficient flexibility of educational programs, and the limited resources for practical training. A theoretical model of theory-practice integration is proposed, incorporating fundamental components (theoretical, practical, and integrative), addressing contemporary issues and approaches to their resolution. The stages of model implementation are developed, along with practical recommendations for its introduction, emphasizing the expansion of the practical component, the establishment of a dual education system, the involvement of professional practitioners, and the use of interactive teaching methods and digital technologies. Particular attention is given to the development of soft skills and the interdisciplinary approach in training social security specialists.

Key words: soft skills, dual education, project-based learning, integration, social work, social security, social security specialists.

Постановка проблеми. Актуальність інтеграції теорії та практики в процесі професійної підготовки фахівців соціального забезпечення обумовлена низкою факторів. По-перше, це динамічність соціальної сфери. Соціальна робота постійно змінюється, реагуючи на нові суспільні виклики. Сучасний соціальний контекст характеризується поглибленням соціальних викликів, таких, як зростання рівня бідності, соціальної нерівності, старіння населення, міграційні процеси тощо. Для успішного вирішення цих питань, фахівці соціального забезпечення повинні бути готовими швидко застосовувати знання на практиці. Інтеграція теорії та практики допомагає здобувачам освіти розвивати адаптивність та здатність реагувати на реальні виклики. По-друге, слід зазначити, що потреба у практико-орієнтованих фахівцях постійно зростає. Ринок праці потребує спеціалістів, гото-

вих до реальної роботи. Роботодавці вимагають від випускників не лише глибоких теоретичних знань, але й високого рівня практичних навичок. Інтеграція теорії та практики в навчальний процес дозволяє підготувати конкурентоспроможних фахівців, здатних відразу ефективно працювати у професійному середовищі.

У цьому контексті також особливу роль відіграють м'які навички (soft skills), які стають невід'ємною складовою успішної діяльності фахівців у соціальній сфері. М'які навички – це набір поведінкових, комунікативних і соціальних компетенцій, які дозволяють людям взаємодіяти з іншими ефективно. Вони включають емоційний інтелект, навички вирішення конфліктів, роботу в команді, лідерство, комунікацію тощо. М'які навички включають комунікацію, емоційну інтелігенцію, здатність до роботи в команді, адаптивність, критичне мислення та

навички вирішення конфліктів. Всі ці навички інтегруються з теоретичними знаннями, що дозволяє фахівцям соціального забезпечення ефективно використовувати свої професійні знання у реальних умовах. Однак, для розвитку цих навичок необхідно створювати умови для їх практичного застосування в процесі навчання, включаючи тренінги, рольові ігри, супервізії та практичні стажування, які дозволяють здобувачам освіти отримати досвід і розвивати важливі особисті та професійні якості.

На превеликий жаль, все ще спостерігається недостатня ефективність традиційної освіти. Традиційні освітні підходи, які зосереджуються на теорії та абстрактних знаннях, часто не відповідають потребам сучасної соціальної роботи. Відсутність практичної складової може призвести до того, що випускники не готові до реальних ситуацій. Сучасні освітні тенденції вимагають активного залучення студентів у процес навчання через симуляції, стажування та роботу з реальними кейсами.

Інтеграція теорії та практики є ключовою частиною навчальних програм в провідних університетах світу. У багатьох країнах соціальна робота побудована на підходах, де здобувачі освіти з першого курсу залучені до практичної діяльності. Важливість адаптації цих стандартів для підвищення якості підготовки фахівців є ключовою тенденцією для українських освітніх програм.

Останнім часом спостерігається потреба в постійному професійному розвитку. У сфері соціального забезпечення важливою є не лише професійна підготовка, але й постійне вдосконалення практичних навичок упродовж кар'єри. Інтеграція теорії та практики ще на етапі навчання сприяє формуванню звички до рефлексії та постійного навчання, що допомагає фахівцям краще реагувати на нові виклики в галузі.

Набуває значення і психологічна готовність до роботи. Студенти, які мають досвід реальної роботи під час навчання, краще підготовлені до емоційних і психологічних труднощів у своїй професії. Інтеграція практики допомагає їм розвинути стійкість та ефективні стратегії вирішення кризових ситуацій. Психологічна готовність до роботи є важливим компонентом професійної підготовки, особливо в таких сферах, як соціальне забезпечення, соціальна робота, психотерапія та інші галузі,

де фахівець регулярно стикається з емоційними і психологічними викликами. Здобувачі освіти, які отримують досвід реальної роботи під час навчання, значно краще підготовлені до професійних труднощів, адже цей досвід дозволяє їм не тільки здобувати технічні навички, але й формувати психологічну стійкість і здатність адекватно реагувати на стресові ситуації.

Інтеграція практичного досвіду в навчальний процес сприяє розвитку не тільки професійних, але й психологічних компетенцій. Студенти отримують можливість працювати безпосередньо з реальними проблемами, що дозволяє їм: *підготуватися до стресових і емоційно складних ситуацій* (практика дає можливість здобувачам освіти побачити реальні труднощі професії, випробувати власну стійкість і відчуття ефективності у вирішенні проблем); *вчитися від наставників* (досвідчені фахівці, які супроводжують здобувачів освіти під час практики, допомагають розвивати ефективні стратегії вирішення кризових ситуацій, вчать, як підтримувати власний емоційний стан і психічне здоров'я в складних умовах); *стимулювати саморефлексію* (під час практики студенти можуть рефлексувати над своїм емоційним досвідом, що допомагає їм краще розуміти себе, свої емоції та реакції на різні ситуації).

Отже, проєктне навчання з інтеграцією практики допомагає здобувачам освіти не лише набувати технічних знань, а й формувати важливі психологічні навички для успішної та стійкої роботи у професії. Це створює ґрунт для розвитку фахівців, які готові не тільки вирішувати проблеми своїх клієнтів, але й підтримувати своє емоційне та психологічне здоров'я, зберігаючи високий рівень професіоналізму.

Аналіз попередніх досліджень. В актуальності теми переконуємось також аналізуючи наукові праці дослідників у галузі професійної підготовки фахівців соціальної роботи. На динамічності соціальної сфери акцентує увагу Т. Семигіна, яка зазначає, що «соціальна робота є динамічною професією, яка вимагає постійного оновлення знань та навичок» (Семигіна, 2020). На потребу у практично орієнтованих фахівцях вказує І. Зверева підкреслюючи, що «ефективність підготовки соціальних працівників значною мірою залежить від поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю» (Соціальна педагогіка, 2006). Дослідниця

О. Карпенко стверджує, що «взаємозв'язок теоретичної і практичної підготовки є основою формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників» (Карпенко, 2019), вказуючи при цьому на необхідність підвищення якості освіти. Вчена А. Капська зазначає, що «інтеграція теоретичних знань і практичних навичок сприяє розвитку аналітичного мислення майбутніх фахівців» (Соціальна робота, 2004). За словами Н. Романової, практична складова підготовки полегшує входження випускників у професію. Зокрема, науковиця зазначає, що «практико-орієнтоване навчання значно прискорює адаптацію молодих фахівців до професійної діяльності» (Романова, 2019).

Мета статті є комплексний аналіз та систематизація підходів до інтеграції теорії та практики в процесі професійної підготовки фахівців соціального забезпечення. Дослідження спрямоване на виявлення ключових проблем і суперечностей у цій сфері, обґрунтування необхідності інтеграції з урахуванням сучасних соціальних викликів та розробку теоретичної моделі, яка сприятиме ефективному поєднанню академічних знань із практичним досвідом.

Виклад основного матеріалу. Спочатку проаналізуємо існуючі підходи до інтеграції теорії та практики у підготовці фахівців соціального забезпечення в Україні та за кордоном.

В Україні дуальна освіта активно розвивається, і з 2017 року започатковано пілотні проєкти з дуальної освіти у різних професіях та галузях, зокрема у сфері технічних спеціальностей, медицини та соціального забезпечення. Вона включає в себе укладання договорів між закладами освіти і підприємствами, організацію навчальних практик та стажувань на виробництві, а також запровадження спеціальних програм підготовки для здобувачів освіти. Завдяки впровадженню дуальної освіти Україна може забезпечити високу якість підготовки фахівців, які відповідають вимогам сучасного ринку праці, та сприяти інтеграції теорії і практики у процесі професійної підготовки. Дуальна освіта – це система навчання, яка поєднує теоретичну підготовку в закладах освіти з практичним навчанням на робочому місці або в умовах, наближених до виробничих. У рамках дуальної освіти студенти здобувають не лише академічні знання, а й набувають професійних навичок безпосередньо в робо-

чому середовищі, працюючи під керівництвом досвідчених фахівців. Цей підхід передбачає поєднання навчання у закладі освіти з навчанням на робочих місцях. За словами О. Кайтанського, «дуальна форма здобуття освіти дозволяє усунути основний недолік традиційних форм та методів навчання – розрив між теорією і практикою» (Кайтанський, 2020).

На збільшенні практичної складової навчання фокусується практико-орієнтоване навчання, яке запроваджується провідними ЗВО України. Вчена Г. Слезанська зазначає, що «практико-орієнтоване навчання передбачає створення викладачами умов, за яких студенти мають можливість виявити і реалізувати свій інтерес до пізнання, освоїти різні форми навчальної діяльності і зробити пізнання звичною і усвідомленою потребою» (Слезанська, 2021).

Переваги дуальної освіти: *забезпечення високої якості підготовки* (поєднання теоретичних знань з практичними навичками дозволяє студентам більш успішно інтегруватися у професійне середовище); *підвищення конкурентоспроможності випускників* (студенти, які проходять дуальну освіту, мають великий досвід роботи та можуть швидше знайти роботу після закінчення навчання); *задоволення потреб ринку праці* (роботодавці можуть більш точно оцінити навички та потенціал здобувачів освіти, що призводить до підвищення якості кадрів на ринку праці); *зменшення відриву між освітою та практикою*: (дуальна освіта дозволяє знизити розрив між теоретичними знаннями та практичною реалізацією знань у реальному житті) (Tymoshenko N., Kalchenko L., 2024).

Ще один підхід щодо інтеграції теорії та практики у підготовці фахівців це проєктне навчання: Цей метод передбачає розробку і виконання студентами проєктів, пов'язаних з реальними соціальними проблемами. Дослідник І. Савельчук підкреслює, що «проєктне навчання сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок практичного вирішення соціальних проблем (Савельчук, 2019). Проєктне навчання – це освітній підхід, при якому навчальний процес організовано навколо реалізації конкретних проєктів, що вимагають від студентів активної участі, самостійної роботи, дослідження та застосування теоретичних знань на практиці. Цей метод сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей, навичок вирішення проблем та

командної роботи. У сфері соціального забезпечення проєктне навчання є важливим для підготовки фахівців, оскільки воно дозволяє здобувачам освіти практично застосовувати знання з соціальної політики, правознавства, психології, управління та інших освітніх компонентів. Це може бути робота над проєктами, спрямованими на вирішення соціальних проблем, розробку програм допомоги різним соціальним групам, дослідження ефективності соціальних ініціатив.

Переваги проєктного навчання: *розвиток критичного мислення та креативності* (здобувачі освіти повинні аналізувати ситуації, знаходити шляхи вирішення проблем та проявляти інноваційність у підходах); *поглиблене розуміння матеріалу* (працюючи над проєктами, студенти глибше розуміють теоретичні концепції, оскільки вони їх застосовують у реальному контексті); *навички співпраці та комунікації* (груповою роботою допомагає здобувачам освіти розвивати навички взаємодії з іншими людьми, лідерства та ефективної комунікації); *мотивація до навчання* (завдяки практичній спрямованості, студенти бачать безпосередній зв'язок між навчанням і реальними проблемами, що підвищує їх мотивацію до навчання); *підготовка до професійної діяльності* (проєктне навчання допомагає студентам розвивати важливі навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності, такі як вирішення проблем, управління проєктами, планування та прийняття рішень). Завдяки проєктному навчанню здобувачі освіти отримують досвід роботи з реальними клієнтами або на реальних кейсах, що значно покращує їх підготовку до роботи в соціальній сфері (Oganisjana, K., Trule, L., Dasanayake, R. S. N., Arkhypova, S., Koleda, N., 2023).

Серед існуючих підходів до інтеграції теорії та практики за кордоном можна виділити:

Модель «сендвіч-курсів» (Велика Британія): ця модель передбачає чергування періодів теоретичного навчання з тривалими періодами практики. За словами В. Поліщук, «така модель дозволяє студентам глибше зануритися у практичну діяльність і краще інтегрувати теоретичні знання» (Поліщук, 2018).

Модель «навчання через служіння громаді» (США): цей підхід поєднує навчання з волонтерською роботою в громаді. Л. Романовська зазначає, що «цей метод дозволяє здобувачам освіти застосовувати теоретичні знання на

практиці, одночасно розвиваючи соціальну відповідальність» (Романовська, 2020).

Проблемно-орієнтоване навчання (Нідерланди): цей підхід базується на вирішенні реальних професійних проблем. За словами Л. Ребухи, «проблемно-орієнтоване навчання сприяє розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем у майбутніх соціальних працівників» (Ребуха, 2019).

Рефлексивна практика (Австралія): цей підхід акцентує увагу на рефлексії студентів щодо їхнього практичного досвіду. О. Карпенко підкреслює, що «рефлексивна практика допомагає студентам краще інтегрувати теоретичні знання з практичним досвідом» (Карпенко, 2019).

Аналіз цих підходів показує, що як в Україні, так і за кордоном існує тенденція до посилення практичної складової навчання та пошуку ефективних способів інтеграції теорії та практики. Однак, за кордоном спостерігається більша різноманітність підходів та їх більш системне впровадження.

Розглянемо основні проблеми та суперечності, які виникають при реалізації процесу інтеграції теорії та практики у підготовці фахівців соціального забезпечення:

Розрив між теорією та реальною практикою: часто теоретичні знання, які отримують здобувачі освіти, не повністю відповідають реаліям практичної діяльності. Як зазначає Т. Семигіна, «існує певний розрив між академічними знаннями та вимогами практичної діяльності, що ускладнює адаптацію випускників до професійного середовища» (Семигіна, 2020).

Недостатня гнучкість освітніх програм: освітні програми не завжди встигають адаптуватися до швидких змін у соціальній сфері. За словами О. Карпенко, «існуюча система підготовки фахівців часто не встигає за динамічними змінами у соціальній роботі, що призводить до невідповідності між навчанням та реальними потребами галузі» (Карпенко, 2019).

Обмеженість ресурсів для практичної підготовки: заклади освіти часто стикаються з нестачею баз практики та ресурсів для повноцінної практичної підготовки. І. Зверева підкреслює, що «недостатнє фінансування та обмежена кількість партнерських організацій ускладнюють організацію якісної практичної підготовки» (Зверева та ін., 2006).

Складність оцінювання практичних навичок: виникають труднощі з об'єктивним оцінюванням

практичних компетенцій здобувачів освіти. А. Капська зазначає, що «традиційні методи оцінювання часто не дозволяють повною мірою оцінити практичні навички та вміння студентів» (Капська, 2004).

Недостатня підготовка викладачів: не всі викладачі мають достатній практичний досвід для ефективної інтеграції теорії та практики. Н. Романова стверджує, що «часто виникає ситуація, коли викладачі, маючи глибокі теоретичні знання, не мають актуального практичного досвіду роботи в соціальній сфері» (Романова, 2019).

Мотивація студентів: здобувачі освіти не завжди розуміють важливість інтеграції теорії та практики. За словами В. Поліщук, «часто студенти недооцінюють значення теоретичної підготовки, прагнучи якомога швидше перейти до практичної діяльності» (Поліщук, 2018).

Бюрократичні перешкоди: існують адміністративні та бюрократичні бар'єри, які ускладнюють впровадження інноваційних підходів до навчання. Г. Слозанська зазначає, що «існуюча система регулювання освітнього процесу часто не дозволяє гнучко реагувати на потреби у зміні форм та методів навчання» (Слозанська, 2021).

Культурні відмінності: при впровадженні зарубіжного досвіду виникають труднощі, пов'язані з культурними та соціальними відмінностями. Л.Ребуха З. підкреслює, що «механічне перенесення зарубіжних моделей інтеграції теорії та практики без врахування українських реалій може бути неефективним» (Ребуха, 2019).

Ці проблеми та суперечності вказують на необхідність системного підходу до вдосконалення процесу інтеграції теорії та практики у підготовці фахівців соціального забезпечення. Це спонукало нас до створення теоретичної моделі інтеграції теорії та практики у підготовці фахівців соціального забезпечення, яка б враховувала сучасні проблеми, з якими стикаються навчальні заклади, роботодавці та студенти, а також нові підходи до їх вирішення.

Розглянемо теоретичну модель інтеграції теорії та практики, а саме, фундаментальні компоненти моделі, проблеми, які слід враховувати в моделі, сучасні підходи до вирішення проблем та етапи реалізації моделі.

Теоретична модель інтеграції теорії та практики.

1. Фундаментальні компоненти моделі:

1.1. Теоретичний компонент:

Мета: забезпечення здобувачів освіти необхідними знаннями про основи соціального забезпечення, теоретичні моделі соціальної роботи, етичні принципи, правові рамки та міжнародні стандарти.

Зміст: систематизація знань через лекції, читання наукових статей, вивчення нормативних актів, моделей соціальної підтримки та основних методів соціальної роботи.

Методи навчання: традиційні методи навчання (лекції, семінари), а також активні форми навчання, зокрема, дискусії та кейс-методи.

Для прикладу можна говорити про створення інтерактивних онлайн-курсів з використанням платформ типу Moodle або Canvas, що поєднують лекції, відеоматеріали, тести та форуми для обговорення. Також це може бути розробка електронного підручника з інтегрованими відеоінтерв'ю з провідними фахівцями в галузі соціальної роботи

1.2. Практичний компонент:

Мета: розвиток практичних навичок через безпосереднє застосування теоретичних знань у реальних умовах.

Зміст: практика в соціальних службах, участь у волонтерських проектах, моделювання реальних ситуацій.

Методи навчання: стажування, навчальні кейси, симуляції, групові проекти з вирішення соціальних проблем.

В якості прикладів можна запропонувати: організацію студентських команд для розробки соціальних проєктів у локальних громадах (наприклад, створення центру підтримки для бездомних або програми менторства для молоді). Проведення навчальних симуляцій, де здобувачі освіти відіграють ролі соціальних працівників, клієнтів та інших зацікавлених сторін у реальних ситуаціях.

1.3. Інтеграційний компонент:

Мета: синтез теорії та практики для формування всебічних компетентностей соціального працівника.

Зміст: інтерактивне навчання, міждисциплінарні проєкти, зворотний зв'язок між теоретичним і практичним навчанням.

Методи навчання: проєктне навчання, кейс-методи з оцінкою результатів на основі реальних даних.

Приклади реалізації: впровадження системи портфоліо, де здобувачі освіти збирають свої роботи, включаючи теоретичні аналізи, прак-

тичні завдання та відгуки з практики. Організація конференцій, де студенти представляють результати своїх досліджень та проєктів перед колегами, викладачами та фахівцями з практики.

2. Проблеми, які враховуються у моделі

2.1. Розрив між теорією та практикою.

Проблема: здобувачі освіти часто відчують, що теоретичні знання не завжди застосовні на практиці.

Рішення: регулярна рефлексія після практики, де здобувачі освіти можуть обговорювати свої практичні досвіди з теоретиками та фахівцями для кореляції знань.

2.2. Недостатня кількість практики

Проблема: в багатьох освітніх програмах практика або недостатня за обсягом, або відсутня.

Рішення: впровадження дуальної освіти та обов'язкової практичної складової протягом усього курсу навчання.

2.3. Обмеженість інтердисциплінарних зв'язків.

Проблема: соціальна робота вимагає інтеграції знань з різних сфер, проте в освітніх програмах часто бракує міждисциплінарного підходу.

Рішення: залучення викладачів з інших галузей (психологія, право, економіка) та організація спільних проєктів для вирішення комплексних проблем.

2.4. Низький рівень цифрової грамотності та технологічних компетенцій.

Проблема: в умовах цифровізації соціальних послуг, фахівці повинні володіти технологічними навичками, але ці навички часто недооцінюються в освітніх програмах.

Рішення: включення курсів з цифрових технологій, таких як електронні бази даних соціальних служб, онлайн-консультації, VR/AR симуляції.

Створення онлайн-платформи для спілкування здобувачів освіти з практикуючими соціальними працівниками, де вони можуть отримувати зворотний зв'язок та менторську підтримку.

Розробка модулів з цифрової грамотності, що включають практичні заняття з використанням різних програмних продуктів та онлайн-інструментів, необхідних для роботи соціального працівника.

3. Сучасні підходи до вирішення проблем.

3.1. Компетентнісний підхід.

Орієнтація на формування професійних компетенцій, таких як критичне мислення, комуні-

каційні навички, управління конфліктами, етичні принципи. Практичні завдання і симуляції мають бути направлені на розвиток цих компетенцій.

3.2. Проєктне навчання.

Здобувачі освіти працюють над реальними або симуляційними проєктами, вирішуючи конкретні проблеми, пов'язані з соціальним забезпеченням. Це дозволяє інтегрувати теорію у реальні завдання та отримати практичний досвід.

3.3. Інтерактивне навчання.

Активні методи навчання, такі як кейс-методи, дебати, рольові ігри, що сприяють активному залученню здобувачів освіти у навчальний процес і допомагають їм краще зрозуміти реальність соціальної роботи.

3.4. Міждисциплінарний підхід.

Викладання основних тем через призму інших дисциплін (психологія, право, менеджмент), що допоможе здобувачам освіти краще зрозуміти складні соціальні проблеми та підходи до їх вирішення.

3.5. Рефлексивна практика

Постійний аналіз та рефлексія здобувачів освіти над своїм досвідом у реальних умовах соціальної роботи, що дозволяє виявляти прогалини у знаннях та навичках, а також формувати стратегії їх подолання.

Використання методів гейміфікації для підвищення залученості студентів до навчання (наприклад, створення ігрових симуляцій, де здобувачі освіти заробляють бали за виконання завдань).

Застосування методів аналізу даних для оцінки ефективності соціальних програм та розробки нових інтервенцій.

4. Етапи реалізації моделі.

4.1. Планування і організація навчального процесу.

Створення міждисциплінарної навчальної програми.

Визначення ключових компетенцій, які мають бути розвинуті.

Організація практик та стажувань у соціальних службах.

4.2. Впровадження освітньої програми.

Викладання теоретичних освітніх компонентів із паралельною практичною роботою. Проведення семінарів, воркшопів та тренінгів із залученням фахівців-практиків.

4.3. Оцінка результатів.

Оцінювання через вирішення практичних кейсів.

Зворотний зв'язок від роботодавців і здобувачів освіти.

Регулярний моніторинг та адаптація програми на основі потреб ринку праці.

Створення робочої групи з представників викладачів, здобувачів освіти та практикуючих фахівців із соціального забезпечення для розробки та впровадження нової освітньої програми.

Проведення регулярних оцінювань задоволеності здобувачів освіти та викладачів новим підходом до навчання.

Запропонована модель забезпечує систематичну інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок. Вона враховує ключові проблеми, такі як розрив між теорією та практикою, і пропонує інноваційні рішення, що базуються на сучасних освітніх підходах, таких як проєктне навчання, міждисциплінарність та рефлексивна практика. Це допоможе підготувати фахівців соціального забезпечення, які будуть готові до реальних викликів професії.

Розглянемо практичні рекомендації щодо реалізації запропонованої моделі з інтеграції теоретичних знань та практичних навичок для вдосконалення процесу підготовки фахівців у сфері соціального забезпечення, з урахуванням сучасних підходів до інтеграції теорії та практики:

1. Розширення практичної складової в освітній програмі.

Збільшення кількості практичних занять: важливо розширити обсяг практичної підготовки здобувачів освіти, включаючи лабораторні роботи, семінари з реальними кейсами та моделювання ситуацій з соціальної сфери.

Впровадження практики з перших курсів: практичні заняття мають починатися на ранніх етапах навчання, щоб студенти могли поступово інтегрувати теоретичні знання у практичну діяльність.

2. Створення системи дуальної освіти.

Співпраця з роботодавцями: запровадження дуальної системи освіти, де частина навчання відбуватиметься на базі реальних установ соціального забезпечення. Це дасть можливість здобувачам освіти отримати досвід у реальних умовах.

Практичні завдання у рамках реальних проєктів: під час практики здобувачі освіти можуть бути залучені до розв'язання конкретних соціальних проблем або до реалізації соціальних програм.

3. Залучення професіоналів-практиків

Менторська програма: залучення фахівців соціальної сфери як менторів для студентів, що допоможе їм краще зрозуміти реалії професійної діяльності та отримати практичні поради.

Запрошені (гостьові) лекції та майстер-класи: регулярні виступи досвідчених фахівців на тему актуальних викликів у соціальній сфері дозволять здобувачам освіти отримати практичні знання з перших рук.

4. Використання кейс-методів та проблемно-орієнтованого навчання

Кейси з реального життя: включення в програми освітніх компонентів аналізу реальних випадків із соціальної практики допоможе здобувачам освіти розвивати навички вирішення конкретних соціальних проблем.

Проєктна діяльність: залучення здобувачів освіти до розробки проєктів соціального забезпечення або проведення досліджень на базі соціальних служб різного відомчого підпорядкування сприятиме поглибленню практичних знань (Петрович, 2024)

5. Інтерактивні методи навчання

Симуляційні ігри та рольові моделі: залучення здобувачів освіти до симуляційних ігор, що моделюють реальні ситуації в роботі соціальних працівників, допоможе набути необхідні навички прийняття рішень.

Тренінги та воркшопи: організація практичних воркшопів, де майбутні фахівці соціального забезпечення зможуть відпрацьовувати ключові навички комунікації, медіації та роботи з клієнтами.

6. Впровадження цифрових технологій

Навчання використанню сучасних технологій: включення в програму курсів із використання спеціалізованих програмних продуктів і цифрових платформ, які застосовуються у соціальній сфері (електронні бази даних, онлайн-консультації).

Моделювання кризових ситуацій з використанням VR/AR: використання віртуальної або доповненої реальності для симуляції реальних кризових ситуацій, з якими соціальні працівники можуть стикатися на практиці.

7. Інтердисциплінарний підхід

Залучення освітніх компонентів із інших галузей: інтеграція знань з економіки, права, психології та менеджменту в освітню програму допоможе здобувачам освіти отримати більш

широкий контекст і бути готовими до комплексних викликів у соціальній сфері.

Міждисциплінарні проекти: спільна робота з іншими спеціалістами (психологами, юристами, економістами) допоможе здобувачам освіти краще зрозуміти роботу в команді та міждисциплінарну співпрацю.

8. Міжнародний досвід та мобільність

Міжнародні стажування: організація обмінів і стажувань у закордонних соціальних службах дозволить здобувачам освіти перейняти кращі практики інших країн та розширити світогляд.

Використання міжнародних стандартів: включення до програми знань про міжнародні стандарти соціального забезпечення та можливість їх застосування в національному контексті.

9. Оцінювання і рефлексія

Оцінка навчання через практичні кейси: важливо оцінювати здобувачів освіти не лише за теоретичними знаннями, але й за результатами вирішення практичних завдань та участі у реальних проєктах.

Зворотний зв'язок від роботодавців: включення до оцінки навчальних результатів відгуків і оцінок від роботодавців та менторів після проходження здобувачами освіти професійно орієнтованих практики.

10. Підтримка розвитку softskills

Розвиток комунікативних навичок: включення тренінгів з ефективною комунікації, управління конфліктами та емоційного інтелекту, що є важливими для успішної роботи у сфері соціального забезпечення.

Лідерство та управління: курси з лідерства та управління проєктами допоможуть здобувачам освіти краще підготуватися до керівних позицій у соціальній сфері.

Додаткові ідеї:

– Міжнародна співпраця: залучення здобувачів освіти до міжнародних проєктів та обмінів для розширення їхнього світогляду та набуття досвіду роботи в різних культурних контекстах.

– Партнерство з громадськими/сервісними організаціями: співпраця з неурядовими організаціями для надання здобувачам освіти можливості брати участь у реальних соціальних проєктах.

– Використання штучного інтелекту: застосування інструментів штучного інтелекту для персоналізації навчання та надання студентам індивідуальних рекомендацій.

Важливо пам'ятати, що успішна реалізація моделі залежить від кількох факторів:

– підтримка адміністрації: необхідна фінансова та організаційна підтримка для впровадження нових підходів.

– кваліфікація викладачів: викладачі повинні бути готові до використання нових методів навчання та мати відповідні компетенції.

– залучення студентів: здобувачі освіти повинні бути активними учасниками процесу навчання і готові до співпраці.

– оцінка результатів: необхідно регулярно оцінювати ефективність моделі та вносити необхідні зміни (Arkhyrova S., Stavkova S., 2023).

Ці рекомендації спрямовані на інтеграцію теоретичних знань та практичних навичок у підготовці фахівців соціального забезпечення. Впровадження таких підходів дозволить здобувачам освіти бути більш готовими до реальних викликів, які вони зустрінуть у своїй професійній діяльності, та забезпечить їх сучасними інструментами й методами роботи. Рекомендації мають на меті вдосконалення освітнього процесу через розширення практичної складової, впровадження дуальної освіти, залучення професіоналів-практиків, використання інтерактивних методів навчання та цифрових технологій, а також розвиток soft skills та міждисциплінарного підходу.

Висновки. Інтеграція теорії та практики в процесі підготовки фахівців соціального забезпечення є актуальною через необхідність підготовки професіоналів, які здатні не лише теоретично розуміти соціальні процеси, але й ефективно застосовувати свої знання в реальних умовах. Це дозволяє створювати освітні програми, що відповідають вимогам сучасного ринку праці та потребам соціальних служб різного відомчого підпорядкування, а також сприяє підвищенню якості надання соціальних послуг на національному та міжнародному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
2. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник / за ред. І. Д. Зверєвої. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

3. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. Дрогобич : Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2019. 405 с.
4. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А.Й. Капської. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
5. Романова Н. Ф. Практична підготовка як складова професійного становлення майбутніх фахівців з соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2 (45). С. 64–71
6. Кайтанський О. С. Правове регулювання дуальної форми здобуття освіти. Київ : Правова єдність, 2020. 218 с.
7. Слезанська Г. І. Практико-орієнтоване навчання в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1 (48). С. 162–174.
8. Савельчук І.Б. Інноваційні методи навчання у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 186 с.
9. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Тернопіль : ТНПУ, 2018.
10. Романовська Л. І. Зарубіжний досвід організації волонтерської діяльності. Хмельницький : ХНУ, 2020. 198 с.
11. Ребуха Л. З. Інноваційні технології навчання у підготовці майбутніх соціальних працівників. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 240 с.
12. Arkhypova S., Stavkova S. Continuous professional training of social workers in the post-non-classical perspective: foreign experience. *Educational space: post-non-classical perspectives: a monograph* / eds. D. Kamenova, S. Arkhypova. Varna: Varna university of management, 2023. 280 p.
13. Oganisjana K., Trule L., Dasanayake R. S. N., Arkhypova S., Koleda N. Factors That Impact Companies' Ability to Create New Opportunities and Realize Innovative Solutions During Crises. In N. Callaos, E. Gaile-Sarkane, S. Hashimoto, N. Lace, B. Sánchez, M. Savoie (Eds.), *Proceedings of the 27th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics: WMSCI 2023*, pp. 399-404. International Institute of Informatics and Cybernetics. <https://doi.org/10.54808/WMSCI2023.01.399>
14. Tymoshenko N., Kalchenko L. Innovative approaches to the formation of critical thinking of future specialists in the socio-economic sphere. *Modern trends in the science, education and business: Monograph* / Eds. Svitlana Arkhypova, Dimitrina Kamenova. Varna : Varna University of Management, 2024. P. 86–106. DOI: 10.54055/GLVJ9614
15. Петрович В. Підвищення кваліфікації працівників соціальних служб територіальних громад: виклики сьогодення. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 червня 2024 року, м. Суми). Суми : СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2024. С. 198–202.

REFERENCES:

1. Kaitanskyi, O. S. (2020). Pravove rehulivannia dualnoi formy zdobuttia osvity [Legal regulation of the dual form of education]. Kyiv : Pravova yednist [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. H. (2019). Profesiina pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity [Professional Training of Future Social Workers in the Context of University Education]. Drohobych : Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
3. Petrovych, V. (2024). Pidvyshchennia kvalifikatsii pratsivnykiv sotsialnykh sluzhb terytorialnykh hromad: vyklyky sohodennia [Advanced training of social services workers of territorial communities: challenges of today]. *Sotsialna pidtrymka simi ta dytyny u sotsiokulturnomu prostori hromady* : materialy V Vseuk. nauk.-prakt. konf. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
4. Polishchuk, V. A. (2018). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv sotsialnoi sfery: zarubizhnyi dosvid [Professional Training of Social Specialists: Foreign Experience]. Ternopil : TNPU [in Ukrainian].
5. Rebukha, L. Z. (2019). Innovatsiini tekhnolohii navchannia u pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Innovative Training Technologies in the Training of Future Social Workers]. Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
6. Romanova, N. F. (2019). Praktychna pidhotovka yak skladova profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv z sotsialnoi roboty [Practical training as a component of the professional development of future specialists in social work]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 2 (45) [in Ukrainian].
7. Romanovska, L. I. (2020). Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii volonterskoï diialnosti [Foreign experience in organizing volunteer activities]. Khmelnytskyi : KhNU [in Ukrainian].
8. Savelchuk, I. B. (2019). Innovatsiini metody navchannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Innovative Teaching Methods in the Professional Training of Future Social Workers]. Kyiv : NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
9. Semyhina, T. V. (2020). Suchasna sotsialna robota [Modern social work]. Kyiv : Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu [in Ukrainian].

10. Slozanska, H. I. (2021). Praktyko-oriientovane navchannia v protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Practice-oriented training in the process of professional training of future social workers]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia : Pedahohika. Sotsialna robota*, 1 (48), 162–174 [in Ukrainian].
11. Zvierieva, I. D. (2006). Sotsialna pedahohika: teoriia i tekhnolohii [Social pedagogy : theory and technology]. K. : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
12. Kapska, A. I. (2004). Sotsialna robota: tekhnolohichniy aspekt [Social work: technological aspect]. K. : Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
13. Arkhypova, S. & Stavkova, S. (2023). Continuous professional training of social workers in the post-non-classical perspective: foreign experience. Educational space: post-non-classical perspectives : a monograph. Varna : Varna university of management.
14. Oganisjana, K., Trule, L., Dasanayake, R. S. N., Arkhypova, S. & Koleda, N. (2023). Factors That Impact Companies' Ability to Create New Opportunities and Realize Innovative Solutions During Crises. In N. Callaos, E. Gaile-Sarkane, S. Hashimoto, N. Lace, B. Sánchez, M. Savoie (Eds.), Proceedings of the 27th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics: WMSCI. International Institute of Informatics and Cybernetics. Retrieved from <https://doi.org/10.54808/WMSCI2023.01.399>.
15. Tymoshenko, N. & Kalchenko, L. (2024). Innovative approaches to the formation of critical thinking of future specialists in the socio-economic sphere. Modern trends in the science, education and business : Monograph. Varna : Varna University of Management, 86–106. DOI: 10.54055/GLVJ9614.

УДК 364.013:331.101.262

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.23>

Світлана БОРИСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Україна, 16602
ORCID: 0000-0001-6245-5279

Ігор МЕЩАН

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, просп. Берестейський, 37, м. Київ, Україна, 03056
ORCID: 0000-0002-8883-264X

Марія КУЗЬМІНА

доктор філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота», доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063
ORCID: 0000-0003-2101-0630

Сергій ЛОЦМАН

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063
ORCID: 0009-0007-2727-7551

Бібліографічний опис статті: Борисюк, С., Мещан, І., Кузьміна, М., Лощман, С. (2025). Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на підприємствах у прифронтових районах. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 174–181. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.23>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ У ПРИФРОНТОВИХ РАЙОНАХ

Метою статті є аналіз сучасного стану соціальної роботи на підприємствах прифронтових районів, виявлення ключових потреб працівників і їхніх сімей та розробка інноваційних підходів до організації соціальної підтримки в умовах близькості до зони конфлікту. Автори прагнуть запропонувати практичні рекомендації, які допоможуть підприємствам забезпечити соціальний захист своїх співробітників і підвищити ефективність їхньої роботи.

Методи дослідження базувалися на комплексному підході, що включає аналіз наукових публікацій, експертні інтерв'ю та вивчення реального досвіду підприємств, які функціонують у прифронтових зонах. Використано методи якісного аналізу для виявлення потреб працівників та кількісного оцінювання ефективності соціальних ініціатив.

Результати дослідження свідчать, що основними потребами працівників у прифронтових регіонах є психологічна підтримка, забезпечення безпеки на робочому місці, допомога в адаптації до складних умов життя, а також матеріальна допомога для їхніх сімей. Виявлено, що традиційні підходи до соціальної роботи не завжди відповідають викликам, що постають у таких умовах. Тому запропоновано інноваційні методи, серед яких створення центрів підтримки на базі підприємств, розвиток програм психологічної реабілітації, а також активне залучення місцевих громад і органів самоврядування до реалізації спільних проєктів.

У висновках наголошено, що соціальна робота в умовах прифронтових регіонів має бути інтегрованою частиною корпоративної стратегії підприємств. Запропоновані інноваційні підходи дозволяють не лише покращити умови життя працівників, але й сприяти стабільності роботи підприємств і розвитку регіону. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці детальних інструкцій для підприємств, адаптованих до конкретних викликів у кожному регіоні, а також у моніторингу довгострокового впливу впроваджених програм на добробут працівників і ефективність підприємств.

Ключові слова: тенденції, проблеми, воєнний час, соціальний захист працівників, інтеграція новітніх технологій.

Svitlana BORYSYUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Nizhyn Mykola Gogol State University, 2 Hrafska str., Nizhyn, Ukraine, 16602
ORCID: 0000-0001-6245-5279

Ihor MESHCHAN

PhD in Sociology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», 37 Beresteyskyi ave., Kyiv, Ukraine, 03056

ORCID: 0000-0002-8883-264X

Maria KUZMINA

Associate Professor at the Department of Social Work, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-2101-0630

Serhii LOTSMAN

Postgraduate Student at the Department of Social Work, National University Zaporizhzhia Polytechnic, 64 Zhukovskoho str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0007-2727-7551

To cite this article: Borysyuk, S., Meshchan, I., Kuzmina, M., Lotsman, S. (2025). Innovatsiini pidkhody do orhanizatsii sotsialnoi roboty na pidpriemstvakh u pryfrontovyykh raionakh [Innovative approaches to organizing social work at enterprises in frontline areas]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 174–181. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.23>

INNOVATIVE APPROACHES TO ORGANIZING SOCIAL WORK AT ENTERPRISES IN FRONTLINE AREAS

The purpose of the article is to analyze the current state of social work at enterprises in frontline areas, identify key needs of workers and their families, and develop innovative approaches to organizing social support in conditions close to the conflict zone. The authors seek to offer practical recommendations that will help enterprises ensure social protection for their employees and increase the effectiveness of their work.

The research methods were based on a comprehensive approach, including the analysis of scientific publications, expert interviews, and the study of the real experience of enterprises operating in frontline areas. Qualitative analysis methods were used to identify the needs of employees and quantitatively assess the effectiveness of social initiatives.

The results of the study indicate that the main needs of workers in frontline regions are psychological support, ensuring safety at the workplace, assistance in adapting to difficult living conditions, as well as material assistance for their families. It was found that traditional approaches to social work do not always meet the challenges that arise in such conditions. Therefore, innovative methods are proposed, including the creation of support centers based on enterprises, the development of psychological rehabilitation programs, as well as the active involvement of local communities and self-government bodies in the implementation of joint projects.

The conclusions emphasize that social work in front-line regions should be an integrated part of the corporate strategy of enterprises. The proposed innovative approaches allow not only to improve the living conditions of employees, but also to contribute to the stability of the work of enterprises and the development of the region. Prospects for further research lie in the development of detailed instructions for enterprises, adapted to the specific challenges in each region, as well as in monitoring the long-term impact of the implemented programs on the well-being of employees and the efficiency of enterprises.

Key words: trends, problems, wartime, social protection of employees, integration of new technologies.

Постановка проблеми. Сфера соціальної роботи в сучасних умовах зазнає значного трансформаційного впливу, що зумовлено соціальними, економічними та гуманітарними викликами. Особливо це стосується підприємств, розташованих у прифронтових районах, де соціальні потреби працівників та їхніх родин стають гострішими через безпосередню близькість до конфліктної зони. Такі обставини вимагають нових, нестандартних підходів до організації соціальної роботи, які б забезпечу-

вали як підтримку вразливих груп населення, так і стабільність функціонування підприємств.

Зміна суспільних запитів, гуманізація соціальних процесів та зростання ролі держави в забезпеченні якості соціальних послуг створюють нові виклики для системи соціального захисту. Однак, гострота низки соціальних проблем, таких як психологічний стрес, втрата стабільності доходів чи доступу до базових ресурсів, підкреслює необхідність не лише традиційних рішень, а й впровадження інновацій.

Ці інновації мають бути спрямовані на швидке реагування на кризи, інтеграцію новітніх технологій у соціальну роботу, а також на створення стійких моделей підтримки працівників.

Водночас, обмеженість ресурсів, доступних підприємствам у прифронтових регіонах, ускладнює реалізацію традиційних підходів і змушує шукати нові способи забезпечення соціального захисту. Це підкреслює важливість інноваційних практик, які дозволяють більш ефективно використовувати наявні ресурси та сприяти подоланню соціальних викликів. У цих умовах виникає потреба у дослідженні таких підходів, їхньої ефективності та адаптації до специфічних умов прифронтових районів, що й визначає актуальність цієї проблеми.

Тож впровадження інновацій у соціальну роботу на підприємствах у прифронтових районах стає не лише важливим елементом підтримки соціальної стабільності, а й ключовим фактором у забезпеченні життєздатності підприємств і збереженні людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика організації соціальної роботи в умовах кризових ситуацій знайшла своє відображення у численних дослідженнях і публікаціях. Дослідники наголошують на необхідності адаптації традиційних методів соціальної підтримки до умов, коли нестабільність і ризики стають частиною повсякдення.

Наприклад, праці українських авторів, таких як Гурочкіна В., Браунагель А. (Гурочкіна, Браунагель, 2024), акцентують увагу на значенні психологічної підтримки працівників підприємств, які працюють у зонах підвищеної небезпеки. Вони зазначають, що збереження емоційної стійкості персоналу є одним із ключових чинників, який впливає на ефективність роботи компанії та її здатність адаптуватися до кризових обставин. Їхні дослідження стали основою для розробки комплексних програм психологічної допомоги, які можуть бути використані на підприємствах у прифронтових регіонах.

Значний внесок у дослідження цієї тематики зробили й міжнародні автори. Праці Мороз С., Мейш А., Левченко С. (Мороз, Мейш, Левченко, 2023), Махортов Ю.О., Телічко Н.А. (Махортов, Телічко, 2018) присвячені організації соціальної роботи у зонах збройних конфліктів, демонструють, як ефективна взаємодія бізнесу, місцевих громад і неурядових організацій може не

лише забезпечити підтримку працівників, але й сприяти стабілізації ситуації в регіоні. Її підхід до інтеграції соціальних програм із виробничими процесами став ключовим для багатьох компаній, що працюють у подібних умовах.

Окремої уваги заслуговують дослідження Олександра Колота, який вивчав питання корпоративної соціальної відповідальності в українських реаліях. Він наголошує на важливості економічної стійкості підприємств як основи для впровадження соціальних ініціатив. Його роботи підкреслюють, що тільки стабільний бізнес може бути рушійною силою для позитивних змін у громаді, особливо у прифронтових районах.

Аналіз праць цих і багатьох інших авторів демонструє важливість інноваційного підходу до соціальної роботи. Їхні дослідження створюють фундамент для впровадження адаптивних програм, які враховують не лише економічні й соціальні особливості, а й психологічний стан працівників. Значення цих робіт для даної статті полягає у можливості інтеграції найкращих практик у контекст українських прифронтових регіонів, де кожен ініційований захід повинен бути максимально ефективним і орієнтованим на довгострокові результати.

Мета статті – дослідити та обґрунтувати інноваційні підходи до організації соціальної роботи на підприємствах, розташованих у прифронтових районах, задля забезпечення ефективної підтримки працівників та їхніх родин в умовах обмежених ресурсів і підвищених соціальних ризиків.

Завдання дослідження:

- проаналізувати сучасний стан і виклики соціальної роботи на підприємствах, що функціонують у прифронтових районах;
- визначити ключові потреби та проблеми працівників і їхніх родин, пов'язані з особливостями життя та роботи в умовах близькості до зони конфлікту;
- запропонувати рекомендації для підприємств і органів місцевого самоврядування щодо впровадження інноваційних підходів до організації соціальної роботи.

Результати дослідження. Соціальна робота в корпоративному середовищі є невіддільною частиною сучасного бізнесу, спрямованою на підтримку добробуту працівників, їхніх сімей та громад, у яких функціонують підприємства.

У своїй основі вона передбачає створення умов, за яких людина в організації може реалізувати не лише професійні, а й соціальні та психологічні потреби. Соціальна робота у бізнесі не обмежується вирішенням окремих кризових ситуацій, а має стратегічний характер, сприяючи сталому розвитку компанії та зміцненню її зв'язків із суспільством (Богацька, 2023).

Одним із головних аспектів значення соціальної роботи в корпоративному середовищі є її роль у створенні позитивного мікроклімату. Успішна компанія розуміє, що її працівники – це не просто ресурс, а ключовий актив, на який впливають різні життєві обставини: фінансові труднощі, проблеми зі здоров'ям, стресові ситуації чи навіть глобальні кризи. У таких випадках саме соціальна робота стає інструментом підтримки та стабілізації, що дозволяє працівникам ефективно адаптуватися до змін та зберігати високу продуктивність.

Іншою суттєвою складовою є турбота про соціальні потреби персоналу. Це включає організацію програм психологічної підтримки, допомогу у вирішенні житлових питань, сприяння професійному навчанню та розвитку. Соціальна робота стає дієвим механізмом для інтеграції окремих працівників у корпоративне середовище, забезпечуючи почуття приналежності та довіри [5].

У прифронтових районах значення соціальної роботи в бізнесі набуває особливого змісту. Вона стає способом мінімізувати вплив стресових факторів, спричинених воєнними діями, на працівників і водночас підтримати їхню стійкість. Наприклад, підприємства в таких регіонах часто беруть на себе забезпечення базових потреб своїх співробітників, таких як житло, безпека, психологічна допомога чи навіть освітні ініціативи для їхніх дітей.

Соціальна робота також сприяє формуванню корпоративної культури, яка відображає цінності організації та її зобов'язання перед суспільством. Завдяки таким ініціативам компанії можуть вибудовувати міцний фундамент довіри не лише серед працівників, а й у громадах, у яких вони працюють. Це особливо важливо у контексті корпоративної репутації, яка багато в чому визначається тим, наскільки компанія демонструє турботу про людей, що для неї працюють (Коваль, 2024).

Неможливо оминути й економічний ефект соціальної роботи. Компанії, які активно інте-

грують соціальні програми у свою діяльність, часто зіштовхуються з меншим рівнем плинності кадрів, що дозволяє зберігати ключових фахівців і зменшувати витрати на рекрутинг. До того ж, такі підприємства отримують більше можливостей для залучення найкращих талантів, адже для багатьох працівників питання соціальної відповідальності роботодавця є визначальним фактором у виборі місця роботи.

Організація соціальної роботи на підприємствах, розташованих у прифронтових територіях, набуває особливого значення в умовах війни. Це не лише підтримка працівників, які постійно перебувають під впливом стресу та небезпеки, а й адаптація соціальних ініціатив до унікальних викликів регіону. Соціальна робота в таких умовах стає невіддільною частиною функціонування підприємства, спрямованою на створення атмосфери довіри, захищеності й стійкості всередині колективу (Євдокимова, 2022).

Основою соціальної роботи на прифронтових підприємствах є оперативна допомога працівникам, які зіштовхуються з життєвими кризами. Військові дії змінюють буденність, створюючи додаткові виклики, такі як втрати житла, сімейні розлуки, матеріальні труднощі чи загроза фізичній безпеці. У таких обставинах підприємство виконує роль опорної структури, яка пропонує як матеріальну підтримку, так і емоційну та психологічну допомогу. Це може включати організацію тимчасового житла для працівників і їхніх родин, забезпечення харчування, підтримку в евакуації чи адаптації в нових умовах.

Психологічна допомога відіграє особливу роль. Війна загострює почуття страху, невизначеності, виснаження, що може впливати на моральний стан працівників і знижувати ефективність їхньої роботи. На цьому етапі важливо залучати професійних психологів, організовувати групові чи індивідуальні консультації, створювати місця для емоційного відновлення. Такі ініціативи допомагають зберегти стабільність у колективі та формують почуття підтримки з боку роботодавця.

Соціальна робота на прифронтових підприємствах має бути тісно пов'язана з реальними потребами працівників і їхніх родин. Наприклад, у багатьох випадках це включає навчання щодо мінної безпеки чи підтримку в отриманні правової допомоги, особливо у випадках втрати документів, майна або права на компенсацію.

Підприємства також можуть виступати посередниками між працівниками та місцевою владою чи гуманітарними організаціями, сприяючи доступу до важливих ресурсів (Назарук, 2024).

У таких умовах стає критично важливим зберегти функціональність підприємства та його здатність підтримувати працівників. Це вимагає гнучкості у прийнятті управлінських рішень, зокрема організації роботи за змінним графіком, впровадження дистанційної роботи для тих, хто має таку можливість, або створення безпечних умов праці. Наприклад, облаштування укриттів чи надання додаткових днів для відпочинку може стати значним внеском у підтримку працівників.

Одним із важливих аспектів є інтеграція підприємства в місцеву громаду. Соціальні ініціативи, спрямовані на підтримку не лише працівників, а й інших мешканців регіону, підвищують рівень довіри до компанії. Наприклад, підприємства можуть організовувати гуманітарну допомогу, забезпечувати місцевих жителів харчовими наборами, водою чи медичними засобами. Така діяльність не тільки підтримує громаду, а й формує позитивний імідж компанії навіть у складних умовах.

Соціальна робота в умовах війни не лише підтримує функціонування підприємства, а й сприяє збереженню соціального капіталу,

забезпечуючи працівникам та їхнім сім'ям необхідний рівень довіри й захищеності. Це в свою чергу сприяє зміцненню колективу, підвищенню ефективності роботи та адаптації до екстремальних умов. Основні напрями такої роботи узагальнено в таблиці 1.

У контексті розглянутого стає зрозуміло, що дії компаній у прифронтових зонах і в тилу мають різну специфіку, зумовлену безпосередньою близькістю до небезпеки або стабільнішою ситуацією (Бурий, Жалдак, 2023).

Підприємства, які функціонують у прифронтових зонах, зіштовхуються із нагальними викликами. Наприклад, компанія «Ашан Україна» створила фонд «Ашан з тобою», щоб допомагати працівникам, які постраждали від війни. Близько 1000 співробітників компанії отримали поранення чи втратили житло, і багато хто з них потребує тривалої реабілітації. У таких умовах основний акцент робиться на фінансовій допомозі, організації реабілітаційних послуг і підтримці психологічного здоров'я.

У тилі регіонах соціальна робота підприємств спрямована на довгострокові проекти, які підтримують не лише працівників, але й місцеві громади. Агропромисловий холдинг «МХП», наприклад, не лише надавав гуманітарну допомогу населенню, але й підтримував

Таблиця 1

Основні напрями соціальної роботи на підприємствах у прифронтових районах

Напря́м	Характеристика
Підтримка фізичної та психологічної безпеки співробітників	Підприємства облаштовують укриття, забезпечують інформаційні кампанії щодо безпеки під час обстрілів і розмінування територій. Психологічна допомога залишається невіддільною частиною соціальної роботи: організовуються тренінги з управління стресом, індивідуальні консультації, групові сесії з професійними психологами.
Релокація та забезпечення базових потреб.	У випадках, коли працівники втрачають житло чи перебувають у зоні підвищеної небезпеки, підприємства організовують їх релокацію. Це може включати тимчасове житло, забезпечення продуктами харчування, одягом, медикаментами.
Підтримка сімей працівників	У кризових умовах війни особливе значення має соціальна робота, спрямована на підтримку сімей. Підприємства забезпечують допомогу в догляді за дітьми, організовують програми соціальної допомоги для сімейних пар, що перебувають у розлуці, або для дітей, чий батьки виконують військовий обов'язок.
Допомога у правових питаннях	Працівники прифронтових регіонів нерідко стикаються із юридичними труднощами, такими як відновлення втрачених документів, оформлення компенсацій за зруйноване житло чи отримання статусу ВПО. Соціальні служби підприємств сприяють отриманню юридичних консультацій і супроводжують працівників у відповідних інстанціях.
Адаптація до нових умов праці	Підприємства вводять гнучкі графіки роботи, забезпечують можливості для дистанційної роботи там, де це можливо, і створюють безпечні робочі місця. Для працівників, які вимушено змінили місце проживання, важливим є надання інформаційної підтримки щодо адаптації в нових громадах.
Навчальні та профілактичні програми	У рамках соціальної роботи підприємства організовують тренінги з надання першої медичної допомоги, мінної безпеки, а також навчання новим професіям для тих, хто втратив можливість працювати за своєю спеціальністю.

Джерело: складено автором на основі (Євдокимова, 2022; Назарук, 2024; Бурий, Жалдак, 2023)

малий бізнес, виділяючи кошти на відновлення підприємств у регіонах. Важливими аспектами роботи таких підприємств є організація програм для внутрішньо переміщених осіб, а також інвестування в освітні та реабілітаційні програми, зокрема для дітей і ветеранів (Червінська, Червінська, Каліна, Коваль, Шуляр, Чернишов, 2023).

Компанії в тилу також активно інтегруються у підтримку фронту, використовуючи свої ресурси. «Нова Пошта» стала прикладом ефективної логістичної підтримки, забезпечуючи доставку гуманітарних вантажів і закупівлю технологічного обладнання для військових. Подібні дії не лише полегшують життя в умовах війни, але й зміцнюють довіру суспільства до бізнесу (Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування, 2022).

Загалом, у прифронтових зонах цілі соціальної роботи зосереджені на терміновій допомозі – фізичній, матеріальній та психологічній. У тилу ж компанії можуть планувати стратегії на відновлення, реабілітацію та довгострокову підтримку постраждалих груп. Важливо, що у всіх випадках дії підприємств сприяють зміцненню соціального капіталу і підтримці єдності суспільства, демонструючи приклади соціальної відповідальності навіть у найскладніших умовах.

Соціальна робота на підприємствах, розташованих у прифронтових регіонах, повинна відповідати викликам, які створює складна ситуація в цих районах. Тут важливо не лише реагувати на проблеми, але й створювати умови, які б допомагали працівникам почуватися захищеними, потрібними і мотивованими.

Однією з головних ідей є перехід до персоналізованого підходу в наданні підтримки. У зонах, де люди щодня зіштовхуються з тривогою, втратою чи невизначеністю, особливо актуальними стають психологічні програми. Підприємства можуть організовувати консультації із кваліфікованими психологами, тренінги з управління стресом, зустрічі, які сприяють емоційній стійкості. Такий підхід не лише допоможе працівникам відчувати підтримку, а й створить атмосферу довіри, яка є надзвичайно важливою у таких умовах.

Матеріальна підтримка також відіграє значну роль. Люди, які працюють у прифронтових зонах, часто зіштовхуються з фінансовими труд-

нощами через нестабільність чи руйнування інфраструктури. Підприємствам варто звертати увагу на реальні потреби своїх працівників – це може бути допомога в оренді житла, покриття медичних витрат чи підтримка в освіті дітей. Головне, щоб такі ініціативи були адресними і прозорими, без зайвої бюрократії.

Професійний розвиток працівників також заслуговує на окрему увагу. Учасники трудових колективів, які через обставини втратили звичні можливості, можуть бути інтегровані в нові проєкти завдяки програмам навчання чи перепідготовки. Це не тільки дає можливість залишитися активним членом колективу, але й відкриває нові перспективи для зростання.

Важливим елементом соціальної роботи стає налагодження співпраці з громадськими організаціями. Такі партнерства допомагають підприємствам залучати зовнішні ресурси, знання і досвід. Наприклад, волонтери чи представники громадських об'єднань можуть організовувати спільні акції, надавати консультації або забезпечувати гуманітарну допомогу для родин працівників.

Ще одним кроком до вдосконалення соціальної роботи є створення системи моніторингу результатів. Постійний аналіз впливу соціальних програм дозволяє не лише оцінити їхню ефективність, а й вчасно вносити зміни, щоб вони краще відповідали актуальним потребам. Така робота повинна бути не разовою, а постійною, щоб враховувати зміну ситуації в регіоні.

Соціальна робота в прифронтових зонах – це не лише спосіб підтримати працівників. Це інструмент, який дозволяє будувати майбутнє навіть у найскладніших умовах. Вона має стати частиною стратегії розвитку підприємств, які прагнуть не тільки забезпечувати економічну стабільність, але й створювати позитивний вплив на громади, де вони працюють. Такий підхід допоможе не лише стабілізувати ситуацію, а й стати джерелом натхнення і надії для багатьох людей.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Соціальна робота на підприємствах, розташованих у прифронтових районах, перебуває у стані адаптації до винятково складних умов. Аналіз сучасного стану показав, що підприємства стикаються з численними викликами, зокрема психологічною напругою працівників, нестабільністю житлових умов

і складнощами у забезпеченні базових соціальних послуг. Водночас, ці умови створюють нові можливості для інноваційного підходу до соціальної підтримки, що може стати каталізатором позитивних змін у цих громадах.

Проведене дослідження дозволило окреслити ключові проблеми працівників і їхніх родин. Однією з основних є психологічний тиск, викликаний нестабільністю та небезпекою, який впливає на ефективність праці й загальний емоційний стан. Іншою суттєвою проблемою є відсутність чіткої системи соціальної підтримки, яка б враховувала специфіку роботи у прифронтових умовах. Зокрема, працівники часто відчують нестачу доступу до якісної медичної допомоги, освіти для дітей та програм професійного розвитку, що призводить до погіршення життєвих перспектив у регіоні.

На основі визначених викликів і потреб було запропоновано низку рекомендацій для підприємств і органів місцевого самоврядування.

Основний акцент зроблено на створенні персоналізованих програм підтримки працівників і їхніх сімей, розробці інтегрованих ініціатив у співпраці з громадськими організаціями та вдосконаленні психологічної підтримки на робочих місцях. Впровадження таких заходів не лише підвищить ефективність роботи підприємств, а й сприятиме формуванню соціальної стійкості громад у прифронтових районах.

Подальші дослідження повинні зосередитися на поглибленому вивченні ефективності впроваджених рекомендацій та розробці нових методів оцінки соціального впливу. Особливу увагу слід приділити вивченню довгострокових ефектів інноваційних підходів на психологічний і економічний стан працівників та їхніх родин. Крім того, перспективним напрямом є аналіз міжнародного досвіду організації соціальної роботи в умовах збройного конфлікту, який може бути адаптований до українських реалій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурочкіна В., Браунагель А. Соціальні підприємства в умовах війни VS ринок праці та демографічна ситуація України. *Сталий розвиток економіки*, 2024. Вип. 3(50). С. 271–282. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-41> (дата звернення: 18.11.2024).
2. Мороз С., Мейш А., Левченко С. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу в Україні в умовах війни. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 2023. Вип. 318 (3). С. 231–238. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-36> (дата звернення: 18.11.2024).
3. Махортов Ю.О., Телічко Н.А. Інноваційні підходи до удосконалення системи управління сферою соціального захисту населення. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. № 17. С. 4–14. DOI: <https://doi.org/10.33813/2224-1213.17.2018.01> (дата звернення: 18.11.2024).
4. Богацька Н. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-44> (дата звернення: 18.11.2024).
5. Бойда С. Соціальне підприємництво як інструмент післявоєнної відбудови економіки України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25> (дата звернення: 18.11.2024).
6. Коваль О. Корпоративна соціальна відповідальність під час війни та в повоєнному відновленні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/korporativna-sotsialna-vidpovidalnist-pid-chas-viyny-ta-v> (дата звернення: 17.11.2024).
7. Євдокимова І.А. Соціальна робота в Україні: тенденції розвитку й проблеми в довоєнний період та в умовах війни з Росією. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022, № 12. С. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-01> (дата звернення: 17.11.2024).
8. Назарук В. Соціальне підприємництво в умовах війни: ліки чи плацебо? *Економічна правда*. 9.01.2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/9/708567/> (дата звернення: 17.11.2024).
9. Бурій Є. П., Жалдак Г. П. Корпоративна соціальна відповідальність в умовах війни. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи»*. 2023. С. 23–24. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/279546> (дата звернення: 17.11.2024).
10. Настрої українського бізнесу: дослідження Київського Міжнародного Економічного Форуму. *Gradus Research Plus*. 2022. URL: https://gradus.app/documents/322/Gradus_for_KIEF_Business_Survey_y9d5apv.pdf (дата звернення: 18.11.2024).
11. Червінська Л., Червінська Т., Каліна І., Коваль М., Шуляр Н., Чернишов О. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах війни. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. Том 6 (53). С. 405–416. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4187/3996> (дата звернення: 17.11.2024).
12. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. *Дія. Бізнес*: веб-сайт. 2022. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya> (дата звернення: 18.11.2024).

REFERENCES:

1. Hurochkina, V., & Braunahel, A. (2024). Sotsialni pidpriemstva v umovakh viiny VS rynek pratsi ta demohrafichna sytuatsiia Ukrainy [Social enterprises in wartime VS labor market and demographic situation of Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*. Vyp. 3(50), pp. 271–282. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-41> [in Ukrainian].
2. Moroz, S., Meish, A., & Levchenko, S. (2023). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist biznesu v Ukraini v umovakh viiny [Corporate social responsibility of business in Ukraine in wartime]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. Vyp. 318 (3), pp. 231–238. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-36> [in Ukrainian].
3. Makhortov, Yu. O., & Telichko, N. A. (2018). Innovatsiini pidkhody do udoskonalennia systemy upravlinnia sferoiu sotsialnoho zakhystu naselennia [Innovative approaches to improving the management system of the social protection sector]. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*. № 17, pp. 4–14. DOI: <https://doi.org/10.33813/2224-1213.17.2018.01> [in Ukrainian].
4. Bohatska, N. (2023). Perspektyvy rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini [Prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-44> [in Ukrainian].
5. Boidam, S. (2023). Sotsialne pidpriemnytstvo yak instrument pisliavoiennoi vidbudovy ekonomiky Ukrainy [Social entrepreneurship as a tool for post-war reconstruction of the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-25> [in Ukrainian].
6. Koval, O. (2024). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist pid chas viiny ta v povoiennomu vidnovlenni [Corporate social responsibility during war and in post-war recovery]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/korporatyvna-sotsialna-vidpovidalnist-pid-chas-viiny-ta-v> [in Ukrainian].
7. Yevdokymova, I.A. (2022). Sotsialna robota v Ukraini: tendentsii rozvytku y problemy v dovoiennyi period ta v umovakh viiny z Rosiieiu [Social work in Ukraine: development trends and problems in the pre-war period and in the conditions of the war with Russia]. *SOCIOPROSTIR: mizhdysyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty*. № 12, pp. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-01> [in Ukrainian].
8. Nazaruk, V. (2024). Sotsialne pidpriemnytstvo v umovakh viiny: lyky chy platsebo? [Social entrepreneurship in wartime: medicine or placebo?]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/9/708567/> [in Ukrainian].
9. Buryi, Ye.P., & Zhaldak, H.P. (2023). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist v umovakh viiny [Corporate social responsibility in wartime]. *IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy»*, pp. 23–24. Retrieved from: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/279546> [in Ukrainian].
10. Nastroi ukrainskoho biznesu: doslidzhennia Kyivskoho Mizhnarodnoho Ekonomichnoho Forumu [Ukrainian business sentiment: research by the Kyiv International Economic Forum]. Gradus Research Plus. (2022). Retrieved from: https://gradus.app/documents/322/Gradus_for_KIEF_Business_Survey_y9d5apv.pdf [in Ukrainian].
11. Chervinska, L., Chervinska, T., Kalina, I., Koval, M., Shuliar, N., & Chernyshov, O. (2023). Sotsialna vidpovidalnist biznesu v umovakh viiny [Social responsibility of business in wartime]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*. Tom 6 (53), pp. 405–416. Retrieved from: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4187/3996> [in Ukrainian].
12. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia [State and needs of business in wartime: survey results]. *Diia. Biznes* : veb-sait. (2022). Retrieved from: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna> [in Ukrainian].

УДК 364-27-027.21-027.22(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.24>

Інна ГОНЧАР

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-4316-8650

Вікторія ІСАЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-0224-1214

Бібліографічний опис статті: Гончар, І., Ісаченко, В. (2025). Адресна соціальна допомога: теоретичні та практичні аспекти. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 182–188. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.24>

АДРЕСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті висвітлено питання адресної соціальної допомоги як важливого інструменту соціального забезпечення населення. Акцентовано увагу на важливості надання адресної соціальної допомоги найбільш уразливим верствам населення, особливо внутрішньо переміщеним особам (ВПО), малозабезпеченим сім'ям та особам із інвалідністю в умовах сучасних криз. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі адресної соціальної допомоги як інструменту соціальної політики. Особлива увага приділяється проблемам доступності соціальних послуг для окремих категорій громадян, зокрема тим, хто опинився за межами системи державної підтримки через недосконалість критеріїв визначення права на допомогу.

Проаналізовано сучасний стан фінансування соціальної сфери, розподіл видів соціальної допомоги та специфіку їх надання у 2024 році. Визначено основні ознаки адресності: спрямованість допомоги на найбільш нужденних, індивідуальний підхід, ефективне використання бюджетних коштів, а також забезпечення цільового характеру соціальних виплат.

Представлено практичний аспект використання методів для спрямування соціальної допомоги: оцінювання ступеню нужденності особи/домогосподарства (прямий та бальний методи); надання допомоги цільовим категоріям населення; самовідбір одержувачів адресної допомоги; призначення допомоги за географічною ознакою; призначення допомоги членам певних територіальних громад.

У статті також зазначено ключові недоліки адресної допомоги: ризик залежності від держави і знижена мотивація до саморозвитку; високі адміністративні витрати, які потрібні для визначення правомірності отримання допомоги; недостатня гнучкість у кризових ситуаціях, в разі раптових змін, коли потрібна швидка допомога широкому колу людей.

Ключові слова: соціальна допомога, адресна соціальна допомога, правові аспекти адресності, методи спрямування соціальної допомоги, соціальний захист, соціальні виплати, система соціального забезпечення.

Inna HONCHAR

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-4316-8650

Viktoriia ISACHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-0224-1214

To cite this article: Honchar, I., Isachenko, V. (2025). Adresna sotsialna dopomoha: teoretychni ta praktychni aspekty [Targeted social assistance: theoretical and practical aspects]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 182–188. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.24>

TARGETED SOCIAL ASSISTANCE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

The article highlights the issue of targeted social assistance as an important tool for social security of the population. The emphasis is on the importance of providing targeted social assistance to the most vulnerable segments of the population, especially internally displaced persons (IDPs), low-income families and persons with disabilities in the context of modern crises. The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of targeted social assistance as a tool of social policy. Particular attention is paid to the problems of accessibility of social services for certain categories of citizens, in particular those who have fallen outside the state support system due to the imperfection of the criteria for determining the right to assistance.

The current state of financing of the social sphere, the distribution of types of social assistance and the specifics of their provision in 2024 are analyzed. The main features of targeting are determined: targeting assistance to the most needy, an individual approach, effective use of budget funds, as well as ensuring the targeted nature of social payments.

The practical aspect of using methods for directing social assistance is presented: assessing the degree of need of a person/household (direct and point methods); providing assistance to target categories of the population; self-selection of recipients of targeted assistance; assigning assistance based on geographical grounds; assigning assistance to members of certain territorial communities.

The article also identifies the key disadvantages of targeted assistance: the risk of dependence on the state and reduced motivation for self-development; high administrative costs required to determine the legitimacy of receiving assistance; insufficient flexibility in crisis situations, in the event of sudden changes, when rapid assistance is needed for a wide range of people.

Key words: social assistance, targeted social assistance, legal aspects of targeting, methods of directing social assistance, social protection, social payments, social security system.

Актуальність проблеми. Сьогодні, в умовах глобальних криз, система соціального захисту стає важливим інструментом підтримки вразливих верств населення. Частина жителів України не має доступу до базових соціальних послуг через неспроможність системи цільової допомоги охопити всіх, хто її потребує. За даними Міжнародної організації з міграції, майже третина населення України потребує гуманітарної допомоги, а внутрішньо переміщені особи та особи, які повернулися, є одними з найбільш вразливих. Майже дві третини з 3,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб в Україні були поза домівками більше двох років, і десятки тисяч людей продовжують залишати свої домівки щомісяця, тікаючи з прифронтових територій, насамперед на сході та північному сході України (IOM Aims to Aid).

Така ситуація спричиняє значний тиск на систему соціального забезпечення і вимагає адресності у наданні допомоги, яка спрямована на підтримку тих, хто перебуває за межею бідності або стикається з екстремальними ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема адресної соціальної допомоги залишається надзвичайно актуальною для дослідників у зв'язку з соціально-економічними викликами, які постають перед Україною та її безпосереднім

впливом на зниження рівня бідності, забезпечення соціальної справедливості та покращення добробуту найвразливіших верств населення. Водночас ця тема не набула системного і ґрунтовного вивчення. Низка сучасних науковців зверталася до вивчення окремих аспектів теми: правовий аналіз адресності, як основи надання соціальної допомоги вивчали Божко Д., Чернета С. та ін.; основні теоретичні засади адресності стали предметом досліджень Ареп'євої О., Гвоздей Н., Гнатенко К., Дем'янишиної О. та ін.; адресну соціальну допомогу як складову соціальної політики розглядали у своїх працях Бондаренко С., Бугас С., Кудлаєнко С. та ін.; різні види соціальної допомоги представлені у дослідженнях Ігнатишин М., Ключко О., Миколук С., Недра К., Трубавіна І., Чередниченко О. та ін.

Мета дослідження – комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів адресної соціальної допомоги як інструменту соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Міністерства фінансів України, для надання соціальної допомоги населенню у 2024 році було спрямовано 183 млрд грн, що на 12,2 млрд грн більше, ніж у 2023 році. Наведемо рейтинг перших позицій різних видів соціальної допомоги, наданої у 2024 році,

у порядку зменшення обсягу виплат: допомога на проживання ВПО; субсидії на оплату ЖК послуг; допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю; допомога малозабезпеченим сім'ям; пільги на ЖК послуги; допомога при народженні та усиновленні дитини – щомісячна частина; допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях; допомога особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю тощо (Видатки на соціальну допомогу). Усі ці види допомоги є адресними, що свідчить про високий попит на адресну соціальну допомогу в Україні.

Соціальна допомога як інститут сучасної держави є фундаментальним механізмом, спрямованим на забезпечення мінімального рівня життєзабезпечення для тих, хто через об'єктивні обставини не може реалізувати свої потреби самостійно. Тарасенко В. (2014) зазначає, що соціальна допомога – це одна з форм матеріальної підтримки осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації та майновий стан яких є нижчим від межі забезпеченості, визначеної законодавством (с. 122). Піскун К. (2013) трактує соціальну допомогу як систему заходів, що призначені для покращення матеріального стану окремих соціальних прошарків населення шляхом виконання відповідних соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів. Якщо аналізувати українське законодавство – Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» (2000 р.), Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» (2004 р.), Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (2001 р.), Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей – сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування» (2005 р.), Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2000 р.), Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.) – то можемо зробити висновок, що соціальна допомога розуміється як грошові виплати, які отримують особи за рахунок Державного бюджету на підставах та умовах, чітко визначених законами України.

Клочко О. (2020) зауважує на тому, що надання соціальної допомоги реалізується на

трьох рівнях, залежно від кількісних показників охоплення громадян суспільства: макрорівень (передбачає соціальну політику міжнародного та загальнодержавного рівнів у сфері соціального захисту і розроблення стратегії із соціального забезпечення різних прошарків суспільства), мезорівень (спостерігається організація соціального забезпечення на рівні міністерств, відомств, організацій, установ, соціальних служб, фондів, як суб'єктів надання соціальної допомоги), мікрорівень (визначає форми та зміст інформування населення про документаційний супровід та правове забезпечення отримання допомоги) (с. 157).

Існують такі види державної соціальної допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» (2004 р.), Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» (2001 р.): державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю; державна соціальна допомога на догляд.

Право на державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю мають: особи, які досягли певного віку та не мають права на пенсію; діти померлого годувальника; особи з інвалідністю, які не мають права на пенсію через інвалідність або державну допомогу у зв'язку з інвалідністю та постійно проживають на території України; іноземці та особи без громадянства, які переселилися з інших держав на постійне проживання в Україну, а також особи, що набули статусу біженця; малозабезпечені особи (ті, чий середньомісячний сукупний дохід за останні шість календарних місяців або два квартали, що передують місяцю звернення за призначенням допомоги, не перевищує прожитковий мінімум, визначений для осіб, які втратили працездатність).

Для визначення права на соціальну допомогу застосовується прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність, встановлений на дату звернення законом на відповідний рік (Закон України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.). У разі збільшення прожиткового мінімуму перерахунок соціальної допомоги здійснюється з дати встановлення нового розміру прожиткового мінімуму (або рівня забезпечення

прожиткового мінімуму – у випадках, визначених законом) (Державна соціальна допомога).

Найбільш поширеною формою надання соціальної допомоги є грошова, яка встановлюється як форма матеріальної підтримки та передбачає виплати готівкою. Відповідно до чинного законодавства, такий вид допомоги надається у зв'язку з: вагітністю та пологами; народженням дитини; усиновленням дитини; виплатами одиноким матерям; виплатами для дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства; субсидіями; наданням грошової допомоги особам, які постраждали від стихійного лиха або техногенної катастрофи; допомогою особі, яка доглядає за хворою дитиною; допомогою по безробіттю; адресною допомогою для осіб з інвалідністю з числа внутрішньо переміщених осіб; іншими об'єктивними соціальними ризиками, що впливають на рівень добробуту громадян.

Менш поширеною формою надання соціальної допомоги є безготівкова. Це вид матеріальної підтримки, який передбачає зниження фінансових витрат особи: пільги на оплату вартості послуг і товарів; зменшення податкових зобов'язань; пільги по проїзду у громадському міському, міжміському транспорті тощо. Пільги можуть бути одноразовими або щомісячними, індивідуальними або сімейними.

Ще одним видом надання соціальної допомоги є використання спеціальних талонів, карток, які дають право отримати товар чи послугу безоплатно або зі зменшенням вартості.

Натуральна допомога є формою матеріальної підтримки, яка передбачає надання певних товарів без необхідності їх оплати в грошовій чи іншій формі. До таких видів допомоги належать: надання медичних препаратів та ліків тяжкохворим особам (замісна підтримувальна (імуннозамінна) терапія хворих на СНІД; замісна підтримувальна терапія наркозалежних (метадоном) тощо); надання продуктів харчування малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю та громадянам похилого віку; надання засобів санітарії та гігієни малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю та громадянам похилого віку; «пакунок малюка» тощо (Клочко, 2020).

Дещо змінює суть надання соціальної допомоги один важливий аспект – адресність. Розглядаючи зміст цього поняття, науковці наголошують на таких аспектах:

– це надання соціальної допомоги найбільш нужденним громадянам або сім'ям з урахуванням їхнього матеріального стану та середньомісячного сукупного доходу, що підтверджується відповідними документами і перевіряється в ході обстеження матеріального стану осіб, у тому числі їхніх доходів (Інформаційно-аналітичні матеріали, 2012, с. 26);

– сутність адресності полягає у забезпеченні підвищення доходу нужденних при мінімальних затратах та максимальній віддачі від витрачених засобів (Кудлаєнко, 2015);

– покликана підвищити ефективність соціальних програм і, тим самим, призвести до більшого скорочення бідності або, відповідно, збільшення соціального добробуту (Хандріх, Бетлій, 2008, с. 2);

– є професійною цілеспрямованою діяльністю, орієнтованою на конкретного суб'єкта (суб'єктів) отримання, конкретну проблемну життєву ситуацію (конкретний тип проблемних життєвих ситуацій), реалізацію конкретних інтересів суб'єкта отримання в проблемній життєвій ситуації (Тарасенко, 2014);

– це обов'язковість надання соціальної допомоги найбільш нужденним громадянам, сім'ям з урахуванням їх матеріального стану та середньомісячного сукупного доходу, що підтверджується відповідними документами і перевіряється у ході обстеження матеріального стану осіб (сімей) за місцем їхнього проживання. Таким чином, сутність адресності полягає у забезпеченні спрямування коштів тим громадянам, які їх потребують (Божко, 2024, с. 138).

Отже, на основі аналізу джерел можемо назвати такі ознаки адресної соціальної допомоги:

1. Орієнтація на тих, хто найбільше потребує допомоги з урахуванням матеріального стану та доходів особи.

2. Оцінка потреб та матеріального стану особи, відповідно наданих документів й обстеження.

3. Раціональність витрат, яка передбачає мінімальні затрати з боку держави при досягненні максимального ефекту від наданої допомоги.

4. Підвищення ефективності соціальних програм, які спрямовані на зменшення рівня бідності та підвищення соціального добробуту.

5. Індивідуальний підхід який передбачає роботу з конкретним отримувачем, його проблемною життєвою ситуацією та врахування його інтересів.

6. Цільове використання коштів через спрямування ресурсів саме тим громадянам, які їх найбільше потребують.

Ці ознаки визначають зміст адресної соціальної допомоги як ефективного інструменту державної підтримки, спрямованого на покращення добробуту найуразливіших верств населення.

Принцип адресності у соціальному забезпеченні можна відстежити у низці законів. Власне, у Законі України «Про соціальні послуги» (2019 р.) серед принципів надання соціальних послуг визначено індивідуальний підхід, який є основою адресної соціальної допомоги. Крім того, Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» (2014 р.), яка також визначає засади надання такої послуги.

Для спрямування соціальної допомоги певним групам громадян використовуються численні методи. Автори більшості робіт, присвячених вирішенню проблем адресності, пропонують такий набір методів: оцінювання ступеня нужденності особи/домогосподарства (прямий та бальний методи); надання допомоги цільовим категоріям населення; самовідбір одержувачів адресної допомоги; призначення допомоги за географічною ознакою; призначення допомоги членам певних територіальних громад (Забезпечення адресності соціальної допомоги, с. 4). Зупинимося детальніше на практичних аспектах кожного методу:

1. Оцінювання ступеня нужденності особи/домогосподарства. Прямий метод передбачає визначення матеріального стану домогосподарства на основі офіційних документів (довідок про доходи, витрати, власність тощо). Для цього здійснюється збір офіційної інформації про доходи від податкових органів або роботодавців; перевірка витрат на підставі комунальних рахунків або кредитних історій; огляд майнового стану тощо. Бальний метод передбачає оцінювання за спеціальною шкалою (балами) за різними критеріями (рівень доходів, кількість дітей, наявність осіб з інвалідністю тощо). Після цього відбувається присвоєння балів за кожен критерій, встановлення порогового рівня для призначення допомоги.

2. Надання допомоги цільовим категоріям населення – це визначення конкретних груп, які мають право на допомогу автоматично. Зокрема, допомога надається пенсіонерам, особам з інвалідністю, багатодітним сім'ям або внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Для цього використовуються дані реєстрів соціальних послуг для автоматичного нарахування виплат.

3. Самовідбір одержувачів адресної соціальної допомоги передбачає самостійну подачу заяви на отримання допомоги при відповідності певним критеріям. Для цього застосовують електронні платформи (наприклад, портал «Дія»). Після цього проводяться перевірки достовірності поданої інформації.

4. Призначення допомоги за географічною ознакою стосується громадян, які проживають у регіонах, постраждалих від криз або з низьким рівнем доходів. Пріоритетними визнаються зони фінансування (наприклад, регіони, що зазнали бойових дій або екологічних катастроф). Їхні мешканці автоматично включаються до програм допомоги.

5. Призначення допомоги членам певних територіальних громад – надання підтримки мешканцям конкретних громад за рішенням місцевих органів влади. Це здійснюється через місцеві програми соціальної допомоги, що враховують потреби громади, а також впровадження програм розвитку інфраструктури для окремих регіонів (Забезпечення адресності соціальної допомоги, с. 4–6).

На думку Гнатенко К. основна перевага адресної системи соціального захисту полягає, по-перше, у більш ефективному використанні наявних обмежених бюджетних коштів для надання соціальної допомоги найбільш незахищеним категоріям громадян; по-друге, більша частина таких коштів витрачається саме на бідних громадян. Відтак, адресуючи систему соціального захисту незахищених верств населення можна, з одного боку, суттєво збільшити здатність цієї системи забезпечувати соціальною допомогою і послугами саме тих, хто її дійсно потребує, а з іншого – унеможливити доступ до бюджетних коштів, передбачених для виплати державної соціальної допомоги і надання соціальних послуг, тим, кому вона не призначена. Це, у свою чергу, дасть змогу зменшити загальну вартість програм соціальної допомоги на державному та регіональному рівнях, що

є важливим чинником в умовах обмеженості фінансових ресурсів (Гнатенко, 2020, с. 72).

Разом з тим вважаємо що така система має й кілька недоліків:

– ризик залежності від держави, який полягає у тому, що коли допомога зникає при незначному збільшенні доходу, люди можуть уникати працевлаштування, щоб не втратити пільги, що знижує мотивацію до самодостатності та розвитку;

– високі адміністративні витрати, які потрібні для визначення правомірності отримання допомоги, детальної перевірки доходів та потреб, збір даних, моніторинг і боротьбу з шахрайством;

– недостатня гнучкість у кризових ситуаціях, в разі раптових змін, коли потрібна швидка допомога широкому колу людей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Адресна соціальна допомога залишається ключовим інструментом боротьби з бідністю, особливо в умовах війни та міграційних криз в яких сьогодні перебуває Україна. Адресна соціальна допомога – це послуга, яка має адаптуватися до нових загроз: від технологічних ризиків до глобальних криз. Головна перевага адресності – раціональне використання бюджетних коштів, індивідуальний підхід у наданні соціальної допомоги. Проте в умовах масштабних криз (війна, пандемія) пріоритет мають гібридні моделі, що поєднують універсальні та цільові підходи, що може стати перспективою подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божко Д.В. Правовий аналіз адресності, як основи надання соціальної допомоги. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2024. Вип. 37. С. 137–141.
2. Видатки на соціальну допомогу. URL: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2025).
3. Гнатенко К.В. Проблеми реалізації прав у сфері праці та соціального забезпечення. *Право та інновації*. 2020. № 2 (30). С. 70–75.
4. Державна соціальна допомога. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/derzhavna-socialna-dopomoga.html>. (дата звернення: 19.02.2025).
5. Забезпечення адресності соціальної допомоги за допомогою бального методу з'ясування ступеню нужденності заявників: огляд літератури. URL: https://cost.ua/content/uploads/2011/01/Proxu_Means_Testing_Overview_UKR.pdf (дата звернення: 23.02.2025).
6. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо реформування вітчизняної системи соціального захисту / Міністерство соціальної політики України. Луганськ : ДУ НДІ СТВ, 2012. 59 с.
7. Ключко О. Соціальна допомога в Україні: реалії, перспективи. *Соціально-політичний журнал*. № 4. 2020. С. 155–162
8. Кудлаєнко С.В. Адресна допомога як складова соціальної політики *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 5. URL: <https://surl.li/bxbpcf> (дата звернення: 20.02.2025).
9. Піскун К. Адресність соціальної допомоги як напрям покращення методики планування видатків соціального призначення. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. Вип. 1 (8). С. 212–221.
10. Тарасенко В.С. Поняття та види соціальних допомог. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2 (том 2). С. 121–126.
11. Хандріх Л., Бетлій О. Принципи і способи функціонування адресної соціальної допомоги: рекомендації для України. Берлін/Київ, 2008, 18 с.
12. IOM Aims to Aid Two Million People in Ukraine in 2025 as War and Displacement Continue URL: <https://ukraine.iom.int/news/iom-aims-aid-two-million-people-ukraine-2025-war-and-displacement-continue> (дата звернення: 20.02.2025).

REFERENCES:

1. Bozhko, D.V. (2024). Pravovyy analiz adresnosti, yak osnovy nadannya sotsialnoyi dopomohy [Legal analysis of targeting as a basis for providing social assistance]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, seriya «Pravo»*, 37, 137–141 [in Ukrainian].
2. Vydatky na sotsialnu dopomohu [Expenditures on social assistance]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
3. Hnatenko, K.V. (2020). Problemy realizatsiyi prav u sferi pratsi ta sotsialnoho zabezpechennya [Problems of implementing rights in the sphere of labor and social security]. *Pravo ta innovatsiyi*, 2 (30), 70–75 [in Ukrainian].
4. Derzhavna sotsialna dopomoha [State social assistance]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/content/derzhavna-socialna-dopomoga.html> [in Ukrainian].

5. Zabezpechennya adresnosti sotsial'noyi dopomohy za dopomohoyu bal'noho metodu zyasuvannya stupenyu nuzhdennosti zayavnykiv: ohlyad literatury [Ensuring the targeting of social assistance using the scoring method of determining the degree of need of applicants: a literature review]. Retrieved from: https://cost.ua/content/uploads/2011/01/Proxy_Means_Testing_Overview_UKR.pdf [in Ukrainian].
6. *Informatsiyno-analitychni materialy shchodo reformuvannya vitchyznyanoi systemy sotsialnoho zakhystu* [Information and analytical materials on the reform of the domestic social protection system] / Ministerstvo sotsialnoyi polityky Ukrainy. Luhansk : DU NDI STV, 2012.
7. Klochko, O. (2020). Sotsialna dopomoha v Ukraini: realiyi, perspektyvy [Social assistance in Ukraine: realities, prospects]. *Sotsialno-politychnyy zhurnal*, 4, 155–162 [in Ukrainian].
8. Kudlayenko, S.V. (2015). Adresna dopomoha yak skladova sotsialnoyi polityky [Targeted assistance as a component of social policy Public administration: improvement and development]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, 5. Retrieved from: <https://surl.li/bxbpcf> [in Ukrainian].
9. Piskun, K. (2013). Adresnist sotsialnoyi dopomohy yak napryam pokrashchennya metodyky planuvannya vydatkiv sotsialnoho pryznachennya [Targeted social assistance as a direction for improving the methodology for planning social expenditures]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, 1 (8) [in Ukrainian].
10. Tarasenko, V.S. (2014). Ponyattya ta vydy sotsial'nykh dopomoh [Concept and types of social assistance]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 2 [in Ukrainian].
11. Khandrikh, L., & Betliy, O. (2008). *Pryntsypy i sposoby funktsionuvannya adresnoyi sotsial'noyi dopomohy: rekomendatsiyi dlya Ukrainy* [Principles and methods of functioning of targeted social assistance: recommendations for Ukraine]. Berlin ; Kyiv [in Ukrainian].
12. IOM Aims to Aid Two Million People in Ukraine in 2025 as War and Displacement Continue. Retrieved from: <https://ukraine.iom.int/news/iom-aims-aid-two-million-people-ukraine-2025-war-and-displacement-continue>

УДК 364.3:343.35]:343.222]:341.243](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.25>

Ольга МАТРОС

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-6541-1941

Бібліографічний опис статті: Матрос, О. (2025). Відповідальність за корупційні діяння в системі соціального забезпечення на основі міжнародних гарантій. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 189–193. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.25>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНИХ ГАРАНТІЙ

Стаття присвячена аналізу відповідальності за корупційні дії в системі соціального забезпечення з урахуванням міжнародних стандартів та гарантій. У роботі розглядаються ключові аспекти правового регулювання боротьби з корупцією на міжнародному рівні, включаючи принципи, закріплені в конвенціях ООН, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій.

Також, досліджено специфіку корупційних правопорушень у сфері соціального забезпечення, їхні наслідки для держави, суспільства та окремих громадян. Особливу увагу приділено проблемам імплементації міжнародних норм у національне законодавство, а також механізмам забезпечення підзвітності та прозорості в діяльності органів, відповідальних за соціальне забезпечення. У статті пропонуються шляхи вдосконалення правових механізмів боротьби з корупцією в соціальній сфері, зокрема через посилення міжнародного співробітництва, впровадження інноваційних технологій для запобігання корупційним проявам, а також підвищення рівня правової свідомості населення.

Метою дослідження є визначення правових механізмів та інструментів відповідальності за корупційні дії в системі соціального забезпечення, з урахуванням міжнародних стандартів і гарантій, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства та практики у цій сфері. Методологія. Завдяки використанню методів аналізу, синтезу та узагальнення нормативно-правових актів та документів міжнародного значення, встановлено, що важливим завданням на шляху запобігання та протидії корупції в Україні виступає виявлення ключових проблем і недоліків правового регулювання та формулювання пропозицій для їхнього усунення, оцінка громадської думки щодо ефективності антикорупційних заходів у сфері соціального забезпечення. Для вирішення цього завдання необхідною є системна діяльність за низкою основних напрямів. Результати і практичне значення. Встановлено, що ефективна боротьба з корупцією в системі соціального забезпечення можлива за умови впровадження міжнародних стандартів і практик. Виявлено основні прогалини та недоліки в національному законодавстві, які перешкоджають ефективному запобіганню та притягненню до відповідальності за корупційні дії. Розроблено рекомендації щодо удосконалення механізмів моніторингу, підзвітності та прозорості у сфері соціального забезпечення.

Ключові слова: корупція, соціальне забезпечення, міжнародні гарантії, відповідальність, корупційне правопорушення, хабарництво, прозорість, громадянське суспільство, міжнародна співпраця.

Olha MATROS

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova ave., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-6541-1941

To cite this article: Matros, O. (2025). Vidpovidalnist za koruptsiini diiannia v systemi sotsialnoho zabezpechennia na osnovi mizhnarodnykh harantii [Liability for corruptive acts in the social security system on the basis of international guarantees]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 189–193. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.25>

LIABILITY FOR CORRUPTIVE ACTS IN THE SOCIAL SECURITY SYSTEM ON THE BASIS OF INTERNATIONAL GUARANTEES

The article is devoted to the analysis of liability for corrupt acts in the social security system, taking into account international standards and guarantees. The work considers key aspects of legal regulation of the fight against corruption at the international level, including the principles enshrined in the conventions of the UN, the European Union and other international organizations.

Also, the specifics of corruption offenses in the social security sector; their consequences for the state, society and individual citizens are studied. Particular attention is paid to the problems of implementing international norms into national legislation, as well as mechanisms for ensuring accountability and transparency in the activities of bodies responsible for social security. The article suggests ways to improve legal mechanisms for combating corruption in the social sector, in particular through strengthening international cooperation, introducing innovative technologies to prevent corruption, and increasing the level of legal awareness of the population.

The purpose of the study is to determine the legal mechanisms and instruments of liability for corrupt acts in the social security system, taking into account international standards and guarantees, as well as developing recommendations for improving national legislation and practice in this area. Methodology. Through the use of methods of analysis, synthesis and generalization of regulatory legal acts and documents of international importance, it was established that an important task in preventing and combating corruption in Ukraine is to identify key problems and shortcomings of legal regulation and formulate proposals for their elimination, assess public opinion on the effectiveness of anti-corruption measures in the social security sector. To solve this task, systematic activity in a number of main areas is necessary. Results and practical significance. It was established that effective combating corruption in the social security system is possible provided that international standards and practices are implemented. The main gaps and shortcomings in national legislation that impede effective prevention and prosecution of corrupt acts have been identified. Recommendations have been developed to improve monitoring mechanisms, accountability and transparency in the social security sector.

Key words: corruption, social security, international guarantees, responsibility, corruption offense, bribery, transparency, civil society, international cooperation.

Актуальність проблеми. Корупція – це глобальна проблема, яка порушує основи демократичного врядування, підриває економічний розвиток та зменшує довіру громадян до інституцій. Визнання корупції як загрози міжнародного масштабу привело до створення численних міжнародних угод та механізмів для протидії цьому явищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика відповідальності за корупційні дії у сфері соціального забезпечення привертає увагу багатьох науковців, правознавців та експертів міжнародних організацій. У контексті України питання відповідальності за корупційні дії в системі соціального забезпечення стало актуальним на тлі впровадження реформ, спрямованих на зміцнення соціальної справедливості та боротьбу з корупцією.

В.І. Шакун у своїй праці «Корупція і відповідальність за корупційні дії» досліджує правові аспекти корупції та механізми притягнення до відповідальності за такі правопорушення.

О.В. Кальман у статті «Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану» аналізує особливості застосування кримінальної відповідальності за корупційні діяння під час воєнного стану в Україні. **Авторський колектив Національної академії внутрішніх справ** у навчальному

посібнику «Відповідальність за корупційні правопорушення» розглядає різні види відповідальності за корупційні правопорушення та особливості їх застосування.

У наукових роботах аналізуються основні законодавчі акти України, зокрема Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про соціальні послуги», а також положення Кримінального кодексу України, які регулюють відповідальність за корупційні правопорушення. Дослідники наголошують на необхідності адаптації законодавства до міжнародних стандартів, зокрема Конвенції ООН проти корупції.

Метою статті є дослідження правових механізмів притягнення до відповідальності за корупційні дії в системі соціального забезпечення з урахуванням міжнародних стандартів і гарантій та аналізі міжнародного та національного досвіду у боротьбі з корупцією, визначення ключових проблем правозастосування в Україні та розробка пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи тему відповідальності за корупцію, висвітливо саме поняття «корупція», дефініцію якого наведено в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції».

Отже, корупція – це використання особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй

службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, чи на її вимогу іншим фізичним або юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей (Закон України, 2014).

Законодавець розмежовує корупційне правопорушення та правопорушення, пов'язане з корупцією. Так, згідно із ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупційне правопорушення – це діяння, що містить ознаки корупції, учинене особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яке встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність, тоді як правопорушення, пов'язане з корупцією, – це діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, учинене особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону (Закон України, 2014).

Отже, основна відмінність між наведеними видами правопорушень полягає в тому, що обов'язковою ознакою першого є наявність ознак корупції, а другого – відсутність таких ознак, проте останнє буде лише в разі порушення встановлених Законом України «Про запобігання корупції» вимог, заборон та обмежень. Різняться вони також з огляду на передбачені законом види юридичної відповідальності за їх учинення.

З викладеного випливає, що діяння визнається корупційним якщо воно: 1) містить ознаки корупції; 2) вчинене певним суб'єктом – особою зазначеною у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; 3) за нього законом встановлена юридична відповідальність: кримінальна, адміністративна, дисциплінарна або цивільно-правова (Настюк, 2017).

Дослідник В. Настюк у посібнику дає визначення поняттю «Юридична відповідальність – це застосування заходів державного примусу до правопорушника за вчинення протиправного діяння; передбачений правовими нормами обов'язок суб'єкта нести відповідальність у вигляді несприятливих для нього наслідків вчиненого правопорушення» (Настюк, 2017).

Згідно ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. При цьому різниця між відповідальністю за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення полягає у тому, що за корупційні правопорушення не може наставати адміністративна відповідальність на відміну від правопорушень, пов'язаних з корупцією (Закон України, 2014).

Важливим є Міжнародні інструменти протидії корупції, зокрема, це:

1. Конвенція ООН проти корупції, яка була прийнята в 2003 році. Ця конвенція є найвсхопнішою угодою у сфері боротьби з корупцією. Конвенція передбачає:

- Запровадження заходів щодо запобігання корупції.

- Криміналізацію різних форм корупційних діянь, включаючи хабарництво, розтрату державних коштів та відмивання грошей.

- Міжнародну співпрацю у питаннях екстрадиції, повернення активів та технічної допомоги (Конвенція, 2003).

2. Конвенція Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію. Цей документ визначає обов'язкові для криміналізації діяння, такі як активне та пасивне хабарництво, зловживання впливом та хабарництво у приватному секторі. Конвенція також вимагає ефективного розслідування і переслідування корупційних злочинів (Кримінальна Конвенція, 1999).

3. Група держав проти корупції (GRECO). Створена в рамках Ради Європи, GRECO здійснює моніторинг виконання антикорупційних стандартів державами-членами та надає рекомендації для вдосконалення їхніх систем протидії корупції.

4. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD). Антикорупційна конвенція ОЕСР спрямована на боротьбу з хабарництвом іноземних посадовців у міжнародних комерційних угодах. Держави-учасниці зобов'язані приймати законодавчі акти, що забезпечують кримінальну відповідальність за такі дії.

На основі міжнародних гарантій визначено кілька ключових принципів відповідальності за корупційні діяння:

1. Невідворотність покарання – це забезпечення ефективного розслідування і переслідування корупційних злочинів є пріоритетом для держав. Важливою складовою є незалежність правоохоронних органів та судової системи.

2. Пропорційність покарання – це міжнародні стандарти передбачають, що санкції за корупційні злочини мають бути співмірними з їхньою тяжкістю та завданою шкодою.

3. Міжнародна співпраця – у боротьбі з корупцією необхідна тісна співпраця між державами, включаючи обмін інформацією, екстрадицію злочинців та повернення незаконно отриманих активів.

4. Захист викривачів – це особливе значення надається захисту осіб, які повідомляють про корупційні дії. Це сприяє виявленню злочинів і зміцненню суспільної довіри до антикорупційних механізмів.

Попри наявність розроблених механізмів, існують значні перешкоди в їх реалізації. Основними з них є:

- Низький рівень політичної волі в окремих країнах.
- Недостатня незалежність судових і правоохоронних органів.
- Проблеми з виконанням рішень міжнародних інституцій.
- Складнощі у поверненні активів, розміщених у офшорних зонах.

Для досягнення ефективнішої боротьби з корупцією та посилення відповідальності за корупційні діяння необхідно:

Найперше – це удосконалення національного законодавства. Зокрема, інтеграція положень міжнародних конвенцій у національне право, а також забезпечення чіткого визначення корупційних злочинів.

По-друге – це підвищення прозорості державних процесів. Застосування цифрових технологій для мінімізації людського фактору у прийнятті рішень, що зменшує можливості для корупції.

По-третє – розвиток міжнародної співпраці, а саме, посилення обміну інформацією між державами, проведення спільних розслідувань та активізація співпраці у поверненні активів.

По-четверте – це освітні програми та підвищення обізнаності громадян. На нашу думку, дієвим методом може бути проведення кампаній, спрямованих на інформування громадян про шкоду корупції та способи її протидії.

По-п'яте – це посилення ролі громадянського суспільства. Насамперед із залучення неурядових організацій до моніторингу державних процесів і розробки антикорупційних стратегій.

Загалом, система соціального забезпечення є особливо вразливою до корупційних діянь через великий обсяг фінансових ресурсів, які спрямовуються на допомогу громадянам. Міжнародні стандарти пропонують кілька шляхів для посилення відповідальності за корупцію у цій сфері:

– **Посилення прозорості розподілу соціальних виплат** з використанням цифрових платформ для моніторингу нарахувань, щоб уникнути маніпуляцій та незаконного отримання виплат.

– **Запровадження незалежного аудиту.** Це можуть бути регулярні перевірки діяльності соціальних служб міжнародними та національними аудиторами для виявлення корупційних схем.

– **Покращення механізмів скарг і повідомлень, зокрема,** створення доступних платформ для громадян, де вони можуть повідомляти про випадки корупції у сфері соціального забезпечення.

– **Навчання працівників соціальних служб** через проведення тренінгів для працівників щодо етичних стандартів та методів запобігання корупції.

– **Міжнародна підтримка реформ** з використанням досвіду інших країн та міжнародних організацій для впровадження передових практик у систему соціального забезпечення.

Сучасні науковці та юристи З.В. Журавська та І.М. Василюк у своїй статті зазначили, що «не дивлячись на те, що заходи запобігання корупції повинні мати пріоритет, однак із урахуванням сучасних викликів, які постали перед Україною, пов'язаних із зміною влади, виявлених фактів багатомільярдних розкрадань державного бюджету, першочерговим завданням є втілення у життя принципу невідворотності покарання для всіх осіб, винних у корупційних злочинах, і повернення їх незаконно здобутих доходів українській державі» (Журавська, Василюк, 2017).

Висновки. Отже, відповідальність за корупційні діяння в системі соціального забезпечення є ключовою умовою для забезпечення справедливості та ефективності цієї системи. Виконання міжнародних гарантій, адаптація їх

до національних умов та активна участь громадянського суспільства сприятимуть зменшенню корупції у цій важливій сфері.

Перспективи подальших досліджень.

Тема дослідження не є вичерпною, тому подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні практичних аспектів впровадження міжнародних антикорупційних норм у законодавство України. Особливу увагу слід

приділити гармонізації національного законодавства з положеннями Конвенції ООН проти корупції та інших міжнародних актів. Перспективним є аналіз судової практики щодо притягнення до відповідальності за корупційні дії у соціальній сфері. Це допоможе виявити проблеми, пов'язані із доказуванням, призначенням покарання та запобіганням повторним правопорушенням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Відповідальність за корупційні правопорушення : навч. посіб. Є. О. Алісов, В. В. Мартиновський, В. Я. Настюк, О. М. Шевчук. Х. : Юрайт, 2017. 168 с.
2. Журавська З. В., Василюк І. М. Про деякі проблеми загально-соціального запобігання корупції в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. Харків. 2017. С. 80–81.
3. Конвенція ООН проти корупції, 2003. Конвенцію ратифіковано Законом № 251-V від 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 22.01.2025).
4. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 1999 р. Конвенцію ратифіковано Законом № 251-V від 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 22.01.2025).
5. Про запобігання корупції: Закон України від 28.12.2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 21.01.2025).

REFERENCES:

1. Alisov, Ye. O., Martynovskyi, V. V., Nastyuk, V. Ya., & Shevchuk, O. M. (2017). *Vidpovidalnist za koruptsiini pravoporushennia* [Liability for corruption offenses]. Kharkiv : Juright [in Ukrainian].
2. Zhuravska, Z. V., & Vasyliuk, I. M. (2017). Pro deiaki problemy zahalno-sotsialnoho zapobihannia koruptsii v Ukraini [On some problems of general social prevention of corruption in Ukraine]. *Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii koruptsii – Criminal law and criminological principles of combating corruption*, 80–81 [in Ukrainian].
3. Konventsiiia OON proty koruptsii [UN Convention against Corruption]. 995_j51 vid 31.10.2003 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text [in Ukrainian].
4. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu [Criminal Convention on Combating Corruption]. vid 27 sichnia 1999 r. № 994_101, ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 18.10.2006 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text [in Ukrainian].
5. Pro zapobihannia koruptsii: Zakon Ukrainy [Law of Ukraine on Prevention of Corruption]. 49 vid 28.12.2014 r. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].

УДК 364.3:355.1(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.26>**Юлія ПІДВАЛЬНА**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-4972-4232

Бібліографічний опис статті: Підвальна, Ю. (2025). Соціальний захист та його роль в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 194–199. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.26>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ЙОГО РОЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна переживає один з найскладніших етапів своєї історії, на якому вирішуються ключові питання її подальшого розвитку і становлення. У цей період соціальний захист стає невід'ємним елементом державної політики, необхідним інструментом підтримки населення, яке зазнає значних втрат через бойові дії, втрату працездатності та матеріальні й моральні збитки. Стаття зосереджується на важливих аспектах соціальної підтримки, таких як виплати для постраждалих, допомога родинам військових, переселенцям, інвалідам війни та іншим вразливим категоріям.

Окрема увага приділяється аналізу механізмів адаптації існуючих соціальних програм до умов воєнного стану, а також викликам і проблемам, які постають перед державними органами. У роботі також розглядається роль міжнародної допомоги та волонтерських організацій, що активно підтримують систему соціального захисту в умовах кризи. Дослідження показує, що ефективний соціальний захист у кризовий період не тільки сприяє стабільності суспільства, а й підтримує моральний дух громадян, що є важливим чинником у боротьбі за національну безпеку та відновлення країни після війни. Крім того, стаття охоплює організаційні та правові аспекти соціального захисту, зокрема зміни в законодавстві, що регулюють права громадян на соціальні виплати та допомогу в період воєнного стану. Важливою частиною дослідження є фінансування соціальних програм, доступ до медичних послуг, психологічна підтримка та реабілітація постраждалих. У контексті війни розглядається специфіка підтримки малозабезпечених верств населення, внутрішньо переміщених осіб і дітей, які опинилися в складних життєвих умовах. Особливу увагу приділено питанням мобілізації ресурсів держави та благодійних організацій для підтримки військових і цивільних осіб, а також активної участі громадянського суспільства в наданні допомоги тим, хто найбільше потребує підтримки. Аналіз досвіду інших країн, які пережили воєнні конфлікти, дозволяє визначити найефективніші моделі соціального захисту в умовах війни.

Узагальнюючи, робота показує важливість правильно організованої системи соціального захисту в умовах воєнного стану для забезпечення нормального функціонування держави та суспільства в цілому. Вона також підкреслює необхідність розвитку соціальної підтримки для постраждалих осіб, що є важливим фактором у відновленні стабільності та примиренні після завершення конфлікту.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, соціальне забезпечення, соціальна підтримка.

Yulia PIDVALNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-4972-4232

To cite this article: Pidvalna, Yu. (2025). Sotsialnyi zakhyst ta yoho rol v umovakh voiennoho stanu [Social protection and its role in martial arts conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 194–199. doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.26>

SOCIAL PROTECTION AND ITS ROLE IN MARTIAL ARTS CONDITIONS

Ukraine is going through one of the most difficult stages of its history, during which key issues of its further development and formation are being resolved. During this period, social protection becomes an integral element of state policy, a necessary tool for supporting the population, which suffers significant losses due to hostilities, loss of working capacity, and material and moral damage. The article focuses on important aspects of social support, such as payments to victims, assistance to families of military personnel, displaced persons, war invalids, and other vulnerable categories.

Special attention is paid to the analysis of mechanisms for adapting existing social programs to martial law conditions, as well as the challenges and problems facing state bodies. The paper also examines the role of international aid and

volunteer organizations that actively support the social protection system in times of crisis. The study shows that effective social protection during a crisis not only contributes to the stability of society, but also supports the morale of citizens, which is an important factor in the fight for national security and the country's recovery after the war. In addition, the article covers the organizational and legal aspects of social protection, in particular changes in the legislation regulating the rights of citizens to social payments and assistance during martial law. An important part of the study is the financing of social programs, access to medical services, psychological support and rehabilitation of victims. In the context of war, the specifics of supporting low-income groups, internally displaced persons and children who find themselves in difficult living conditions are considered. Particular attention is paid to the issues of mobilizing state and charitable organizations' resources to support military and civilian personnel, as well as the active participation of civil society in providing assistance to those who need support most. An analysis of the experience of other countries that have experienced military conflicts allows us to determine the most effective models of social protection in war conditions.

In summary, the work shows the importance of a properly organized social protection system in martial law to ensure the normal functioning of the state and society as a whole. It also emphasizes the need to develop social support for victims, which is an important factor in restoring stability and reconciliation after the end of the conflict.

Key words: social protection, social assistance, social security, social support.

Постановка проблеми. На сьогодні соціальний захист та його роль в умовах воєнного стану стикаються з низкою значних викликів, які вимагають швидкої адаптації існуючих механізмів та розробки нових стратегій підтримки населення в умовах кризи. Війна не лише призводить до масштабних матеріальних та фізичних втрат, а й поглиблює соціальні та психологічні проблеми, що виникають у постраждалих, переселенців, родин загиблих військових і всіх, хто опиняється в епіцентрі бойових дій. У таких умовах система соціального захисту повинна не лише забезпечити своєчасну матеріальну та медичну допомогу, а й стати основою для відновлення соціальної стабільності та морального духу нації. Проблеми ефективної організації та фінансування соціальної підтримки, правові аспекти, а також роль міжнародних і волонтерських ініціатив стають центральними питаннями для дослідження і подальшого вдосконалення соціальної політики в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження організації системи соціального захисту в умовах воєнного стану стало важливою темою для українських та зарубіжних вчених, які активно працюють у цій галузі. Серед них варто виділити таких дослідників, як Л. Виготський, А. Капська, М. Лукашевич, А. Макаренко, І. Мигович, І. Пеша, Т. Семигіна та інші. Вивчення правового аспекту соціального забезпечення в Україні, організація соціального захисту на рівні територіальних громад та питання еволюції фінансового забезпечення стали предметом досліджень М. Бойка, М. Бондаря, О. Насібової, Н. Хоруженко, Є. Чемодурової, М. Чорної, І. Чугунової, О. Шевченка, Т. Яртемик та інших науковців. Питання соціального захисту

під час війни, детально розглядаються в публікаціях С. Бондаренко, Н. Бугас, В. Головка, Т. Грень, О. Кадикало та інших авторів.

Метою статті є дослідження ролі соціального захисту в умовах воєнного стану, виявлення ключових аспектів організації та функціонування системи соціальної підтримки в період кризи. Стаття також має на меті аналіз правових, організаційних та фінансових механізмів соціального захисту, які сприяють наданню допомоги постраждалим від наслідків війни, а також оцінку ефективності існуючих соціальних програм в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Україна переживає складний період своєї історії, коли визначаються і формуються основи її майбутнього розвитку. Війна, що щодня ставить нові виклики перед населенням, породжує актуальні питання і вимагає пошуку рішень. Соціальний захист є однією з найважливіших сфер, що забезпечує людей усім необхідним. Зі збільшенням кількості вразливих груп зростає й потреба в наданні цієї допомоги. В умовах воєнного стану питання соціального захисту набуло особливої актуальності. Соціальне забезпечення, за визначенням, є сукупністю економічних та соціальних заходів, спрямованих на матеріальний захист громадян від наслідків різних соціальних ризиків. Війна з Росією також є одним із таких соціальних ризиків (Про введення воєнного стану в Україні, 2022). Ці соціальні ризики в умовах війни проявляються у численних формах – від втрати життя і здоров'я до економічних труднощів, що виникають через зруйновану інфраструктуру, безробіття та відсутність доступу до базових послуг. У таких умовах соціальний захист стає важливою складовою стабільності та збереження соціальної гармонії. Він має забезпечити не лише

надання матеріальної допомоги, але й підтримку психоемоційного стану населення, адаптацію до нових реалій та відновлення після кризи.

Важливою складовою ефективного соціального захисту в умовах війни є орієнтація на найбільш вразливі категорії громадян, такі як внутрішньо переміщені особи, сім'ї загиблих військових, інваліди та пенсіонери. Забезпечення їх базових потреб – від житла і медичних послуг до фінансової підтримки – є необхідною умовою для збереження соціальної рівноваги та підвищення стійкості населення в цей складний період. Таким чином, соціальний захист в умовах воєнного стану не обмежується лише матеріальною підтримкою, але й включає в себе заходи, що сприяють відновленню довіри до держави та її інститутів, зміцненню соціальної згуртованості і готовності до подолання кризових ситуацій (Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, 2022).

Соціальний захист є одним з основоположних прав і свобод громадянина, який гарантується через державне соціальне страхування. Фінансування соціального захисту здійснюється за рахунок страхових внесків з різних джерел. Крім того, забезпечення соціального захисту регулюється статтею 24 Конституції України, відповідно до якої кожен громадянин має рівні конституційні права, що не можуть бути піддані дискримінації за різними ознаками (Конституція України, 1996).

Н. Болотіна зазначає, що соціальний захист є важливою складовою частиною державної політики, оскільки він спрямований на створення умов для забезпечення гідного рівня життя громадян, захисту їх прав та свобод, а також на підтримку тих, хто опинився в складних соціально-економічних умовах. Вона підкреслює, що ефективний соціальний захист забезпечує стабільність суспільства, підтримує соціальну рівність і сприяє розвитку національної економіки шляхом зменшення соціальних нерівностей і впливу соціальних ризиків. Водночас, соціальний захист повинен бути гнучким і адаптивним, що дозволяє державі оперативно реагувати на зміни в соціально-економічному середовищі та потреби населення (Болотіна, 2005, с. 126).

До основних форм соціального захисту відносяться:

– Соціальне забезпечення – процес надання соціального захисту окремим категоріям громадян.

– Соціальне страхування – процес надання матеріальних ресурсів економічно активному населенню, а також надання соціальної допомоги, яка може приймати різні форми і значно покращувати рівень життя певних груп населення.

– Соціальна допомога – система надання фінансової підтримки громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах або потребують тимчасової допомоги для забезпечення мінімального рівня життя.

– Соціальна підтримка – комплекс заходів, спрямованих на підтримку та адаптацію громадян до різних соціальних умов, зокрема через надання консультацій, психологічної допомоги та інших послуг.

У період воєнного стану було прийнято низку важливих нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення соціального захисту населення. Ці акти включають:

– Акт про порядок надання пенсій та інших грошових допомог, який був розроблений для вирішення питань виплат у разі неможливості здійснення пенсійних та соціальних виплат через обрані банки, а також у випадках, коли немає можливості провести ці виплати через АТ «Укрпошта». Цей акт передбачає альтернативні механізми для забезпечення громадян у складних умовах, що виникають під час воєнних дій (Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану, 2022). В умовах воєнного стану в Україні було запроваджено низку спеціальних виплат і соціальних гарантій для підтримки громадян. До основних виплат, які були надані в цей період, можна віднести:

– Виплати для військовослужбовців:

– Доплати до зарплати військовим: У разі мобілізації та служби в зоні бойових дій військовослужбовці отримували додаткові виплати та надбавки, включаючи надбавку за участь у бойових діях.

– Екстрені виплати родинам загиблих військових: Родини загиблих отримували одноразові виплати від держави.

– Виплати для цивільного населення: Допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО): ВПО отримували соціальні виплати, включаючи грошову допомогу для покриття витрат на проживання та основні потреби.

– Соціальна допомога людям з інвалідністю: В умовах воєнного стану продовжувалась

виплата пенсій та допомог людям з інвалідністю, а також доплати для осіб з тяжкими формами інвалідності.

– Пенсійні виплати: Пенсії та соціальні допомоги: Виплата пенсій та інших соціальних допомог продовжувалася навіть у складних умовах воєнного стану, із забезпеченням стабільності цих виплат через нові механізми.

– Грошова допомога постраждалим від війни: Виплати постраждалим внаслідок бойових дій: Громадяни, які постраждали внаслідок військових дій, могли отримати допомогу для відшкодування втрат здоров'я та інших збитків, спричинених війною.

– Допомога сім'ям загиблих та поранених: Виплати родинам загиблих: Виплати здійснювалися на користь родин загиблих внаслідок воєнних дій, а також допомога для лікування поранених.

– Додаткові виплати для осіб, що втратили роботу: В умовах війни також було передбачено надання допомоги безробітним або тим, хто не зміг працювати через руйнування підприємств або інші обставини.

Ці виплати та допомоги мали на меті забезпечити громадян у складний час та забезпечити соціальний захист для різних категорій населення, постраждалих через війну та воєнний стан.

Слід зазначити, що питання соціального захисту військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та їхніх сімей не залежить від їхніх доходів або державного фінансування, а є безумовним. Для цих категорій громадян надані гарантії не можуть бути скасовані або обмежені. Однак, згідно з ч. 3 ст. 22 та ст. 64 Конституції України, ці гарантії можуть бути піддані певним обмеженням у випадку воєнного стану або надзвичайного стану. Під час воєнного стану право громадян на соціальний захист може бути обмежено. Проте, згідно з тлумаченням Конституційного Суду України, надання соціального захисту військовослужбовцям та їхнім родинам не повинно підлягати обмеженням, навіть в умовах воєнного стану. Згідно з ч. 5 ст. 17 Конституції України, держава зобов'язана забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту військовослужбовцям та їхнім родинам як під час служби, так і після її завершення (Конституція України, 1996).

До основних складових системи соціального захисту в Україні можна віднести такі ключові елементи:

А) Соціальне страхування – це комплекс заходів, спрямованих на захист громадян від соціальних ризиків, які можуть негативно впливати на їхню працездатність та життєвий рівень. До таких ризиків належать хвороба, інвалідність, старість, а також інші ситуації, що передбачені законодавством. Соціальне страхування є важливою складовою стабільності особистого фінансового благополуччя в умовах непередбачених обставин.

Б) Соціальна допомога – це система соціальних виплат, дотацій, пільг і субсидій, які надаються громадянам, котрі опинилися в складних життєвих ситуаціях та потребують фінансової підтримки. Ці заходи сприяють зменшенню соціальної нерівності та забезпеченню мінімального рівня життя для найбільш вразливих категорій населення.

В) Соціальна справедливість – охоплює механізми покриття витрат, спричинених надзвичайними ситуаціями, такими як природні стихійні лиха, техногенні катастрофи або інші форс-мажорні обставини. Вона забезпечує рівний доступ до ресурсів і допомоги, гарантуючи, що навіть у кризові моменти жоден громадянин не залишиться без підтримки.

Загалом, система соціального захисту в Україні відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної справедливості та підтримці вразливих груп населення. Однак її ефективність напряду залежить від постійного вдосконалення, адаптації до нових викликів та забезпечення доступності й якості послуг для всіх громадян. Ця система складається з численних складових, які взаємодіють між собою для ефективного надання соціальних послуг та підтримки населення.

Для глибшого аналізу системи соціального захисту необхідно перш за все розглянути її структуру та інституції, які входять до її складу. Це дозволить краще зрозуміти, як функціонує система на практиці та які механізми використовуються для забезпечення соціального захисту громадян. Оцінка ролі кожної складової допоможе виявити потенційні слабкі місця та визначити шляхи для їх удосконалення, щоб забезпечити належний рівень підтримки для всіх верств населення (Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, 2019).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже соціальний захист в умовах

воєнного стану набуває особливого значення, оскільки забезпечує підтримку та захист найбільш вразливих верств населення, таких як внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій, особи з інвалідністю, а також сім'ї загиблих або постраждалих внаслідок війни. В умовах воєнного конфлікту соціальний захист стає необхідним інструментом для стабільності суспільства, оскільки забезпечує мінімальний рівень життя та сприяє відновленню соціальної єдності. Підвищена увага до соціального захисту під час війни включає не лише фінансову підтримку, а й психологічну реабілітацію, медичне обслуговування, юридичну допомогу та адаптацію до нових умов. У цей період особливу роль відіграють державні

інституції, благодійні організації, а також місцеві громади, які забезпечують надання послуг та ресурсів для підтримки людей, які постраждали від війни.

Незважаючи на труднощі, воєнний стан також вимагає постійного вдосконалення механізмів соціального захисту, забезпечення ефективної взаємодії між державними структурами та громадськими організаціями, що сприятиме збереженню соціальної стабільності та допоможе населенню адаптуватися до змін. Тому соціальний захист у воєнний час є не лише гуманітарною необхідністю, але й важливою складовою національної безпеки та відновлення країни після завершення конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 126 с.
2. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. Міністерство фінансів України. URL: http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij_zahist_tasocialne_zabezpechennja
3. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. N 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 7.02.2023).
4. Ішчук Л. І., Дацюк Ю. С. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери: теоретичні та практичні аспекти. *Економічний форум*. 2020. N 3. С. 110–117.
5. Кадикало О. І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. № 2. С. 10–14.
6. Конституція України: від 28 червня 1996 року / Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина, Стаття 24. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciyaukrayini-rozdil-ii>
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 N 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 30.01.2024)
8. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: постанова КМУ від 26 лютого 2022 року № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>
9. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. К. : Центр громадської експертизи, 2019. 104 с.
10. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю. Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Електронне видання. Київ, 2023. URL: <http://bitly.ws/RNcs>
11. Ukraine Refugee Situation: Operational Data Portal the UN Refugee Agency. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#>

REFERENCES:

1. Bolotina, N. B. (2005). *Pravo sotsialnoho zakhystu Ukrainy* [The right to social protection of Ukraine: education. manual]. Kyiv : Znannia, 126 p.
2. Ministry of Finance of Ukraine (2022), *Biudzhetni vydatky na sotsialnyi zakhyst ta sotsialne zabezpechennia* [Budget expenditures on social protection and social security]. Retrieved from: http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij_zahist_tasocialne_zabezpechennja (Accessed 30 Jan 2024). [in Ukrainian].
3. *Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia vyplaty dopomohy naprozhyvannia vnutrishno peremishchenym osobam»* [The Resolution of the Cabinet of Ministers Ukraine «Some issues of payment of housing allowance to internally displaced persons»]. 332 vid 20.03. 2022 r. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Ishchuk, L. I., & Datsiuk, Yu. S. (2020). Rol mistsevykh biudzhetiv u finansuvanni sotsialnoi sfery: Teoretychni ta praktychni aspekty [The role of local budgets in financing the social sphere: Theoretical and practical aspects]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, (3), 110–117. [in Ukrainian].

5. Kadykalo, O. I. (2022). Aktualni pytannia sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Current issues of social protection of the population of Ukraine under martial law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho – Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University*, 2, 10–14 [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996, June 28). Konstytutsiia Ukrainy: Rozdil II. Prava, svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna [Constitution of Ukraine: Section II. Human and Citizen Rights, Freedoms, and Duties]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciyaukrayini-rozdil-ii>. [in Ukrainian].
7. Prezydent Ukrainy. (2022, February 24). Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine] (Ukaz No. 64/2022). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (accessed January 30, 2023). [in Ukrainian].
8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, February 26). Pro osoblyvosti vyplaty ta dostavky pensii, hroshovykh dopomoh na period vvedennia voiennoho stanu [On the specifics of pension payments and cash assistance during martial law] (Postanova No. 162). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
9. Systema sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini. Realnyi stan ta perspektyvy reformuvannia [The system of social defence and public welfare is in Ukraine. Real state and prospects of reformation]. Kyiv : Tsentr hromadskoi ekspertyzy, 104 p. [in Ukrainian].
10. Cherenko, L. M., Polyakova, S. V., Shyshkin, V. S., Reut, A. G., Krykun, O. I., Kohatko, Yu. L., Zaiats, V. S., & Klymenko, Yu. A. (2023). *Yakist zhyttia naselennia Ukrainy ta pershi naslidky viiny* [Quality of life of the Ukrainian population and the first consequences of the war]. National Academy of Sciences of Ukraine, M. V. Ptukha Institute for Demography and Social Studies. Retrieved from <http://bitly.ws/RNcs>. [in Ukrainian].
11. Ukraine Refugee Situation: Operational Data Portal the UN Refugee Agency. Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#>

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Катерина АКСЬОНОВА

ВИКЛИКИ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ.....3

Ірина АЛБУЛ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВОЄННОМУ КОНТЕКСТІ.....11

Олена БАЛДИНЮКВПЛИВ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ ХОРТИКУЛЬТУРИ
НА СТАБІЛІЗАЦІЮ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВЕТЕРАНІВ.....17**Каріна БОРТУН, Оксана ЯЛОВА**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ВЕКТОРІВ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМЦІВ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....26**Алла ВОЙТОВСЬКА, Віолетта ДУБОСАРУ**РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВОЛОНТЕРСТВА В РЕІНТЕГРАЦІЇ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ.....32**Інна ГОНЧАР**

ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....37

Лідія ГУЦУЛЯК

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ В ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....44

Тетяна ДЕМИДЕНКО, Олена КОЛОМІЄЦЬАРТ-ТЕРАПІЯ У ПРОФІЛАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛОВАНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ
В УМОВАХ ВІЙНИ.....49**Марія ЖІНЧИН**ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ПОХИЛОГО ВІКУ:
ПРИКЛАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ.....56**Олена КАРПЕНКО, Анастасія КОТЕЛЕВЕЦЬ**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....64**Олена КАРЧОВА, Ірина ЄВДОКИМОВА**ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТРОНАТУ НАД ДІТЬМИ
В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....70**Сергій КОСТЮЧКОВ**ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА».....77**Тетяна МАРТИНЮК, Віктор КУЗЬМІН, Оксана СЕМЕНЦОВА, Дар'я ВЕЛИКЖАНІНА**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП
ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....84**Людмила МЕЛЬНИК, Жанна МЕЛЬНИК**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ
АСПЕКТ.....93**Ірина НОХРІНА**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ
У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....105**Олена ОМЕЛЬЧЕНКО, Вадим ШВЕД, Ірина САРАНЧА**ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ПРО ІНСТРУМЕНТИ ФАНДРАЙЗИНГУ
У ГРОМАДСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ.....113

Ігор ПЕТРОВИЧ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ РИЗИКОВАНОЇ ТА ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	123
Жанна ПЕТРОЧКО, Олена ДЕНИСЮК ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СТВОРЕННЯ СІМЕЙНИХ ФОРМ ВИХОВАННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ.....	134
Вікторія ПОЛЄХІНА, Ольга БОЙКО МОЛОДЬ НА РИНКУ ПРАЦІ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ПОТРЕБИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	143
Оксана ПРИШЛЯК, Микола СУБТЕЛЬНИЙ, Володимир ЯНЧИШИН ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗВО.....	149
Тетяна СПІРІНА, Аліна ДУЛЯ, Ольга БОБРОВА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	157

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Світлана АРХИПОВА, Валерій ПЕТРОВИЧ, Наталія ТИМОШЕНКО ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	163
Світлана БОРИСЮК, Ігор МЕЩАН, Марія КУЗЬМІНА, Сергій ЛОЦМАН ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ У ПРИФРОНТОВИХ РАЙОНАХ.....	174
Інна ГОНЧАР, Вікторія ІСАЧЕНКО АДРЕСНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....	182
Ольга МАТРОС ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНИХ ГАРАНТІЙ.....	189
Юлія ПІДВАЛЬНА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ЙОГО РОЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	194

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Kateryna AKSONOVA

CHALLENGES OF MILITARY FAMILIES IN MODERN REALITIES.....3

Iryna ALBUL

SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES IN A MILITARY CONTEXT.....11

Olena BALDYNIUK

THE IMPACT OF THERAPEUTIC HORTICULTURE ON THE STABILIZATION
OF MENTAL HEALTH OF VETERANS.....17

Karina BORTUN, Oksana YALOVA

FORMATION OF SOCIAL VECTORS OF ENTREPRENEURS' SECURITY
IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION.....26

Alla VOITOVSKA, Violetta DUBOSARU

THE ROLE OF INCLUSIVE PROJECT ACTIVITIES AND VOLUNTEERING
IN THE REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL INTO CIVILIAN LIFE.....32

Inna HONCHAR

INCLUSIVE ENVIRONMENT:
CONTENT OF THE CONCEPT AND REGULATORY AND LEGAL PROVISION.....37

Lidiia HUTSULIAK

THE ROLE OF SOCIAL DIAGNOSTICS IN PROJECT ACTIVITIES.....44

Tetyana DEMYDENKO, Olena KOLOMIETS

ART THERAPY IN THE PREVENTION OF SOCIAL EXCLUSION OF ELDERLY PEOPLE
IN WAR CONDITIONS.....49

Mariia ZHINCHYN

INTERNALLY DISPLACED ELDERLY PEOPLE: EXAMPLES OF ORGANIZATIONAL SUPPORT.....56

Olena KARPENKO, Anastasiia KOTELEVETS

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK
FOR THE VOLUNTEER ACTIVITIES IN THE TERRITORIAL COMMUNITY.....64

Olena KARCHOVA, Iryna YEVDOKYMOVA

PROBLEMS OF FOSTER CARE FOR CHILDREN IN KHARKIV REGION DURING WARTIME.....70

Serhii KOSTIUCHKOV

PHILOSOPHICAL-ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN THE PROCESS
OF PROFESSIONAL TRAINING OF MASTER'S STUDENTS
IN THE SPECIALTY OF «SOCIAL WORK».....77

Tetiana MARTYNIUK, Viktor KUZMIN, Oksana SEMENTSOVA, Daria VELYKZHANINA

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES
FOR ACCOMPANYING CHILDREN WITH SEN DURING WAR:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.....84

Liudmyla MELNYK, Zhanna MELNYK

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF REHABILITATION
IN SOCIAL WORK: THEORETICAL ASPECT.....93

Iryna NOKHRINA

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS
OF STUDYING SOCIAL SUCCESS IN THE STUDENT ENVIRONMENT.....105

Olena OMELCHENKO, Vadym SHVED, Irina SARANCHA

RESEARCH ON THE LEVEL OF AWARENESS OF FUNDRAISING TOOLS
IN THE PUBLIC SECTOR OF UKRAINE.....113

Ihor PETROVYCH

SPECIFICS OF SOCIAL PREVENTION OF RISKY AND DESTRUCTIVE BEHAVIOR
OF ADOLESCENTS UNDER MARTIAL LAW.....123

Zhanna PETROCHKO, Olena DENYSIUK

RESEARCH INTO THE PROCESS OF CREATING FAMILY FORMS OF EDUCATION
TO ENSURE THE BEST INTERESTS OF THE CHILD.....134

Viktoriia POLIEKHINA, Olha BOIKO

YOUTH IN THE SOCIAL LABOR MARKET: NEEDS, CHALLENGES, PROSPECTS.....143

Oksana PRYSHLIAK, Mykola SUBTELNY, Volodymyr YANCHYSHYN

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE
OF STUDENTS IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....149

Tetiana SPIRINA, Alina DULIA, Olga BOBROVA

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF SERVICEMEN IN THE POST-WAR PERIOD.....157

SECTION 2

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Svitlana ARKHYPOVA, Valeriy PETROVYCH, Nataliia TYMOSHENKO

INTEGRATION OF THEORY AND PRACTICE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING
OF SOCIAL SECURITY SPECIALISTS.....163

Svitlana BORYSYUK, Ihor MESHCHAN, Maria KUZMINA, Serhii LOTSMAN

INNOVATIVE APPROACHES TO ORGANIZING SOCIAL WORK
AT ENTERPRISES IN FRONTLINE AREAS.....174

Inna HONCHAR, Viktoriia ISACHENKO

TARGETED SOCIAL ASSISTANCE: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....182

Olha MATROS

LIABILITY FOR CORRUPTIVE ACTS IN THE SOCIAL SECURITY SYSTEM
ON THE BASIS OF INTERNATIONAL GUARANTEES.....189

Yulia PIDVALNA

SOCIAL PROTECTION AND ITS ROLE IN MARTIAL ARTS CONDITIONS.....194

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 1

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 31.03.2025.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 23,56. Замов. № 0425/342. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.